WYBRANE PROBLEMY INDYWIDUALIZACJI WYKONYWANIA KARY POZBAWIENIA WOLNOŚCI I ŚRODKÓW PROBACYJNYCH

WYDAWNICTWO
UNIWERSYTETU
ŁÓDZKIEGO

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

WYBRANE PROBLEMY INDYWIDUALIZACJI WYKONYWANIA KARY POZBAWIENIA WOLNOŚCI I ŚRODKÓW PROBACYJNYCH

pod redakcją

Aldony Nawój-Śleszyński i Joanny Łuczak

WYDAWNICTWO UNIWERSYTETU ŁÓDZKIEGO

Łódź 2017

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

Aldona Nawój-Śleszyński, Joanna Łuczak – Uniwersytet Łódzki, Wydział Prawa i Administracji
Katedra Prawa Karnego Międzynarodowego, 90-033 Łódź, ul. dr. Stefana Kopcińskiego 8/12

RECENZENT
Teodor Szymanowski

REDAKTOR INICJUJĄCY
Monika Borowczyk

REDAKTOR STATYSTYCZNY
Tomasz A. J. Banyś

OPRACOWANIE REDAKCYJNE
Aleksandra Urzędowska

SKŁAD I ŁAMANIE
AGENT PR

KOREKTA TECHNICZNA
Leonora Wojciechowska

PROJEKT OKŁADKI
Katarzyna Turkowska
Zdjęcie wykorzystane na okładce: © Depositphotos.com/sommersby

Stan prawny na dzień: 1 kwietnia 2016 r.

© Copyright by Authors, Łódź 2017
© Copyright for this edition by Uniwersytet Łódzki, Łódź 2017

Wydane przez Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego
Wydanie I. W.07664.16.0.K

Ark. wyd. 19,0; ark. druk. 19,125

ISBN 978-83-8088-454-0
e-ISBN 978-83-8088-455-7

Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego
90-131 Łódź, ul. Lindleya 8
www.wydawnictwo.uni.lodz.pl
e-mail: ksiegarnia@uni.lodz.pl
tel. (42) 665 58 63

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

Spis treści

Słowo wstępne 7

Część I
Wybrane zagadnienia dotyczące wykonywania kary pozbawienia wolności 17

Małgorzata Łuczak, *Ośrodki diagnostyczne – rola w indywidualizacji wykonywania kary pozbawienia wolności* 19

Renata Tybura, *Wykonywanie kary pozbawienia wolności wobec skazanych uzależnionych od alkoholu* 31

Małgorzata Pietrucha-Hassan, *Indywidualizacja wykonywania kary pozbawienia wolności wobec sprawców przestępstw przeciwko wolności seksualnej i obyczajności* 41

Beata Tomecka-Nabiałczyk, *Niepełnosprawność fizyczna skazanych przebywających w jednostkach penitencjarnych na terenie Okręgowego Inspektoratu Służby Więziennej w Łodzi* 57

Tomasz Kalisz, *Szczególna ochrona osadzonych w warunkach zwiększonej izolacji i zabezpieczenia* 67

Paweł Małolepszy, *Specyfika wykonywania kary pozbawienia wolności wobec kobiet* 79

Agnieszka Sadło-Nowak, *System elektronicznego dozoru jako sposób wykonywania kary pozbawienia wolności* 89

Aleksandra Dziubińska, *Cele kary pozbawienia wolności wykonywanej poza zakładem karnym w systemie dozoru elektronicznego* 101

Robert Witkowski, *Przygotowanie osób pozbawionych wolności do uczestnictwa w wolontariacie hospicyjnym. Rola personelu penitencjarnego* 115

Anetta Jaworska, *Wsparcie społeczne jako podstawa kapitału społecznego w warunkach wykonywania kary pozbawienia wolności* 129

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

Monika Kotowska, Marta Romańczuk-Grącka, *Wolność religijna w warunkach izolacji penitencjarnej* 139

Mariusz Olężałek, *Cenzura korespondencji skazanego pozbawionego wolności z obrońcą* 157

Grażyna Rybicka, *Rola sądowego kuratora zawodowego w przygotowaniu skazanego do życia po zwolnieniu z zakładu karnego w świetle art. 164 i 165 k.k.w* 167

Anna Janus-Dębska, *Zarządzenie zastępczej kary pozbawienia wolności w związku z uchylaniem się od wykonywania prac na cele społeczne – przyczyny i możliwości ograniczenia zakresu stosowania* 179

Część II.
Wybrane zagadnienia dotyczące wykonywania środków probacyjnych 203

Renata Pietruszka, *Uwagi na tle art. 77 § 2 k.k.* 205

Renata Szczepanik, *O dowodach (swojej) resocjalizacji recydywistów podejmujących starania o przedterminowe warunkowe zwolnienie z odbycia reszty kary* 221

Adam Kwieciński, Kamila Mrozek, *Kilka uwag na tle stosowania art. 152 k.k.w. w świetle nowelizacji z dnia 20 lutego 2015 r.* 235

Magdalena Niewiadomska-Krawczyk, *Zarządzenie wykonania kary jako wskaźnik stopnia efektywności pracy kuratora sądowego* 243

Izabela Czyżykowska-Kobalczyk, *Dozory sprawowane przez kuratorów sądowych, zakończone zarządzeniem wykonania kary pozbawienia wolności lub odwołaniem warunkowego przedterminowego zwolnienia – przyczyny* 255

Varia 269

Tomasz Przesławski, *Okręgowy Inspektorat Służby Więziennej – nowa formuła organizacji pośredniej więziennictwa* 271

Aldona Nawój-Śleszyński, *Współpraca Zakładu Prawa Karnego Wykonawczego Uniwersytetu Łódzkiego z polskim więziennictwem* 283

O Autorach 301

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

http://dx.doi.org/10.18778/8088-454-0.01

Słowo wstępne

Niniejsza monografia jest zbiorem opracowań wybranych zagadnień dotyczących wykonywania kary pozbawienia wolności i środków probacyjnych. Autorzy poszczególnych artykułów nawiązują w sposób bezpośredni lub pośredni do zasady indywidualizacji wykonywania kar. Szereg publikacji podejmuje problematykę nowych instytucji indywidualizacji, które dotychczas nie były znane w polskim prawie karnym wykonawczym, a które zostały wprowadzone do ustawodawstwa przez Kodeks karny wykonawczy z 1997 roku lub w okresie obowiązywania nowego Kodeksu karnego wykonawczego. Zasada indywidualizacji w wykonywaniu kar jest realizowana w toku wykonywania kary pozbawienia wolności jak i wykonywania środków probacyjnych[1] i oznacza „dostosowanie trybu i sposobu wykonywania kary do indywidualnych właściwości skazanych tj. cech ich osobowości, sytuacji oraz stopnia nieprzystosowania społecznego"[2].

Wykonywanie kary pozbawienia wolności i stosowanie środków probacyjnych na podstawie Kodeksu karnego wykonawczego z 1997 roku posiadają już wystarczający dystans czasowy stosowania, z którego perspektywy można ocenić trafność zawartych w kodeksie rozwiązań prawnych, trudności ich realizacji oraz efekty oczekiwane i nieoczekiwane. Pomimo entuzjastycznego przyjęcia tego kodeksu przez praktyków i naukowców, jako dzieła oczekiwanego i doskonałego, został już wielokrotnie znowelizowany. Powody tych ingerencji ustawodawcy były różnorakie. Fakt ten świadczy o tym, że istnieje wciąż potrzeba dyskusji, konfrontacji jak unormowania kodeksowe funkcjonują w praktyce, jakie rodzą problemy.

1 T. Kalisz, *Zasady prawa karnego wykonawczego*, [w:] Bogunia L. (red.), *Nowa kodyfikacja prawa karnego, T. XVII*, Wrocław 2005, s. 334.

2 T. Szymanowski, Z. Świda, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz. Ustawy dodatkowe. Akty wykonawcze*, Warszawa 1999, s. 152.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

W naszym przeświadczeniu dyskusja w tym zakresie nadal pozostaje niewystarczająca. Każda polemika jest wartościowa, ponieważ nie tylko pozwala na ocenę stanu obecnego, ale przede wszystkim na podstawie diagnozy tego stanu rekomendowane są zmiany niektórych obszarów uregulowań prawnych, uzupełnianie (rozszerzanie) bądź ich derogacja. Zmiany prawa karnego wykonawczego w zakresie wykonywania kary pozbawienia wolności i środków probacyjnych nie zawsze są poprzedzane dyskusją z podmiotami bezpośrednio zaangażowanymi w wykonywanie unormowań prawnych, czyli kadry penitencjarnej i probacyjnej oraz naukowej, która jest gwarantem oceny prawa zgodnie z przyjętą aksjologią w toku jego tworzenia, wartościami i zasadami, których źródłem są standardy międzynarodowe i najlepsze polskie tradycje.

Praca, którą pragniemy Państwu zaprezentować, jest przyczynkiem do dyskusji nad ulepszeniem prawa stanowionego, dotyczącego najtrudniejszego problemu, jakim jest naprawa człowieka uwikłanego w konflikt z prawem. Publikacja ta odnosi się tylko do niektórych problemów wykonywania kary pozbawienia wolności i środków probacyjnych. Jest ona owocem wspólnych dyskusji, rozważań, spotkań trzech środowisk: akademickiego, w szczególności pracowników Zakładu Prawa Karnego Wykonawczego Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Łódzkiego; sądowych kuratorów zawodowych Sądu Okręgowego w Łodzi oraz kadry penitencjarnej z jednostek więziennych podległych Okręgowemu Inspektoratowi Służby Więziennej w Łodzi. Autorami publikacji zawartych w monografii są również pracownicy nauki z innych ośrodków akademickich, profesjonaliści z zakresu prawa karnego wykonawczego oraz pracownicy służby penitencjarnej i kuratorskiej z innych regionów Polski. Należy podkreślić, że jej przygotowanie wpisuje się w dwudziestą rocznicę reformy organizacji pośredniej więziennictwa tj. powołania w 1996 roku okręgowych inspektoratów Służby Więziennej[3], w tym Okręgowego Inspektoratu Służby Więziennej w Łodzi. Zmiany w wykonywaniu kary pozbawienia wolności na podstawie Kodeksu karnego wykonawczego z 1997 roku odbyły się również pod rządami zreformowanej pośredniej struktury organizacyjnej więziennictwa. „Więziennictwo Łódzkie" ma bardzo długą tradycję współpracy z Zakładem Prawa Karnego Wykonawczego Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Łódzkiego. To właśnie w 2005 roku Okręgowy Inspektorat Służby Więziennej w Łodzi podjął inicjatywę współpracy pomiędzy tymi dwoma instytucjami (Inspektoratem a Uniwersytetem). Inicjatywa została urzeczywistniona podpisaniem Porozumienia o współpracy zawartego w dniu 8 lipca 2005 roku pomiędzy Uniwersytetem Łódzkim a Okręgowym Inspektoratem Służby Więziennej w Łodzi[4]. Przyniosło ono korzyści obu stronom, co w praktyce znalazło wyraz w doskonałej współpracy tych dwóch środowisk: naukowego i pracowników Służ-

3 Ustawa z dnia 26 kwietnia 1996 r. o Służbie Więziennej (Dz.U. z 1996 r., Nr 61, poz. 283 ze zm.).

4 *Porozumienie o współpracy* zawarte 8 lipca 2005 r. pomiędzy Uniwersytetem Łódzkim reprezentowanym przez profesora dra hab. Wiesława Pusia – Rektora Uniwersytetu Łódzkiego a Okręgowym Inspektoratem Służby Więziennej w Łodzi, reprezentowanym przez pułkownika Krzysztofa Kaczyńskiego – dyrektora Okręgowej Służby Więziennej w Łodzi (niepublikowane).

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

by Więziennej. Dzięki Porozumieniu odrodził się studencki ruch penitencjarny mający duże znaczenie w przygotowaniu absolwentów do pełnienia różnych ról w wymiarze sprawiedliwości karnej. Dzięki tej współpracy poziom profesjonalizmu kadry jednostek więziennych podległych Okręgowemu Inspektoratowi Służby Więziennej w Łodzi jest wysoki. Dowodem tego są również m.in. publikacje naukowe umieszczone w niniejszej monografii.

Problematyka publikacji została zaprezentowana w trzech częściach. Pierwsza, zatytułowana *Wybrane zagadnienia dotyczące wykonywania kary pozbawienia wolności*, zawiera artykuły odnoszące się do funkcjonowania zasady indywidualizacji w praktyce penitencjarnej, m.in. roli środków diagnostycznych w programowaniu oddziaływań resocjalizacyjnych, wykonywania kary pozbawienia wolności wobec różnych grup skazanych (osadzonych), niekonwencjonalnych oddziaływań wobec skazanych, realizacji niektórych ich praw, przygotowania skazanych do życia na wolności po odbyciu kary pozbawienia wolności. *Wybrane zagadnienia dotyczące wykonywania środków probacyjnych* są przedmiotem drugiej części opracowania na łamach której dokonano oceny *ratio legis* art. 77 § 2 k.k., ocena nowelizacji (z dnia 22 lutego 2015 r.) instytucji warunkowego zawieszenia wykonania kary w postępowaniu wykonawczym, kontrowersje wobec pomiarów efektywności pracy kuratorów sądowych na podstawie stopnia powrotności do przestępstwa sprawców przestępstw poddanych oddziaływaniom kuratora sądowego. W *Varia* zostały umieszczone okolicznościowe artykuły, które dotyczą współpracy dwóch instytucji, jakimi są: Uniwersytet Łódzki oraz Okręgowy Inspektorat Służby Więziennej w Łodzi oraz jubileuszu 20-lecia powołania Okręgowego Inspektoratu Służby Więziennej w Łodzi.

Znaczna część publikacji zgromadzonych w niniejszej monografii dotyczy funkcjonowania naczelnej zasady wykonywania kary pozbawienia wolności, jaką jest zasada indywidualizacji, która według Kodeksu karnego wykonawczego stanowi podstawę wykonywania kary[5]. Zasada ta znajduje wyraz w różnych nowych instytucjach prawa karnego wykonawczego oraz sposobie wykonywania kary pozbawienia wolności i dotyczy całego procesu jej wykonywania, począwszy od wejścia więźnia do systemu penitencjarnego, aż do czasu zakończenia w nim jego pobytu[6], jak również znajduje zastosowanie do środków probacyjnych. Pierwszym tekstem w tym nurcie jest artykuł Małgorzaty Łuczak pt. *Ośrodki diagnostyczne – rola w indywidualizacji wykonywania kary pozbawienia wolności*. Autorka najpierw nawiązuje do historycznych kontekstów diagnozy psychologicznej w postępowaniu z więźniami, począwszy od okresu międzywojennego, następnie do lat powojennych, z zaakcentowaniem roku 1958[7], kiedy to zostały powołane Ośrodki

5 Uzasadnienie rządowego projektu nowego Kodeksu karnego wykonawczego, [w:] *Nowa kodyfikacja karna z 1997 r. z uzasadnieniami*, Warszawa 1998, s. 549.

6 A. Nawój-Śleszyński, *Indywidualizacja wykonywania kary pozbawienia wolności w kontekście zmian Kodeksu karnego wykonawczego w latach 2009–2014*, [w:] Kwieciński A. (red.), *Zmiany w prawie karnym wykonawczym w latach 2009–2014*, Warszawa 2014, s. 113.

7 Zarządzenie Nr 54 Dyrektor Centralnego Zarządu Więziennictwa z dnia 20 czerwca 1959 r. w sprawie organizacji i zakresu działania oddziałów obserwacyjno-rozdzielczych (niepublikowane).

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

Obserwacyjno-Rozdzielcze, aż do roku 2000[8], kiedy to w Polsce rozpoczęły działalność ośrodki diagnostyczne. Autorka, będąc kierownikiem Ośrodka Diagnostycznego przy Areszcie Śledczym w Łodzi, prezentuje zakres badań psychologicznych w tym ośrodku w latach 2011–2015, zarówno w wymiarze ilościowym, jak i w rodzaju zdiagnozowanych zaburzeń psychicznych, które były podstawą skierowania do właściwego oddziału terapeutycznego. Oddziaływania terapeutyczne wobec skazanych uzależnionych od alkoholu odbywają się w Polsce w 28 oddziałach.

Artykuł Renaty Tybury pt. *Wykonywanie kary pozbawienia wolności wobec skazanych uzależnionych od alkoholu* przybliża istotę oddziaływań terapeutycznych wobec tej grupy skazanych. Autorka jest kierownikiem działu terapeutycznego dla osób uzależnionych od alkoholu funkcjonującym przy Zakładzie Karnym w Garbalinie przeznaczonym dla recydywistów penitencjarnych. Oddział ma status zakładu karnego typu półotwartego. Skierowanie skazanego do oddziału terapeutycznego dla skazanych uzależnionych od alkoholu poprzedzone jest diagnozą, która również jest przeprowadzana w Ośrodku Diagnostycznym. Na jej podstawie Komisja Penitencjarna kieruje skazanego do systemu terapeutycznego, który jest wykonywany w oddziale terapeutycznym. Do systemu terapeutycznego może również skierować skazanego sąd orzekający w trybie art. 62 k.k. W trakcie pobytu skazanego w oddziale terapeutycznym jest wobec niego realizowany program terapii uzależnień od alkoholu, który przebiega w kilku etapach i w określonym czasie. Na koniec opracowania Autorka dzieli się spostrzeżeniami na temat różnic pomiędzy terapią przebiegającą w warunkach izolacji a terapią w warunkach wolnościowych. Polska przez długie lata nie podejmowała problematyki odrębnego, specjalistycznego postępowania ze sprawcami przestępstw seksualnych, których czyny były popełnione w związku z zaburzeniami preferencji seksualnych. Świadomość takiej potrzeby była znana zarówno w środowisku naukowym, jak i wśród praktyków. Dnia 1 stycznia 2016 roku minęło 10 lat, od kiedy zaczęto realizować specjalistyczne programy wobec tej grupy więźniów[9]. W tym celu nie powołano odrębnych oddziałów terapeutycznych, zadania te są realizowane w 7 oddziałach terapeutycznych dla skazanych z niepsychotycznymi zaburzeniami psychicznymi lub upośledzonych umysłowo wyznaczonych pismem Dyrektora Generalnego Służby Więziennej pod koniec roku 2005[10].

Małgorzata Pietrucha-Hassan w tekście pt. *Indywidualizacja wykonywania kary pozbawienia wodności wobec sprawców przestępstw przeciwko wolności seksualnej i obyczajności* omawia podstawy prawne wykonywania kary wobec skazanych za przestępstwo określone w art. 197–203 k.k. popełnione w związku z zaburzeniami preferencji seksualnych. Ponadto Autorka prezentuje realizację

8 Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 14 marca 2000 r. w sprawie zasad organizacji i warunków przeprowadzania badań psychologicznych i psychiatrycznych w ośrodkach diagnostycznych (Dz.U. z 2000 r., Nr 29, poz. 369).

9 Ustawa z dnia 27 lipca 2005 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny, ustawy – Kodeks postępowania karnego, ustawy – Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. z 2005 r., Nr 163, poz. 1363 ze zm.). Weszła w życie 1 stycznia 2006 r.

10 Pismo Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 29 grudnia 2005 r. (niepublikowane).

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

koncepcji wykonywania kary wobec tej grupy skazanych na przykładzie oddziału terapeutycznego dla skazanych z niepsychotycznymi zaburzeniami psychicznymi lub upośledzonych umysłowo Zakładu Karnego Nr 2 w Łodzi. Oddział ten liczy 44 miejsca, z czego 55% przeznaczonych jest dla tej grupy skazanych. Na szczególną uwagę zasługuje fakt, że zespół terapeutyczny tego oddziału zajmuje się nie tylko terapią zaburzeń preferencji seksualnych, ale podejmuje inicjatywy na rzecz zapobiegania recydywie tej niebezpiecznej przestępczości, w szczególności wobec tej grupy sprawców, którzy nie poddają się terapii lub jej wyniki są nikłe, a ryzyko recydywy wysokie.

Beata Tomecka-Nabiałczyk w artykule pt. *Niepełnosprawność fizyczna skazanych przebywających w jednostkach penitencjarnych na terenie Okręgowego Inspektoratu Służby Więziennej w* Łodzi podejmuje problem – na ile w toku wykonywania kary pozbawienia wolności wobec wymienionej grupy gwarantowane są prawa należne im z tytułu niepełnosprawności fizycznej.

Zasada indywidualizacji wykonywania kary pozbawienia wolności oraz postępowania z osobami pozbawionymi wolności jest wciąż wzbogacana i rozbudowywana podczas obowiązywania Kodeksu karnego wykonawczego z 1997 roku. Trwa dyskusja nad potrzebą wyodrębnienia grupy więźniów w wieku senioralnym i nadania jej odrębnego statusu, czy też wyodrębnienia grupy skazanych młodocianych w wieku pomiędzy 15 a 17 rokiem życia. W 2011 roku dodano do Kodeksu karnego wykonawczego art. 88d i art. 212ba. Ich głównym zadaniem było zwiększenie bezpieczeństwa osobistego szczególnej kategorii osadzonych przebywających w jednostkach penitencjarnych, którzy występują jednocześnie jako ważni uczestnicy w innych trwających postępowaniach. W ten sposób doszło do wyodrębnienia nowej kategorii osadzonych tzw. szczególnie chronionych. Ocena tych regulacji prawnych jest przedmiotem artykułu Tomasza Kalisza pt. *Szczególna ochrona osadzonych w warunkach zwiększonej izolacji i zabezpieczenia*. Zdaniem Autora regulacje te są nieprecyzyjne, budzą szereg zastrzeżeń z zakresu techniki legislacyjnej, oraz uzasadnienia racji ich ustanowienia.

Kobiety w społeczności więziennej stanowią niewielki odsetek, bo 3%, charakteryzuje je odmienne niż u mężczyzn uwarunkowanie zachowań przestępczych. W związku z tym wymagają odrębnego projektowania i realizacji oddziaływań penitencjarnych. Temu zagadnieniu został poświęcony artykuł Pawła Małolepszego pt. *Specyfika wykonywania kary pozbawienia wolności wobec kobiet*.

Bardzo ważnym wydarzeniem w okresie obowiązywania Kodeksu karnego wykonawczego z 1997 roku było wprowadzenie do porządku prawnego w Polsce systemu dozoru elektronicznego[11]. Tego rodzaju inicjatywa zrodziła się pod koniec 2005 roku jako jeden z elementów programu przeciwdziałania przeludnieniuwięziennemu. Zgodnie z obowiązującym prawem wykonywanie kary pozbawienia wolności poza zakładem karnym w systemie dozoru elektronicznego sądy

11 Ustawa z dnia 7 września 2007 r. o wykonywaniu kary pozbawienia wolności poza zakładem karnym w systemie dozoru elektronicznego (Dz.U. z 2007 r., Nr 191, poz. 1366). Obowiązywała od dnia 1 września 2009 r.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

penitencjarne zaczęły orzekać od 1 września 2009 roku do 30 czerwca 2015 roku, następnie od 15 kwietnia 2016 roku. Funkcjonowanie tej instytucji jako formy wykonywania kary pozbawienia wolności rodzi wiele pytań, wątpliwości: czy wykonywanie kary pozbawienia wolności poza zakładem karnym w systemie dozoru elektronicznego spełnia cel indywidualno-prewencyjny, czy stało się skutecznym narzędziem redukcji populacji więziennej itp. Bardzo interesujące, oryginalne, nie zawsze zbieżne odpowiedzi na te pytania znajdziemy w dwóch następujących publikacjach: Aleksandry Dziubińskiej pt. *Cele kary pozbawienia wolności w dozorze elektronicznym* i Agnieszki Sadło-Nowak pt. *System elektronicznego dozoru jako sposób wykonywania kary pozbawienia wolności*.

Kolejne artykuły dotyczą problematyki związanej z niektórymi uwarunkowaniami skuteczności oddziaływań penitencjarnych i przygotowania skazanych do życia po odbyciu kary pozbawienia wolności oraz gwarantowania przez system penitencjarny niektórych praw podmiotowych osób pozbawionych wolności. Robert Witkowski w publikacji pt. *Przygotowanie osób pozbawionych wolności do uczestniczenia w wolontariacie hospicyjnym. Rola personelu hospicyjnego* omawia doświadczenia wynikające z realizacji nowatorskiego programu readaptacji społecznej osób pozbawionych wolności pod nazwą *Wolontariat skazanych w Polsce*. Anetta Jaworska w swoim tekście pt. *Wsparcie społeczne jako podstawa kapitału społecznego w warunkach odbywania kary pozbawienia wolności* prezentuje i omawia interesujące wyniki badań przeprowadzonych na terenie Zakładu Karnego w Czarnem na grupie 154 osadzonych, podejmujących zatrudnienie w trakcie odbywania kary pozbawienia wolności. Na szczególną uwagę zasługuje także publikacja Grażyny Rybickiej pt. *Rola sądowego kuratora zawodowego w przygotowaniu skazanego do* życia po *zwolnieniu z zakładu karnego w* świetle art. *164 k.k.w.* Przygotowanie skazanego do wyjścia na wolność i udzielenie mu pomocy to nowa instytucja prawa karnego wykonawczego wprowadzona przez Kodeks karny wykonawczy z 1997 roku. Autorka na podstawie statystyk stwierdza, że z roku na rok wzrasta liczba osób, które wyrażają zgodę na objęcie ich „programem wolnościowym". Przedstawia także propozycje usprawnienia realizacji tych programów, które w ten sposób mogłyby powiększyć potencjał readaptacyjny osób opuszczających zakłady karne po odbyciu kary, a tym samym ograniczyć powrót do przestępstwa.

Osoby pozbawione wolności w swoim statusie prawnym mają zagwarantowane wiele praw podmiotowych. Problem gwarancji wolności religijnej – na ile te gwarancje są realizowane oraz w jakim stopniu wobec osób uwięzionych – to przedmiot artykułu Marty Romańczuk-Gąckiej oraz Moniki Kotowskiej pt. *Wolność religijna w warunkach izolacji penitencjarnej*. Jednym z podstawowych praw skazanych w toku wykonywania kary pozbawienia wolności jest prawo do obrony. Wykonywanie funkcji obrończych związane jest z porozumiewaniem się ze skazanym w formie bezpośredniej (rozmowa), lub pośredniej (korespondencja, rozmowa telefoniczna). Podstawy prawne, charakter jednej z form porozumiewania się skazanych z obrońcą omawia w swoim opracowaniu pt. *Cenzura korespondencji skazanego pozbawionego wolności z obrońcą* Mariusz Olężałek.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

Problematyka związana z instytucjami probacyjnymi jest przedmiotem rozważań prowadzonych w następnych opracowaniach. Renata Pietruszka w artykule pt. *Uwagi na tle art. 77 § 2 Kodeksu karnego* podjęła udaną próbę ustalenia *ratio legis* wprowadzenia tego przepisu do ustawodawstwa karnego. Rozwiązanie zawarte w art. 77 § 2 k.k. nie były znane w prawie karnym sprzed 1997 roku. Przepis ten zezwala sądowi orzekającemu karę pozbawienia wolności na wyznaczenie surowszych niż przewidziane w art. 78 k.k. formalnych ograniczeń do skorzystania przez skazanego z warunkowego zwolnienia z odbycia reszty kary. Na podstawie wnikliwych i wszechstronnych rozważań Autorka konkluduje artykuł w sposób oryginalny, a mianowicie – pytaniem o zasadność utrzymania art. 77 § 2 k.k. W kręgu problematyki instytucji warunkowego zwolnienia z odbycia reszty kary pozostaje artykuł Renaty Szczepanik pt. *O dowodach (swojej) resocjalizacji recydywistów podejmujących starania o przedterminowe warunkowe zwolnienie z więzienia* traktujący o rodzajach autoprezentacji skazanych. Na jego łamach Autorka przedstawia wyniki przeprowadzonych w tym przedmiocie badań własnych. Do innej instytucji probacyjnej nawiązuje Adam Kwieciński, Kamila Mrozek Autorzy artykułu pt. *Kilka uwag na tle stosowania art. 152 k.k.w. w* świetle nowel*izacji z dnia 20 lutego 2015 r.*[12]. Kodeks karny z 1997 roku wprowadził nową instytucję prawa karnego wykonawczego, a mianowicie możliwości na podstawie art. 152 k.k.w. warunkowego zawieszenia wykonania kary w postępowaniu wykonawczym. Instytucja ta była oceniania pozytywnie m.in. dlatego, że racjonalizowała politykę karną, dawała możliwości w ściśle określonych warunkach uniknięcia wykonywania kary pozbawienia wolności. Przepisy art. 152 k.k.w. zostały znowelizowane ustawą z dnia 20 lutego 2015 roku. Ta nowelizacja jest przedmiotem negatywnej oceny Autorów ww. artykułu m.in. dlatego, że przyjęte rozwiązania w sposób znaczący ograniczają możliwości warunkowego zawieszenia wykonania kary w postępowaniu wykonawczym. Z problematyką wykonywania środków probacyjnych wiąże się artykuł Magdaleny Niewiadomskiej-Krawczyk pt. *Zarządzenie wykonania kary jako wskaźnik efektywności pracy kuratora sądowego*. Autorka podważa funkcjonującą opinię, że służba kuratorska jest oceniana negatywnie ze względu na wysoki stopień powrotności do przestępstwa sprawców przestępstw poddanych oddziaływaniu kuratora sądowego. Nie można wyprowadzić prostego wniosku, że każde zarządzenie wykonania zawieszonej kary świadczy o negatywnej pracy kuratora sądowego. Negatywnych wyników probacji należy poszukiwać nie tylko w nieefektywnej pracy kuratora sądowego (co może się zdarzyć), ale w wadliwym funkcjonowaniu systemu probacji.

Izabela Czyżykowska-Kobalczyk w artykule pt. *Dozory sprawowane przez kuratorów sądowych, zakończone zarządzeniem wykonania kary pozbawienia wolnoś*ci lub *odwołaniem warunkowego przedterminowego zwolnienia – przyczyny* diagnozuje czynniki warunkujące taki stan rzeczy na podstawie badań statystycznych,

12 Ustawa z dnia 20 lutego 2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2015 r., poz. 396).

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

które obejmują lata 2012–2015. W opinii Autorki pomiaru efektywności pracy kuratora sądowego nie można dokonać na podstawie ilości zarządzeń wykonania warunkowo zawieszonej kary pozbawienia wolności lub odwołań warunkowego zwolnienia z odbycia reszty kary. Powodów takiego stanowiska jest wiele. Kuratorzy nie zostali wyposażeni w żadne wystandaryzowane narzędzia diagnostyczne, które pomogłyby w prognozowaniu oddziaływań wobec osób poddanych dozorowi, ponadto orzekanie środków probacyjnych, w szczególności orzekanie warunkowego zawieszenia wykonania kary pozbawienia wolności, odbywa się bez profesjonalnej diagnostyki przedsądowej, która sprzyjałaby trafniej orzekać te środki, a w konsekwencji uniknąć niepowodzenia okresu próby. Autorka, co należy zauważyć, formułuje ważki, trafny postulat odnoszący się do ograniczania stosowania kary pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem jej wykonania szczególnie przy braku pozytywnej prognozy kryminologicznej.

Kara ograniczenia wolności jest ważnym narzędziem polityki kryminalnej służącym pełniejszej indywidualizacji racjonalnego stosowania środków karnych. Sposób orzekania i wykonania tej kary może skutkować orzeczeniem zastępczej kary pozbawienia wolności. W populacji więziennej ta grupa pozbawionych wolności stanowi niewielki odsetek, w jakimś stopniu wpływa na jej wielkość, rozmiary. Interesującą propozycję odnoszącą się do ograniczania tego zjawiska przedstawia Anna Janus-Dębska w artykule pt. *Zarządzenie zastępczej kary pozbawienia wolności w związku z uchylaniem się od wykonywania prac na cele społeczne – przyczyny i możliwości ograniczenia skali zjawiska*.

Ostanie dwa artykuły, jak wcześniej wspomniano mają charakter okolicznościowy. Nie są one jednak oderwane od głównego nurtu publikacji, ponieważ omawiane w nich problemy mają wpływ na realizację zasady indywidualizacji wykonywania kar w szczególności podczas wykonywania najsurowszej kary kryminalnej, jaką jest kara pozbawienia wolności. Organizacja i zarządzanie jednostkami więziennymi ulega zmianom, które wymuszają reformy koncepcji wykonywania kary pozbawienia wolności. Najmniej dostrzegana jest organizacja pośrednia więziennictwa – czyli okręgowe inspektoraty Służby Więziennej – które w 2016 roku obchodziły jubileusz dwudziestolecia funkcjonowania w polskim systemie penitencjarnym[13]. Ich istotę przybliża Tomasz Przesławski w artykule pt. Okręgowy Inspektorat Służby Więziennej – nowa formuła organizacji pośredniej więziennictwa. Aldona Nawój – Śleszyński, autorka niniejszych słów wstępu w opracowaniu pt. *Współpraca Zakładu Karnego Wykonawczego Uniwersytetu Łódzkiego z polskim więziennictwem* omawia współpracę pomiędzy tymi dwoma instytucjami, które w przeszłości i obecnie przynosi wiele korzyści obydwu stronom.

Niniejszą publikację polecam zarówno praktykom, jak i teoretykom związanym z problematyką wykonywania kary pozbawienia wolności i środków probacyjnych, a w szczególności pracownikom penitencjarnym (wychowawcom, kadrze

13 Ustawa z dnia 26 kwietnia 1996 r. o Służbie Więziennej (Dz.U. z 1996 r., Nr 207, poz. 1761 ze zm.).

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

oddziałów terapeutycznych), kuratorom sądowym, sędziom penitencjarnym, studentom prawa, pedagogiki resocjalizacyjnej, socjologii i psychologii.

Pragnę wyrazić serdeczne podziękowania wszystkim Autorom, którzy uczestniczyli w przygotowaniu i wydaniu tej publikacji. Szczególne podziękowania składam Panu prof. drowi hab. Teodorowi Szymanowskiemu za szczegółową recenzję tej pracy oraz za cenne uwagi i sugestie, które przyczyniły się do udoskonalenia opracowania.

Podziękowania za pomoc w przygotowaniu publikacji składam również pani mgr Beacie Tomeckiej-Nabiałczyk oraz pani mgr Aleksandrze Leszczyńskiej.

Wyjątkowe podziękowania kieruję również do pani Dziekan Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Łódzkiego prof. nadzw. UŁ dr hab. Agnieszki Liszewskiej oraz do pana Dyrektora Okręgowego Inspektoratu Służby Więziennej w Łodzi płk Jacka Lenarta bez wsparcia których publikacja ta nie mogłaby powstać.

Opracowanie uwzględnia stan prawny na dzień 1 kwietnia 2016 r.

Prof. nadzw. UŁ dr hab. Aldona Nawój-Śleszyński

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

Część I

Wybrane zagadnienia dotyczące wykonywania kary pozbawienia wolności

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

http://dx.doi.org/10.18778/8088-454-0.02

Małgorzata Łuczak

Ośrodki diagnostyczne – rola w indywidualizacji wykonywania kary pozbawienia wolności

1. Rola diagnozy psychologicznej w postępowaniu z osobami pozbawionymi wolności w polskim systemie karnym w ujęciu historycznym. Oddziały obserwacyjno–rozdzielcze

Biorąc pod uwagę perspektywę historyczną w odniesieniu do rozważań i unormowań prawnych na temat celu wykonywania kary pozbawienia wolności, na przestrzeni lat polski system penitencjarny ulegał w tym względzie znaczącym zmianom. Koncepcje te podążały za zmianą poglądów, jaka dokonywała się na poziomie trendów ogólnoeuropejskich czy ogólnoświatowych. Kara pozbawienia wolności na początku miała charakter represyjny, odwetowy[1]. Powstałe w 1918 roku państwo polskie przejęło sposoby wykonywania kary pozbawienia wolności, tym samym traktowania więźniów, po zaborcach[2]. Nie zwracano uwagi ani na warunki, w jakich przebywali więźniowie, ani na ich kategoryzowanie w zależności od rodzaju popełnionego czynu przestępnego. Z czasem w zakresie funkcji przypisywanej karze pozbawienia wolności zaczęto brać pod uwagę także element wychowawczy. Powstały systemy odbywania kary (m.in. system celkowy w 1791 roku w Filadelfii, system wspólnej pracy i milczenia w 1826 roku

1 K. Dąbkiewicz, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 2015, s. 327.

2 M. Kalaman, M. Kalaman, *Wykonywanie kary pozbawienia wolności wobec osób niepełnosprawnych psychicznie i fizycznie w polskim więziennictwie w przeszłości i obecnie*, Prace naukowe WWSZiP, „Zeszyty Pedagogiczno-Medyczne" 2012, Nr 18 (2), s. 133.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

w Auburn), dostrzeżono konieczność segregacji więźniów, a także potrzebę zróżnicowania stosowanych rygorów. Zmiany poglądów w podejściu kryminologii do etiologii przestępstw, upatrujące wśród czynników wpływających na ich popełnianie w wadliwym przebiegu procesu socjalizacji, wpływie środowiska kryminogennego skutkowały zwróceniem uwagi penitencjarystów na konieczność podejmowania pracy resocjalizacyjnej ze skazanymi. Zaczęły pojawiać się zaczątki indywidualnego traktowania więźniów. Pierwszą grupą osadzonych, na którą w kategoriach odrębnego traktowania zwrócono uwagę, były osoby młode wiekiem, a następnie wykazujące zaburzenia psychiczne. W Polsce problem ten zaczęto dostrzegać w okresie międzywojennym, ale znaczące działania podejmowano w latach pięćdziesiątych XX wieku[3]. Od 1928 roku podjęto decyzję o leczeniu osób chorych psychicznie[4]. Przy więzieniach, w osobnych budynkach, zaczęto uruchamiać szpitale psychiatryczne, do 1939 roku powstało ich pięć. Do szpitali tych kierowani byli skazani, którzy zachorowali w trakcie odbywania kary pozbawienia wolności. Obok leczenia psychiatrycznego prowadzono badania psychocharakterologiczne[5].

Pierwszym natomiast zakładem karnym, w którym uwagę zwrócono na indywidualne oddziaływania ze względu na stan psychiczny skazanych, był utworzony w 1958 roku Zakład Karny w Świeciu nad Wisłą, przeznaczony dla kobiet z anomaliami psychicznymi. W kolejnych latach powstawały w Polsce oddziały dla skazanych wymagających stosowania szczególnych środków leczniczo-wychowawczych (prototyp obecnie funkcjonujących oddziałów terapeutycznych dla skazanych z niepsychotycznymi zaburzeniami psychicznymi lub upośledzonych umysłowo), obok nich powstawały kolejne oddziały dla osadzonych uzależnionych[6]. Ostatnią wyodrębnioną kategorią skazanych obejmowanych oddziaływaniami specjalistycznymi byli skazani za przestępstwa z art. 197–203 k.k. popełnione w związku z zaburzeniami preferencji seksualnych.

Jeśli chodzi o koncepcje dotyczące odrębnego traktowania skazanych niepełnosprawnych psychicznie, na uwagę zasługiwały w szczególności dwie odrębne – pierwsza wypracowana w Zakładzie Karnym w Rawiczu, druga w Zakładzie Karnym w Oleśnicy[7]. Koncepcja pracy z osadzonymi niepełnosprawnymi psychicznie w Zakładzie Karnym w Rawiczu zakładała, iż początkowy etap pracy z osadzonymi ma być ukierunkowany na zmniejszenie napięcia emocjonalnego u osadzonych, pobudzenie ich do refleksji, co w efekcie miało służyć zwiększeniu ich podatności na prowadzone oddziaływania, zakładaną określoną korekcję.

3 M. Dworski, *Koncepcja Zakładu Specjalnego w Oleśnicy*, „Przegląd Penitencjarny" 1967, Nr 3, s. 3.

4 M. Kalaman, M. Kalaman, *Wykonywanie kary...*, s. 134.

5 *Ibidem*.

6 A. Nawój-Śleszyński, *Wykonywanie kary pozbawienia wolności w systemie terapeutycznym w świetle zasady indywidualnego oddziaływania*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego" 2009, Nr 64–65, s. 95–98.

7 M. Kalaman, M. Kalaman, *Wykonywanie kary...*, s. 136.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

Obok farmakoterapii stosowano psychoterapię indywidualną[8]. Z kolei w więzieniu specjalnym w Oleśnicy wiodącą rolę przypisywano równocześnie prowadzonym oddziaływaniom leczniczo-wychowawczym.

W myśl zarządzenia Nr 67 Dyrektora Centralnego Zarządu Więziennictwa z 23 czerwca 1958 roku utworzono eksperymentalne oddziały obserwacyjno-rozdzielcze. Zgodnie z powyższym zarządzeniem w skład personelu tychże oddziałów winni wchodzić: psycholog, wychowawca i lekarz[9]. Początkowo oddział taki zorganizowany został w Centralnym Więzieniu w Warszawie w 1958 roku, natomiast w latach 1960–1964 oddziały takie tworzone były w innych ośrodkach wojewódzkich[10] – między innymi w Zakładzie Karnym w Rawiczu i Oleśnicy. Dały one początek działalności diagnostycznej w polskim więziennictwie. Ich działalność pozwoliła jednocześnie na podjęcie prób oszacowania liczby osadzonych zaburzonych bądź uzależnionych w ogólnej populacji skazanych na karę pozbawienia wolności. W latach 70. XX wieku wskazywano, że na ogólną liczbę osób skazanych ponad 25% stanowiła powyższa kategoria osadzonych[11]. Zakończenie badań osadzonych, którzy skierowani byli do oddziału obserwacyjno-rozdzielczego, wiązało się z dokonywaniem przez psychologa oceny cech osobowościowych osadzonych oraz formułowaniem prognozy penitencjarnej i społecznej. Kolejnym etapem były wskazania odnotowane w kwestionariuszu obejmujące 7 punktów. Dotyczyły one istotnych z punktu widzenia dalszego odbywania kary przez danego skazanego uwag: wskazania zakładu, przebywania w grupie, pracy, szkolenia, najbardziej wskazanego rodzaju zajęć kulturalno-oświatowych, wskazanego sposobu oddziaływania oraz zalecenia[12].

Wraz ze zmianą podejścia do celów wykonywania kary pozbawienia wolności zaczęto dostrzegać odrębną rolę psychologów w więzieniach. Coraz większe znaczenie zaczęto przypisywać pracy psychologicznej z osobami pozbawionymi wolności. Przez lata zmianom ulegała specyfika pracy, jak też zadania stojące przed psychologami zatrudnianymi w więziennictwie. Z perspektywy choćby własnego, ponad 25-letniego doświadczenia, zauważam, jak wiele w tej materii uległo zmianie. Zwiększyła się ilość zadań stawianych do realizacji psychologom, ilość podejmowanych przez nich decyzji, wydawanych opinii. Jednocześnie wzrosła także znacznie liczba osób z wykształceniem psychologicznym zatrudnianych

8 *Ibidem*, s. 141–142.

9 Z. Ficowa, *O współpracy lekarzy z oddziałami obserwacyjno-rozdzielczymi*, „Przegląd Więziennictwa" 1960, Nr 1, s. 96.

10 P. Braun, *Osoba niepełnosprawna w izolacji penitencjarnej*, „Niepełnosprawność – zagadnienia, problemy, rozwiązania" 2013, Nr II (7), s. 132.

11 W. Kosterkiewicz, K. Kościelski, *Prowadzenie oddziaływań terapeutycznych w stosunku do więźniów młodocianych (na przykładzie jednostek penitencjarnych okręgu poznańskiego)*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogiki i Administracji w Poznaniu" 2006, Nr 2, s. 216.

12 E. Janiszewska-Talago, *Wskazania oddziałów obserwacyjno-rozdzielczych i ich realizacja*, „Przegląd Penitencjarny" 1965, Nr 4, s. 51; W. Szeller, *Kilka uwag o realizacji wskazań oddziałów obserwacyjno-rozdzielczych na przykładzie CW w Sztumie*, „Przegląd Więziennictwa" 1961, Nr 1, s. 43–44.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

w polskich więzieniach, co ma zapewnić szeroką i profesjonalną dostępność opieki psychologicznej osobom pozbawionym wolności przebywającym w aresztach i zakładach karnych. Dotyczy to zarówno kadry psychologów ogólnopenitencjarnych, jak i zatrudnianych w ośrodkach diagnostycznych oraz oddziałach terapeutycznych prowadzących specjalistyczne oddziaływania wobec szczególnie trudnej grupy osadzonych. Grupa zawodowa psychologów zatrudnionych w Służbie Więziennej w ramach doskonalenia zawodowego uczestniczy w różnego rodzaju szkoleniach organizowanych zarówno przez różnego stopnia organy więziennictwa, jak i we własnym zakresie. Biorąc pod uwagę choćby same wymogi kwalifikacyjne, jakie winna spełniać kadra penitencjarna, a w szczególności kadra działów terapeutycznych, można stwierdzić, iż psychologowie w polskim systemie penitencjarnym stanowią wysoko wyspecjalizowaną grupę zawodową[13].

2. Cele wykonania kary pozbawienia wolności w kontekście obowiązujących przepisów Indywidualizacja wykonania kary pozbawienia wolności

Ostra krytyka orientacji celu wykonywania kary pozbawienia wolności na „przymusową" resocjalizację zapoczątkowana w latach 70. nie pozostała bez wpływu na prowadzone prace przy kodyfikacji kodeksowej i ostateczne brzmienie unormowań prawnych wprowadzone nową ustawą w 1997 roku[14]. Priorytetem stało się poszanowanie godności ludzkiej i praw człowieka, co znalazło wyraz przede wszystkim w art. 4 k.k.w., zgodnie z treścią którego kary, środki karne, środki zabezpieczające i zapobiegawcze wykonuje się w sposób humanitarny z poszanowaniem godności ludzkiej skazanego. Zakazane jest stosowanie tortur lub nieludzkiego albo poniżającego traktowania i karania skazanego. W obecnie obowiązujących przepisach nie zrezygnowano do końca z pojęcia „resocjalizacji", lecz nabrało ono innego znaczenia. Skazany bowiem na zasadzie dobrowolności może poddać się oddziaływaniom poprzez udział w proponowanych mu zajęciach. Zgodnie z art. 67 § 1 k.k.w. „wykonywanie kary pozbawienia wolności ma na celu wzbudzanie w skazanym woli współdziałania w kształtowaniu jego społecznie pożądanych postaw, w szczególności poczucia odpowiedzialności oraz potrzeby przestrzegania porządku prawnego i tym samym powstrzymania się

13 Mówi o tym Zarządzenie Nr 26/2015 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 30 czerwca 2015 roku w sprawie wymagań kwalifikacyjnych do zajmowania stanowisk w działach penitencjarnych i terapeutycznych oraz Domach Matki i Dziecka.

14 K. Dąbkiewicz, *Kodeks karny…*, s. 328–329.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

od powrotu do przestępstwa". Do osiągnięcia powyższego celu prowadzi się zindywidualizowane oddziaływania na skazanych w ramach określonych w ustawie systemów wykonywania kary, w różnych rodzajach i typach zakładów karnych (art. 67 § 2 k.k.w.). Indywidualizacja będzie w tym kontekście polegała na dostosowaniu oddziaływań prowadzonych wobec skazanych do ich osobowości, możliwości i potrzeb. W szczególności zasada indywidualizacji jest realizowana poprzez system terapeutyczny wykonania kary pozbawienia wolności. Grupa skazanych odbywających karę pozbawienia wolności w systemie terapeutycznym to osoby, wobec których z racji różnorakich problemów czy deficytów (osoby uzależnione, wykazujące niepsychotyczne zaburzenia psychiczne, bądź niepełnosprawne intelektualnie) należy w szczególności stosować zindywidualizowane oddziaływania.

Zgodnie z przepisami kodeksowymi w prowadzeniu oddziaływań wobec skazanych bierze się pod uwagę przede wszystkim pracę, w szczególności sprzyjającą zdobywaniu odpowiednich kwalifikacji zawodowych, nauczanie, zajęcia kulturalno-oświatowe i sportowe, podtrzymywanie kontaktów z rodziną i światem zewnętrznym, a także środki terapeutyczne (art 67 § 3 k.k.w.).

3. Funkcjonowanie ośrodków diagnostycznych Zadania, procedury

Ośrodki diagnostyczne rozpoczęły swoją działalność w polskim systemie penitencjarnym w 2000 roku. Przepisy dotyczące funkcjonowania ośrodków regulują zapisy zawarte w Rozporządzeniu Ministra Sprawiedliwości z dnia 14 marca 2000 roku w sprawie zasad organizacji i warunków przeprowadzania badań psychologicznych i psychiatrycznych w ośrodkach diagnostycznych[15]. Na terenie całego kraju powołanych zostało 15 ośrodków diagnostycznych, z których 14 mieści się w aresztach śledczych – AŚ Poznań, AŚ Białystok, AŚ Łódź, AŚ Lublin, AŚ Warszawa–Białołęka, AŚ Olsztyn, AŚ Bydgoszcz, AŚ Opole, AŚ Wrocław, AŚ Kraków, AŚ Szczecin, AŚ Gdańsk, AŚ Koszalin, AŚ Katowice, a jeden w zakładzie karnym – ZK Rzeszów. Pojemność poszczególnych ośrodków oscyluje w granicach, od najmniejszych w AŚ Koszalin (24) i AŚ Białystok (25) do największych AŚ Warszawa–Białołęka (43) i AŚ Poznań (44). Ośrodek diagnostyczny w AŚ w Łodzi dysponuje 30 miejscami. Dyrektor zakładu karnego bądź aresztu śledczego kieruje skazanego na badania do ośrodka na pisemny i uzasadniony wniosek psychologa, wychowawcy lub psychiatry. Do wniosku załączana jest pisemna zgoda skazanego na poddanie się badaniom. W przypadku, gdy skazany nie wyraża zgody na badania, dyrektor zakładu występuje z wnioskiem do sędziego penitencjarnego

15 Dz.U. 2000, Nr 29, poz. 369.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

o zarządzenie przeprowadzenia badań. Badania w ośrodku nie powinny trwać dłużej niż 2 tygodnie. W uzasadnionych przypadkach mogą zostać przedłużone na czas niezbędny do ich przeprowadzenia.

Do ośrodków diagnostycznych kierowane są następujące grupy skazanych:

1) młodociani, którym do nabycia prawa do ubiegania się o warunkowe przedterminowe zwolnienie pozostało co najmniej 6 miesięcy lub sprawiający trudności wychowawcze;
2) sprawiający trudności wychowawcze, przede wszystkim tacy, których zachowanie wskazuje na poważny stopień demoralizacji, zaburzenia psychiczne albo szczególny brak umiejętności przystosowania się do warunków i wymagań zakładu;
3) skazani na karę dożywotniego pozbawienia wolności, a także na karę 25 lat pozbawienia wolności po uprawomocnieniu się wyroku;
4) co do których zachodzi podejrzenie konieczności stosowania oddziaływań w warunkach oddziału terapeutycznego dla skazanych z niepsychotycznymi zaburzeniami psychicznymi lub upośledzonych umysłowo;
5) skazani za popełnienie przestępstwa określonego w art. 197–203 k.k. popełnione w związku z zaburzeniami preferencji seksualnych[16].

Spośród ogółu skazanych w populacji więziennej ustawodawca szczególną uwagę zwrócił na grupę osadzonych młodocianych. W szczególności są oni objęci różnego rodzaju oddziaływaniami penitencjarnymi, obligatoryjnie odbywają karę pozbawienia wolności w systemie programowanego oddziaływania. Punktem wyjścia do takiego podejścia były założenia o potencjalnie najkorzystniejszych rokowaniach tej kategorii więźniów odnośnie ich podatności na prowadzone oddziaływania. Ta grupa osadzonych jest też najliczniejszą grupą wśród skazanych kierowanych na badania do ośrodka – kierowani zarówno obligatoryjnie – w przypadku, gdy do możliwości ubiegania się o warunkowe przedterminowe zwolnienie pozostało im co najmniej 6 miesięcy, bądź fakultatywnie – w przypadku sprawiania trudności wychowawczych.

Na podstawie przeprowadzonych w ośrodku diagnostycznym badań psycholog sporządza orzeczenie psychologiczno-penitencjarne. Lekarz psychiatra wydaje odrębnie opinię psychiatryczną. Orzeczenie psychologiczno-penitencjarne jest obszernym dokumentem zawierającym informacje na temat skazanego istotne z punktu widzenia podejmowanych wobec niego dalszych zindywidualizowanych oddziaływań. Elementy, jakie powinno zawierać, w szczególności określa Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 14 marca 2000 roku w sprawie zasad organizacji i warunków przeprowadzania badań psychologicznych i psychiatrycznych w ośrodkach diagnostycznych. Na podstawie wyników badań dokonuje się weryfikacji decyzji klasyfikacyjnej. Badania psychologiczne przeprowadzane

16 Patrz: § 11 Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 14 sierpnia 2003 r. w sprawie sposobów prowadzenia oddziaływań penitencjarnych w zakładach karnych i aresztach śledczych (Dz.U. z 2003 r., Nr 151, poz. 1469).

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

w ośrodku diagnostycznym mają na celu ustalenie na bazie analizy linii życiowej danej osoby czynników wpływających na proces demoralizacji, określenie jej stopnia, prognozowanie odnośnie do podatności na oddziaływania. Badanie psychologiczne nie może ograniczać się li tylko do stosowania przez psychologa odpowiednich metod i narzędzi psychologicznych. W trakcie pobytu skazanego w ośrodku diagnostycznym obserwacji podlega jego zachowanie, sposób funkcjonowania w grupie współosadzonych, codzienna aktywność. Psychologowie prowadzą rozmowy ze skazanymi dotyczące oceny ich bieżących problemów i potrzeb, może zachodzić także wskazanie do skierowania danego osadzonego na konsultację psychiatryczną. Równolegle analizowana jest dostępna dokumentacja osobopoznawcza, w szczególności istotne znaczenie mają informacje zawarte w opiniach z placówek opiekuńczo-wychowawczych, resocjalizacyjnych, w wywiadach środowiskowych, opiniach sądowo-psychiatrycznych, sądowo-psychologicznych, sądowo-seksuologicznych, wreszcie informacje zawarte w treści wyroku, np. określenie przez sąd orzekający warunków odbywania kary pozbawienia wolności (art. 62 k.k.). Ocenie podlega aktualny stan psychiczny osoby badanej, jej stosunek do popełnionego przestępstwa, zadań i obowiązków wiążących się z wykonywaniem kary pozbawienia wolności. Dokonuje się ustalenia ewentualnej potrzeby stosowania oddziaływań specjalistycznych i skierowania skazanego do odbywania kary w systemie terapeutycznym – w zależności od diagnozowanych problemów do oddziałów terapeutycznych dla osób uzależnionych bądź dla osób z niepsychotycznymi zaburzeniami psychicznymi lub upośledzonych umysłowo. Wśród skazanych kierowanych na badania do ośrodka diagnostycznego duży procent stanowią osoby uzależnione, a także wykazujące różnego rodzaju zaburzenia psychiczne i zaburzenia zachowania. Etiologia owych zaburzeń jest zróżnicowana. Często wśród osób przebywających w Areszcie Śledczym w Łodzi mamy osadzonych z tzw. podwójną diagnozą. W każdym przypadku skazani tacy wymagają indywidualnego podejścia, zapewnienia szczególnej opieki, w tym pomocy psychologicznej. Osoby takie są konsultowane przez lekarza psychiatrę. Szczególnie niepokojąca jest liczba skazanych uzależnionych od SPA[17], w tym od dopalaczy. Osoby takie nierzadko na skutek intensywnego, wieloletniego zażywania takich substancji doświadczają poważnych zaburzeń zdrowia psychicznego, łącznie z pojawiającymi się zaburzeniami o obrazie psychotycznym. Wymagają specjalistycznej, indywidualnej opieki psychologicznej, a często także psychiatrycznej. Niejednokrotnie zachodzi potrzeba wdrażania terapii farmakologicznej celem ustabilizowania stanu psychicznego. Pomimo diagnozowanego przez lekarza uzależnienia osadzeni często nie identyfikują się z chorobą, wymagają motywowania do podjęcia leczenia odwykowego. Zdarzają się także sytuacje, iż pomimo zdiagnozowanego uzależnienia od alkoholu

17 SPA – skrót od substancje psychoaktywne. Określa każdą substancję przyjmowaną w celu uzyskania określonego efektu psychicznego: alkohol, opiaty, leki i substancje o działaniu uspakajającym i nasennym, inne.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

bądź środków odurzających czy substancji psychotropowych skazany ze względu na nasilenie prezentowanych zaburzeń zachowania i zaburzeń psychicznych nie jest w stanie prawidłowo zaadoptować się do warunków izolacji, tym samym nie kwalifikuje się na daną chwilę do uczestnictwa w zajęciach terapii odwykowej. Ze względu na potrzebę przywrócenia równowagi psychicznej wymaga natomiast oddziaływań specjalistycznych prowadzonych w warunkach oddziału dla osób z niepsychotycznymi zaburzeniami psychicznymi.

W orzeczeniu psychologiczno-penitencjarnym obok wymienianych już wcześniej elementów powinno zawierać się także wskazania w zakresie klasyfikacji, nauczania, zatrudnienia, a także zalecenia dotyczące potrzeby uwzględnienia psychologicznych i socjologicznych mechanizmów zachowania skazanego przy stosowaniu zindywidualizowanych oddziaływań. To także istotne uwagi dotyczące skazanych mające wpływ na ich dalsze warunki odbywania kary pozbawienia wolności.

Diagnoza psychologiczna, która dokonywana jest w trakcie badań w ośrodku diagnostycznym, stanowi wyjściowy element do podejmowania dalszych oddziaływań wobec danego skazanego. Informacje zawarte w orzeczeniu psychologiczno-penitencjarnym są bazą do wykorzystania w pracy ze skazanym przez kadrę penitencjarną (wychowawcy, psychologowie penitencjarni), jak też kadrę terapeutyczną. Na podstawie powstałej diagnozy tworzone są między innymi Indywidualne Programy Oddziaływań czy też Indywidualne Programy Terapeutyczne.

4. Wyniki badań psychologicznych przeprowadzonych w Ośrodku Diagnostycznym w Areszcie Śledczym w Łodzi latach 2011–2015 w kontekście indywidualizacji wykonywania kary pozbawienia wolności

Celem zobrazowania liczby przeprowadzonych w Ośrodku Diagnostycznym w Areszcie Śledczym w Łodzi badań psychologicznych, w tym w szczególności wskazań do stosowania zindywidualizowanych oddziaływań w warunkach oddziału terapeutycznego przedstawiono poniżej dane statystyczne dotyczące okresu ostatnich pięciu lat.

W latach 2011–2015 w ośrodku przebadano ogółem 634 osadzonych. Najwięcej w roku 2012 – 148, a najmniej w 2015 – 109.

Dane dotyczące liczby przebadanych osadzonych w w/w okresie najlepiej przedstawiają zamieszczone poniżej wykresy.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

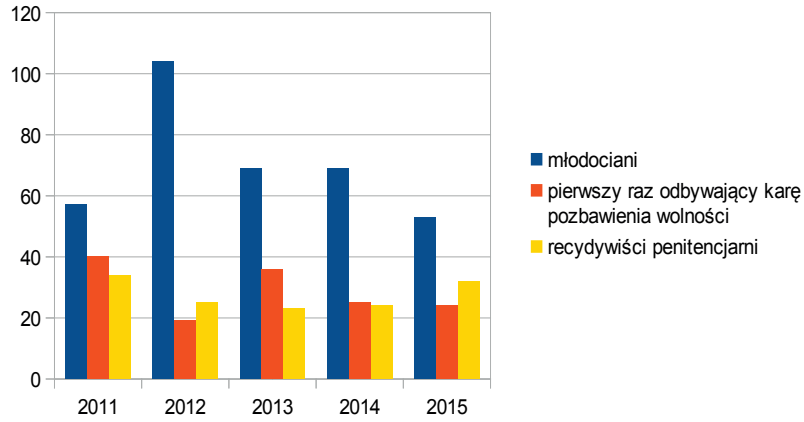

Wykres 1. Ilość skazanych poszczególnych grup (młodociani, odbywający karę po raz pierwszy i recydywiści penitencjarni) przebadani w ośrodku diagnostycznym Aresztu Śledczego w Łodzi w latach 2011–2015

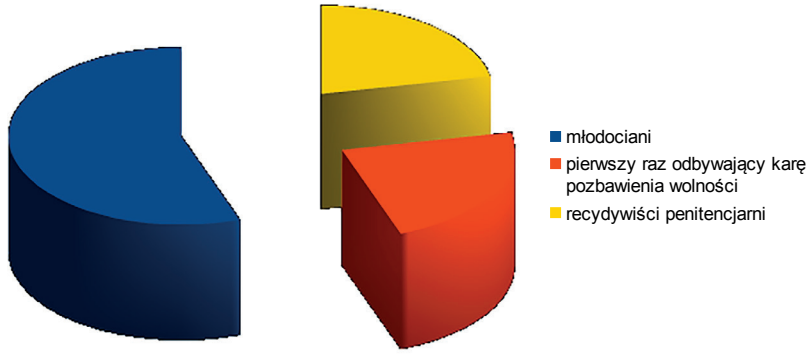

Wykres 2. Proporcje – ilościowe poszczególnych grup skazanych przebadanych w ośrodku diagnostycznym w Areszcie Śledczym w Łodzi w latach 2011–2015

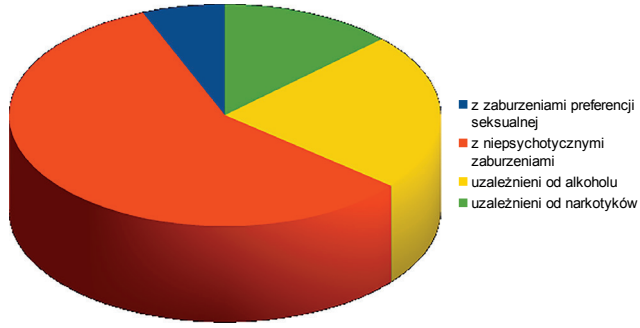

Wykres 3. Proporcje ilościowe przebadanych w ośrodku diagnostycznym w Areszcie Śledczym w Łodzi osadzonych w rozbiciu na stwierdzone zaburzenia, a w konsekwencji skierowanych do odpowiednich oddziałów terapeutycznych w latach 2011–2015

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

Jak widać na wykresach 1 i 2 ,najliczniejszą grupę skazanych poddanych badaniu w ośrodku stanowili skazani młodociani. Sytuacja taka powtarza się niezmiennie od pięciu lat. Proporcje pomiędzy dorosłymi odbywającymi karę po raz pierwszy i recydywistami penitencjarnymi praktycznie, mimo pewnych wahań, są stałe.

Z wykresu 3 wynika, że najliczniejsza grupa osadzonych przebadana w ośrodku wymagająca stosowania specjalistycznych oddziaływań terapeutycznych prezentowała niepsychotyczne zaburzenia psychiczne – stanowią oni ponad połowę powyższej grupy. Drugą pod względem liczebności grupę stanowią skazani uzależnieni od alkoholu. Najmniejszy jest udział osadzonych z zaburzeniami preferencji seksualnej.

5. Podsumowanie

Badania psychologiczne, szczególnie diagnoza psychologiczna, bezsprzecznie mają znaczący udział w indywidualizacji wykonywania kary pozbawienia wolności. W tym krótkim opracowaniu starałam się zwrócić uwagę na najbardziej istotne kwestie z punktu widzenia stawianej w ośrodkach diagnostycznych diagnozy psychologicznej skazanych i podejmowanych na jej podstawie oddziaływań. Zasygnalizowałam zmiany dokonujące się w polskim systemie penitencjarnym, jakim podlegała kwestia traktowania więźniów oraz określenie celu wykonywania kary pozbawienia wolności. Opracowanie jest efektem zarówno analizy literatury dotyczącej problemu, jak i własnych doświadczeń zawodowych powstałych w drodze wieloletniej pracy psychologicznej w jednostce penitencjarnej. Śledząc na przestrzeni historii polskiej penitencjarystyki zagadnienia związane z pracą psychologów i koncepcji wykonywania kary pozbawienia wolności, zauważa się, że ulegały one znaczącym przemianom. Początkowo traktowano wszystkich skazanych jednakowo, z czasem dopiero zaczęto zwracać uwagę na potrzebę wyodrębniania określonych grup osadzonych. Dostrzegano potrzebę odrębnego traktowania osób chorych psychicznie, wykazujących różnego rodzaju zaburzenia psychiczne. Kolejno uwagę zaczęto poświęcać skazanym uzależnionym, wreszcie skazanym za przestępstwa przeciwko wolności seksualnej i obyczajności popełnione w związku z zaburzeniami preferencji seksualnych. W każdym z tych przypadków prowadzone oddziaływania zmierzające do korekcji postaw, zachowań, przeciwdziałania powrotowi do przestępstwa muszą opierać się na trafnie dokonanej ocenie problemów, z jakimi boryka się dana osoba, a tym samym sformułowaniu diagnozy psychologicznej. W praktyce penitencjarnej oznacza to, iż aby móc dokonać korekcji zaburzeń zachowania, trzeba wiedzieć najpierw, gdzie tkwi problem, z powodu którego skazany popełnił przestępstwo bądź dlaczego dokonuje czynu zabronionego po raz kolejny. Niezwykle istotne jest określenie, jaka jest w tym rola czynników środowiskowych, zewnętrznych, a jaka podmiotowych

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

(osobowość, deficyty poznawcze, niepełnosprawność psychiczna, inne), z jakiego powodu wynikają problemy w adaptacji do wymogów społecznych, jakie są motywy zachowań danej osoby. W uzyskaniu odpowiedzi na te pytania znaczącą rolę pełnią właśnie ośrodki diagnostyczne.

Bibliografia

Braun P., *Osoba niepełnosprawna w izolacji penitencjarnej*, „Niepełnosprawność – zagadnienia, problemy, rozwiązania" 2013, Nr II (7).

Dąbkiewicz K., *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 2015.

Dworski M. , *Koncepcja Zakładu Specjalnego w Oleśnicy*, „Przegląd Penitencjarny" 1967, Nr 3.

Ficowa Z., *O współpracy lekarzy z oddziałami obserwacyjno-rozdzielczymi*, „Przegląd Więziennictwa" 1960, Nr 1.

Janiszewska-Talago E., *Wskazania oddziałów obserwacyjno-rozdzielczych i ich realizacja*, „Przegląd Penitencjarny" 1965, Nr 4.

Kalaman T., Kalaman M., *Wykonywanie kary pozbawienia wolności wobec osób niepełnosprawnych psychicznie i fizycznie w polskim więziennictwie w przeszłości i obecnie*, Prace naukowe WWSZiP, „Zeszyty Pedagogiczno-Medyczne" 2012, Nr 18 (2).

Kosterkiewicz W., Kościelski K., *Prowadzenie oddziaływań terapeutycznych w stosunku do więźniów młodocianych (na przykładzie jednostek penitencjarnych okręgu poznańskiego),* „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogiki i Administracji w Poznaniu" 2006, Nr 2.

Nawój-Śleszyński A., *Wykonywanie kary pozbawienia wolności w systemie terapeutycznym w świetle zasady indywidualnego oddziaływania*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego" 2009, Nr 64–65.

Szeller W., *Kilka uwag o realizacji wskazań oddziałów obserwacyjno-rozdzielczych na przykładzie CW w Sztumie*, „Przegląd Więziennictwa" 1961, Nr 1.

Akty prawne

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz.U. z 1997 r., Nr 88, poz. 553 z późn. zmianami).

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. z 1997 r., Nr 90, poz. 557 z późn. zmianami).

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 14 marca 2000 r. w sprawie zasad organizacji i warunków przeprowadzania badań psychologicznych i psychiatrycznych w ośrodkach diagnostycznych (Dz.U. z 2000 r., Nr 29, poz. 369).

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 14 sierpnia 2003 r. w sprawie sposobów prowadzenia oddziaływań penitencjarnych w zakładach karnych i aresztach śledczych (Dz.U. z 2003 r., Nr 151, poz. 1469).

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

http://dx.doi.org/10.18778/8088-454-0.03

Renata Tybura

Wykonywanie kary pozbawienia wolności wobec skazanych uzależnionych od alkoholu

1. Wstęp

Resocjalizacja to zespół oddziaływań o charakterze pedagogiczno-psychologicznym nakierowanych na zmianę motywacji oraz tych zachowań, które na podstawie przyjmowanych w psychologii, pedagogice, kryminologii kryteriów określane są jako przejawy nieprzystosowania społecznego, demoralizacji, przestępczości[1]. System resocjalizacji jako układ sprzężonych ze sobą działań reguluje trzy podstawowe funkcje wobec jego podopiecznych określane jako opiekuńcze, wychowawczo-dydaktyczne i terapeutyczne.

Funkcje opiekuńcze wyrażają się w zaspokojeniu potrzeb pierwszego i wyższych rzędów, aktualnych i potencjalnych. Funkcje wychowawczo-dydaktyczne wyrażają się w przysposabianiu skazanego do pełnienia określonych ról społecznych przez uczestnictwo w specjalnie zorganizowanych zajęciach. Ta funkcja jest w systemie resocjalizacyjnym najbardziej eksponowana. Szczególnie pozytywny wpływ na osoby pozbawione wolności ma praca. Funkcje terapeutyczne systemu resocjalizacyjnego wyrażają się przede wszystkim w trafnym i rzetelnym zdiagnozowaniu zaburzeń oraz dysfunkcji danej jednostki. Warunkuje to skierowanie w tym przypadku osoby pozbawionej wolności do najbardziej adekwatnego dla niej systemu terapeutycznego, który gwarantuje dobranie i zastosowanie odpowiednich metod oddziaływań terapeutycznych. Przytoczenie w tym miejscu jednej definicji pojęcia oddziaływania terapeutyczne jest trudne głównie z powodu jego szerokości zakresowej. Współczesna psychologia wyróżnia bowiem wiele szkół determinujących własne metody terapeutyczne. Niemniej jednak definicje pojęcia terapia

1 L. Pytka, *Pedagogika resocjalizacyjna. Wybrane zagadnienia teoretyczne, diagnostyczne i metodyczne*, Warszawa 2000, s. 204–216.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

koncentrują się na „przywracaniu zdrowia jednostki", „leczeniu umysłowych i emocjonalnych zaburzeń oraz łagodniejszych form wadliwego przystosowania za pomocą technik psychologicznych"[2]. W praktyce oddziaływania terapeutyczne to nie tylko korekcja wadliwych społecznie zachowań, ale także modyfikacja struktur regulacyjnych osobowości, czyli sieci poznawczej, popędowo-motywacyjnej, systemu wartości. Wywieranie terapeutycznego wpływu na zewnętrzne i wewnętrzne aspekty funkcjonowania człowieka daje największe nadzieje na pożądaną społecznie zmianę, ale także niesie największe zagrożenia.

Obecny Kodeks karny wykonawczy w art. 4 stanowi, iż wykonanie m.in. kar, w tym kary pozbawienia wolności, musi przebiegać z poszanowaniem ludzkiej godności i wynikających z niej praw człowieka. Koncepcja ta oznacza odrzucenie przymusowej resocjalizacji. Celem wykonywania kary pozbawienia wolności, zgodnie z art. 67 k.k.w., jest: „wzbudzenie w skazanym woli współdziałania w kształtowaniu jego społecznie pożądanych postaw, w szczególności poczucia odpowiedzialności oraz potrzeby przestrzegania porządku prawnego i tym samym powstrzymywania się od powrotu do przestępstwa". Środkiem do realizacji tego celu są oddziaływania penitencjarne prowadzone w formie indywidualnej oraz wobec grup skazanych. Respektując prawo skazanego do decydowania o sobie, w myśl zasady zachowania podmiotowości, proponuje się skazanemu różne systemy, czyli sposoby odbywania kary pozbawienia wolności – przede wszystkim system programowanego oddziaływania, ale także zwykły system odbywania kary pozbawienia wolności oraz system terapeutyczny (art. 81 k.k.w.).

W systemie terapeutycznym karę pozbawienia wolności wykonuje się przede wszystkim w oddziałach o określonej specjalizacji. Polski system penitencjarny wyróżnia: oddziały dla skazanych uzależnionych od alkoholu, oddziały dla skazanych uzależnionych od substancji psychotropowych lub środków odurzających, oddziały dla skazanych z niepsychotycznymi zaburzeniami psychicznymi lub upośledzonych umysłowo, z których 7 wybranych prowadzi także oddziaływania wobec skazanych z zaburzeniami preferencji seksualnych oraz oddziały dla skazanych niepełnosprawnych fizycznie[3].

Ramowy zarys oddziaływań prowadzonych wobec skazanych skierowanych do terapeutycznego systemu wykonywania kary pozbawienia wolności określa Zarządzenie Nr 19/16 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 14 kwietnia 2016 roku w sprawie szczegółowych zasad prowadzenia i organizacji pracy penitencjarnej oraz zakresów czynności funkcjonariuszy i pracowników działów penitencjarnych i terapeutycznych oraz oddziałów penitencjarnych.

2 A. Bilikiewicz (red.), *Psychiatria. Podręcznik dla studentów*, Warszawa 2004, s. 566.

3 M. Bartczak-Praczkowska, M. Pietrucha-Hassan, *Resocjalizacja poprzez terapię – postępowanie z osobami uzależnionymi od alkoholu oraz przejawiającymi zaburzenia preferencji seksualnej w polskim systemie penitencjarnym*, [w:] K. Krajewski, B. Stańdo-Kawecka (red.), *Problemy penologii i praw człowieka na początku XXI stulecia. Księga poświęcona pamięci Profesora Zbigniewa Hołdy*, Warszawa 2011, s. 269–297.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

Wykonywanie kary w systemie terapeutycznym jest bardzo zindywidualizowane, dostosowane do potrzeb i deficytów zdiagnozowanych u skazanych. Oddziały terapeutyczne różnią się od innych oddziałów wykonujących karę pozbawienia wolności w pozostałych systemach odbywania kary przede wszystkim zdecydowanie większą liczbą wyspecjalizowanego personelu, co pozwala na realne nawiązanie kontaktu interpersonalnego pomiędzy osadzonymi – pacjentami, a terapeutami – funkcjonariuszami. W miarę upływu pobytu skazanego w oddziale terapeutycznym relacje interpersonalne powinny nabrać głębszego terapeutycznego znaczenia i doprowadzić do powstania przymierza i relacji terapeutycznej[4].

Skierowanie osoby pozbawionej wolności do systemu terapeutycznego poprzedza wnikliwa diagnoza. W części przypadków diagnozowanie odbywa się w specjalnie do tego celu stworzonych ośrodkach diagnostycznych. Postawienie rzetelnej i wnikliwej diagnozy mechanizmów zachowania, które doprowadziły jednostkę do wejścia w konflikt z prawem jest niezwykle ważne, ponieważ determinuje późniejsze oddziaływania terapeutyczne podejmowane wobec pacjenta w oddziale terapeutycznym.

Statystyki ostatnich lat pokazują, że liczba osób wymagających objęcia specyficznymi oddziaływaniami terapeutycznymi nie tylko z powodu uzależnień jest ogromna i pomimo iż liczba oddziałów terapeutycznych systematycznie wzrasta, nadal jest niewystarczająca.

Skazani kierowani są do systemów terapeutycznych na podstawie decyzji komisji penitencjarnych lub przez sądy skazujące, które w treści wyroku orzekły na podstawie art. 62 k.k. o wykonywaniu kary pozbawienia wolności w systemie terapeutycznym[5].

Terapia w warunkach izolacji więziennej nadaje jej specyficzny wymiar – łagodzi bowiem jej izolacyjny charakter. W oddziale terapeutycznym skazani są traktowani bardziej jak pacjenci niż osoby pozbawione wolności w związku z dokonaniem czynu zabronionego prawem. Model pracy zbliżony jest do modelu medycznego. Pobyt w więziennym oddziale terapeutycznym dla osób uzależnionych od alkoholu w niewielkim stopni różni się od pobytu w wolnościowym oddziale[6].

Każdy z oddziałów terapeutycznych oferuje swoim pacjentom spójny program oddziaływań terapeutycznych możliwych do realizacji w warunkach izolacji penitencjarnej. Nie sposób opisać wszystkich prowadzonych w polskim systemie penitencjarnym programów oddziałów terapeutycznych. Autorka skupi się więc na przybliżeniu koncepcji teoretycznej oraz funkcjonowania oddziału terapeutycznego dla skazanych uzależnionych od alkoholu w Zakładzie Karnym w Garbalinie.

4 *Ibidem*, s. 297.

5 *Ibidem*, s. 298.

6 T. Głowik, *System terapeutyczny w jednostkach penitencjarnych*, „Świat Problemów" 2002, Nr 5, s. 9.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

2. Oddziaływania terapeutyczne wobec osadzonych uzależnionych od alkoholu

Długotrwałe picie alkoholu niszczy podstawowe aspekty życia pacjenta. Destrukcja alkoholowa obejmuje jego organizm, psychikę oraz najbliższe środowisko rodzinne, powoduje naruszenie prawa i porządku przez osoby nietrzeźwe. Do najważniejszych problemów należą przede wszystkim: popełnianie przestępstw w stanie nietrzeźwości; przemoc w rodzinach alkoholowych i nietrzeźwość w miejscach publicznych. W przypadku osób uzależnionych od alkoholu ich życie na wolności było z tego powodu bardzo poważnie zaburzone i często skutkowało zachowaniami przestępczymi. Jest więc oczywiste, że ich resocjalizacja niezależnie od rekonstrukcji postaw moralnych powinna obejmować także stosowne oddziaływania terapeutyczne przeciwdziałające uzależnieniu.

Wolnościowe lecznictwo uzależnień nie jest jednolite, zarówno w Polsce, jak i na świecie nie ma jednego, sprawdzonego programu pracy z osobami uzależnionymi od alkoholu. Przez lata poszukiwano różnych sposobów i metod leczenia osób uzależnionych. Obecnie proponowana pacjentowi metoda odpowiada najczęściej stosowanej przez terapeutę teorii terapeutycznej. Wyznawcy podejścia biomedycznego poszukują nadal skutecznego leku na alkoholizm. Psychoanalitycy traktują uzależnienie tak samo jak inne zaburzenia nerwicowe, jego przyczyn dopatrują się we wczesnodziecięcych relacjach z rodzicami. Zwolennicy teorii uczenia się, wychodząc z założenia, że człowiek sięga po alkohol w sytuacjach stresowych, a następnie do takich reakcji przyzwyczaja się, uczą sposobów unikania określonych zdarzeń – bodźców oraz rozmaitych sposobów radzenia sobie z trudnymi sytuacjami. Zwolennicy psychologii motywacyjnej pracują z kolei nad uruchomieniem motywacji, która powinna zmobilizować własne mechanizmy obronne pacjenta. Zwolennicy programu 12 kroków starają się przekonać do realizowania tego programu w ramach wspólnoty AA (Anonimowych Alkoholików)[7]. Programy więziennych oddziałów terapeutycznych dla osób uzależnionych od alkoholu opracowane są w oparciu o różne koncepcje.

Oddział terapeutyczny Zakładu Karnego w Garbalinie przeznaczony jest dla 45 recydywistów penitencjarnych odbywających karę pozbawienia wolności w warunkach zakładu karnego typu półotwartego. Pracuje według koncepcji strategiczno-strukturalnej. Historyczne korzenie tego podejścia sięgają przede wszystkim do tzw. modelu Minnesota, a następnie do behawioralno-poznawczego nurtu psychoterapii związanego z teorią uczenia społecznego oraz do psychologii humanistycznej. Podejście strategiczno-strukturalne do psychoterapii uzależnienia oparte jest na założeniu istnienia odrębnej specyfiki uzależnienia jako zaburzenia w funkcjonowaniu człowieka i jego odmienności od innych zaburzeń emocjonalnych jak np. nerwice. Uzależnienie jest

7 B. Woronowicz, *Uzależnienia. Geneza, terapia, powrót do zdrowia*, Warszawa 2009, s. 24.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

więc traktowane jako podstawowe zaburzenie, a nie objaw czy odmiana innych zaburzeń. Wynika z tego postulat stosowania oddziaływań psychoterapeutycznych specyficznych dla uzależnienia oraz korzystania z określonej koncepcji uzależnienia przy próbach rozumienia pacjenta w procesie terapii. Należy także pamiętać, że u części pacjentów mogą równocześnie występować inne poważne zaburzenia, które powinny być rozpoznawane w oparciu o metodykę tzw. podwójnej diagnozy. W podejściu tym wskazuje się przede wszystkim na potrzebę skoncentrowania się na tych obszarach funkcjonowania psychologicznego, w których zakorzenione są mechanizmy uzależnienia oraz wykorzystania wiedzy o specyfice tych mechanizmów do planowania strategii psychoterapeutycznych. Mechanizmy uzależnienia tworzą wewnętrzne i destrukcyjne zaprogramowanie sterujące funkcjonowaniem osoby uzależnionej w stronę przedwczesnej śmierci. W celu powstrzymania i zdemontowania tego wewnętrznego programu uzależnienia konieczne jest uczestnictwo w intensywnym programie terapii profesjonalnej wspieranym przez środowisko wzajemnej pomocy i współpracę z członkami rodziny. Program terapii powinien stworzyć najpierw zewnętrzną, a następnie uwewnętrznioną alternatywę nałogowego i samoniszczącego zaprogramowania. Kluczowym problemem jest to, dlaczego ludzie piją alkohol, mimo iż to picie powoduje destrukcyjne skutki i zagraża ich życiu, a kiedy próbują przestać – próby te kończą się porażką. Jest to istotny z punktu widzenia życia pacjenta i praktyki terapeutycznej problem. Specyfika psychoterapii uzależnienia obejmuje między innymi przykładanie większej uwagi, niż w przypadku leczenia innych zaburzeń do pracy nad rozwojem duchowych aspektów życia pacjenta. Wynika to z faktu, że w przypadku większości pacjentów ta sfera życia uległa szczególnie poważnym uszkodzeniom. Dlatego istotną rolę odgrywają inspiracje wnoszone do profesjonalnej terapii przez dorobek Wspólnoty AA i idee zawarte w programie „Dwunastu Kroków". Biorąc pod uwagę, iż funkcjonowanie osoby uzależnionej jest zdeterminowane działaniem mechanizmów uzależnienia, destrukcyjną orientacją życiową oraz deficytami umiejętności życiowych, pomaganie jej wymaga oddziaływań psychoterapeutycznych skierowanych zarówno na powstrzymanie funkcjonowania mechanizmów specyficznych dla uzależnienia, jak i na rozwiązywanie problemów osobistych stanowiących stałe źródła cierpienia i aktywizujących te mechanizmy oraz na zwiększanie zdolności pacjenta do wprowadzania pozytywnych zmian do osobistej sytuacji życiowej. Należy przy tym pamiętać, że mechanizm nałogowego regulowania emocji, odgrywający podstawową rolę motywacyjną w konsumpcji alkoholu, może być pobudzany także przypadkowymi przykrymi przeżyciami i stresem codziennego życia. Połączone działanie mechanizmów tworzy specyficzne dla uzależnienia wewnętrzne i całościowe „autodestrukcyjne zaprogramowanie", które kontroluje całe życie pacjenta i koncentruje je wokół picia alkoholu. Dlatego program profesjonalnej terapii osoby uzależnionej musi być tak skonstruowany, by proces zmian zachodzących u pacjenta mógł obejmować wszystkie przedstawiane powyżej obszary i zjawiska.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

Profesjonalna psychoterapia osób uzależnionych powinna być ukierunkowana nie tylko na zwiększenie zdolności do utrzymywania abstynencji, ale również prowadzić do poprawy w zakresie eliminowania czynników ryzyka popełnienia przestępstwa, czyli poprawy umiejętności funkcjonowania społecznego, zwiększenia umiejętności rozwiązywania problemów osobistych[8].

W ramach realizowanego w oddziale programu terapii uzależnienia od alkoholu prowadzone są indywidualne i grupowe zajęcia o charakterze terapeutycznym. Pośród zajęć o charakterze grupowym można wyodrębnić następujące zajęcia:

1) zajęcia grupowe o charakterze edukacyjnym i psychoedukacyjnym realizowane dla całej grupy przebywającej w oddziale z podziałem na grupę wstępną i grupę intensywną;
2) zajęcia w małych grupach – grupa zadaniowa; prowadzone wymiennie przez poszczególnych terapeutów;
3) projekcje filmowe – video o charakterze dokumentalno-edukacyjnym lub fragmenty pełnometrażowych filmów fabularnych o stosownej problematyce;
4) sesje plakatowe;
5) mityngi AA;
6) warsztaty psychologiczne dotyczące uczenia się umiejętności radzenia sobie ze stresem;
7) uczenie metod redukowania napięcia emocjonalnego – medytacja, wizualizacja, techniki oddechowe;
8) trening umiejętności służących trzeźwieniu.

Czas trwania programu terapeutycznego wynosi 12 tygodni. W indywidualnych przypadkach, uzasadnionych względami terapeutycznymi, może on zostać przedłużony maksymalnie do 16 tygodni lub w przypadku pacjentów, którzy pomimo podejmowanych i powtarzanych przez personel wysiłków zmotywowania ich do podjęcia terapii, prezentują brak zaangażowania oraz brak motywacji do pogłębionej pracy własnej, skrócony maksymalnie o 4 tygodnie. Osoby niezmotywowane do podjęcia terapii odwykowej poddawane są oddziaływaniom o charakterze edukacyjnym celem podniesienia ich poziomu świadomości i wiedzy na temat choroby alkoholowej. W ocenie terapeutów zwiększenie poziomu wiedzy na temat alkoholizmu skutkować może w przyszłości podjęciem decyzji o poddaniu się przez nie terapii odwykowej.

W programie realizowanym w oddziale można wyodrębnić następujące etapy:

1. Nawiązanie kontaktu terapeuty z pacjentem kończącego się zawarciem kontraktu terapeutycznego, czyli swego rodzaju umowy o prawach i obowiązkach obydwu stron dotyczących udziału pacjenta w terapii. Zwykle etap ten trawa do 5. dnia pobytu pacjenta w oddziale;

8 Wyciąg z Programu OT ZK w Garbalinie sporządzanego na podstawie: J. Mellibruda, Z. Sobolewska-Mellibruda, *Integracyjna psychoterapia uzależnień. Teoria i praktyka*, Warszawa 2006.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

2. Część diagnostyczna pobytu pacjenta w oddziale – kończy się opracowaniem Indywidualnego Programu Terapeutycznego (IPT). Indywidualny Program Terapeutyczny stanowi swoisty plan pobytu pacjenta w oddziale terapeutycznym uwzględniający te wszystkie przedsięwzięcia i oddziaływania o charakterze terapeutycznym, korekcyjnym i resocjalizacyjnym, które zważywszy postawioną diagnozę, wydają się najbardziej optymalne dla pacjenta, a pozostają możliwe do zrealizowania w warunkach izolacji penitencjarnej. Ten etap pobytu pacjenta w oddziale nie może trwać dłużej niż 30 dni od dnia przybycia do oddziału;
3. Zasadniczy etap pobytu pacjenta w oddziale. Na etapie tym pacjent zostaje włączony do udziału w zajęciach terapeutycznych, na które składają się prowadzone równolegle:
   – spotkania indywidualne – realizowanie i modyfikowanie IPT;
   – praca w małych grupach;
   – zajęcia edukacyjne dla całej grupy;
   – projekcje video;
   – mityngi AA;
   – trening umiejętności służących zdrowieniu.

   Część zasadnicza trwa od dnia podpisania kontraktu terapeutycznego do 11 tygodnia pobytu w oddziale. W trakcie realizowania części zasadniczej terapii dla każdego pacjenta terapeuta prowadzący ocenia postępy pracy skazanego. Oceny prezentowane są na spotkaniach zespołu terapeutycznego. Stanowią one podstawę do podejmowania decyzji dotyczących ewentualnego skrócenia lub przedłużenia czasu leczenia, a tym samym ograniczenia lub rozszerzenia zakresu terapii;
4. Etap końcowy terapii polega na rozliczeniu pacjenta z realizacji i zaangażowania w realizację IPT oraz kontraktu terapeutycznego. Terapeuta prowadzący wspólnie z pacjentem podsumowuje całokształt pracy własnej pacjenta nad zdiagnozowanymi u niego problemami i postępami terapeutycznymi. Etap ten ma miejsce w 11–12 tygodniu pobytu pacjenta w oddziale i kończy się sporządzeniem oceny końcowej, która również zostaje przedstawiona na spotkaniu zespołu terapeutycznego;
5. Ostatnim etapem pobytu pacjenta w oddziale terapeutycznym jest ewentualne podpisanie kontraktu długoterminowego z pacjentami wykazującymi wyjątkowe zaangażowanie w proces terapeutyczny, co pozwala na przedłużenie okresu pobytu w oddziale i kontynuowanie terapii. Dla wszystkich pacjentów oddziału opracowywane są zalecenia do realizacji w czasie wykonywania pozostałej części kary pozbawienia wolności ewentualnie w czasie udzielonego warunkowego przedterminowego zwolnienia. Zalecenia te mogą być adresowane zarówno do pacjentów, jak i kadry penitencjarnej, która przejmie opiekę nad skazanym po jego wyjeździe z oddziału terapeutycznego. Przedsięwzięcia te mają miejsce w ostatnim tygodniu pobytu w oddziale terapeutycznym.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

3. Podsumowanie

Opisując oddziaływania terapeutyczne prowadzone w ramach polskiego systemu penitencjarnego, warto wspomnieć o różnicach pomiędzy terapią przebiegającą w warunkach izolacji a terapią mającą miejsce w warunkach wolnościowych.

Po pierwsze, prowadząc grupowe i indywidualne zajęcia terapeutyczne terapeuci stykają się i muszą uwzględniać istnienie podkultury więziennej. Nie oznacza to, że powinni ją respektować czy pozwalać na jej przejawy podczas zajęć. Należy jednak pamiętać, że zjawisko podkultury występuje wśród pacjentów i na tym tle może dochodzić do konfliktów pomiędzy nimi lub determinować ich aktywność na zajęciach. W praktyce często dzieje się tak, że tylko odpowiednio zmotywowani pacjenci nie ujawniają zachowań typowych dla podkultury. W ciągu ostatnich lat podkultura więzienna zdecydowanie zmieniła się. Kiedyś najważniejszym determinantem podkultury był zakaz współpracy więźnia z przedstawicielami administracji zakładu karnego. Psycholodzy i terapeuci byli przez więźniów kwalifikowani do tej grupy. W skrajnych przypadkach osoby ortodoksyjnie przestrzegające tego zakazu nawet nie rozmawiały spontanicznie z przedstawicielami administracji. W takiej sytuacji trudno byłoby mówić o nawiązaniu relacji terapeutycznej. Obecnie coraz większa liczba skazanych – pacjentów nie deklaruje przynależności do struktur podkultury więziennej lub przynależność tą „zawiesza" na czas pobytu w oddziale terapeutycznym. Podobnie na wolności coraz większa część społeczeństwa przekonuje się do korzystania z pomocy psychologów i terapeutów. Coraz mniejsza liczba pacjentów penitencjarnych oddziałów terapeutycznych ujawnia opory, aby otwarcie mówić o sobie i o swoich problemach. Coraz więcej skazanych aktywnie uczestniczy w zajęciach. Przyznają, że ich celem jest zmiana, chcą zmienić swoje myślenie, zachowanie, chcą spróbować żyć tak, by nie powrócić do zakładu karnego.

Drugą specyficzną dla terapii uzależnień prowadzonej w więzieniach kwestią jest to, że odbywa się ona w warunkach pewnego instytucjonalnego przymusu[9]. Należy wziąć pod uwagę, że osoby pozbawione wolności nie są zwykle z faktu pobytu w zakładzie karnym zadowolone i z trudem akceptują związane z tym ograniczenia. Co prawda założenia koncepcji leczenia uzależnienia od alkoholu stanowią, że motywacja pacjenta na początku leczenia nie jest konieczna, ale jej brak stwarza liczne kłopoty. Przed kadrą oddziałów terapeutycznych staje zadanie zmierzenia się z naturalną u osób motywowanych do terapii niechęcią do zmiany dotychczasowych zachowań, kontaktów z używkami i mechanizmami zachowań patologicznych, mechanizmami obronnymi osobowości (m.in. takich jak zaprzeczanie problemowi, przenoszenie odpowiedzialności za picie na inne osoby, szukanie usprawiedliwień), wzmocnionymi złością i buntem wynikającymi z faktu skazania na karę pozbawienia wolności. Wszystkie te czynniki stanowią dosyć poważne utrudnienie w pracy terapeutycznej i resocjalizacyjnej.

9 A. Majcherczyk, *Specyfika terapii uzależnienia od środków psychoaktywnych w zakładach karnych*, „Alkoholizm i Narkomania" 2007, Nr 3, s. 325.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

Bibliografia

Bartczak-Praczkowska M., Pietrucha-Hassan M., *Resocjalizacja poprzez terapię – postępowanie z osobami uzależnionymi od alkoholu oraz przejawiającymi zaburzenia preferencji seksualnej w polskim systemie penitencjarnym*, [w:] Krajewski K., Stańdo-Kawecka B. (red.), *Problemy penologii i praw człowieka na początku XXI stulecia. Księga poświęcona pamięci Profesora Zbigniewa Hołdy*, Warszawa 2011.

Bilikiewicz A. (red.), *Psychiatria. Podręcznik dla studentów*, Warszawa 2004,

Głowik T., *System terapeutyczny w jednostkach penitencjarnych*, „Świat Problemów" 2002, Nr 5.

Majcherczyk A., *Specyfika terapii uzależnienia od środków psychoaktywnych w zakładach karnych*, „Alkoholizm i Narkomania" 2007, Nr 3.

Melibruda J., Sobolewska-Mellibruda Z., *Integracyjna psychoterapia uzależnień. Teoria i praktyka*, Warszawa 2006.

Pytka L., *Pedagogika resocjalizacyjna. Wybrane zagadnienia teoretyczne, diagnostyczne i metodyczne*, Warszawa 2000.

Sterling A.P., *Psychologia*, Poznań 1995.

Woronowicz B., *Uzależnienia. Geneza, terapia, powrót do zdrowia*, Warszawa 2009.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

http://dx.doi.org/10.18778/8088-454-0.04

Małgorzata Pietrucha-Hassan

Indywidualizacja wykonywania kary pozbawienia wolności wobec sprawców przestępstw przeciwko wolności seksualnej i obyczajności

1. Wstęp

Dla wykonywania kary pozbawienia wolności wobec sprawców przestępstw przeciwko wolności seksualnej i obyczajności szczególne znaczenie ma art. 96 § 1 k.k.w., który stwierdza, że:

„W systemie terapeutycznym odbywają karę skazani z niepsychotycznymi zaburzeniami psychicznymi, w tym skazani za przestępstwo określone w art. 197–203 k.k., popełnione w związku z zaburzeniami preferencji seksualnych, upośledzeni umysłowo, a także uzależnieni od alkoholu albo innych środków odurzających lub psychotropowych oraz skazani niepełnosprawni fizycznie – wymagający oddziaływania specjalistycznego, zwłaszcza opieki psychologicznej, lekarskiej lub rehabilitacyjnej”[1].

W przepisie § 15 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 14 sierpnia 2003 roku w sprawie sposobów prowadzenia oddziaływań penitencjarnych w zakładach karnych i aresztach śledczych[2] czytamy w ustępie 1:

„skazanego zakwalifikowanego do odbywania kary w systemie terapeutycznym, skierowanego do oddziału terapeutycznego, umieszcza się w oddziale terapeutycznym dla skazanych:

1) z niepsychotycznymi zaburzeniami psychicznymi lub upośledzonych umysłowo;
2) uzależnionych od alkoholu;
3) uzależnionych od środków odurzających lub substancji psychotropowych;
4) niepełnosprawnych fizycznie”.

1 Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. z 1997 r., Nr 190, poz. 557 z późn. zm.).

2 Dz.U. z 2003 r., Nr 151, poz. 1469 z późn. zm.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

Ustęp 2 § 15 wymienionego Rozporządzenia reguluje dalej „Skazanych za przestępstwo określone w art. 197–203 k.k., popełnione w związku z zaburzeniami preferencji seksualnych, zakwalifikowanych do odbywania kary w systemie terapeutycznym, umieszcza się w wyznaczonych oddziałach, o których mowa w ust. 1 pkt. 1". W związku z powyższym skazani za przestępstwa popełnione w wyniku zaburzeń preferencji seksualnych kierowani są do wyznaczonych oddziałów terapeutycznych dla skazanych z niepsychotycznymi zaburzeniami psychicznymi lub upośledzonych umysłowo. Zgodnie z danymi podawanym przez Służbę Więzienną na dzień 20 kwietnia 2016 roku były 22 takie oddziały[3]. Pismem z dnia 29 grudnia 2005 roku Dyrektor Generalny Służby Więziennej[4] wskazał 7 oddziałów do realizowania programu oddziaływań resocjalizacyjnych i terapeutycznych wobec sprawców przestępstw przeciwko wolności seksualnej i obyczajności, który stanowi główną oś oddziaływań psychokorekcyjnych i edukacyjnych prowadzonych w warunkach izolacji penitencjarnej wobec interesującej nas grupy sprawców populacji osób pozbawionych wolności. Zgodnie ze wspomnianym powyżej pismem Dyrektora Generalnego oddziały terapeutyczne realizujące oddziaływania wobec skazanych za przestępstwa popełnione w związku z zaburzeniami preferencji seksualnych znajdują się w Zakładzie Karnym w Goleniowie, Zakładzie Karnym w Sztumie, Zakładzie Karnym w Rawiczu, Zakładzie Karnym w Oleśnicy, Zakładzie Karnym w Rzeszowie, Zakładzie Karnym Nr 2 w Łodzi oraz Areszcie Śledczym w Starogardzie Gdańskim. Oddziały te różnią się między sobą głównie przeznaczeniem, tzn. dla odbywających karę pozbawienia wolności po raz pierwszy, młodocianych lub recydywistów penitencjarnych.

Wykonywanie kary pozbawienia wolności wobec sprawców przestępstw przeciwko wolności seksualnej i obyczajności popełnionych w związku z zaburzeniami preferencji seksualnych opiszę na przykładzie oddziału terapeutycznego dla skazanych z niepsychotycznymi zaburzeniami psychicznymi lub upośledzonych umysłowo Zakładu Karnego Nr 2 w Łodzi. Oddział przeznaczony jest dla mężczyzn, skazanych odbywających karę pozbawienia wolności po raz pierwszy oraz młodocianych. Liczy 44 miejsc, a skazani za przestępstwa na tle seksualnym stanowią 55%[5]. Pozostałe 45% stanowią skazani za inne przestępstwa, u których zdiagnozowano rozmaite zaburzenia zdrowia psychicznego.

Opisując wykonywanie kary pozbawienia wolności wobec sprawców przestępstw przeciwko wolności seksualnej i obyczajności, należy zwrócić uwagę na fakt, że nie każde przestępstwo przeciwko wolności seksualnej i obyczajności popełniane jest w związku z zaburzeniami preferencji seksualnych. Pewien odsetek sprawców nie ma takiej diagnozy, ponieważ np. ofiara zgwałcenia była pełnoletnia, a do przestępstwa doszło w efekcie rozhamowującego wpływu alkoholu na mechanizmy kontroli zachowania się sprawcy.

3 www.sw.gov.pl/statystyka (dostęp: 20.04.2016).
4 Pismo niepublikowane.
5 Badania własne.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

2. Zaburzenia preferencji seksualnych

W odniesieniu do seksualnego życia człowieka nie ma stałych norm, które raz na zawsze określiłyby, co jest prawidłowością, a co patologią. Normy są bowiem odmienne nie tylko w różnych społecznościach, ale i w różnych warstwach, a nawet grupach społecznych, mogą także ulegać przemianom na przestrzeni jednego pokolenia, bywają też inne w zależności od płci. Ponadto to, co jest prawidłowością w jednej fazie rozwoju człowieka, może nią już nie być w następnej. Tak więc normy związane z życiem seksualnym należy ujmować dynamicznie jako proces będący wytworem określonych społecznych uwarunkowań, zmieniających się wraz z tymi pierwszymi[6]. W rozważaniach nad granicą normy i patologii seksualnej można wychodzić z założeń zorientowanych na sens i cel funkcji seksualnych w jak najszerszym ich znaczeniu. W tym ujęciu do normy seksualnej zaliczać się będzie potencjalną zdolność do spełnienia wszystkich trzech jej funkcji:

1) biologicznej (prokreacji);
2) psychologicznej (rozkoszy, satysfakcji);
3) społecznej (realizacji potrzeby więzi międzyludzkich).

Rodzaj i nasilenie uchybień w możliwości spełnienia którejkolwiek z tych funkcji przez indywidualnego człowieka określa stopień odchyleń od normy w kierunku patologii seksualnej[7]. Prawidłowe zachowanie seksualne (interpersonalne) powinno więc zawierać potencjalną możliwość spełnienia trzech podstawowych funkcji, tj. biologicznej, psychologicznej i społecznej. Zachowania nieprawidłowe z punktu widzenia normy zachowań seksualnych to takie, które pozostają sprzeczne lub nie realizują tych funkcji lub realizują je w sposób niepełny[8].

Kazimierz Imieliński podaje, że wszystkie odchylenia od normy w zachowaniu seksualnym, niezależnie od objawów oraz rodzaju, natężenia i czynników przyczynowych, przy czym termin obejmuje zarówno odchylenia seksualne w sensie odchyleń od norm społecznych, jak i odchylenia patologiczne w sensie odchyleń od normy medycznej, oznaczają dewiacje seksualne[9]. W seksuologii przyjmuje się różne zasady podziału odchyleń seksualnych. Kierując się kryterium społecznego dobra, słuszne wydaje się przyjęcie podziału na dwie zasadnicze grupy. Pierwsza grupa obejmowałaby zachowania seksualne społecznie nieszkodliwe, będące niewielkimi odchyleniami mającymi raczej charakter odmian indywidualnych czy pewnych osobliwości („dziwactw"). Przyjęto nazywać je dewiacjami zachowań seksualnych. Mogą one dotyczyć sposobów zaspokajania

6 I. Obuchowska, A. Jaczewski, *Rozwój erotyczny*, Warszawa 2002, s. 116.
7 K. Imieliński, *Zarys seksuologii i seksiatrii*, Warszawa 1986, s. 140.
8 Za: W. Czernikiewicz, *Niepublikowane materiały dla słuchaczy Studium Pomocy Psychologicznej w Dziedzinie Seksuologii*, Poznań 2006, s. 6.
9 K. Imieliński, *Zarys seksuologii*…, s. 201.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

popędu oraz jego kierunku. Drugim rodzajem odchyleń seksualnych są zachowania nazywane perwersjami (bądź zboczeniami). Ich realizację uważa się za społecznie szkodliwą i jest ona zwalczana. Szkodliwość ta może być bezpośrednia, np. gdy zagraża życiu ludzkiemu (zgwałcenie) lub pośrednia, gdy powodując konflikt ze społecznymi normami, prowadzi do głębokiej rozterki moralnej i w konsekwencji do nerwicy. Nerwicę traktujemy bowiem zawsze jako stratę zarówno osobistą, jak i społeczną. Tylko ten rodzaj nieprawidłowego zachowania seksualnego zaliczymy do patologii. Perwersje seksualne mogą także dotyczyć sposobów zaspokajania popędu seksualnego oraz odchyleń w zakresie jego kierunku. Szkodliwość poszczególnych perwersji może być różna i niekiedy nie można, uwzględniając kryterium społeczne, przeprowadzić ścisłej granicy między wyróżnionymi dwoma grupami nieprawidłowych zachowań seksualnych, gdyż na przykład czym innym jest zachowanie typu homoseksualnego chłopców masturbujących się, czym innym homoseksualizm realizowany między ludźmi dorosłymi, czym innym jeszcze kontakt homoseksualny dorosłego mężczyzny z nieletnim chłopcem. Dlatego też ten sam rodzaj odmiennego zachowania seksualnego może być raz uważany za dewiację (lub nawet prawidłowość w danej fazie rozwoju), innym razem za perwersję. Wynika z tego, że odchyleń w zachowaniu seksualnym nie można ujmować wyłącznie behawioralnie, na podstawie realizowanych czynności, ale konieczna jest każdorazowa znajomość sytuacji oraz motywacji danej osoby. Podział zachowań seksualnych na dewiacje i perwersje jest też z innego punktu widzenia utrudniony: cechuje go dynamiczność. Dewiacja może przekształcić się w perwersję i odwrotnie perwersja pod wpływem na przykład terapii może przyjąć postać nieszkodliwej dewiacji. Dlatego stosuje się często jeszcze inne kryterium podziału, według którego oddziela się dewiację od perwersji. Istotną cechę dewiacji stanowiłby jej preferencyjny charakter, czyli dewiacja byłaby pewnym wyborem zachowania, tym, co się woli, bardziej lubi, a więc nie miałaby ona przymusowego, wyłącznego charakteru. W chwili, gdy taki przymus wystąpi, to znaczy gdy człowiek nie może zaspokoić popędu seksualnego w inny, tylko w taki właśnie, odmienny od powszechnie przyjętego sposób, dewiacja staje się perwersją, której istotną cechą jest kompulsywność, czyli wewnętrzny przymus takiego i tylko takiego realizowania popędu[10]. Powstają zaburzenia preferencji seksualnych, czyli parafilie. Według W. Czernikiewicza zaburzenia preferencji seksualnych to pojęcie dookreślające te odchylenia seksualne, u podłoża których leży „zaburzony sposób wybierania obiektu seksualnego". Jednostka preferuje zaspokajanie swojego popędu seksualnego w relacji z anormalnym obiektem seksualnym[11].

10 I. Obuchowska, A. Jaczewski, *Rozwój…*, s. 120.

11 Za: W. Czernikiewicz, *Niepublikowane materiały…*, Poznań 2006, s. 8.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

3. Epidemiologia zaburzeń preferencji seksualnych

Nikt nie potrafi określić, jaki jest rzeczywisty społeczny zakres zjawiska zaburzeń preferencji seksualnych. Krajowy Konsultant ds. Seksuologii prof. Zbigniew Lew-Starowicz zwraca uwagę na kilka kontrowersji związanych z diagnozowaniem zaburzeń preferencji seksualnych w ramach obowiązujących systemów klasyfikacyjnych ICD – 10 i DSM-IV-TR. W jego ocenie badania uzyskane z ujawnionej populacji nie oddają w pełni skali zjawiska. Wskazuje on na trudności definicyjne wynikające z ciągłości między dewiacyjnością a tak zwanymi normalnymi zachowaniami seksualnymi. Podkreśla determinujący wpływ epidemiologii dewiacji seksualnych na poglądy na temat danej parafilii. Osoby przejawiające dewiacyjne zachowania seksualne często ukrywają swe specyficzne skłonności, co powoduje, że obraz parafilii (i tym samym kryteria diagnostyczne) tworzy się przede wszystkim na podstawie informacji pochodzących od osób, które zgłaszają się po pomoc do profesjonalisty lub wejdą w konflikt z prawem. Nic nie wiemy na temat osób z cechami parafilii, które z różnych powodów nigdzie nie szukają pomocy i nie popadły w konflikt z prawem lub tego konfliktu jeszcze nie ujawniono. Kolejny problem stanowi złożoność obrazu dewiacji – u wielu osób współistnieją różne postacie dewiacji (wielodewiacyjność). Niezwykle istotne znaczenie ma również natężenie potrzeb i zachowań dewiacyjnych. Zachowanie dewiacyjne może stanowić wyłączną formę realizacji potrzeb seksualnych, współistnieć z tak zwanym normalnym życiem seksualnym lub być epizodycznym doświadczeniem seksualnym[12]. Dodatkowo sprawę komplikuje fakt, że jak pokazuje ponad dziesięcioletnie doświadczenie autorki niniejszego artykułu w pracy z populacją skazanych odbywających karę pozbawienia wolności za przestępstwo przeciwko wolności seksualnej lub obyczajności, stanowią oni populację szczególną, ponieważ często parafilie współwystępują w niej z różnymi zaburzeniami stanu zdrowia psychicznego. Są to najczęściej zaburzenia osobowości, organiczne uszkodzenia OUN (organiczne uszkodzenia mózgu), różnego rodzaju i stopnia zaburzenia funkcji intelektualnych oraz uzależnienia. Wszystkie te czynniki utrudniają rzetelne i realne oszacowanie skali występowania zaburzeń preferencji seksualnych.

4. Przestępstwa na tle seksualnym

Od 1 stycznia 2006 roku do 20 kwietnia 2016 roku w oddziale terapeutycznym dla skazanych z niepsychotycznymi zaburzeniami psychicznymi lub upośledzonych umysłowo Zakładu Karnego Nr 2 w Łodzi przebywało 140 skazanych za przestępstwo przeciwko wolności seksualnej i obyczajności. W przypadku

12 Za: Z. Lew-Starowicz, *Seksuologia sądowa*, Warszawa 2000, s. 108.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

107 skazanych z tej grupy biegli sądowi z dziedziny seksuologii powołani na etapie postępowania sądowego zdiagnozowali występowanie zaburzeń preferencji seksualnych w różnej postaci. Wobec 33 skazanych, pomimo stwierdzenia popełnienia przez nich przestępstwa przeciwko wolności seksualnej i obyczajności, biegli orzekli, że przestępstwo nie miało związku z zaburzeniami preferencji seksualnych. W efekcie badań psychiatrycznych i psychologicznych zdiagnozowano natomiast w tej grupie różnorodne zaburzenia zdrowia psychicznego, najczęściej upośledzenie umysłowe różnego stopnia. Na dzień 20 kwietnia 2016 roku w oddziale przebywało 21 skazanych z zaburzeniami preferencji seksualnych i 2 skazanych bez takiej diagnozy odbywających karę pozbawienia wolności za przestępstwo przeciwko wolności seksualnej i obyczajności.

W tym samym okresie z interesującej nas grupy skazanych 117 zostało zwolnionych z zakładu karnego po zakończeniu odbywania kary. Jak wynika z poczynionych na podstawie systemu Centralna Baza Danych Osób Pozbawionych Wolności Noe. NET ustaleń, do dnia 20 kwietnia 2016 roku 7 byłych podopiecznych oddziału zostało ponownie skazanych na karę pozbawienia wolności za przestępstwo popełnione w warunkach recydywy penitencjarnej i 2 pozostaje tymczasowo aresztowanych do kolejnej sprawy. W żadnych z tych 9 przypadków nie znamy niestety charakteru przestępstwa. 6 podopiecznych oddziału po raz kolejny odbywało karę pozbawienia wolności, jednakże ich pobyty w zakładzie karnym były na tyle krótkie, że nie mogły dotyczyć kolejnych przestępstw przeciwko wolności seksualnej i obyczajowości.

Zważywszy na charakter zdiagnozowanych u zwalnianych na wolność skazanych zaburzeń oraz poczynione przez nich mierne postępy w procesie resocjalizacji i oddziaływaniach terapeutycznych, Dyrektor Zakładu Karnego Nr 2 w Łodzi na wniosek zespołu terapeutycznego podjął decyzje, które skutkowały tym, iż:

– 1 skazany w czerwcu 2014 roku został skierowany do Krajowego Ośrodka Zapobiegania Zachowaniom Dyssocjalnym w Gostyninie i nadal w nim przebywa;

– 1 skazany w czerwcu 2015 roku został objęty nadzorem prewencyjnym;

– wobec 2 skazanych sądy skazujące zastosowały środki zabezpieczające w postaci terapii oraz mobilnego dozoru elektronicznego.

5. Algorytm postępowania ze sprawcą przestępstwa przeciwko wolności seksualnej i obyczajności

Zgodnie z literą prawa, aby móc wykonywać karę pozbawienia wolności, musi zapaść chociażby nieprawomocny wyrok skazujący na taką karę. Przepisy art. 62 Kodeksu karnego przewidują, że sąd skazujący może skierować skazanego do odbywania kary w terapeutycznym systemie jej wykonywania. Po zapadnięciu wyroku

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

skazującego skazany ma możliwość zdecydowania, czy chce zacząć odbywanie kary pozbawienia wolności, czy też woli pozostać na prawach tymczasowo aresztowanego. Po rozpoczęciu wykonania kary pozbawienia wolności skazany poddawany jest wstępnej klasyfikacji, o ile nie zdecydował o tym sąd na podstawie art. 62 k.k. Wstępna klasyfikacja ma na celu ustalenie przede wszystkim grupy klasyfikacyjnej (młodociany, pierwszy raz odbywający karę pozbawienia wolności, recydywista penitencjarny) oraz typu zakładu karnego (zamknięty, półotwarty lub otwarty). O systemie wykonywania kary zadecydują wyniki przeprowadzonych badań osobopoznawczych, które prowadzone są w specjalnie do tego celu powołanych strukturach organizacyjnych Służby Więziennej zwanych ośrodkami diagnostycznymi. W strukturach polskiej Służby Więziennej funkcjonuje ich 15. Czas pobytu skazanego w ośrodku diagnostycznym jest uzależniony od wielu czynników, ale poświęcony jest przede wszystkim na przeprowadzenie dogłębnego i szczegółowego procesu diagnostycznego, w efekcie którego powstaje orzeczenie psychologiczno-penitencjarne. Każdy skazany kierowany do systemu terapeutycznego dla skazanych z niepsychotycznymi zaburzeniami psychicznymi lub upośledzonych umysłowo musi mieć sporządzone orzeczenie psychologiczno-penitencjarne[13], ponieważ stanowi ono podstawowe źródło informacji na temat skazanego niezbędne do opracowania dla niego indywidualnego programu terapeutycznego. Zgodnie z § 4 ust. 1. Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 14 marca 2000 roku w sprawie zasad organizacji i warunków przeprowadzania badań psychologicznych i psychiatrycznych w ośrodkach diagnostycznych[14] orzeczenie zawiera:

1) dane osobowe skazanego;
2) wyjaśnienie procesu wykolejenia społecznego skazanego oraz stopnia jego demoralizacji i podatności na oddziaływania;
3) psychologiczną charakterystykę aktualnego stanu psychicznego skazanego oraz jego stosunku do popełnionego przestępstwa, a także do zadań i obowiązków wiążących się z wykonywaniem kary;
4) ustalenie ewentualnej potrzeby oddziaływania specjalistycznego i skierowania skazanego do odbywania kary w systemie terapeutycznym;
5) wskazania w zakresie klasyfikacji, nauczania, zatrudnienia oraz zalecenia dotyczące potrzeby uwzględnienia psychologicznych i socjologicznych mechanizmów zachowania się skazanego przy stosowaniu indywidualnych oddziaływań;
6) imię i nazwisko oraz tytuł zawodowy i stanowisko służbowe psychologa przeprowadzającego badanie.

13 Przypadki, w których sporządza się orzeczenie psychologiczno-penitencjarne reguluje szczegółowo § 11 Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 14 sierpnia 2003 r. w sprawie sposobów prowadzenia oddziaływań penitencjarnych w zakładach karnych i aresztach śledczych (Dz.U. z 2003 r., Nr 151, poz. 1469 z późn. zm.).

14 Dz.U. z 2000 r., Nr 29, poz. 369.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

Dla indywidualizacji wykonywania kary pozbawienia wolności wobec sprawców przestępstw przeciwko wolności seksualnej i obyczajności orzeczenie psychologiczno-penitencjarne ma istotne znaczenie: pozwala poznać dotychczasową charakterystyczną dla danego skazanego linię życia, jego doświadczenia życiowe oraz opis zdiagnozowanych deficytów i zaburzeń, które złożyły się na jego wykolejenie społeczne. Ma to kluczowe znaczenie na dalszym etapie wykonywania kary. Natomiast wnioski zawarte w orzeczeniu stanowią podstawę podejmowanych przez komisję penitencjarną decyzji klasyfikacyjnych i określenia warunków indywidualnego oddziaływania na skazanego. Znaczna większość, bo około 90% badanych odbywających karę pozbawienia wolności za przestępstwo przeciwko wolności seksualnej i obyczajności popełnione w związku z zaburzeniami preferencji seksualnych, kierowana jest przez komisje penitencjarne do systemu terapeutycznego dla skazanych z niepsychotycznymi zaburzeniami psychicznymi lub upośledzonych umysłowo, w którym są realizowane specjalistyczne programy właściwe dla sprawców przestępstw przeciwko wolności seksualnej i obyczajności[15].

6. System terapeutyczny dla skazanych z niepsychotycznymi zaburzeniami psychicznymi lub upośledzonych umysłowo, w tym sprawcy przestępstw przeciwko wolności seksualnej i obyczajności

Skierowanie skazanego do oddziału terapeutycznego dla skazanych z niepsychotycznymi zaburzeniami psychicznymi lub upośledzonych umysłowo w celu wykonywania kary w systemie terapeutycznym o tej samej nazwie nie wymaga wcześniejszego ustalania terminu przyjęcia. Po przyjęciu skazanego do oddziału terapeutycznego zespół terapeutyczny przeprowadza z nim rozmowę, która odbywa się w miarę możliwości w obecności wszystkich członków zespołu terapeutycznego w celu wzajemnego zapoznania się ze skazanym i przedstawienia mu (poza informacjami wynikającymi z uregulowań prawnych dotyczących wykonywania kary pozbawienia wolności) specyfiki odbywania kary w oddziale terapeutycznym, zapoznania z zespołem terapeutycznym, programem oddziału i tygodniowym rozkładem zajęć oraz kalendarium wykonywania kary. Zgodnie z art. 97 § 1 k.k.w.

15 Chodzi o to, aby skazany został skierowany do oddziału terapeutycznego dla skazanych z niepsychotycznymi zaburzeniami psychicznymi lub upośledzonych umysłowo realizującego program oddziaływań resocjalizacyjnych i terapeutycznych wobec sprawców przestępstw przeciwko wolności seksualnej i obyczajności.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

„Wykonując karę w systemie terapeutycznym, uwzględnia się w postępowaniu ze skazanym w szczególności potrzebę zapobiegania pogłębianiu się patologicznych cech osobowości, przywracania równowagi psychicznej oraz kształtowania zdolności do współżycia społecznego i przygotowania do samodzielnego życia". Z kolei § 20 ust. 1. Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 14 sierpnia 2003 roku w sprawie sposobów prowadzenia oddziaływań penitencjarnych w zakładach karnych i aresztach śledczych[16] stanowi, że: „Skazany zakwalifikowany do odbywania kary pozbawienia wolności w systemie terapeutycznym jest poddawany zindywidualizowanym oddziaływaniom według opracowanego indywidualnego programu terapeutycznego".

7. Indywidualny Program Terapeutyczny

Przepis § 82 ust. 1 pkt. 2 Zarządzenia Nr 19/2016 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 14 kwietnia 2016 roku w sprawie szczegółowych zasad prowadzenia i organizacji pracy penitencjarnej oraz zakresów czynności funkcjonariuszy i pracowników działów penitencjarnych i terapeutycznych oraz oddziałów penitencjarnych stanowi, że „indywidualny program terapeutyczny sporządza się […] nie później niż 30 dni od przyjęcia skazanego do oddziału terapeutycznego". Indywidualny program terapeutyczny to dokument opracowywany przez zespół terapeutyczny, a więc psychologów, pedagogów i terapeutów, na podstawie danych i opisów zawartych w orzeczeniu psychologiczno-penitencjarnym oraz ustaleń poczynionych podczas bezpośrednich rozmów ze skazanym. Opracowanie indywidualnego programu terapeutycznego następuje w miarę możliwości przy udziale skazanego[17] i stanowi swoisty plan pobytu skazanego w oddziale terapeutycznym określający możliwe do realizacji, w warunkach pozbawienia wolności, cele terapeutyczne i wychowawcze. Ważne jest to, aby opracowując indywidualny program terapeutyczny, zespół:

1) przyjął cele terapeutyczne możliwe do osiągnięcia przez konkretnego skazanego przy zdiagnozowanych u niego deficytach np. intelektualnych, aby cele nie były nadmiarowe i utopijne, gdyż wtedy będą zniechęcać skazanego do wysiłku edukacyjnego i terapeutycznego, co przyniesie odwrotny do pożądanego skutek;
2) pamiętał, że cel terapeutyczny musi dotyczyć skazanego, a nie jego wolnościowego otoczenia społecznego np. rodziny, które to otoczenie pozostaje

16 Dz.U. z 2003 r., Nr 151, poz. 1469 z późn. zm.

17 § 21 ust. 7. Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 14 sierpnia 2003 r. w sprawie sposobów prowadzenia oddziaływań penitencjarnych w zakładach karnych i aresztach śledczych.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

poza zasięgiem oddziaływań psychokorekcyjnych. Podmiotem oddziaływań jest skazany i nie można, jako celu terapeutycznego przyjąć np. systemowej terapii rodzin lub motywować osoby pokrzywdzonej przestępstwem do podjęcia dialogu ze skazanym;
3) uwzględnił indywidualny dobór metod i technik oddziaływań adekwatny do indywidualnego przypadku skazanego.

Indywidualny program terapeutyczny składa się z dwóch części: diagnozy i właściwego indywidualnego programu terapeutycznego. Diagnoza, o której mowa w § 21 ust. 4 cytowanego wcześniej Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości[18], zawiera:

1) opis przyczyn zaburzeń skazanego;
2) opis zaburzeń w zakresie procesów poznawczych, emocjonalnych i w zachowaniu skazanego;
3) charakterystykę aktualnego stanu psychofizycznego skazanego;
4) opis problemu stanowiącego podstawę do skierowania skazanego do systemu terapeutycznego;
5) opis indywidualnych problemów skazanego;
6) ocenę motywacji skazanego do uczestnictwa w realizacji indywidualnego programu terapeutycznego;
7) wskazanie pozytywnych cech osobowości i zachowania skazanego.

We właściwym indywidualnym programie terapeutycznym zespół terapeutyczny określa:

1) zakres prowadzonych oddziaływań;
2) cele oddziaływań możliwe do realizacji w warunkach oddziału terapeutycznego lub poza tym oddziałem, uwzględniające właściwości skazanego;
3) metody oddziaływań specjalistycznych;
4) kryteria realizacji przyjętych celów oddziaływania.

Nie sposób w tym miejscu przytoczyć wszystkich regulacji prawnych dotyczących organizowania i prowadzenia oddziaływań terapeutycznych, ale warto zaznaczyć, że system terapeutyczny dla skazanych z niepsychotycznymi zaburzeniami psychicznymi lub upośledzonych umysłowo jest systemem, w którym oddziaływania wychowawcze, edukacyjne, terapeutyczne i lecznicze są najbardziej zindywidualizowane. Już sama konstrukcja indywidualnego programu terapeutycznego zakłada jego dostosowanie do konkretnego, niepowtarzalnego przypadku osoby o określonych pozytywnych i negatywnych zasobach osobowościowych oraz behawioralnych. Zespół terapeutyczny decyduje o tym, na jakie sfery psychologiczne skazanego i jakimi metodami zamierza oddziaływać, aby przygotować go do samodzielnego i odpowiedzialnego życia po opuszczeniu zakładu karnego. Czas przewidziany na realizację indywidualnego programu terapeutycznego również jest zindywidualizowany i uzależniony od postępów skazanego w procesie resocjalizacji i terapii. Podopieczni oddziału terapeutycznego różnią się między sobą motywacją

18 *Ibidem.*

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

do pracy psychokorekcyjnej, gotowością do zmiany, zasobami, które będą proces zmiany wspierać lub spowalniać, stopniem utrwalenia niepożądanych zachowań i wieloma innymi właściwościami mającymi wpływ na powodzenie procesu terapeutycznego. W praktyce oznacza to, że część skazanych z diagnozą zaburzeń preferencji seksualnych karę pozbawienia wolności w całości odbywa w systemie terapeutycznym dla skazanych z niepsychotycznymi zaburzeniami psychicznymi […]. Jednakże w przypadku, gdy zespół terapeutyczny uzna, iż oddziaływania psychokorekcyjne wobec skazanego zostały zakończone na podstawie art. 97 § 3 k.k. wykonawczego skazanego „[…] przenosi się do odpowiedniego systemu wykonywania kary", czyli dokonuje weryfikacji systemu odbywania kary i zgodnie z § 83 Zarządzenia Nr 19/2016 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej „dla skazanego, który odbył część kary pozbawienia wolności w oddziale terapeutycznym, wobec którego zespół terapeutyczny zakończył oddziaływania, opracowuje się zalecenia do realizacji w czasie wykonywania pozostałej części kary". Zalecenia te powinny być opracowane indywidualnie do przypadku skazanego i stanowić zadania możliwe do realizacji w warunkach zwykłego oddziału zakładu karnego.

8. Oddziaływania terapeutyczne wobec sprawców przestępstw przeciwko wolności seksualnej i obyczajności

Oddziaływania terapeutyczne wobec sprawców przestępstw przeciwko wolności seksualnej i obyczajności są realizowane głównie w ramach programu oddziaływań resocjalizacyjnych i terapeutycznych wobec sprawców przestępstw przeciwko wolności seksualnej i obyczajności. Realizacja programu w oddziale terapeutycznym Zakładu Karnego Nr 2 w Łodzi trwa średnio 12 miesięcy i jest podzielona na etapy ułożone wzrastająco w zakresie stopnia zaawansowania zajęć. Ukończenie programu wymaga od uczestnika funkcjonowania intelektualnego co najmniej na poziomie normy. Doświadczenie pokazuje, że w przypadku sprawców przestępstw na tle seksualnym diagnozie zaburzeń preferencji seksualnych często towarzyszą inne zaburzenia, takie jak: zaburzenia osobowości, organiczne uszkodzenia OUN (organiczne uszkodzenia ośrodkowego układu nerwowego), upośledzenie umysłowe, uzależnienia. Zdarzają się także diagnozy polidewiacyjności, czyli współwystępowania więcej niż jednej parafilii. Powoduje to, że nie wszyscy sprawcy przestępstw przeciwko wolności seksualnej i obyczajności są w stanie podołać wymaganiom programu i go ukończyć. Często bowiem zdiagnozowane u nich zaburzenia oraz deficyty powodują poważne zakłócenia procesu terapeutycznego lub wręcz dyskwalifikują skazanego z udziału w kolejnych etapach programu.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

Etapy programu przedstawiają się następująco:

1) edukacja psychoseksualna – zajęcia mające na celu zmianę fałszywych przekonań i schematów poznawczych dotyczących rozwoju psychoseksualnego oraz seksualności człowieka;
2) trening umiejętności społecznych – zajęcia poświęcone autodiagnozie oraz podnoszeniu kompetencji społecznych i osobistych w sferze emocjonalnej, poznawczej i społecznej;
3) trening empatii – zajęcia mające na celu uświadomienia krzywdy i jej charakteru, wyrządzanej ofiarom przestępstw na tle seksualnym. Trening ujawnia sposób postrzegania przez skazanych faktu dokonania przestępstwa, ma na celu identyfikację siebie w roli zadającego cierpienie;
4) terapia właściwa patologicznych zachowań na tle seksualnym – zajęcia poświęcone identyfikacji własnego łańcucha zachowań przestępczych na podstawie modelu cyklu zachowań przestępczych wg Spencera. Podczas zajęć uczestnicy przygotowują i prezentują własną historię życia z elementami biografii psychoseksualnej i opisem czynu przestępczego, co następnie podlega analizie oraz interpretacji ze strony innych uczestników. Zajęcia wspierane są konsultacjami indywidualnymi;
5) trening zapobiegania nawrotom patologicznych zachowań na tle seksualnym – zajęcia mające na celu zapobieganie powrotności do przestępstwa poprzez rozpoznawanie sygnałów ostrzegawczych, zbudowanie zaplecza moralnego i pomocowego oraz sieci wsparcia po zakończeniu udziału w programie i opuszczeniu zakładu karnego.

W zależności od prezentowanych deficytów umiejętności i kompetencji, zaburzeń towarzyszących zaburzeniom preferencji seksualnych danej grupy terapeutycznej, zespół terapeutyczny przewiduje możliwość poszerzenia oddziaływań specjalistycznych prowadzonych wobec sprawców przestępstw przeciwko wolności seksualnej i obyczajności o dodatkowe zajęcia edukacyjne lub terapeutyczne np. trening radzenia sobie ze stresem, trening rozwiązywania sytuacji konfliktowych itd. bądź ich modyfikowania adekwatnie do potrzeb grupy.

Współcześnie nie znamy skutecznej metody, która byłaby w stanie „wyleczyć" zaburzenia preferencji seksualnych, nawet traktując problem interdyscyplinarnie. W warunkach pozbawienia wolności nie prowadzi się farmakoterapii, która jest bardzo kosztowna i ma tę wadę, że przenosi odpowiedzialność za patologiczne zachowania seksualne z jego sprawcy na tzw. pigułkę. Także szeroko dyskutowana kastracja chemiczna nie jest w stanie z różnych powodów rozwiązać problemu przestępstw na tle seksualnym. W związku z powyższym wszystkie oddziaływania resocjalizacyjne i terapeutyczne prowadzone przez zespół terapeutyczny skupiają się przede wszystkim na wykształceniu u skazanego efektywnego mechanizmu samokontroli i samoregulacji zachowania, szczególnie w sytuacji wzmożonego napięcia seksualnego oraz umiejętności radzenia sobie w sytuacji nawrotu czynników prowadzących do patologicznych zachowań seksualnych. Problemem może się okazać dostęp do profesjonalnej pomocy terapeutycznej i medycznej oferowanej osobom, które opuściły już zakłady karne.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

9. Prewencja recydywy

Konieczność poddania się oddziaływaniom psychokorekcyjnym u sprawców przestępstw seksualnych uruchamia silne mechanizmy obronne osobowości oraz budzi duży opór terapeutyczny, co powoduje znaczne obniżenie krytycznego osądu własnego zachowania się i silną niechęć do podjęcia rzetelnej własnej pracy psychokorekcyjnej. W związku z tym, pomimo ogromnego nakładu pracy zespołu terapeutycznego, zdarzają się osoby, które nie chcą uczestniczyć w terapii lub efekty ich udziału w zajęciach pozostają mierne, a stwierdzone u nich zaburzenia psychiczne oraz prezentowane podczas odbywania kary zachowanie mają taki charakter lub nasilenie, że zachodzi co najmniej wysokie prawdopodobieństwo popełnienia czynu zabronionego z użyciem przemocy lub groźbą jej użycia przeciwko życiu, zdrowiu lub wolności seksualnej, zagrożonego karą pozbawienia wolności, której górna granica wynosi co najmniej 10 lat[19] lub należałoby „zapobiec ponownemu popełnieniu przez sprawcę czynu zabronionego o znacznej społecznej szkodliwości"[20]. Wobec takich skazanych zespół terapeutyczny:

– korzysta z uregulowań art. 117 k.k.w., zgodnie z którym skazanego, u którego stwierdzono uzależnienie od alkoholu albo środków odurzających lub substancji psychotropowych, a także skazanego za przestępstwo określone w art. 197–203 k.k. popełnione w związku z zaburzeniami preferencji seksualnych obejmuje się, za jego zgodą, odpowiednim leczeniem i rehabilitacją; w razie braku zgody o stosowaniu leczenia lub rehabilitacji orzeka sąd penitencjarny.

Praktyka pokazuje jednak, że jest to regulacja mało efektywna, ponieważ niezastosowanie się skazanego do postanowienia sądu o nałożeniu obowiązku poddania się terapii, nie skutkuje żadnymi konsekwencjami dla niego. Zapisy § 50 ust. 3 Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 25 sierpnia 2003 r. w sprawie regulaminu organizacyjno-porządkowego wykonywania kary pozbawienia wolności[21] stwierdzają co prawda, że „O odmowie skazanego poddania się leczeniu, rehabilitacji albo badaniom psychologicznym lub psychiatrycznym powiadamia się odpowiednio sąd lub sędziego penitencjarnego" ale w żaden sposób nie zmieniają sytuacji prawnej skazanego;

19 Art. 1 pkt. 3 Ustawy z dnia 22 listopada 2013 r. o postępowaniu wobec osób z zburzeniami psychicznymi stwarzających zagrożenie życia, zdrowia lub wolności seksualnej innych osób (Dz.U. z 2014 r., poz. 24 z późn. zm.), patrz także: J. Gierowski, *Uwagi psychologa sądowego o możliwościach opiniowania o stopniu zagrożenia u osób objętych ustawą z 22 listopada 2013 r.*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego" 2014, Nr 82, s. 15–46.

20 Art. 93b § 1 k.k. (Dz.U. z 2015 r., poz. 396).

21 Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 25 sierpnia 2003 r. w sprawie regulaminu organizacyjno-porządkowego wykonywania kary pozbawienia wolności (Dz.U. z 2003 r., Nr 152, poz. 1493).

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

– wnioskuje do dyrektora zakładu karnego, aby na podstawie art. 199b § 1 k.k.w., złożył wniosek o orzeczenie środka zabezpieczającego, o którym mowa w art. 93a § 1 k.k. Od 1 lipca 2015 roku[22] do 20 kwietnia 2016 roku złożone zostały 4 wnioski. Z czego 3 zostały już rozpoznane zgodnie z propozycją dyrektora ZK Nr 2 w Łodzi;

– stosuje uregulowania Ustawy z dnia 22 listopada 2013 roku o postępowaniu wobec osób z zaburzeniami psychicznymi stwarzających zagrożenie życia, zdrowia lub wolności seksualnej innych osób[23]. Od 1 stycznia 2014 roku[24] Dyrektor Zakładu Karnego Nr 2 w Łodzi złożył do Sądu Okręgowego w Łodzi, I Wydział Cywilny, 6 wniosków o uznanie skazanego za osobę stwarzającą zagrożenie społeczne. W efekcie złożonych wniosków sąd wydał 3 postanowienia o uznaniu skazanych za osoby stwarzające zagrożenie społeczne, z czego 2 osoby zostały skierowane do Krajowego Ośrodka Zapobiegania Zachowaniom Dyssocjalnym, a wobec 1 zastosowano nadzór prewencyjny. Dwa wnioski zostały przez sąd oddalone. 20 kwietnia 2016 roku 1 wniosek oczekiwał na rozpoznanie[25].

10. Podsumowanie

Podsumowując niniejsze opracowanie, należy stwierdzić, że populacja sprawców przestępstw przeciwko wolności seksualnej i obyczajności nie jest grupą jednorodną, cechuje ją różnorodność i złożoność zaburzeń, które w wielu przypadkach nakładają się na siebie i dodatkowo komplikują oddziaływania psychokorekcyjne. Z doświadczenia prowadzenia pracy terapeutycznej wobec tej populacji skazanych wynika, że rzeczywiście wymaga ona zindywidualizowanego podejścia do terapii sprawców przestępstw przeciwko wolności seksualnej i obyczajności. Obowiązujące obecnie uregulowania prawne dotyczące wykonywania kary pozbawienia wolności stwarzają taką możliwość wspierając wysiłki zespołów terapeutycznych.

22 Dzień wejścia w życie nowelizacji ustaw – Kodeks karny, Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. z 2015 r., poz. 396).

23 Dz.U. z 2014 r., poz. 24.

24 Dzień wejścia w życie ustawy z dnia 22 listopada 2013 r. o postępowaniu wobec osób z zaburzeniami psychicznymi stwarzających zagrożenie życia, zdrowia lub wolności seksualnej innych osób.

25 Na podstawie badań własnych.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

Bibliografia

Czernikiewicz W., *Niepublikowane materiały dla słuchaczy Studium Pomocy Psychologicznej w Dziedzinie Seksuologii*, Poznań 2006.
Imieliński K., *Zarys seksuologii i seksiatrii*, Warszawa 1986.
Gierowski J., *Uwagi psychologa sądowego o możliwościach opiniowania o stopniu zagrożenia u osób objętych ustawą z 22 listopada 2013 r.*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego" 2014, Nr 82, s. 15–46.
Lew-Starowicz Z., *Seksuologia sądowa*, Warszawa 2000.
Obuchowska I., Jaczewski A., *Rozwój erotyczny*, Warszawa 2002.

Akty prawne

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. z 1997 r., Nr 90, poz. 557 z późn. zm.).
Ustawa z dnia 22 listopada 2013 r. o postępowaniu wobec osób z zburzeniami psychicznymi stwarzających zagrożenie życia, zdrowia lub wolności seksualnej innych osób (Dz.U. z 2014 r., poz. 24 z późn. zm.).
Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 14 marca 2000 roku w sprawie zasad organizacji i warunków przeprowadzania badań psychologicznych i psychiatrycznych w ośrodkach diagnostycznych (Dz.U. z 2000 r., Nr 29, poz. 369).
Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 14 sierpnia 2003 r. w sprawie sposobów prowadzenia oddziaływań penitencjarnych w zakładach karnych i aresztach śledczych (Dz.U. z 2003 r., Nr 151, poz. 1469 z późn. zm.).
Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 25 sierpnia 2003 r. w sprawie regulaminu organizacyjno-porządkowego wykonywania kary pozbawienia wolności (Dz.U. z 2003 r., Nr 152, poz. 1493).
Zarządzenie Nr 19/2016 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 14 kwietnia 2016 roku w sprawie szczegółowych zasad prowadzenia i organizacji pracy penitencjarnej oraz zakresów czynności funkcjonariuszy i pracowników działów penitencjarnych i terapeutycznych oraz oddziałów penitencjarnych (niepublikowane).

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

http://dx.doi.org/10.18778/8088-454-0.05

Beata Tomecka-Nabiałczyk

Niepełnosprawność fizyczna skazanych przebywających w jednostkach penitencjarnych na terenie Okręgowego Inspektoratu Służby Więziennej w Łodzi

1. Wstęp

Liczba osób z niepełnosprawnościami na świecie stale wzrasta. Zwiększa się także ich odsetek w populacji więziennej. Szacuje się, że w zakładach karnych i aresztach śledczych około 20% skazanych to osoby z różnymi niepełnosprawnościami[1]. W obliczu starzenia się populacji więźniów liczba ta będzie stale rosła. Ustawodawca nie przewidział taryfy ulgowej dla przestępców niepełnosprawnych fizycznie. Podlegają oni odpowiedzialności karnej na takich samych zasadach jak osoby zdrowe[2].

W zakładach karnych odbywają karę pozbawienia wolności skazani chorujący na różne choroby zarówno fizyczne, jak i psychiczne. Sposób traktowania takich skazanych wyznaczają przepisy kodeksu karnego wykonawczego, międzynarodowe standardy praw człowieka, Konwencja ONZ o prawach osób niepełnosprawnych[3] oraz Europejskie Reguły Więzienne z 2006 roku[4]. Gdy mury więzienia przekracza osoba z głęboką niepełnosprawnością, Służba Więzienna staje przed wyzwaniem zapewnienia jej bezpieczeństwa i niedopuszczenia do dyskryminacji oraz do pogłębienia się jej dysfunkcji.

1 Wśród prawie 78 tysięcy osadzonych w polskich jednostkach penitencjarnych karę pozbawienia wolności odbywa ponad 4 tysiące skazanych z niepełnosprawnościami, co daje prawie 20% całej populacji więziennej. Szacuje się, że w warunkach wolnościowych wskaźnik ten wynosi 12,2%.

2 Ustawodawca w k.k. nie wyróżnia tej grupy sprawców czynów zabronionych, jak to czyni w art. 31 k.k. w przypadku osób niepoczytalnych czy o ograniczonej poczytalności.

3 Dz.U. z 2012 r., poz. 1169.

4 http//:www.bip.sw.gov.pl/SiteCollectionDocuments/CZSW/prawaczl/document.pdf (dostęp: styczeń 2016).

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

2. Skazany z niepełnosprawnością fizyczną

Mówiąc o skazanych z niepełnosprawnością, należy sprecyzować, o kim mówimy. Definicja skazanego znajduje się w § 1 ust. 1 pkt 24 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 13 stycznia 2004 roku w sprawie czynności administracyjnych związanych z wykonywaniem tymczasowego aresztowania oraz kar i środków przymusu skutkujących pozbawieniem wolności oraz dokumentowania tych czynności[5]. Skazanym jest osoba odbywająca karę pobawienia wolności, zastępczą karę pozbawienia wolności lub karę aresztu wojskowego, na podstawie prawomocnego wyroku, którym wymierzono karę za przestępstwo.

W polskim systemie prawnym funkcjonuje kilka definicji niepełnosprawności stosowanych do różnych celów. W ujęciu prawnym osoba z niepełnosprawnością to taka, która ma naruszoną sprawność organizmu i ten fakt jest potwierdzony odpowiednim orzeczeniem. Występowanie nawet największej dysfunkcji organizmu nie jest wystarczającą przesłanką do uznania kogoś za osobę z niepełnosprawnością. Ocena niepełnosprawności, niezdolności do pracy lub służby, dokonywana jest według różnych przesłanek określonych przez poszczególne instytucje przyznające prawa do określonych świadczeń, ulg i przywilejów. Osoba starająca się o stwierdzenie niepełnosprawności, zabiegająca o rentę z tytułu niezdolności do pracy/całkowitej niezdolności do pracy w gospodarstwie rolnym czy o uznanie za osobę niezdolną do służby wojskowej musi stawać przed różnymi zespołami orzekającymi, które badając jej stan zdrowia, będą powtarzały procedury orzecznicze i stosowały odmienne kryteria oceny. Stąd jedna i ta sama osoba może mieć stwierdzony najwyższy stopień niepełnosprawności (znaczny, określany także jako brak zdolności do samodzielnej egzystencji) i najniższy stopień według standardów ZUS[6] (częściowa niezdolność do pracy) oraz być uznana całkowicie niezdolną do służby wojskowej[7].

28 czerwca 1996 roku uchwalono ustawę o zmianie niektórych ustaw o zaopatrzeniu emerytalnym i o ubezpieczeniu społecznym[8], wprowadzając podział na orzecznictwo o niezdolności do pracy (ZUS, KRUS) pociągające za sobą prawo do przyznania renty oraz orzekanie do celów pozarentowych, prowadzone przez

5 Dz.U. z 2004 r., Nr 15, poz. 142.

6 Zakład Ubezpieczeń Społecznych.

7 A. Wilmowska-Pietruszyńska, *Orzecznictwo lekarskie w systemie zabezpieczenia społecznego następstw choroby*, „Niepełnosprawność – zagadnienia, problemy, rozwiązania" 2012, Nr 4, s. 17–18. Podstawa prawna: ustawa z dnia 10 grudnia 1993 r. o zaopatrzeniu emerytalnym żołnierzy zawodowych oraz ich rodzin (Dz.U. z 2004 r. Nr 8, poz. 66 z późn. zm.); ustawa z dnia 18 lutego 1994 r. o zaopatrzeniu emerytalnym funkcjonariuszy Policji, Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego, Agencji Wywiadu, Służby Kontrwywiadu Wojskowego, Służby Wywiadu Wojskowego, Centralnego Biura Antykorupcyjnego, Straży Granicznej, Biura Ochrony Rządu, Państwowej Straży Pożarnej i Służby Więziennej oraz ich rodzin (Dz.U. z 2004 r., Nr 8, poz. 67 z późn. zm.).

8 Dz.U. z 1996 r., Nr 100, poz. 461.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

Powiatowe Zespoły ds. Orzekania o Niepełnosprawności[9]. W procesie orzekania o niepełnosprawności brane jest pod uwagę wiele czynników, nie tylko zdolność do wykonywania pracy. Powiatowe zespoły przyznają trzy stopnie niepełnosprawności: znaczny, umiarkowany i lekki oraz orzeczenie o stopniu niepełnosprawności dla dzieci przed 16. rokiem życia.

ZUS orzeka o niezdolności do pracy osób pełnoletnich. Orzeczenie to ściśle wiąże się z możliwością nabycia prawa do renty. Niezdolność do pracy jest pojęciem węższym niż niepełnosprawność. Na podstawie orzeczeń ZUS-a można uzyskać prawo do renty socjalnej, rodzinnej lub do renty z tytułu niezdolności do pracy, a także prawo do dodatku pielęgnacyjnego[10].

O całkowitej niezdolność do pracy w gospodarstwie rolnym[11], orzekają lekarze Kasy Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego (KRUS).

Od decyzji wszystkich rodzajów organów orzekających przysługuje możliwość odwołania się do Sądów Pracy i Ubezpieczeń Społecznych. Niepełnosprawność może więc być stwierdzona także orzeczeniem Sądu.

Oprócz niepełnosprawności prawnej możemy wyróżnić także niepełnosprawność w sensie biologicznym. Osoba niepełnosprawna biologicznie nie posiada żadnego orzeczenia, ale „odczuwa ograniczenie sprawności w wykonywaniu czynności podstawowych dla swojego wieku"[12].

W zakładach karnych i aresztach śledczych umieszczani są osadzeni z różnymi orzeczeniami potwierdzającymi ich niepełnosprawność oraz osoby z poważnymi problemami zdrowotnymi niemające żadnego orzeczenia. Często dopiero w zakładzie karnym skazany po raz pierwszy w życiu stara się o wydanie orzeczenia o niepełnosprawności[13]. Komisje lekarskie, przed którmi stają osadzeni, mogą mieć swoje posiedzenie w zakładzie karnym lub poza nim. Czasami skazani są dowożeni do Powiatowych Centrów Pomocy Rodzinie lub do oddziałów ZUS, bywa że orzeczenia są wydawane im zaocznie tylko na podstawie dostarczonej dokumentacji medycznej. Zdarza się, że w zakładach karnych więźniowie dokonują aktów samookaleczeń. Jeżeli skutkiem autoagresji jest niepełnosprawność, to takim osobom odmawia się przyznania orzeczenia o niepełnosprawności.

---

9 K. Berenda-Łabędź, *Uprawnienia osób niepełnosprawnych*, Ustawa o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych, akty wykonawcze, Wrocław 2002, s. 21.

10 D. Chlebosz, *Nowy system orzekania o stopniu niepełnosprawności*, „Służba Pracownicza" 1997, Nr 11, s. 13.

11 Unormowania w tym zakresie zawarto w ustawie z dnia 20 grudnia 1990 roku o ubezpieczeniu społecznym rolników (Dz.U. z 1998 r., Nr 7, poz. 25 z póź. zm). Chodzi o niezdolność do pracy, która powstała z powodu naruszenia sprawności organizmu i powoduje utratę zdolności do osobistego wykonywania pracy w gospodarstwie rolnym.

12 Definicja przyjęta przez GUS w *Osoby niepełnosprawne oraz ich gospodarstwa domowe, część I – Osoby niepełnosprawne, Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2002,* GUS, Warszawa 2003.

13 Osoby niepełnosprawne mają bardzo małą wiedzę na temat przysługujących im uprawnień.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

3. Skazani z niepełnosprawnościami fizycznymi w jednostkach penitencjarnych Okręgowego Inspektoratu Służby Więziennej w Łodzi

Okręgowemu Inspektoratowi Służby Więziennej w Łodzi podlega sześć zakładów karnych i dwa areszty śledcze. We wszystkich tych jednostkach mogą przebywać osadzeni z niepełnosprawnością fizyczną.

Jednym z czynników branych pod uwagę w procesie klasyfikacji skazanych jest ich stan zdrowia fizycznego i psychicznego. Indywidualne podejście do problematyki skazanych niepełnosprawnych obserwujemy już w trakcie kierowania ich do odpowiedniego zakładu karnego. W Zarządzeniu Nr 30 z dnia 1 lipca 2015 roku o przeznaczeniu zakładów karnych i aresztów śledczych Dyrektor Generalny Służby Więziennej określił między innymi, do którego zakładu karnego mogą być kierowani skazani i tymczasowo aresztowani odbywający karę pozbawienia wolności po raz pierwszy, do którego recydywiści penitencjarni, kobiety lub mężczyźni. Wskazał także, gdzie mogą przebywać skazani lub tymczasowo aresztowani, u których występują określone schorzenia (np. wymagający całodobowej opieki lekarskiej, niewidomi, chorzy na cukrzycę insulinozależną albo poruszający się na wózku inwalidzkim, a nawet chorzy na gruźlicę)[14].

W większości z 154 polskich zakładów karnych mogą przebywać osadzeni chorzy na cukrzycę, którzy wymagają leczenia insuliną[15]. Cukrzyca jest chorobą cywilizacyjną i z roku na rok zwiększa się ilość osób, u których jest wykrywana. Szacuje się, że w Polsce jest około 3,5 miliona „cukrzyków", z czego ponad milion nie wie o swoim schorzeniu[16]. Skazani leczeni insuliną wymagają stosowania odpowiedniej diety oraz wielokrotnego podczas doby mierzenia stężenia cukru we krwi. Insulinę należy podawać pod nadzorem personelu medycznego, gdyż jej przedawkowanie, pominięcie dawki lub zaniedbanie w spożyciu posiłków może doprowadzić do poważnych powikłań zdrowotnych[17]. Przedawkowanie insuliny może spowodować śpiączkę cukrzycową, a nawet zgon chorego[18]. Dyrektor Generalny Służby Więziennej we wspomnianym zarządzeniu wskazał, że we wszystkich jednostkach penitencjarnych znajdujących się na terenie OISW w Łodzi mogą być umieszczani skazani i tymczasowo aresztowani chorzy na cukrzycę insulinozależną.

---

14 www.bip.sw.gov.pl/Strony/AktyPrawne.aspx; Podstawę prawną wydawania tych zarządzeń stanowią przepisy k.k.w. – art. 74 § 4a i art. 208 § 6 k.k.w. (dostęp: styczeń 2016).

15 Załącznik do Zarządzenia Nr 30/15 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 1 lipca 2015 r.

16 http://cukrzycapolska.pl/cukrzyca/statystyki/ (dostęp: styczeń 2016).

17 Np. retinopatia, neuropatia, zespół tzw. stopy cukrzycowej.

18 A. Thrash, C. Thrash, *Cukrzyca i zespół hipoglikemiczny, Jak odzyskać utracone zdrowie*, Mszczonów 2011, s. 21–51; J. Taroń, A. Czech, M. Bernas, *Poradnik edukacyjny dla osób z cukrzycą. Program edukacyjny*, Warszawa 2007, s. 12–32.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

W Polsce stale zwiększa się ilość zakładów karnych i aresztów śledczych, w których znosi się bariery architektoniczne. Podstawowym przepisem poruszającym sprawę dostępności budynków dla osoby z niepełnosprawnością jest art. 5 ust. 1 pkt. 4 ustawy z dnia 7 lipca 1994 roku – Prawo budowlane[19]. Szczegółowe przepisy wykonawcze regulujące dostosowanie budynków do potrzeb osób z niepełnosprawnością znajdują się w Rozporządzeniu Ministra Infrastruktury z dnia 12 kwietnia 2002 roku w sprawie warunków technicznych, jakim powinny odpowiadać budynki i ich usytuowanie[20]. Definicję obiektu użyteczności publicznej znajdziemy w § 3 pkt 6 tego rozporządzenia. Przez budynek użyteczności publicznej należy rozumieć gmach przeznaczony na potrzeby administracji publicznej, wymiaru sprawiedliwości, kultury, kultu religijnego, oświaty, szkolnictwa wyższego, nauki, opieki zdrowotnej, opieki społecznej i socjalnej, obsługi bankowej, handlu, gastronomii, usług, turystyki, sportu, obsługi pasażerów w transporcie kolejowym, drogowym, lotniczym, morskim lub wodnym śródlądowym, świadczenia usług pocztowych lub telekomunikacyjnych oraz inny ogólnodostępny budynek przeznaczony do wykonywania podobnych funkcji, w tym także biurowy i socjalny. Przepisy prawa budowlanego przewidują możliwość odstępstwa od przepisów techniczno-budowlanych (w art. 9 ustawy Prawo budowlane) i dopuszczają możliwość niestosowania się do tych unormowań w budynkach na terenach zamkniętych, a także w budynkach w zakładach karnych, aresztach śledczych, zakładach poprawczych i schroniskach dla nieletnich oraz w budynkach w zakładach pracy, nie będących zakładami pracy chronionej. Pomimo tego odstępstwa Centralny Zarząd Służby Więziennej dąży do tego, by zwiększać dostępność swoich zasobów dla potrzeb osób z różnymi niepełnosprawnościami.

Na terenie Okręgowego Inspektoratu Służby Więziennej w Łodzi w jednym zakładzie karnym (w Garbalinie) oraz w jednym areszcie śledczym (w Piotrkowie Trybunalskim) znajdują się cele dostosowane do potrzeb osób poruszający się na wózkach inwalidzkich. W Zakładzie Karnym w Garbalinie znajdują się 2 cele dostosowane, a w AŚ w Piotrkowie Trybunalskim 4 takie cele. Razem zapewnia się skazanym z poważną dysfunkcją narządu ruchu 21 miejsc. Jest to liczba większa niż potrzeby w tym zakresie. Według stanu na koniec października 2014 r. Służba Więzienna dysponowała 84 celami dla osób poruszających się na wózkach inwalidzkich, w których można pomieścić 248 osób, a w zakładach karnych i aresztach śledczych przebywało łącznie na terenie całego kraju ok. 50 skazanych, którzy potrzebowali wózka inwalidzkiego. Niemniej ciągle opinia publiczna jest informowana o dyskryminacji tej grupy skazanych poprzez umieszczanie ich w miejscach niedostosowanych do ich dysfunkcji. Należy uczulić osoby odpowiedzialne za rozmieszczanie skazanych do zakładów karnych na terenie Okręgowego Inspektoratu Służby Więziennej w Łodzi, by skazani poruszający się na wózkach inwalidzkich byli kierowani albo do Zakładu Karnego w Garbalinie albo do Aresztu Śledczego

19 Dz.U. z 1994 r., Nr 89, poz. 414.

20 Dz.U. z 2002 r., Nr 75, poz. 690 z późn. zm.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

w Piotrkowie Trybunalskim. Zapobiegnie to dyskryminacji i nieludzkiemu traktowaniu skazanych z niepełnosprawnością.

W Zakładzie Karnym w Garbalinie mogą przebywać skazani skierowani do oddziału terapeutycznego dla osób uzależnionych od alkoholu (znajduje się tu wydzielony oddział terapeutyczny dla 15 osób), skazani poruszający się na wózkach inwalidzkich oraz chorujący na cukrzycę insulinozależną. W celach dostosowanych zapewnia się zwiększenie powierzchni manewrowej poprzez zmniejszenie w nich liczby osadzonych. Na dolnych pryczach umieszcza się osoby mające kłopoty z poruszaniem się. W pomieszczeniach sanitarnych mocuje się odpowiednie siedziska z barierkami oraz na niższym poziomie umieszcza się meble, a w łazienkach umywalki. Umożliwia to samodzielne korzystanie z tych urządzeń osobom poruszającym się na wózkach.

W Zakładzie Karnym w Łowiczu znajduje się oddział terapeutyczny dla osób uzależnionych od środków odurzających i psychotropowych oraz mogą być umieszczani skazani chorzy na cukrzycę insulinozależną.

W Areszcie Śledczym w Łodzi mogą przebywać tymczasowo aresztowani chorzy na cukrzycę insulinozależną.

W Zakładzie Karnym Nr 1 w Łodzi mogą być umieszczani skazani skierowani do oddziału terapeutycznego uzależnieni od alkoholu oraz chorzy na cukrzycę insulinozależną.

Na terenie OISW w Łodzi w Zakładzie Karnym Nr 2 w Łodzi mieści się największy w Polsce szpital więzienny o łącznej pojemności 157 miejsc. Mogą w nim przebywać skazani i tymczasowo aresztowani, którzy wymagają leczenia szpitalnego oraz całodobowej opieki, chorzy na cukrzycę insulinozależną, chorzy na gruźlicę, chorzy poddawani zabiegom usprawniającym w warunkach ambulatoryjnych. W pięciokondygnacyjnym budynku szpitala funkcjonują: Apteka Zakładowa, Blok Operacyjny, Izba Przyjęć, Oddział Chirurgii, Oddział Chorób Wewnętrznych, Oddział Detoksykacyjny, Oddział Obserwacji Sądowo-Psychiatrycznej (o maksymalnym zabezpieczeniu), Oddział Gruźlicy i Chorób Płuc, Oddział Rehabilitacji Leczniczej, Oddział Urologii oraz Poradnia Stomatologiczna. Mieści się tam także: Pracownia EEG, Pracownia Endoskopowa, Pracownia Radiologiczna, Pracownia USG, Pracownia diagnostyki laboratoryjnej. W tym szpitalu mogą przebywać kobiety i mężczyźni o różnym statusie prawnym oraz osoby pozbawione wolności zakwalifikowane do wszystkich grup i podgrup klasyfikacyjnych. Ponadto w szpitalu przebywać mogą osadzeni wymagający umieszczenia w wyznaczonym oddziale lub celi aresztu śledczego lub zakładu karnego typu zamkniętego, w warunkach zapewniających wzmożoną ochronę społeczeństwa i bezpieczeństwa aresztu lub zakładu. Właśnie łódzki szpital więzienny jest jedyną w kraju placówką Służby Więziennej, w której leczeniu szpitalnemu poddaje się skazanych na gruźlicę[21]. W tej jednostce mieści się także oddział dla skazanych z niepsychotycznymi zabu-

21 http://szukaj.sluzbazdrowia.pl/Zaklad-opieki-zdrowotnej-zakladu-karnego-Nr-2-w-lodzi/Lodz/Ul-kraszewskiego-1-5/z18772.html. (dostęp: marzec 2016)

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

rzeniami psychicznymi lub upośledzeniem umysłowym oraz dla sprawców przestępstw popełnionych w związku z zaburzeniem preferencji seksualnych. W łódzkim szpitalu więziennym brakuje tylko oddziału dla przewlekle chorych. Jedyna tego rodzaju placówka mieści się w ZK w Czarnem i przyjmuje skazanych najciężej chorych z całej Polski. Jednak jej pojemność jest ograniczona i na miejsce w niej czeka się ponad dwa lata. Budowa najnowocześniejszego szpitala więziennego (właśnie w Czarnem) tylko nieznacznie polepszy sytuację tej grupy skazanych.

Z danych Centralnego Zarządu Służby Więziennej wynika, że więzienna służba zdrowia posiada 13 szpitali z 37 oddziałami specjalistycznymi (1091 łóżek na blisko 80 tys. osadzonych, co przekracza standardy publicznej ochrony zdrowia). Umiejscowienie szpitali więziennych w starych i zabytkowych budynkach wymaga dużych nakładów finansowych na ich remont i utrzymanie. W szpitalach więziennych nie wykonuje się jedynie procedur wysokospecjalistycznych z zakresu: dializoterapii, neurochirurgii, torakochirurgii, okulistyki, z zakresu chirurgii szczękowej, kardiologii inwazyjnej, urologii, przeszczepów narządów, ginekologii, z zakresu chirurgii urazowej, onkologii. Operacje z tego zakresu przeprowadzane są w placówkach cywilnej służby zdrowia. W więziennictwie nie obowiązują limity NFZ na świadczenia medyczne, a wszystkie niezbędne leki oraz środki medyczne i ortopedyczne skazani otrzymują bezpłatnie, a ich zakup jest pokrywany z budżetu Służby Więziennej[22].

Kolejną jednostką OISW w Łodzi jest Areszt Śledczy w Piotrkowie Trybunalskim będący jednym z najnowocześniejszych obiektów Służby Więziennej w Polsce. Mogą tu przebywać tymczasowo aresztowani i skazani poruszający się na wózkach inwalidzkich oraz chorzy na cukrzycę insulinozależną.

W Zakładzie Karnym w Płocku mogą być umieszczani skazani leczeni insuliną oraz skierowani do oddziału terapeutycznego dla osób z niepsychotycznymi zaburzeniami psychicznymi lub upośledzeniem umysłowym.

3. Podsumowanie

Codziennością i wyzwaniem dla Służby Więziennej jest kontakt z osobami z niepełnosprawnościami. Potrzebna jest podstawowa wiedza na temat funkcjonowania tej grupy skazanych. Konwencja ONZ z 2006 r. o Prawach Osób Niepełnosprawnych[23] w art. 13 punkt 2. dotyczącym wymiaru sprawiedliwości stanowi: „aby wesprzeć gwarancje skutecznego dostępu osób niepełnosprawnych do wymiaru sprawiedliwości, na zasadzie równości z innymi osobami, Państwa Strony

22 http://www.rynekzdrowia.pl/Finanse-i-zarzadzanie/Sluzba-Wieznienna-czesc-szpitali-do-likwidacji,148268,1.html (dostęp: listopad 2015).

23 Dz.U. z 2012 r., poz. 1169.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

będą popierać odpowiednie szkolenia osób pracujących w wymiarze sprawiedliwości, w tym w policji i więziennictwie". W art. 14 dotyczącym wolności osobistej państwa-strony zobowiązują się do zapewnienia osobom niepełnosprawnym, które zostaną pozbawione wolności w wyniku jakiegokolwiek postępowania, prawo, na zasadzie równości z innymi osobami, do gwarancji zgodnych z międzynarodowym prawem praw człowieka i traktowanie zgodne z celami i zasadami niniejszej konwencji, włączając w to zapewnienie racjonalnych usprawnień, które definiuje się jako „konieczne i stosowne modyfikacje i adaptacje niewiążące się z nieproporcjonalnymi i nadmiernymi obciążeniami, jeśli są one potrzebne w określonych przypadkach dla zapewnienia osobom niepełnosprawnym możliwości egzekwowania i korzystania z wszystkich praw człowieka i podstawowych wolności oraz ich wykonywania na zasadach równości z innymi"[24].

Zakład karny często jest miejscem, w którym po raz pierwszy skazany – osoba schorowana – otrzymuje wsparcie i niezbędną pomoc. Skazani często pochodzą z zaniedbanych środowisk, prowadzą bardzo niezdrowy tryb życia, nadużywają alkoholu i narkotyków. Zakłady karne opuszcza więcej osób niepełnosprawnych niż do nich przychodzi. Nie dzieje się tak z powodu zaniedbań czy złych warunków socjalno-bytowych panujących w zakładach karnych (chociaż przeludnienie więzień sprzyja zwiększeniu zagrożenia epidemiologicznego chorobami zakaźnymi takimi jak wirusowe zapalenie wątroby, gruźlica świerzb, wirus HIV)[25], ale spowodowane to jest faktem, że tutaj po raz pierwszy udzielono im wsparcia i np. uświadomiono o możliwości ubiegania się o otrzymanie statusu prawnego osoby z niepełnosprawnością.

Bibliografia

Berenda-Łabędź K., *Uprawnienia osób niepełnosprawnych*, Ustawa o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych, akty wykonawcze, Wrocław 2002.

Bolechała F., *Stan psychiczny a odpowiedzialność karna – regulacje prawne i kryteria medyczne w Polsce oraz innych państwach*, „Archiwum Medycyny Sądowej i Kryminalistyki" 2009, Nr 59.

Chlebosz D., *Nowy system orzekania o stopniu niepełnosprawności*, „Służba Pracownicza" 1997, Nr 11.

Majewski T., *Rehabilitacja zawodowa osób niepełnosprawnych*, „Poradnik dla Urzędów Pracy", Warszawa 1995.

Nawój-Śleszyński A., *Przeludnienie więzień w Polsce: przyczyny, następstwa i możliwości przeciwdziałania*, Łódź 2013.

Nawój-Śleszyński A., *Wykonywanie kary pozbawienia wolności w systemie terapeutycznym w świetle zasady indywidualnego oddziaływania*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego" 2009, Nr 6.

Paszkowicz A. M., *Wybrane aspekty funkcjonowania osób z niepełnosprawnością*, Zielona Góra 2009.

24 http://rownosc.info/dictionary/racjonalne-usprawnienia (dostęp: kwiecień 2016).

25 A. Nawój-Śleszyński, *Przeludnienie więzień w Polsce: przyczyny, następstwa i możliwości przeciwdziałania*, Łódź 2013, s. 155–157.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

Taroń J., Czech A., Bernas M., *Poradnik edukacyjny dla osób z cukrzycą. Program edukacyjny*, Warszawa 2007.
Thrash A., Thrash C., *Cukrzyca i zespół hipoglikemiczny, Jak odzyskać utracone zdrowie*, Mszczonów 2011.
Wilmowska-Pietruszyńska A., *Orzecznictwo lekarskie w systemie zabezpieczenia społecznego następstw choroby*, „Niepełnosprawność – zagadnienia, problemy, rozwiązania" 2012, Nr 4.

Akty prawne

Ustawa z dnia 20 grudnia 1990 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników (Dz.U. z 1998 r., Nr 7, poz. 25 z późn.zm.).
Ustawa z dnia 10 grudnia 1993 r. o zaopatrzeniu emerytalnym żołnierzy zawodowych oraz ich rodzin (Dz.U. z 2004 r., Nr 8, poz. 66 z późn. zm.).
Ustawa z dnia 18 lutego 1994 r. o zaopatrzeniu emerytalnym funkcjonariuszy Policji, Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego, Agencji Wywiadu, Służby Kontrwywiadu Wojskowego, Służby Wywiadu Wojskowego, Centralnego Biura Antykorupcyjnego, Straży Granicznej, Biura Ochrony Rządu, Państwowej Straży Pożarnej i Służby Więziennej oraz ich rodzin (Dz.U. z 2004 r., Nr 8, poz. 67 z późn. zm.).
Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane (Dz.U. z 1994 r., Nr 89, poz. 414).
Ustawa z dnia 28 czerwca 1996 r. o zmianie niektórych ustaw o zaopatrzeniu emerytalnym i o ubezpieczeniu społecznym (Dz.U. z 1996 r., Nr 100, poz. 461).
Ustawa z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych (tekst jedn.: Dz.U. z 2011 r., Nr 127, poz. 721).
Uchwała Sejmu Rzeczpospolitej Polskiej z dnia 1 sierpnia 1997 r., Karta praw osób niepełnosprawnych (M.P. z 1997 r., Nr 50, poz. 475).
Rozporządzenie Ministra Infrastruktury z dnia 12 kwietnia 2002 r. w sprawie warunków technicznych, jakim powinny odpowiadać budynki i ich usytuowanie (Dz.U. z 2002 r., Nr 75, poz. 690 z 2002 r. z późn. zm.).
Konwencja ONZ o praw osób niepełnosprawnych z 2006 r. (Dz.U. z 2012 r., poz. 1169).

Netografia

http://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=CELEX%3A62013CC0354 (dostęp: styczeń 2016).
http://www.rynekzdrowia.pl/Finanse-i-zarzadzanie/Sluzba-Wiezienna-czesc-szpitali-do-likwidacji,148268,1.html (dostęp: styczeń 2016).
http://www.hfhr.pl/uzasadnienie-precedensowego-orzeczenia-ws-ubezwlasnowolnienia (dostęp: styczeń 2016).
http://www.sw.gov.pl/pl/okregowy-inspektorat-sluzby-wiezienne j-koszalin/zaklad-karny-czarne (dostęp: styczeń 2016).
http://www.pad.widzialni.org/index.php?p=new&idg=mg,12&id=635 (dostęp: styczeń 2016).
http://rownosc.info/dictionary/racjonalne-usprawnienia (dostęp: kwiecień 2016).
http://www.bip.sw.gov.pl/SiteCollectionDocuments/CZSW/prawaczl/document.pdf (dostęp: styczeń 2016); http://cukrzycapolska.pl/cukrzyca/statystyki/ (dostęp: styczeń 2016).
http://szukaj.sluzbazdrowia.pl/Zaklad-opieki-zdrowotnej-zakladu-karnego-Nr-2-w-lodzi/Lodz/Ul-kraszewskiego-1-5/z18772.html (dostęp: marzec 2016).
http//:www.bip.sw.gov.pl/Strony/AktyPrawne.aspx; Podstawę prawną wydawania tych zarządzeń stanowią przepisy k.k.w. – art. 74 § 4a i art. 208 § 6 k.k.w. (dostęp: styczeń 2016).

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

http://dx.doi.org/10.18778/8088-454-0.06

Tomasz Kalisz

Szczególna ochrona osadzonych w warunkach zwiększonej izolacji i zabezpieczenia

Zapewnienie bezpieczeństwa osobistego osadzonym to dla praktyki funkcjonowania instytucji izolacyjnych jedno z najtrudniejszych wyzwań systemowych. Istniejące regulacje normatywne oraz całokształt podejmowanych działań organizacyjnych i faktycznych mają na celu maksymalną eliminację wszelkiego rodzaju zagrożeń wpływających na poczucie bezpieczeństwa osobistego skazanych. Wśród głównych źródeł zagrożeń, tak w wymiarze personalnym, jak i instytucjonalnym wymienia się: podkulturę więzienną, proces pryzonizacji, zamierzone i niezamierzone działania lub zaniechania administracji penitencjarnej, działania środowisk przestępczych wewnątrz i na zewnątrz jednostek penitencjarnych, przeludnienie jednostek penitencjarnych[1], poziom więziennej służby zdrowia i wiele innych czynników, które tak naprawdę mogą być identyfikowane dopiero przez pryzmat konkretnych przypadków. Znaczący wpływ na bezpieczeństwo osobiste ma także socjologiczny charakter instytucji, jaką jest zakład karny. Erving Goffman[2] zaliczył tego typu struktury organizacyjne do kategorii instytucji totalnych, czyli organizacji, które stwarzają dla osób z nimi związanych rodzaj odrębnego świata, rządzącego się własnymi prawami i odseparowanego od reszty społeczeństwa. Praktyka więzienna w perspektywie pojęcia instytucji totalnej to często skrajne podporządkowanie wymaganiom regulaminu, koncentracja na zapewnieniu skutecznej izolacji skazanego i egzekwowanie dyscypliny. Relacja personel–osadzeni przyjmuje charakter bezosobowy, surowy i bezwzględny, a w obiegowej opinii osadzeni to osoby niebezpieczne i szkodliwe dla społeczeństwa. W konsekwencji

1 A. Nawój-Śleszyński, *Przeludnienie więzień w Polsce – przyczyny, następstwa i możliwości przeciwdziałania*, Łódź 2013, s. 147–186.

2 E. Goffman, *Charakterystyka instytucji totalnych*, [w:] *Elementy teorii socjologicznych*, Warszawa 1975.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

pozbawienie wolności stwarza liczne sytuacje stresowe. Przejawia się to w różnorodnych zachowaniach typu walki i obrony, często przekształcając się w prawdziwą konfrontację dwóch światów.

Ważnym zagadnieniem w perspektywie bezpieczeństwa jest problem przystosowania się człowieka do środowiska więziennego i psychologiczne następstwa izolacji penitencjarnej. W zakładach karnych i aresztach śledczych częściej niż w normalnych środowiskach występują negatywne zmiany w psychice człowieka, zakłócenia w sferze świadomości, uczuć i procesach podejmowania decyzji, co w konsekwencji bardzo często prowadzi do zaburzeń zachowań. Charakterystyczna jest silna deprywacja sensoryczna i informacyjna, polegająca na ograniczeniu lub zupełnym odcięciu określonych bodźców oddziaływujących na zmysły. Ograniczeniu podlegają też potrzeby samorealizacji, poczucia własnej wartości, bezpieczeństwa, miłości, przyjaźni, stowarzyszenia i kontaktów z otoczeniem, zespół potrzeb estetycznych i twórczych. Często występuje poczucie zagrożenia własnej osoby, a w przypadkach intensywniejszych objawów spadek sprawności intelektualnej, zmniejszenie koncentracji uwagi, stereotypia oraz utrata poczucia rzeczywistości.

W kontekście przywołanych wyżej zjawisk uprawniona jest teza, że pozbawienie wolności, niemal organicznie stwarza liczne sytuacje o charakterze deprywacyjnym i traumatyzującym, które ewidentnie wpływają na stan bezpieczeństwa osobistego osadzonych[3]. Bezpieczeństwo w warunkach zakładu karnego może być zagrożone także przez działania bądź zaniechania współosadzonych oraz funkcjonariuszy i pracowników Służby Więziennej. Pewien wpływ w tym zakresie mogą mieć także osoby trzecie – rodzina, wspólnicy, środowisko rówieśnicze lub zawodowe[4]. Na poziom bezpieczeństwa osobistego oddziaływać mogą także różnego rodzaju wydarzenia, związane z funkcjonowaniem zakładów karnych lub mające miejsce na zewnątrz instytucji izolacyjnych (np. siła wyższa, stany nadzwyczajne, zagrożenie epidemiologiczne, zbiorowe wystąpienia osadzonych itp.)[5]. Charakter wskazanych zagrożeń nie jest jednorodny, a intensywność i zakres oddziaływania bardzo zróżnicowany[6].

Kodeks karny wykonawczy wyraźnie stanowi, że administracja penitencjarna ma obowiązek podejmowania odpowiednich działań celem zapewnienia osadzo-

3 M. Ciosek, *Psychologia sądowa i penitencjarna*, Warszawa 2001, s. 211–226; J.M. Stanik, *Psychologia sądowa*, Warszawa 2013, s. 371–400; P. Kozłowski, E. Szcześniak, K. Nosek-Komorowska, A. Jaworska, *Rozdział 6. Zróżnicowanie społeczności więźniów jako złożony problem penitencjarny*, [w:] M. Ciosek, B. Pastwa-Wojciechowska (red.), *Psychologia penitencjarna*, Warszawa 2016, s. 200–242.

4 Z. Hołda, Komentarz do art. 108. Teza 2, [w:] Z. Hołda, K. Postulski, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Gdańsk 2005, s. 416.

5 T. Szymanowski, Komentarz do art. 108, [w:] T. Szymanowski, Z. Świda, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 1998, s. 255.

6 Szerzej: T. Kalisz, *Skazani szczególnie chronieni. Uwagi na tle problemu zapewnienia bezpieczeństwa osobistego osadzonych w polskich jednostkach penitencjarnych*, [w:] A. Kwieciński (red.), *Postępowanie z wybranymi grupami skazanych w polskim systemie penitencjarnym. Aspekty prawne*, Warszawa 2013, s. 43–82.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

nym bezpieczeństwa osobistego w czasie odbywania kary, czy też wykonywania środka zapobiegawczego w postaci tymczasowego aresztowania (art. 108 § 1 k.k.w. oraz art. 209 k.k.w.). Wskazana regulacja ma charakter podstawowy, a określenie „podejmowanie odpowiednich działań„ tworzy bardzo szerokie i elastyczne ramy dla praktyki penitencjarnej, pozostawiając administracji znaczną swobodę w zakresie konkretnych działań zmierzających do zapewnienia bezpieczeństwa osobistego osadzonych.

W zakres pojęcia „bezpieczeństwo osobiste osadzonych" należy wpisać: respektowanie nietykalności fizycznej, ochronę przed dręczeniem psychicznym oraz bezprawnymi groźbami. Na administracji penitencjarnej ciąży obowiązek podejmowania koniecznych do zapewnienia bezpieczeństwa działań zarówno w obrębie, jak i na zewnątrz jednostek penitencjarnych[7]. Mówiąc o zadaniach administracji penitencjarnej, należy wyraźnie podkreślić, że to dyrektor zakładu karnego lub aresztu śledczego odpowiada za zapewnienie bezpieczeństwa i porządku w podległej mu jednostce. Bierze on odpowiedzialność głównie za podejmowanie niezbędnych działań w celu zapewnienia bezpieczeństwa osobistego skazanych i tymczasowo aresztowanych[8].

Jednym z podstawowych zadań Służby Więziennej, zwłaszcza przedstawicieli działu ochrony, jest systematyczne obserwowanie zachowania osób pozbawionych wolności w ciągu dnia i nocy. W związku z zadaniami jakie stoją przed administracją penitencjarną (w tym zwłaszcza w zakresie bezpieczeństwa), obok kompetencji

7 Stanisław Pawela podnosi, że dotyczy to zarówno przestrzegania przepisów bhp w czasie wykonywania pracy, jak i bezpieczeństwa wewnątrz zakładu karnego, a także w pojedynczej celi. Skazanych należy chronić przed aktami agresji, samosądów, zemsty ze strony współwięźniów lub załatwiania w tej formie wzajemnych porachunków, por. S. Pawela, *Kodeks karny wykonawczy. Praktyczny komentarz*, Warszawa 1999, s. 279; Teodor Szymanowski podkreśla, że pojęcie bezpieczeństwa jest szerokim określeniem i obejmuje ono przede wszystkim respektowanie nietykalności fizycznej człowieka (naruszonej przez bicie, kopanie, szturchanie itp. traktowanie), ochronę przed dręczeniem psychicznym, grożeniem itp., por. T. Szymanowski, [w:] T. Szymanowski, Z. Świda, *Kodeks...*, s. 255. Mówiąc o zapewnieniu bezpieczeństwa osobistego osadzonym, Kazimierz Postulski stwierdza, że w tym zakresie należy mieć na uwadze dwie grupy obowiązków administracji zakładów karnych: a) obowiązki odnoszące się bezpośrednio do konkretnego skazanego, b) obowiązki podejmowane w jednostce penitencjarnej, w określonej jej części lub wobec określonej grupy skazanych, które w efekcie zapewniają bezpieczeństwo także poszczególnym skazanym, por. K. Postulski, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 2012, s. 479.

8 Swoje znaczenie dla bezpieczeństwa mają także ustalane w trybie §14 Regulaminu organizacyjno-porządkowego wykonywania kary pozbawienia wolności i odpowiednio tymczasowego aresztowania, dokumenty w postaci tzw. porządku wewnętrznego. Przygotowując taki dokument, dyrektor jednostki penitencjarnej musi uwzględnić między innymi konieczność utrzymywania bezpieczeństwa, dyscypliny i porządku oraz zapewnienia w zakładzie właściwych warunków bytowych, sanitarnych i zdrowotnych. Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 25 sierpnia 2003 r. w sprawie regulaminu organizacyjno-porządkowego wykonywania kary pozbawienia wolności (Dz.U. z 2003 r., Nr 152, poz. 1493) oraz Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 25 sierpnia 2003 r. w sprawie regulaminu organizacyjno-porządkowego wykonywania tymczasowego aresztowania (Dz.U. z 2003 r., Nr 152, poz. 1494).

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

wynikających z k.k.w., ustawodawca przewidział szereg uprawnień związanych z wykonywaniem czynności służbowych, łącznie z prawem do stosowania przez funkcjonariuszy względem osób pozbawionych wolności środków przymusu bezpośredniego. Wydaje się, że istotne znaczenie w zakresie bezpieczeństwa spełniają współcześnie systemy monitorowania skazanych. Decyzje o stosowaniu monitoringu podejmuje dyrektor danego zakładu karnego mając na względzie zapewnienie porządku i bezpieczeństwa w zakładzie. Szczególną podstawą do objęcia skazanych monitoringiem jest przepis art. 116 § 5a k.k.w., który stanowi, że w wypadkach uzasadnionych względami medycznymi albo potrzebą zapewnienia bezpieczeństwa skazanego jego zachowanie może podlegać monitorowaniu, a uzyskany w ten sposób obraz lub dźwięk podlega utrwaleniu. Następnym elementem systemowych rozwiązań z zakresu bezpieczeństwa jest kwestia związana ze zwiększoną kontrolą nad osadzonymi zaliczonymi do kategorii tzw. niebezpiecznych (art. 88 § 3 i art. 212a k.k.w.). Bardzo ważnym instrumentem wpływającym na bezpieczeństwo osobiste osadzonych jest indywidualizacja działań penitencjarnych. To samo należy powiedzieć o klasyfikacji oraz rozmieszczeniu skazanych w konkretnej celi mieszkalnej.

Organy postępowania wykonawczego powinny opierać się w szczególności na analizie: danych osobowych skazanego; informacji dotyczących życia rodzinnego skazanego; kontaktów społecznych skazanego; przyczyn i okoliczności popełnienia przez skazanego przestępstwa; uprzedniej karalności; stopnia podatności skazanego na wpływy podkultury przestępczej; zachowań wskazujących na możliwość występowania zaburzeń psychicznych albo uzależnienia od alkoholu, środków odurzających lub substancji psychotropowych; umiejętności przystosowania się skazanego do warunków i wymagań zakładu oraz środowiska, w którym przebywa; wyników badań psychologicznych, a także psychiatrycznych. Tak zbudowane postępowanie wykonawcze stwarza możliwość nie tylko prawidłowego (zgodnego z celami określonymi w art. 67 k.k.w.) wykonania kary, ale znacząco wpływa na poziom bezpieczeństwa osobistego osadzonych.

Skuteczność działań podejmowanych przez pracowników i funkcjonariuszy Służby Więziennej w zakresie zapewnienia bezpieczeństwa osobistego osadzonym uzależniona jest bezpośrednio od samych zainteresowanych, co, jak się wydaje, powinno być znacznie mocniej akcentowane w rozważaniach na temat tego aspektu funkcjonowania instytucji izolacyjnych. Kodeks karny wykonawczy przewiduje cały szereg regulacji o charakterze obowiązków lub zakazów ciążących na osadzonych, które znacząco mogą wpłynąć na poziom ich bezpieczeństwa. Podstawowe znacznie w zakresie tego typu rozwiązań ma art. 108 § 2 k.k.w., który stanowi, że skazany jest obowiązany poinformować niezwłocznie przełożonego o zagrożeniach dla jego bezpieczeństwa osobistego oraz unikać tych zagrożeń. Nie bez znaczenia dla bezpieczeństwa są także inne wynikające z art. 116 k.k.w. obowiązki w postaci: poprawnego zachowania się; niezwłocznego zawiadamiania przełożonego o chorobie własnej oraz o zauważonych objawach chorobowych u innego skazanego; poddania się badaniom medycznym, psychiatrycznym, psychologicznym,

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

leczeniu, zabiegom lekarskim, sanitarnym oraz rehabilitacji. Do tej samej grupy regulacji zaliczyć należy także obowiązek poddania się przez skazanych kontroli osobistej uzasadnionej względami porządku lub bezpieczeństwa. Z tych samych względów kontroli podlegają również cele i inne pomieszczenia oraz przedmioty należące do skazanych lub przekazywane przez nich innym osobom (art. 116 § 2–5 k.k.w.). Przewidziane w kodeksie karnym wykonawczym zakazy dotyczące skazanych (art. 116a k.k.w.) także pozostają w bezpośrednim związku z kwestią bezpieczeństwa osobistego.

Zważywszy na przedstawiony wyżej podstawowy schemat zagrożeń bezpieczeństwa osobistego osadzonych oraz uwagi dotyczące instrumentów służących do przeciwdziałania tym zjawiskom, należy osobno odnieść się do dwóch szczególnych regulacji kodeksu karnego wykonawczego, które wyznaczają zasadniczy problem niniejszego opracowania. Z dniem 26 marca 2011 roku dodano do k.k.w. art. 88d i niemal identycznie brzmiący art. 212ba (pierwszy z przepisów dotyczy skazanych, drugi zaś tymczasowo aresztowanych)[9]. Ich głównym zadaniem jest zwiększenie bezpieczeństwa osobistego szczególnej kategorii osadzonych przebywających w jednostkach penitencjarnych, którzy występują jednocześnie jako ważni uczestnicy w innych trwających postępowaniach[10]. W konsekwencji wskazanej nowelizacji doszło do formalnego wyodrębnienia nowej kategorii osadzonych, tzw. szczególnie chronionych.

Konstrukcja przewidziana w art. 88d § 1 k.k.w. zakłada, że jeżeli w związku z toczącym się lub zakończonym postępowaniem karnym, w którym skazany uczestniczy lub uczestniczył w charakterze podejrzanego, oskarżonego, świadka lub pokrzywdzonego, wystąpiło zagrożenie lub istnieje bezpośrednia obawa wystąpienia poważnego zagrożenia dla jego życia lub zdrowia, dyrektor zakładu karnego obejmuje takiego skazanego szczególną ochroną w warunkach zwiększonej izolacji i zabezpieczenia. Słusznie stwierdza S. Lelental, że wyłącznymi podstawami objęcia skazanego szczególną ochroną są:

1) wystąpienie poważnego zagrożenia dla życia lub zdrowia skazanego;
2) istnienie bezpośredniej obawy wystąpienia poważnego zagrożenia dla jego życia lub zdrowia.

Każda z tych przesłanek zdaniem S. Lelentala ma charakter ocenny, a dodatkowo należy ustalić, czy pozostają one w związku przyczynowym z toczącym się lub zakończonym postępowaniem karnym, w którym skazany uczestniczy lub uczestniczył[11].

Zespół środków składających się na taką ochronę to w szczególności: kontrola stanu zdrowia osadzonego, udzielanie mu pomocy psychologicznej, nadzór nad widzeniami, kontrola rozmów w trakcie widzeń oraz rozmów telefonicznych

9 Ustawa z dnia 5 stycznia 2011 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. z 2011 r., Nr 39, poz. 201).

10 Druk Sejmowy Nr 2985, Warszawa 16 kwietnia 2010 r., Uzasadnienie, s. 1, http://orka.sejm.gov.pl/Druki6ka.nsf (dostęp: 1.07.2016).

11 S. Lelental, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 2014, s. 306.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

oraz cenzura korespondencji. Posłużenie się przez ustawodawcę, w analizowanym przepisie art. 88d § 1 k.k.w., sformułowaniem „w szczególności„ pozwala stwierdzić, że nie jest to katalog zamknięty. Oznacza to, że dyrektor zakładu karnego może konstruować niezbędną w danych warunkach ochronę w sposób elastyczny, przewidując także inne zabezpieczenia[12]. Przestrzeń możliwych ograniczeń nie może oczywiście przybrać formuły zupełnej dowolności. Kreując sytuację prawną i faktyczną szczególnie chronionych skazanych, dyrektor musi opierać się na obowiązujących przepisach kodeksu karnego wykonawczego. Należy założyć, że mogą tu być uruchomione tzw. podstawowe instrumenty służące czy też wykorzystywane do ochrony bezpieczeństwa osobistego osadzonych (opisane w pierwszej części niniejszego opracowania). Wyjście poza kodeksowe instrumenty to naruszenie art. 4 § 2 k.k.w.

Dodatkowymi elementami zwiększającym arsenał środków, które dyrektor zakładu karnego może wykorzystać do wzmożonej ochrony, są ograniczenia stosowane wobec tzw. osadzonych niebezpiecznych (art. 88b lub 88c k.k.w.) oraz ochrona osobista w rozumieniu ustawy o świadku koronnym[13]. Przy czym ta grupa ograniczeń dla ich skutecznego wdrożenia wymaga zgody skazanego.

Wskazane przepisy wyznaczające przestrzeń szczególnej ochrony tworzą niestety niezbyt precyzyjną instytucję, rodząc kilka istotnych wątpliwości. Po pierwsze, czy ograniczenia o których mowa w art. 88d § 1 k.k.w. jednoznacznie wskazują, że muszą one być realizowane w zakładzie karnym typu zamkniętego? Wydaje się, że nie mamy tutaj do czynienia z zawężeniem tylko do tego typu zakładu karnego, zatem szczególna ochrona w podstawowym zakresie może być realizowana w każdym z trzech typów zakładów karnych. Oznacza to, że w przypadku, gdy dyrektor zakładu karnego zdecyduje, że najlepszym miejscem do realizacji szczególnej ochrony będzie zakład karny typu zamkniętego, takiej decyzji musi towarzyszyć tzw. decyzja klasyfikacyjna podjęta przez komisję penitencjarną. W przeciwnym razie będziemy mieli do czynienia z nielegalnym osadzeniem skazanego w warunkach, co do których brak jest stosownej decyzji klasyfikacyjnej. Kolejny problem to wzmocniona ochrona w warunkach wskazanych w art. 88d § 2 k.k.w. Wykonywanie kary w warunkach przewidzianych dla osadzonych niebezpiecznych może być realizowane wyłącznie w zakładzie karnym typu zamkniętego, zatem w naszym przypadku musi być bezwzględnie poprzedzone stosowną decyzją klasyfikacyjną. Problematyczny będzie także zakres ograniczeń wynikających z art. 88b i 88c k.k.w. Ustawodawca, wymieniając te dwa przepisy, posłużył się łącznikiem „lub", co powoduje, że mogą one być stosowane zarówno alternatywnie, jak i łącznie. Utrudnia to precyzyjne wskazanie wszystkich składników ochrony, a przy do-

12 L. Bogunia, T. Kalisz, *Wątpliwości dotyczące nowych rozwiązań w zakresie bezpieczeństwa osobistego osadzonych (Uwagi na tle art. 88d i 212a k.k.w.)*, [w:] A. Adamski, J. Bojarski, P. Chrzczonowicz, M. Leciak (red.), *Nauki penalne wobec szybkich przemian socjokulturowych. Księga jubileuszowa Profesora Mariana Filara*, t. II, Toruń 2012, s. 110–115.

13 Ustawa z dnia 25 czerwca 1997 r. o świadku koronnym (tekst jedn. Dz.U. z 2007 r., Nr 36, poz. 232, z poźn. zm.).

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

datkowym uwzględnieniu treści przepisu art. 88b § 2 k.k.w. staje się już bardzo problematyczne w zakresie kompetencji komisji penitencjarnej i dyrektora zakładu karnego. Zasadnicze pytanie dotyczy także zgody skazanego na wzmożoną ochronę w warunkach przewidzianych dla osadzonych niebezpiecznych – czy zgoda ta ma ogólny charakter, czy dotyczy poszczególnych fragmentów przewidzianych w art. 88b i 88c k.k.w. Zatem czy skazany będzie mógł sobie z tego katalogu wybierać te ograniczenia, które akceptuje, odrzucając pozostałe. Ostatni problem to kwestia, czy dyrektor zakładu karnego może odmówić rozszerzonej ochrony, zwłaszcza jeżeli wnosi o nią sam skazany. Ustawodawca posłużył się w tym przypadku daleko nieprecyzyjnym stwierdzeniem, że „szczególna ochrona może polegać również na…". Względy logiczne przemawiają za traktowaniem tej sytuacji w kategoriach fakultatywnych (choć lepiej byłoby gdyby ustawodawca rozstrzygnął to jednoznacznie). Wątpliwości w tym zakresie, zwłaszcza sytuacja, w której pewne składniki decyzji o ochronie sam skazany będzie zupełnie dowolnie kształtował, wydaje się daleko niewłaściwa.

Warto zwrócić uwagę na specyficzny tryb podejmowania decyzji w przedmiocie „szczególnej ochrony„. Procedura ta ma charakter postępowania uruchamianego na wniosek, wyraźnie należy zaznaczyć brak kompetencji do podjęcia tej decyzji z urzędu przez dyrektora. Wnioskowy tryb w przypadku tego typu decyzji może budzić wątpliwości. We wskazanych, w ramach art. 88d k.k.w., indywidualnych przypadkach dyrektor zakładu karnego sam nie może zdecydować o szczególnej ochronie. Pozostaje mu czekać na uprawniony organ albo na wniosek skazanego, ewentualnie może on podjąć wszelkie dostępne na zasadach ogólnych środki zmierzające do ochrony skazanego. Konstrukcja ta nie jest do końca właściwie przemyślana, tym bardziej, że zgodnie z art. 247 § 1 k.k.w. w wypadkach uzasadnionych szczególnymi względami sanitarnymi lub zdrowotnymi albo poważnym zagrożeniem bezpieczeństwa dyrektor zakładu karnego lub aresztu śledczego może na czas określony wstrzymać lub ograniczyć zatrudnienie osadzonych, kontakty między nimi, udzielanie widzeń i spacerów, przeprowadzanie zajęć o charakterze zbiorowym, odprawianie nabożeństw i udzielanie posług religijnych, dokonywanie zakupów, otrzymywanie paczek, a także korzystanie z samoinkasujących aparatów telefonicznych, nakazać zamknięcie cel lub innych pomieszczeń, w których przebywają lub pracują osadzeni, zabronić posiadania w celi niektórych przedmiotów oraz zawiesić funkcję rzecznika skazanych. Zatem dyrektor zakładu karnego może wydać specjalne zarządzenie zakładowe (akt abstrakcyjny i generalny) w przedmiocie ograniczeń i zakazów, a paradoksalnie nie może sam wprowadzić szczególnej ochrony, o której mowa w art. 88d k.k.w. w indywidualnych przypadkach.

Wracając do analizy trybu podejmowania decyzji w zakresie szczególnej ochrony, należy podkreślić, że w konsekwencji przyjętych rozwiązań powstały dwa warianty przedmiotowej decyzji: obligatoryjny i fakultatywny. Ścieżka obligatoryjna, przewidziana w art. 88d § 3 k.k.w., dotyczy wniosku pochodzącego od sądu, przed którym toczy się postępowanie karne albo prokuratora prowadzącego lub nadzorującego postępowanie przygotowawcze (na podstawie odwołania z art. 88d

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

§ 11 k.k.w. podmiotem uprawnionym w tym zakresie jest także sędzia penitencjarny). Wnioski tych podmiotów muszą skutkować wdrożeniem szczególnej ochrony, dyrektor musi wydać stosowną decyzję. Od strony formalnej powinny one wskazywać jedynie przyczyny objęcia skazanego szczególną ochroną oraz czas jej trwania (nie dłuższy niż 6 miesięcy).

Drugi wariant dotyczy samych skazanych i ma charakter fakultatywny. W myśl art. 88d § 4 k.k.w. dyrektor zakładu karnego może objąć skazanego szczególną ochroną na jego uzasadniony wniosek. Dyrektor zakładu karnego, w perspektywie użycia przez ustawodawcę zwrotu „może", nie jest związany wnioskiem, jak ma to miejsce w trybie obligatoryjnym. Przed podjęciem decyzji dyrektor zakładu karnego obowiązany jest jedynie zasięgnąć opinii odpowiednio: sądu, przed którym toczy się postępowanie karne lub prokuratora prowadzącego lub nadzorującego postępowanie przygotowawcze, a po zakończeniu tego postępowania sędziego penitencjarnego. Zważywszy na dynamikę procesów związanych z ewentualnymi zagrożeniami dla osadzonych, a zwłaszcza możliwe konsekwencje, jeszcze przed uzyskaniem opinii dyrektor może tymczasowo stosować środki ochrony przewidziane w art. 88d § 1 k.k.w. Oznacza to, że na zasadach ogólnych powinien on wydać w tym momencie indywidualną decyzję o tymczasowym stosowaniu wskazanych ograniczeń, względnie decyzję o odmowie zastosowania takich środków ochrony. Decyzja negatywna w tym przypadku powinna zawierać jednoznaczne i zrozumiałe dla skazanego uzasadnienie odmowy podjęcia w tym zakresie niezbędnych działań ze strony administracji penitencjarnej. Wskazany tryb powinien zawsze poprzedzać właściwe uruchomienie szczególnej ochrony, zwłaszcza że faktyczny moment przedstawienia stosownej opinii może nawet znacząco być oddalony w czasie od chwili złożenia przez skazanego wniosku w trybie art. 88d § 4 k.k.w.

Sytuacja zmienia się po uzyskaniu wskazanej opinii i to niezależnie od jej treści (pamiętajmy, że opina nie może być wiążąca). W tym momencie dyrektor zakładu karnego powinien podjąć kolejną decyzję o objęciu, kontynuacji lub odmowie objęcia skazanego szczególną ochroną. Przewidziane tutaj opiniowanie wprowadza pewnego rodzaju zamieszanie. W przypadku pozytywnego stanowiska wyrażonego przez opiniujące podmioty, nie skutkuje ono automatycznym podjęciem oczekiwanej ochrony (co przecież czyni wniosek tych samych podmiotów). Przewidziana w takim kształcie procedura opiniowania powoduje, że pozycja skazanego dalej zależy od woli dyrektora zakładu karnego i jest elementem jego dyskrecjonalnej decyzji. Trudno taką formułę uznać za prawidłową. Istniejące rozwiązanie może prowadzić do sytuacji braku należytej ochrony skazanych. Względnie, wobec oporu dyrektora zakładu karnego, może skutkować wydłużeniem czasu objęcia skazanego ochroną, aż do momentu skierowania w tej sprawie wniosku przez sąd, przed którym toczy się postępowanie, właściwego prokuratora lub sędziego penitencjarnego. Wydaje się, że w tym przypadku lepszym rozwiązaniem byłby wymóg uzyskania zgody uprawnionych podmiotów, który w konsekwencji skutkowałby obowiązkiem, po stronie dyrektora zakładu karnego, objęcia takiego skazanego

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

szczególną ochroną. Zaproponowana formuła jest tym bardziej zasadna, że to sam skazany lepiej orientuje się, a na pewno szybciej ocenia – niż zainteresowany organ – istniejące lub powstałe dla niego zagrożenia.

Ważne są także konkretne elementy składające się na treść decyzji o objęciu szczególną ochroną. Dyrektor winien wyraźnie wskazać termin, do którego ochrona ma trwać. Termin ten powinien być zgodny z wnioskiem, przy czym nie może być dłuższy niż 6 miesięcy. Najważniejszym elementem decyzji jest wskazany w niej sposób realizacji ochrony, który musi być odpowiadać warunkom określonym w art. 88d § 1 i 2 k.k.w. oraz innym regulacjom k.k.w. w zakresie, w którym nie są one wyłączone na mocy dwóch wprost wskazanych wyżej przepisów. Decyzja o przedłużeniu ochrony, na kolejne okresy podejmowana jest przy zachowaniu wszystkich opisanych warunków (art. 88d § 6 k.k.w.). Jedynym dodatkowym zastrzeżeniem jest okoliczność, że decyzja ta powinna być wydana w sposób zabezpieczający ciągłość stosowania ochrony[14].

Ustanie przyczyn objęcia skazanego szczególną ochroną także limitowane jest przepisami k.k.w. W takich przypadkach dyrektor zakładu zobligowany jest do wydania decyzji o cofnięciu ochrony. Zasady postępowania w tym przypadku określa art. 88d § 7 k.k.w. W pewnym sensie będziemy mieć tu do czynienia z niemal identycznymi warunkami jak w sytuacji objęcia osadzonego szczególną ochroną. Stosowny wniosek sądu, przed którym toczy się postępowanie, właściwego prokuratora lub sędziego penitencjarnego skutkuje obligatoryjnym cofnięciem ochrony przez dyrektora. Sytuacja ochrony na wniosek może przyjąć dwie formy jej zakończenia. Tego typu ochronę dyrektor może cofnąć sam z urzędu lub na wniosek skazanego. Jednakże w tych przypadkach obowiązkowe jest zasięgnięcie opinii sądu, przed którym toczy się postępowanie, właściwego prokuratora lub sędziego penitencjarnego. Opinie te, podobnie jak przy objęciu skazanego ochroną, nie mają mocy wiążącej. Przedstawiona wcześniej w naszych rozważaniach propozycja zastąpienia wymogu opiniowania dalej idącym warunkiem zgody uprawnionego organu wydaje się być w tej sytuacji jeszcze bardziej uzasadniona.

Mając na uwadze nadzwyczajny charakter powołanej do życia instytucji, ustawodawca zdecydował się na objęcie jej kwalifikowaną forma nadzoru penitencjarnego (art. 88d § 9 k.k.w.). Wskazany przepis przewiduje specjalną procedurę powiadomienia sędziego penitencjarnego o fakcie objęcia konkretnego skazanego szczególną ochroną. Na dyrektora nałożony został obowiązek powiadomienia sędziego penitencjarnego o objęciu szczególną ochrona, o jej przedłużeniu lub o jej cofnięciu. Stwarza to po stronie sędziego możliwość podjęcia działań o bardziej intensywnym charakterze. Sędzia penitencjarny może zastosować art. 34 § 1 k.k.w.,

14 Zgodnie z art. 88d § 10 k.k.w. szczególna ochrona jest stosowana także w razie przeniesienia skazanego do innego zakładu karnego. W takiej sytuacji dyrektor zakładu karnego przekazujący skazanego informuje kierownictwo zakładu, do którego skazany ma być przeniesiony o objęciu go szczególną ochroną oraz o dotychczasowym sposobie ochrony i przyczynach jej zastosowania. Dyrektor przyjmujący skazanego powiadamia niezwłocznie właściwego sędziego penitencjarnego o stosowaniu wobec skazanego szczególnej ochrony.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

czyli usunąć z obiegu prawnego wadliwą w jego ocenie decyzję podmiotu nadzorowanego. Konstrukcja przyjęta w art. 34 § 1 k.k.w., gdzie ustawodawca stwierdza, że „sędzia penitencjarny uchyla decyzję", oznacza w praktyce obowiązek po stronie sędziego wyeliminowania z obiegu prawnego każdej decyzji sprzecznej z prawem i to niezwłocznie[15]. Kompetencje nadzorcze w odniesieniu do decyzji dyrektora w przedmiocie objęcia skazanego szczególną ochroną może także uruchomić Dyrektor Generalny lub dyrektor okręgowy Służby Więziennej. Zgodnie z art. 78 § 2 k.k.w. mogą oni uchylać sprzeczne z prawem decyzje podległych im dyrektorów.

Przedmiotowe decyzje muszą być sporządzone na piśmie wraz z uzasadnieniem oraz doręczone lub ogłoszone skazanemu. Skazany musi być każdorazowo pouczony o przysługującym mu prawie, terminie i sposobie wniesienia skargi (art. 7 § 3 k.k.w)[16]. Tryb skargowy z art. 7 k.k.w. zakłada, że skazany może podnieść w celu uruchomienia sądowej kontroli, zarzut „niezgodności decyzji z prawem". Zarzut tej treści jest warunkiem koniecznym wdrożenia omawianego mechanizmu kontrolnego. Skargę wnosi się do organu, który wydał zaskarżoną decyzję w terminie 7 dni od zawiadomienia skazanego o decyzji bądź doręczenia mu tej decyzji. Jeżeli organ ten nie przychyli się do skargi, przekazuje ją wraz z aktami sprawy bezzwłocznie do właściwego sądu[17]. Sąd powołany do rozpoznania skargi może wstrzymać wykonanie zaskarżonej decyzji. Natomiast po samym rozpoznaniu skargi sąd orzeka o utrzymaniu w mocy, uchyleniu albo zmianie zaskarżonej decyzji. Na wydane w tym przedmiocie postanowienie sądu zażalenie już nie przysługuje.

W kodeksie karnym wykonawczym na skutek nowelizacji z 2011 roku umieszczono także rozbudowaną konstrukcję art. 212ba § 1–11 k.k.w., skierowaną do tymczasowo aresztowanych. Różnica dotyczy pominięcia w ograniczeniach obligatoryjnych, kontroli rozmów telefonicznych. Druga różnica to krótszy, bo maksymalnie 3-miesięczny okres ochrony. W tej sytuacji dodanie tak rozbudowanego przepisu jest zupełnie zbędne, a z punktu widzenia zasad techniki prawodawczej uznać należy ten zabieg za wadliwy. W perspektywie tymczasowo aresztowanych innym problemem jest kwestia specjalnych regulacji w zakresie widzeń (art. 217 k.k.w.) oraz kontroli korespondencji (art. 217a i 217b k.k.w.). Przepisy te modyfikują kompetencje dyrektora w zakresie tych elementów szczególnej ochrony, włączając w ten proces także organy do dyspozycji, których pozostają tymczasowo aresztowani. Zupełnie odrębnie regulowana i to poza analizowaną procedurą szczególnej ochrony jest kwestia dostępu do rozmów telefonicznych, wynika ona z nowego brzmienia art. 217c k.k.w.

15 W zakresie analizowanego zarządzenia nadzorczego ustawodawca zdecydował o dodatkowym rozbudowaniu tego mechanizmu. Zgodnie z art. 34 § 2 k.k.w. skazanemu oraz dyrektorowi zakładu karnego przysługuje w skarga na zarządzenie uchylające decyzję w zakresie szczególnej ochrony. Skarga ta kierowana jest do właściwego sądu penitencjarnego, który w zakresie jej oceny stosuje odpowiednio art. 7 § 3–5 k.k.w.

16 W kontekście tej regulacji przepis art. 88d § 8 k.k.w. jest zupełnie zbędny.

17 Sądem właściwym do rozpoznania skargi będzie w przypadku skazanego odbywającego karę pozbawienia wolności oraz osoby tymczasowo aresztowanej sąd penitencjarny.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

Przedstawione regulacje dotyczące skazanych szczególnie chronionych są nieprecyzyjne i budzą zasadnicze zastrzeżenia na polu zasad techniki legislacyjnej. Warto także podnieść kwestię ich *ratio legis*. Ustawodawca, co musi budzić sprzeciw, wyraźnie wskazał, że chodzi mu o zwiększenie bezpieczeństwa osobistego szczególnej kategorii osób przebywających w zakładach karnych i aresztach śledczych, które występują jednocześnie jako ważni uczestnicy trwających postępowań karnych. Podkreślano, że jest to konieczne ze względu na częste przypadki zgonów w jednostkach penitencjarnych osadzonych, którzy uczestniczyli w ważnych ze względu na bezpieczeństwo państwa i interes społeczny sprawach[18]. Nie może być zgody na tak instrumentalne uzasadnienie i przedmiotowe traktowanie określonej grupy osadzonych. Bezpieczeństwo osobiste jest wartością uniwersalną, podstawowym zadaniem całego systemu penitencjarnego. W perspektywie międzynarodowych standardów traktowania osadzonych mówimy o powszechnej dyrektywie podejmowania wszelkich możliwych zabiegów i działań, realizowanych z najwyższą starannością, w celu zapewnienia bezpieczeństwa instytucjonalnego oraz osobistego wszystkich osadzonych. Każdy przypadek poważnego zagrożenia lub istnienia bezpośredniej obawy dla życia lub zdrowia skazanego lub tymczasowo aresztowanego musi w praktyce powodować uruchomienie specjalnego trybu ochrony i to niezależnie od pozycji czy też wagi procesowej, jaką osadzony pełni lub w przeszłości pełnił w postępowaniu karnym. Przepisy regulujące te kwestie muszą mieć charakter systemowy, obejmując całą populację osadzonych. Co najmniej dwuznaczna wydaje się postawa, w której koncentrujemy się na wąsko profilowanych grupach osadzonych i to przy wątpliwym i niekonstytucyjnym uzasadnieniu dla takiego wyodrębnienia.

Bibliografia

Adamski A., Bojarski P., Chrzczonowicz P., Leciak M. (red.), *Nauki penalne wobec przemian socjokulturowych. Księga jubileuszowa Profesora Mariana Filara*, t. II, Toruń 2012.

Ciosek M., *Psychologia sądowa i penitencjarna*, Warszawa 2001.

Ciosek M., Pastwa-Wojciechowska B. (red.), *Psychologia penitencjarna*, Warszawa 2016.

Derczyński W., *Elementy teorii socjologicznych*, Warszawa 1975.

Goffman E., *Charakterystyka instytucji totalnych*, [w:] *Elementy teorii socjologicznych*, Warszawa 1975.

Hołda Z., Postulski K., *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Gdańsk 2005.

Kwieciński A. (red.), *Postępowanie z wybranymi grupami skazanych w polskim systemie penitencjarnym. Aspekty prawne*, Warszawa 2013.

Lelental S., *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, 5 wydanie, Warszawa 2014.

Nawój-Śleszyński A., *Przeludnienie więzień w Polsce – przyczyny, następstwa i możliwości przeciwdziałania*, Łódź 2013.

18 Druk Sejmowy Nr 2985, Warszawa 16 kwietnia 2010 r., Uzasadnienie, s. 1, http://orka.sejm.gov.pl/Druki6ka.nsf (dostęp: 1.07.2016).

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

Pawela S., *Kodeks karny wykonawczy. Praktyczny komentarz*, Warszawa 1999.
Postulski K., *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 2012.
Stanik J.M., *Psychologia sądowa*, Warszawa 2013.
Szymanowski T., Świda Z., *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 1998.

Akty prawne

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. z 1997 r., Nr 90 poz. 557 ze zm.).
Ustawa z dnia 25 czerwca 1997 r. o świadku koronnym (Dz.U. z 1997 r., Nr 114 poz. 738 ze zm.).
Ustawa z dnia 5 stycznia 2011 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. z 2011r., Nr 39, poz. 201 ze zm.).
Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 25 sierpnia 2003 r. w sprawie regulaminu organizacyjno-porządkowego wykonywania kary pozbawienia wolności (Dz.U. Nr 152 poz. 1493).
Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 25 sierpnia 2003 r. w sprawie regulaminu organizacyjno-porządkowego wykonywania tymczasowego aresztowania (Dz.U. Nr 152 poz. 1494).

Netografia

Druk Sejmowy Nr 2985, Warszawa 16 kwietnia 2010 r., Uzasadnienie, s. 1, http://orka.sejm.gov.pl/Druki6ka.nsf (dostęp: 01.07.2016).

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

http://dx.doi.org/10.18778/8088-454-0.07

Paweł Małolepszy

Specyfika wykonywania kary pozbawienia wolności wobec kobiet

Wśród całej populacji osób odbywających w zakładach karnych karę pozbawienia wolności, w przybliżeniu kobiety stanowią 3%, co przekłada się na liczbę blisko 2400 skazanych.

Najważniejsze przepisy regulujące wykonywanie kary pozbawienia wolności wobec skazanych kobiet zawarte w Kodeksie karnym wykonawczym[1]:

1) kobiety odbywają karę pozbawienia wolności odrębnie od mężczyzn (art. 87 § 1);
2) skazana kobieta odbywa karę w zakładzie karnym typu półotwartego, chyba że stopień demoralizacji lub względy bezpieczeństwa przemawiają za odbywaniem kary w zakładzie karnym innego typu (art. 87 § 2);
3) kobiecie ciężarnej lub karmiącej zapewnia się opiekę specjalistyczną (art. 87 § 3);
4) w celu umożliwienia matce pozbawionej wolności sprawowania stałej i bezpośredniej opieki nad dzieckiem organizuje się przy wskazanych zakładach karnych domy dla matki i dziecka, w których dziecko może przebywać na życzenie matki do ukończenia trzeciego roku życia, chyba że względy wychowawcze lub zdrowotne przemawiają za oddzieleniem dziecka od matki albo za przedłużeniem lub skróceniem tego okresu (art. 87 § 4);
5) w stosunku do kobiet ciężarnych, karmiących lub sprawujących opiekę nad własnymi dziećmi w domach matki i dziecka nie stosuje się kar dyscyplinarnych polegających na pozbawieniu możliwości otrzymania paczek żywnościowych, pozbawieniu lub ograniczeniu możliwości dokonywania zakupów artykułów żywnościowych oraz umieszczeniu w celi izolacyjnej (art. 143 § 2).

1 Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – *Kodeks karny wykonawczy* (Dz.U. z 1997 r., Nr 90, poz. 557 ze zm.).

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

Pomimo iż kobiety w społeczeństwie stanowią większość, to statystycznie popełniają o wiele mniej przestępstw aniżeli mężczyźni i wśród ogółu skazanych kobiety stanowią około 6%[2]. Kobiety popełniają mniej niż mężczyźni przestępstw z użyciem przemocy i w większej mierze odbywają karę pozbawienia wolności w związku z dokonywaniem oszust, wyłudzeń i kradzieży. Podobnie na całym świecie wśród osób odbywających karę za wszelkiego rodzaju przestępstwa, szczególnie te agresywne, dużą większość stanowią mężczyźni[3]. Tłumaczone jest to między innymi działaniem męskiego hormonu płciowego – testosteronu, sprzyjającego zachowaniom agresywnym, który u kobiet występuje w ilościach śladowych. Dawid J. Dabbs i jego współpracownicy stwierdzili, że naturalny poziom testosteronu jest istotnie wyższy u więźniów skazanych za przestępstwa połączone z użyciem przemocy niż u skazanych za czyny niezwiązane z przemocą[4]. Przegląd badań nad wpływem testosteronu na agresywność wskazują, że już we wczesnych latach życia chłopcy są z reguły bardziej agresywni niż dziewczęta. W trakcie zabawy wśród chłopców zaobserwować można więcej szturchania, popychania i uderzania niż wśród dziewcząt.

Kiedy w wieku dorosłym kobiety dopuszczają się aktów agresji, wówczas na ogół mają z tego powodu większe poczucie winy lub odczuwają większy niepokój niż mężczyźni[5]. Z własnych doświadczeń pracy psychologa w zakładzie karnym stwierdzam też, że kobiety, które dopuszczają się powyższych czynów, najczęściej dokonują ich w grupie, zwykle mężczyzn, znajdując się pod wpływem alkoholu lub też środków odurzających i cechują się wysokim stopniem demoralizacji oraz antyspołecznymi zaburzeniami osobowości. Analizując przyczyny mniejszej ilości dokonywanych przez kobiety zabójstw, rozbojów i innych przestępstw związanych ze stosowaniem agresji, wskazać należy również na znaczenie otoczenia społecznego i systemu wychowawczego wpajającego kobietom przekonanie, że stosowanie rozwiązań przy użyciu siły jest niewłaściwe oraz roli kobiety w rodzinie jako matki[6]. Badania przeprowadzone przez Ruth Hartley wskazują, że już w wieku 5 lat dzieci mają wyraźnie ukształtowany pogląd na to, jakie zachowanie jest odpowiednie dla mężczyzn, a jakie dla kobiet[7].

W związku z powyższym zastanowić się należy, jakie dysfunkcje charakteryzują kobiety dokonujące przestępstw, a w rezultacie odbywające karę pozbawienia w zakładach karnych. Odwołać się w tym miejscu należy przede wszystkim do czynnika związanego z uzależnieniem od alkoholu lub środków odurzających bądź też nadużywania tych substancji. Wyniki badań wskazują, że kobiety pijące alkohol częściej niż mężczyźni ponoszą z tego powodu uszczerbek na zdrowiu, a także bardziej

2 A. Nadzieja-Maziarz, *Kobieta odbywająca karę w warunkach izolacji więziennej – problem marginalny?*, „Resocjalizacja Polska" 2013, Nr 5, s. 63–75.
3 E. Aronson, *Człowiek istota społeczna*, Warszawa 2002, s. 249–251.
4 *Ibidem*.
5 *Ibidem*.
6 A. Nadzieja-Maziarz, *Kobieta odbywająca…*, s. 63–75.
7 E. Aronson, *Człowiek istota…*, s. 249–251.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

narażone są na konflikty z prawem oraz trudności w relacjach międzyludzkich. Statystyki przestępczości na świecie wykazują, że 75% osób zatrzymanych za czyny z użyciem przemocy było nietrzeźwych w czasie aresztowania[8].

W badaniach przeprowadzonych w zakładach karnych w 2011 roku w Polsce stwierdzono, że wśród kobiet o wyższym niż średnie ryzyku recydywy mamy do czynienia ze wzrostem liczby osób zmagających się z uzależnieniami[9]. Nadużywanie alkoholu i/lub substancji psychoaktywnych lub uzależnienie od nich stanowią ważny czynnik ryzyka podejmowania zachowań niezgodnych z prawem. Nie oznacza to, że alkohol automatycznie zwiększa agresywność. Wyniki przeprowadzonych eksperymentów wskazują raczej, że alkohol stanowi czynnik rozhamowujący, tzn. redukuje nasze społeczne zahamowania[10].

Analizując czynniki prowadzące do popełniania przez kobiety przestępstw należy wskazać potrzeby kryminogenne, które James Bonta i D. A. Andrews definiują jako „dynamiczne czynniki ryzyka, które są bezpośrednio powiązane z kryminalnym zachowaniem". Badacze ci określili najważniejsze czynniki ryzyka, które nazwali „Wielką Ósemką" zaklasyfikowanych do dwóch grup – „Wielkiej Czwórki" i "Umiarkowanej Czwórki". Do „Umiarkowanej Czwórki" zaliczyć należy: trudną sytuację domową (m.in. małą kontrolę rodzicielską, zaniedbywanie i przemoc), trudną sytuację szkolną lub zawodową (niski poziom wykształcenia, niestabilna sytuacja zawodowa), nieumiejętność zagospodarowania czasu wolnego oraz uzależnienie od rozmaitych substancji (w tym głównie od narkotyków i alkoholu). Natomiast do „Wielkiej Czwórki" zaliczymy: antyspołeczną postawę, antyspołeczną grupę rówieśniczą lub też grupę odniesienia, antyspołeczne zachowania w przeszłości oraz antyspołeczną osobowość m.in. psychopatię, impulsywność, nieumiejętność rozwiązywania problemów, niską samokontrolę[11].

Niewątpliwie źródła opisanych czynników należy szukać w dysfunkcjach rodziny. Skazane kobiety często pochodzą z rodzin patologicznych, rozbitych, w których jedno lub obydwoje rodziców było karanych, nadużywało alkoholu. W domu rodzinnym dochodziło do przemocy, umieszczane były w placówkach opiekuńczo-wychowawczych lub też prawną opiekę sprawowali niewydolni wychowawczo dziadkowie, a wzorce do naśladowania poszukiwane były w patologicznym i kryminogennym środowisku.

Dzieciństwo osób antyspołecznych często charakteryzuje brak poczucia bezpieczeństwa i chaos. W stylu ich wychowania dominowały skrajne postawy – zaniedbanie, wczesna i masywna deprywacja emocjonalna vs. skrajne rozpieszczanie i uleganie demonstracyjnym zachowaniom dziecka, czym wzmacniano ich skłonności manipulacyjne[12]. Dodać w tym miejscu należy, iż jeśli źródłem

8 *Ibidem*.

9 J. Chojecka*, Czynniki kryminogenne osadzonych kobiet wyzwaniem dla resocjalizacji penitencjarnej*, „Resocjalizacja Polska" 2013, Nr 4, s. 182–189.

10 E. Aronson, *Człowiek istota…*, s. 249–251.

11 J. Chojecka, *Czynniki kryminogenne…*, s. 182–189.

12 N. McWilliams, *Diagnoza psychoanalityczna*, Gdańsk 2009, s. 171–174.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

charakterologicznej patologii jest model rodziców i wzmacnianie przez nich zachowań manipulacyjnych, to prognozy są prawdopodobnie lepsze niż w przypadku zakorzenienia ich w chaotycznych, dramatycznych i pełnych przemocy zdarzeniach z dzieciństwa.

Według danych zawartych w literaturze przedmiotu diagnozie osobowości antyspołecznej podlega około 3% mężczyzn i 1% kobiet w całej populacji[13]. W pracy, której autorami są Roger T. Mulder, J. E. Welles, Peter R. Joyce i J.A. Bushnell[14], porównano cechy występujące w małej grupie kobiet oraz podobnej grupie mężczyzn, spełniających kryteria antyspołecznych zaburzeń osobowości. Badani z obu grup wskazywali na obserwowany w dzieciństwie brak harmonii między rodzicami, ale zaznaczyć należy, że dane te były istotne tylko w grupie kobiet. W kontekście symptomów antyspołeczności kobiety najczęściej mówiły o problemach w swoich związkach, kłopotach z pracą oraz przemocy, mężczyźni natomiast o kłopotach z pracą, przemocy oraz wykroczeniach drogowych. Dodatkowe zaburzenia psychiczne występowały podobnie często zarówno wśród mężczyzn, jak i kobiet, ale wzorzec tych zaburzeń był różny, w zależności od płci. W porównaniu z ludźmi zdrowymi antyspołeczne kobiety częściej nadużywały alkoholu, a także częściej przejawiały różnego rodzaju fobie i depresję. Prawdopodobieństwo występowania u nich myśli i prób samobójczych także było wyższe, częściej były leczone psychiatrycznie. Wskazuje to na odmienny wzorzec objawów u antyspołecznych kobiet od antyspołecznych mężczyzn[15]. Wnioskować więc można, że wymagają one odmiennego od mężczyzn spojrzenia diagnostycznego oraz projektowania dalszych oddziaływań.

Specyficzną grupę skazanych stanowią kobiety skazane za zabójstwa. Bardzo często są to zabójstwa swoich partnerów życiowych, które są następstwem stosowania wobec nich wieloletniej przemocy fizycznej i psychicznej. Zwykle powyższe czyny charakteryzują się następującymi cechami: impulsywnością i gwałtownością działania, dochodzi do nich w miejscu zamieszkania, w przebiegu kłótni, najczęściej pod wpływem alkoholu. Związane są z narastającą bezradnością kobiet, wobec wieloletniej historii przemocy domowej i rysem zaburzeń osobowości o typie zależnym. Najczęściej związane są z użyciem przypadkowego, ostrego narzędzia, zwykle noża, którym zadają liczne a przy tym chaotyczne rany. Po dokonaniu czynu sprawczynie same zawiadamiają pogotowie i/lub policję.

Następnie, po osadzeniu ich w warunkach izolacji (najczęściej umieszczane są w areszcie, w którym przebywają do czasu orzeczenia wyroku skazującego), wśród opisywanych kobiet występują najczęściej:

1) depresja, zaburzenia adaptacyjne, stany załamania psychicznego;
2) przeżywają wysoki poziom lęku, wstydu i poczucia krzywdy, niezrozumienia;

13 T. Millon, R. Davis, *Zaburzenia osobowości*, Warszawa 2005, s. 145.

14 R.T. Mulder, J.E. Wells, P.R. Joyce, J.A. Bushnell, Antisocial Women, „Journal of Personality Disorders" December 1994, Vol. 8, No. 4, s. 279–287.

15 *Ibidem*.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

3) myśli i zamiary autoagresywne związane z niepewnością i obawami o przyszłość;
4) obawy o reakcje rodziny w związku z dokonanym czynem;
5) odnosząc się do dokonanych czynów, najczęściej stwierdzają, że nie pamiętają jego przebiegu a często, w miarę upływu czasu, wręcz zaprzeczają jego dokonaniu.

Będąc przez długi czas ofiarami przemocy, zmianie ulega sfera ich przekonań, przeżywanych emocji oraz zachowań, prowadząc do bierności wobec zachowań przemocowych, braku podejmowania konstruktywnych działań zmierzających do zmiany swojej sytuacji życiowej, w rezultacie czego stały się sprawczyniami przestępstw. W historii życiowych powyższych kobiet należy wyróżnić trzy etapy stawania się ofiarą przemocy, czyli tzw. proces wiktymizacji:

- zaburzenie utrwalonych przekonań ofiary o sobie i świecie: akty przemocy burzą utrwalony obraz życia, na którym opierała się dotychczasowa egzystencja. Taka osoba traci podstawowe poczucie bezpieczeństwa i uporządkowania życia, traci zaufanie do innych oraz siebie. Czuje bunt, rozpacz, niesprawiedliwość i krzywdę, pragnie wycofać się z życia. Na tym etapie poszukuje jeszcze pomocy, stara się przerwać w jakiś sposób sytuację przemocy. W zależności od tego, jaka reakcja ze strony innych ją spotka wiktymizacja może postępować dalej lub też zatrzymać dalszy jej proces;
- wtórne zranienie: jest spowodowane niewłaściwymi reakcjami otoczenia społecznego na przemoc i próby szukania pomocy przez osobę krzywdzoną. Często członkowie rodziny i inne osoby (przyjaciele, znajomi, sąsiedzi, czy pracownicy różnych służb), z powodu ignorancji, zmęczenia sytuacją lub bezradnością, zachowują się w taki sposób, który dodatkowo „uszkadza" krzywdzoną osobę. Przejawia się to w niewierze w to, co mówi ofiara, pomniejszaniu tragizmu i wagi raniących doświadczeń, obwinianiu ofiary lub naznaczaniu jej negatywnymi określeniami;
- trzeci etap to przyjęcie tożsamości ofiary: pod wpływem opisanych reakcji otoczenia, powtarzania się aktów przemocy oraz na skutek zmniejszającej się umiejętności radzenia sobie z urazami krzywdzona osoba zaczyna przystosowywać się do roli ofiary i przestaje się bronić. Zaczyna myśleć, że bycie ofiarą przemocy jest jej nieuchronnym przeznaczeniem do końca życia.

Efektem procesu wiktymizacji staję się chroniczny brak poczucia bezpieczeństwa, zaburzenia w obrębie poczucia własnej wartości, brak umiejętności rozpoznawania i nazywania własnych potrzeb oraz utrwalone zniekształcenia w sferze poznawczej i emocjonalnej. Udzielanie pomocy ofiarom, które doświadczyły przemocy, to przede wszystkim bezpieczne wsparcie, które daje możliwość opowiedzenia o swoich przeżyciach oraz wyrażanie związanych z tym emocji. Pomaga to odnaleźć równowagę i poczucie bezpieczeństwa i stanowi ważny element prowadzonych oddziaływań w trakcie odbywania kary pozbawienia wolności. Wyróżniamy trzy szerokie kategorie wsparcia:

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

1) wsparcie instrumentalne, polegające na bezpośredniej i konkretnej, najczęściej rzeczowej pomocy;
2) wsparcie informacyjne, które obejmuje udzielanie informacji, rad lub informacji zwrotnych o czyimś postępowaniu, co może pomóc w łatwiejszym rozpoznawaniu własnych problemów i poradzeniu sobie z nimi;
3) dowartościowanie, które wzmacnia samoocenę oraz pomaga budować przekonanie, że inni ludzie nas cenią i darzą szacunkiem[16].

Podczas wykonywania kary pozbawienia wolności wychowawca oraz psycholog dokonują diagnozy dotyczącej deficytów, które doprowadziły do popełnienia przestępstw, a w rezultacie osadzenia w zakładzie karnym. Zbierany jest szczegółowy wywiad, dotyczący okoliczności popełnionych czynów, prowadzonego stylu życia przed osadzeniem w zakładzie karnym, specyficznych trudności w zakresie pełnienia ról społecznych, relacji rodzinnych oraz ewentualnych problemów w sferze emocjonalnej. W ich rezultacie podejmowane są specjalistyczne oddziaływania terapeutyczne wobec osób uzależnionych lub też wykazujących poważne zaburzenia psychiczne, poprzez kierowanie osadzonych kobiet do stosownych oddziałów terapeutycznych (dla skazanych uzależnionych od alkoholu, środków odurzających lub substancji psychotropowych oraz dla skazanych z niepsychotycznymi zaburzeniami psychicznymi). W przypadku braku przesłanek takiego kierowania prowadzone są oddziaływania w obrębie oddziałów penitencjarnych. Wobec skazanych uruchamiane są wówczas programy readaptacji, ukierunkowane na konkretne deficyty osadzonych, wdrażane są do nawyku pracy i kształtowania prospołecznych postaw. Niezwykle ważnym aspektem pracy ze skazanymi kobietami jest udzielanie im wsparcia i zapewnienie odreagowania w bezpieczny sposób przeżywanych emocji oraz udzielanie pomocy w rozwiązywaniu bieżących problemów. Kobiety wykazują większą gotowość do okazywania emocji, otwartego mówienia o nich oraz poszukiwania pomocy w przypadku przeżywania sytuacji trudnych.

W tym miejscu należy odnieść się do specyficznych trudności w wykonywaniu kary pozbawienia wolności wobec kobiet. Przede wszystkim należy wskazać, iż kobiety wolniej od mężczyzn adaptują się do warunków zakładu karnego. Wykazują skłonność do płaczu, przeżywają na ogół nasilony lęk oraz poczucie bezradności, często połączone z zaniechaniem aktywnych prób poradzenia sobie z nową sytuacją życiową. Otwarcie okazują przeżywane emocje. Wymagają uwagi, poświęcania im czasu przez przełożonych, akceptacji i zrozumienia oraz szerokiego zakresu oddziaływań odreagowujących. Niestety niejednokrotnie skazane wykorzystują okazywane emocje do manipulacji otoczeniem, szczególnie dążąc do podejmowania wobec nich konkretnych decyzji przez administrację zakładu karnego. W trakcie konsultacji osadzone najczęściej odwołują się do kwestii posiadanych dzieci oraz emocji związanych z rozłąką z nimi, uwarunkowanych pobytem w warunkach izolacji. Dlatego też wymagają z jednej strony wnikliwego analizowania zgłaszanych problemów, przy zachowaniu obrazu ich całościowego funkcjonowania zarówno

16 C.L. Sheridan, S.A. Radmacher, *Psychologia Zdrowia*, Warszawa 1998, s. 220.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

w zakładzie karnym, jak i przed popełnieniem przestępstw oraz sztywnych i jasno określonych zasada i granic. U skazanych kobiet rzadziej niż u skazanych mężczyzn występują działania autoagresywne, natomiast częściej grożą dokonaniem takich zachowań, szczególnie w krytycznych momentach pobytu w zakładzie karnym, wyznaczanych podejmowanymi decyzjami przez sądy oraz administrację zakładu. Podejmowane są wówczas nasilone oddziaływania profilaktyczne, związane ze zwiększoną opieką psychologiczną oraz wychowawczą, a także przedsięwzięcia ochronne, mające na celu zapobieganie zachowaniom autoagresywnym. Zwykle okazywanie zainteresowania ich sytuacją, zapewnienie odreagowania przeżywanych emocji oraz odwoływanie się do nieracjonalność dokonywania zachowań autoagresywnych okazują się być wystarczające do ich zapobieżenia, chociaż zdarzają przypadki głębszych zaburzeń osobowości, które w niewielkim stopniu podatne są na prowadzone oddziaływania korekcyjne.

Kolejnym problemem wykonywania kary pozbawienia wolności wobec kobiet stanowią ich trudności w zgodnym układaniu wzajemnych relacji interpersonalnych, często występują sytuacje konfliktowe pomiędzy skazanymi. Podłożem opisanych konfliktów najczęściej bywa nierówność materialna w obrębie kobiet odbywających karę, wzajemna zazdrość, plotki, a także niewłaściwe przestrzeganie zasad higieny osobistej. Skazane wymagają wówczas oddziaływań edukacyjnych z zakresu zasad zgodnego układania swoich relacji interpersonalnych, cierpliwości i bezstronnego rozwiązywania sytuacji konfliktowych. Zwykle u kobiet rzadko dochodzi do agresji fizycznej na tle powstałych nieporozumień, najczęściej ma to odzwierciedlenie w sferze agresji werbalnej.

W końcowej częściej omawiania przedstawianej problematyki należy dodać, że skazane kobiety chętniej i z większym zaangażowaniem od skazanych mężczyzn uczestniczą w prowadzonych oddziaływaniach resocjalizacyjnych. Wykazują się przy tym większą otwartością i zaangażowaniem w realizację powierzonych zadań.

Przybliżę oddziaływania resocjalizacyjne wobec skazanych kobiet na przykładzie Zakładu Karnego Nr 1 w Łodzi:

1) aktywne podejmowanie starań, dotyczących zatrudnienia skazanych. Kobiety zatrudniane są zarówno na terenie zakładu karnego, gdzie funkcjonuje Państwowe Przedsiębiorstwo Wielobranżowe „Agot" specjalizujące się produkcji m.in. tóg dla przedstawicieli wymiaru sprawiedliwości, jak i poza terenem zakładu karnego, gdzie pracują m.in. na rzecz fundacji pomocy dzieciom „Kolorowy Świat";
2) w ramach zajęć kulturalno-oświatowych skazane zwiedzają muzea, galerie, kina;
3) organizowane są kursy zawodowe (do tej pory były to: fryzjer, szwaczka, kosmetyczka, ogrodnik), gdzie skazane mają możliwość zdobycia konkretnego zawodu;
4) zorganizowano dwie edycje programu „Film", w którym studenci szkoły filmowej prowadzili wykłady, umożliwiając następnie udział skazanym w krótkich etiudach filmowych;

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

5) prowadzone są programy readaptacji z zakresu kształtowania umiejętności społecznych, przeciwdziałania agresji, przeciwdziałania uzależnieniom oraz kształtowania umiejętności poznawczych, integracji rodzin;
6) prowadzona jest współpraca z organizacjami wspierającymi readaptację społeczną skazanych m.in. Stowarzyszeniem „Abakus" oraz Fundacją „Uwolnienie";
7) odbywają się comiesięczne spotkania z pracownikami Łódzkiego Oddziału Instytutu Pamięci Narodowej, w których prowadzone są zaplanowane wcześniej wykłady, mające na celu rozwój zainteresowań skazanych oraz dostarczenie konkretnej wiedzy historycznej;
8) na terenie zakładu karnego skazane mogą korzystać z biblioteki, świetlic oraz sali sportowej;
9) prowadzone są zintensyfikowane oddziaływania w kontakcie indywidualnym, we współpracy wychowawców z psychologiem, pod kątem zapobiegania zachowaniom autoagresywnym i agresywnym, budowania poczucia bezpieczeństwa i zaufania oraz radzenia sobie z więzienną codziennością.

W ubiegłym roku odbyła się pierwsza edycja grupy wsparcia dla ofiar przemocy, którą miałem okazję prowadzić. Jest to program stworzony na bazie modelu pracy z ofiarami przemocy, na kanwie specjalistycznego szkolenia organizowanego przez Biuro Penitencjarne Centralnego Zarządu Służby Więziennej i realizowanego przez psychologów we wszystkich jednostkach penitencjarnych w Polsce, w których przebywają skazane kobiety. Spektrum celów programu stanowią:

1) zapewnienie poczucia bezpieczeństwa oraz wsparcia w związku z występującymi w przeszłości doświadczeniami przemocy, zdobycie korekcyjnych doświadczeń;
2) odbudowanie i wzmocnienie poczucia własnej wartości;
3) budowanie umiejętności rozpoznawania i nazywania własnych potrzeb;
4) zdobycie wiedzy na temat mechanizmów przemocy;
5) rozpoczęcie zmiany utrwalonych zniekształceń poznawczych;
6) zdobycie wiedzy i umiejętności, dotyczących rozwiązywania konfliktów i radzenia sobie z sytuacjami trudnymi.

W toku trwania programu skazane omawiały własne doświadczenia związane z przemocą, silnie angażowały się emocjonalnie w przedstawiane treści. Niewątpliwym sukcesem realizacji programu było zbudowanie wzajemnego zaufania, co w warunkach zakładu karnego jest niezwykle trudnym aspektem prowadzonych oddziaływań i stopniowo odbudowały poczucie własnej wartości oraz poczucie bezpieczeństwa. Co ważne, był to pierwszy, specjalistyczny program adresowany do kobiet, z jednej strony będących ofiarami przemocy, z drugiej natomiast sprawcami przestępstw, niejednokrotnie związanymi z dokonaniem zabójstwa swoich partnerów życiowych. Planowane są kolejne edycje opisanego programu, stanowiącego swoistą nowość i odmienny sposób interpretowania przyczyn dokonywanych czynów skazanych kobiet a także ich deficytów, potrzeb oraz zindywidualizowanych metod oddziaływania.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

Podsumowanie

Kobiety rzadziej niż mężczyźni popełniają przestępstwa, a na ogół ich czyny mają związek z dokonywaniem oszustw, kradzieży i wyłudzeń. Popełniane przestępstwa w mniejszym od mężczyzn stopniu związane są z użyciem przemocy. Decydują o tym uwarunkowania biologiczne, m.in. śladowa ilość męskiego hormonu płciowego – testosteronu, sprzyjającego zachowaniom agresywnym oraz odmienny od mężczyzn proces socjalizacji i roli kobiety w społeczeństwie i rodzinie. Przyczyn wchodzenia kobiet na drogę przestępczą należy dopatrywać się w zaburzeniach charakterologicznych, dysfunkcjach rodziny, wadliwego procesu wychowania oraz uzależnieniach od alkoholu lub też środków odurzających. W dokonywanych czynach z użyciem agresji, szczególnie zabójstw, istotną rolę odgrywają czynniki związane z pozostawaniem w związkach nacechowanych wieloletnią przemocą domową, w sferze fizycznej i psychicznej.

Kobiety ze względu na okoliczności popełnianych czynów, właściwości osobistych, głównie związanych ze sferą emocjonalną, wymagają odmiennego procesu diagnozowania ich deficytów oraz projektowania i prowadzenia oddziaływań penitencjarnych.

Bibliografia

Aronson E., *Człowiek istota społeczna*, Warszawa 2002.
Badura-Madej, A. Dobrzyńska-Masterhazy, *Przemoc w rodzinie*, Kraków 2000.
Chojecka J., *Czynniki kryminogenne osadzonych kobiet wyzwaniem dla resocjalizacji penitencjarnej*, „Resocjalizacja Polska" 2013, Nr 4.
McWilliams N., *Diagnoza psychoanalityczna*, Gdańsk 2009.
Millon T., Davis R., *Zaburzenia osobowości*, Warszawa 2005.
Mulder R.T., Wells J.E., Joyce P.R., Bushnell J.A., *Antisocial Women*, „Journal of Personality Disorders" December 1994, Vol. 8, No. 4.
Nadzieja-Maziarz A., *Kobieta odbywająca karę w warunkach izolacji więziennej – problem marginalny?*, „Resocjalizacja Polska" 2013, Nr 5.
Sheridan C.L., Radmacher S.A., *Psychologia Zdrowia*, Warszawa 1998.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

http://dx.doi.org/10.18778/8088-454-0.08

Agnieszka Sadło-Nowak

System elektronicznego dozoru jako sposób wykonywania kary pozbawienia wolności

Pochodzenie monitoringu elektronicznego przypisywane jest Ralph'owi Schwitzgebelowi, psychologowi na Uniwersytecie Harvarda. Początkowo urządzenie to służyło jako narzędzie terapeutyczne do kontroli zachowań osób warunkowo zwolnionych z odbywania kary pozbawienia wolności i osób chorych psychicznie. Jednak badania te z powodu obaw o nadmierną inwigilację oraz pewnych problemów technicznych zostały porzucone. W roku 1983 sędzia Jack Love z Albuquerque skazał osobę, która naruszyła warunki probacji na miesiąc aresztu domowego monitorowanego elektronicznie (wcześniej polecił stworzyć to urządzenie). Stany Zjednoczone odegrały zdecydowanie prekursorską rolę w dziedzinie stosowania dozoru elektronicznego. Próby obejmowania sprawców przestępstw tym systemem zaczęto podejmować w czasie intensywnego poszukiwania „kar pośrednich", których zadaniem miało być wypełnienie luki między probacją a karą bezwzględnego pozbawienia wolności. Społeczeństwo było podzielone, zwykła probacja nie była do zaakceptowania przez zwolenników ostrego reagowania na przestępczość, uważając to rozwiązanie za zbyt pobłażliwe. Z drugiej jednak strony wzrost liczby osadzonych w zakładach karnych powodował powiększenie nakładów finansowych na więziennictwo, co w wielu stanach stało się poważnym zagrożeniem dla ich budżetu[1]. Dla rozwoju dozoru elektronicznego w USA istotne znaczenie miało również częste orzekanie aresztu domowego, polegającego na zakazie opuszczania miejsca zamieszkania przez skazanego. Na skutek przeludnienia w zakładach karnych, liczba orzekanych aresztów domowych w latach 70. i 80.

1 A. Lurigo, J. Petersilia, *The Emergence of Intensive Probation Supervision Programs in the Unitetd States*, [w:] J. Byrne, A. Lurgio, J. Petersilia (red.), *Smart Sentencing. The Emergence of Intermediate Sanctions*, Newbury Park–London–New Delhi 1992, s. 4 i n.; M. ToNry, *Intermediate Sancions*, [w:] M. ToNry (red.), *Crime & Punishment*, New York 1998, s. 683 i n.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

znacznie wzrosła, a skuteczne kontrolowanie skazanych przez służby probacyjne nie było możliwe[2]. Problemy o takim podłożu występowały również w innych krajach, największym było kontrolowanie obecności skazanych w późnych godzinach wieczornych. Ich kontrola wiązałaby się z potrzebą zatrudnienia większej liczby kuratorów, natomiast kontrola skazanego w porze nocnej nie była prawnie możliwa, nawet przy współpracy z policją. W momencie, gdy wprowadzono system dozoru elektronicznego, wymiar sprawiedliwości uzyskał efektywne narzędzie kontroli skazanego.

Dnia 14 grudnia 1990 roku Zgromadzenie Ogólne ONZ przyjęło tzw. zasady tokijskie[3], czyli zbiór podstawowych reguł, które miały na celu promocję stosowania środków o charakterze nieizolacyjnym na wszystkich etapach postępowania karnego oraz minimalnych gwarancji przysługujących osobom poddanym środkom alternatywnym wobec kary pozbawienia wolności. W dokumencie tym znajdziemy między innymi informację, że państwa członkowskie rozwiną w ramach własnych systemów prawnych środki o charakterze nieizolacyjnym, aby dzięki temu, poprzez stworzenie alternatywy dla izolacji, ograniczyć stosowanie kary pozbawienia wolności i zracjonalizować politykę wymiaru sprawiedliwości, biorąc oczywiście pod uwagę ochronę praw człowieka, poczucie społeczne sprawiedliwości oraz resocjalizacje sprawcy. Natomiast Rekomendacje Nr R(99)22 Komitetu Ministrów Rady Europy poświęcone przeludnieniu więzień i wzrostowi populacji więziennej wprost wskazywały, że państwa członkowskie powinny wprowadzić do swojego porządku prawnego system dozoru elektronicznego, zastępując karę pozbawienia wolności karami i innymi środkami o charakterze nieizolacyjnym[4]. Na początku 2005 roku w Sejmie złożony został pierwszy projekt ustawy o elektronicznym dozorze. Projekt ten był projektem poselskim ustawy o zmianie ustawy – kodeks karny wykonawczy oraz niektórych innych ustaw[5], nie był on jednak rozpatrywany z powodu upływu kadencji sejmu. Natomiast już 30 listopada 2005 roku, w kolejnej kadencji sejmu – V, wpłynął kolejny projekt (również poselski) odnoszący się do elektronicznego dozoru a mianowicie projekt ustawy o zmianie ustawy kodeks karny, ustawy kodeks karny wykonawczy oraz ustawy kodeks wykroczeń[6]. Projekt ten w następstwie pierwszego czytania i debaty plenarnej, przekazany został do nadzwyczajnej podkomisji sejmowej. W tym samym czasie w Ministerstwie Sprawiedliwości przygotowywano projekt rządowy o wykonywaniu kary pozbawienia wolności w systemie elektronicznego dozoru. 6 grudnia 2006

2 M. Renzema, E. Mayo-Wilson, *Can electronic monitoring reduce crime for moderate to highrisk offenders?*, „Journal of Experimental Criminology" 2005, Nr 1, s. 216.

3 Rezolucja Zgromadzenia Narodowego ONZ 45/110 z dnia 14 grudnia 1990 r.

4 A. Grochowska, K. Wiśniewska, *System dozoru elektronicznego – między karaniem za przestępstwo a zapobieganiem przestępczości*, [w:] E.W. Pływaczewski, W. Filipkowski, Z. Rau (red.), *Przestępczość w XXI wieku: zapobieganie i zwalczanie: problemy technologiczno-informatyczne*, Warszawa 2015, s. 232.

5 Druk sejmowy Nr 3750.

6 Druk sejmowy Nr 338.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

roku, skierowany został projekt rządowy[7], który miał być rozpatrywany wspólnie z projektem poselskim[8], jednakże to ten rządowy stał się wiodącym. Oceny tych projektów dokonał ówczesny Rzecznik Praw Obywatelskich, stwierdzając, iż objęcie monitoringiem elektronicznym 20 tysięcy skazanych i ułatwienie w ten sposób rozwiązania problemów z przepełnionymi zakładami karnymi w obliczu zbliżającej się zapaści polskiego systemu penitencjarnego jest czymś w rodzaju szerokiej choć ukrytej amnestii[9].

Ustawa o wykonywaniu kary pozbawienia wolności poza zakładem karnym w systemie elektronicznego dozoru miała wejść w życie 1 lipca 2007 roku i jako epizodyczna obowiązywać do 31 grudnia 2011 roku. Podany termin wejścia w życie ustawy z założenia był jednak niewykonalny, a wynikało to jednoznacznie z uzasadnienia projektu[10], w którym napisano, że wykonanie niezbędnych procedur przetargowych i przygotowawczych przewiduje się w ciągu 15 miesięcy, co pozwoli na wstępne uruchomienie systemu dozoru elektronicznego, a w tym czasie „dopracowane" będą niezbędne procedury[11]. Oba te projekty – rządowy i poselski w ocenie wielu specjalistów budziły niebagatelne wątpliwości, zwłaszcza zależność wynikająca z zakresu stosowania dozoru elektronicznego, chociaż w zasadzie nie negowali oni wdrożenia elektronicznego dozoru do polskiego prawa karnego[12]. 7 września 2007 roku na ostatnim już posiedzeniu Sejmu V kadencji uchwalono ustawę o wykonywaniu kary pozbawienia wolności poza zakładem karnym w systemie dozoru elektronicznego[13], zmieniając jednocześnie termin jej obowiązywania na czas od 1 lipca 2008 roku do 30 czerwca 2013 roku. Założenia pierwszej ustawy przedstawiały się w sposób następujący: wykonywanie kary pozbawienia wolności w systemie elektronicznego dozoru polegać miało na kontrolowaniu zachowania skazanego przebywającego poza zakładem karnym przy użyciu aparatury monitorującej, czyli urządzeń elektronicznych oraz instalacji i systemów zawierających służące tej kontroli podzespoły elektryczne lub elektroniczne. Stosowane w elektronicznym dozorze środki techniczne powinny zapewniać odpowiedni zasięg monitorowania, przez który rozumie się największą odległość, z jakiej elektroniczne urządzenie rejestrujące jest w stanie odebrać i zarejestrować sygnał radiowy wysyłany przez nadajnik, umożliwiający właściwe wykonanie kary pozbawienia wolności w systemie dozoru elektronicznego. Kontrolowanie zachowania skazanego dotyczyć miało przestrzegania przez niego nałożonego przez sąd penitencjarny obowiązku:

7 Druk sejmowy Nr 1237.
8 Druk sejmowy Nr 1352.
9 J. Kochanowski, *Nowa era odpowiedzialności karnej, Monitoring nie amnestia*, „Gazeta Prawna", 17–19.02.2006.
10 Uzasadnienie projektu Nr 1237, s. 46.
11 A. Dziubińska, *System Dozoru Elektronicznego w świetle przepisów prawa, danych statystycznych oraz raportu Najwyższej Izby Kontroli*, , „Przegląd Więziennictwa Polskiego" 2015, Nr 87, s. 70–71.
12 S. Lelental, B. Stańdo-Kawecka, P. Moczydłowski, Opinie do druku sejmowego Nr 338.
13 Dz.U. z 2007 r., Nr 191, poz. 1366.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

– pozostawania w miejscu stałego pobytu lub w innym wskazanym miejscu w wyznaczonym czasie;
– obowiązku powstrzymania się od przebywania w określonych miejscach lub zakazu zbliżania się do określonej osoby.

Orzekanie w sprawach dotyczących wykonania kary pozbawienia wolności w systemie dozoru elektronicznego należeć miało do kompetencji sądu penitencjarnego, w którego okręgu kara była lub miała być wykonywana. W sprawach o udzielenie skazanemu zezwolenia na odbycie kary pozbawienia wolności w systemie dozoru elektronicznego sąd penitencjarny orzekać miał:
– na wniosek skazanego;
– za zgodą skazanego, na wniosek jego obrońcy, prokuratora, sądowego kuratora zawodowego lub dyrektora zakładu karnego.

Wniosek taki wraz z uzasadnieniem składać powinno się na piśmie, natomiast sąd penitencjarny wydawać miał postanowienie w terminie 14 dni od dnia wpływu wniosku. Jeśli wniosek o udzielenie zezwolenia na odbycie kary pozbawienia wolności w systemie dozoru elektronicznego dotyczył skazanego, który odbywał już karę pozbawienia wolności w zakładzie karnym, posiedzenie sądu penitencjarnego powinno odbyć się w tym zakładzie, w którym skazany przebywał; w takiej sytuacji sąd penitencjarny wysłuchiwał przedstawiciela administracji zakładu karnego co do celowości udzielenia zezwolenia.

Sąd penitencjarny udzielać miał zezwolenia na odbycie kary pozbawienia wolności nieprzekraczającej 6 miesięcy w systemie dozoru elektronicznego skazanemu na taką karę:
– za jego zgodą;
– gdy posiada określone miejsce stałego pobytu;
– za zgodą osób pełnoletnich wspólnie z nim zamieszkujących[14];
– jeżeli jest to wystarczające do osiągnięcia celów kary;
– jeżeli szczególne względy bezpieczeństwa i stopień demoralizacji, a także inne szczególne okoliczności nie przemawiają za potrzebą jego osadzenia w zakładzie karnym;
– jeśli udzieleniu takiego zezwolenia nie stoją na przeszkodzie warunki mieszkaniowe skazanego umożliwiające funkcjonowanie systemu dozoru elektronicznego, a także możliwości techniczno-organizacyjne wykonywania tego dozoru przez upoważniony podmiot dozorujący[15].

14 Zgoda tych osób jest wymagana dlatego, że w związku z kontrolą zachowania skazanego może dojść do naruszenia ich prawa do prywatności. *Prima vista* wydawać by się mogło, że nie ma racjonalnego uzasadnienia pierwszej wersji rozumienia tej przesłanki, gdyż brakuje podstaw, by osoby pełnoletnie wspólnie z nim zamieszkujące mogły współdecydować ze skazanym będącym osobą dorosłą o stosowaniu systemu. Dokonując interpretacji tego zwrotu, trzeba mieć na względzie, że wyrażenie przez nie zgody musi wiązać się z ich interesem, a ten może być naruszony nie tylko przez zainstalowanie aparatury monitorującej w mieszkaniu, lecz także w toku sprawdzenia prawidłowości jego funkcjonowania; R.A. Stefański, *Kara pozbawienia wolności w systemie dozoru elektronicznego*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy" 2007, Nr 4, s. 29.

15 A. Sadło-Nowak, A. Kalisz, *Prawo karne wykonawcze*, Szczytno 2010, s. 108–110.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

Przepisy te miały być stosowane odpowiednio do skazanego na karę pozbawienia wolności nieprzekraczającą roku, jeżeli czas pozostały do odbycia tej kary nie przekraczał 6 miesięcy, mając przede wszystkim na względzie dotychczasowe zachowanie skazanego w czasie odbywania kary, które uzasadniało przekonanie, że w czasie pobytu poza zakładem karnym będzie on przestrzegał porządku prawnego, w szczególności nie popełni ponownie przestępstwa lub przestępstwa skarbowego.

Ustawodawca zdecydował się na wprowadzenie możliwości wyłącznie wykonywania kary pozbawienia wolności przy użyciu elektronicznego dozoru, w doktrynie pojawiły się w związku z tym poglądy, że wprowadzenie możliwości stosowania systemu elektronicznego dozoru wyłącznie na etapie postepowania wykonawczego powoduje, że zakres korzystania z dozoru elektronicznego był zbyt wąski[16].

Cały czas jednak trwały problemy z oszacowaniem kosztów wdrożenia i realizacji ustawy o Systemie Dozoru Elektronicznego, do dziś nie zostały one upublicznione. Jako niewątpliwy „plus" instytucji dozoru elektronicznego podaje się w literaturze przedmiotu[17] także możliwość obniżenia kosztów funkcjonowania systemu penitencjarnego, bez konkretnych danych nie jesteśmy jednak w stanie tego stwierdzić. Dla przykładu w Wielkiej Brytanii, dla wszystkich przypadków stosowania dozoru elektronicznego, całkowity przeciętny koszt wynosi około 45% kosztów izolacji, w Stanach Zjednoczonych od około 10% w Luizjanie, do 30% w stanie Alaska.

30 maja 2008 roku Sejm VI kadencji uchwalił ustawę[18] o zmianie ustawy z dnia 7 września 2007 roku o wykonywaniu kary pozbawienia wolności poza zakładem karnym w systemie dozory elektronicznego, przekładając termin jej obowiązywania na czas od 1 września 2009 roku do 31 sierpnia 2014 roku, uzasadniając wydłużenie *vacatio legis* przedłużającymi się pracami nad stworzeniem odpowiedniej infrastruktury technicznej[19]. W praktyce na terenie całego kraju dozór elektroniczny stał się systemem wykonywania kary pozbawienia wolności poza zakładem karnym dopiero od 1 stycznia 2012 roku[20].

Kolejna zmiana elektronicznego dozoru nastąpiła ustawą z dnia 21 maja 2010 roku, rozszerzając tym samym zakres podmiotowy osób uprawnionych do skorzystania z odbywania kary pozbawienia wolności w ramach elektronicznego dozoru, o skazanych do 1 roku pozbawienia wolności. Jednocześnie zniesiony został

16 R. Pelewicz, *Dozór elektroniczny jako środek ograniczenia przeludnienia więzień w aspekcie źródeł prawa międzynarodowego praw człowieka (wybrane zagadnienia)*, „Probacja" 2013, Nr 2, s. 87–88.

17 D. Sielicki, *Elektroniczne monitorowanie przestępców – alternatywa pozbawienia wolności*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego" 2005, Nr 47–48, s. 24–25.

18 Dz.U. z 2007 r., Nr 113, poz. 719.

19 A. Dziubińska, *System Dozoru*…, s. 74.

20 Od 1 września 2009 r. ustawa obowiązywała jedynie w apelacji warszawskiej, od 1 czerwca 2010 r. również w białostockiej, krakowskiej i lubelskiej. Od 3 stycznia 2011 r. zaczęła obowiązywać także w apelacji poznańskiej, gdańskiej rzeszowskiej oraz części łódzkiej. Dopiero 1 stycznia dołączyły pozostałe apelacje.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

wymóg wyrażenia zgody przez skazanego, który nie musiał już ponosić kosztów związanych z elektronicznym dozorem. Przepisy te od wejścia w życie noweli stosować można było do osób skazanych na karę pozbawienia wolności przebywających na wolności.

27 sierpnia 2013 roku na mocy kolejnej ustawy nowelizującej[21] sposób wykonywania kary pozbawienia wolności poza zakładem karnym w systemie dozoru elektronicznego wszedł na stałe do polskiego porządku prawnego, nowelizacja ta bowiem bezterminowo przedłużyła obowiązywanie ustawy o systemie dozoru elektronicznego. Ustawa zarówno przed jej wejściem w życie, jak i po, była wielokrotnie nowelizowana. W okresie od stycznia 2012 roku do wskazanego 27 sierpnia 2013 roku wprowadzono wszelkiego rodzaju zmiany w 51 przepisach (zmiana, uchylenie, dodanie)[22]. Zgodnie z tymi regulacjami warunkiem odbywania kary pozbawienia wolności w systemie dozoru elektronicznego było: posiadanie określonego miejsca stałego pobytu oraz zgoda osób pełnoletnich zamieszkujących wspólnie z nim. Ponadto sąd penitencjarny musiał mieć przekonanie, że odbywanie kary w tym systemie jest wystarczające do osiągnięcia celów kary. Skazany musiał podołać wielu obowiązkom, a najważniejszy z nich to pozostawanie we wskazanym przez sąd penitencjarny miejscu w wyznaczonym czasie. Sąd mógł ponadto nałożyć na skazanego obowiązki określone w art. 72 Kodeksu karnego[23], które to obowiązki są orzekane przy warunkowym zawieszeniu wykonania kary. Na podstawie art. 8 ust. 3 Ustawy o wykonywaniu kary pozbawienia wolności poza zakładem karnym w systemie dozoru elektronicznego[24] sąd mógł również na wniosek prokuratora lub sądowego kuratora zawodowego wobec skazanego orzec zakaz zbliżania się do określonej osoby za zgodą tej osoby lub też nałożyć na skazanego obowiązek powstrzymania się od przebywania w określonych miej-

21 Dz.U. z 2013 r., poz. 915.

22 A. Dziubińska, *System Dozoru*…, s. 77.

23 Art. 72 § 1 k.k. Zawieszając wykonanie kary, sąd zobowiązuje, a jeżeli orzeka środek karny, może zobowiązać skazanego do:
1) informowania sądu lub kuratora o przebiegu okresu próby;
2) przeproszenia pokrzywdzonego;
3) wykonywania ciążącego na nim obowiązku łożenia na utrzymanie innej osoby;
4) wykonywania pracy zarobkowej, do nauki lub przygotowania się do zawodu;
5) powstrzymania się od nadużywania alkoholu lub używania innych środków odurzających;
6) poddania się terapii uzależnień;
6a) poddania się terapii, w szczególności psychoterapii lub psychoedukacji;
6b) uczestnictwa w oddziaływaniach korekcyjno-edukacyjnych;
7) powstrzymania się od przebywania w określonych środowiskach lub miejscach;
7a) powstrzymania się od kontaktowania się z pokrzywdzonym lub innymi osobami w określony sposób lub zbliżania się do pokrzywdzonego lub innych osób;
7b) opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym;
8) innego stosownego postępowania w okresie próby, które może zapobiec popełnieniu ponownie przestępstwa;
– przy czym orzeka się przynajmniej jeden z obowiązków.

24 Dz.U. z 2013 r., Nr 0 poz. 915.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

scach. Tak więc system dozoru elektronicznego przestał być zarezerwowany jako jedynie system wykonywania kary pozbawienia wolności. Nastąpiło to już nieco wcześniej, a mianowicie ustawą z dnia 31 sierpnia 2011 roku o zmianie ustawy o bezpieczeństwie imprez masowych oraz niektórych innych ustaw[25]. Na mocy tej ustawy wprowadzono dozór elektroniczny przy stosowaniu środka karnego w postaci zakazu wstępu na imprezę masową. Stosując zakaz wstępu na imprezę masową za czyn popełniony w związku z masową imprezą sportową, sąd może orzec obowiązek przebywania skazanego w czasie trwania niektórych imprez masowych objętych zakazem w określonym miejscu stałego pobytu, lub innym wyznaczonym miejscu, z zastosowaniem przepisów o wykonywaniu dozoru poza zakładem karnym w systemie dozoru elektronicznego (art. 41b § 3 k.k.[26]).

Natomiast 1 lipca 2015 roku uchylona została Ustawa o wykonywaniu kary pozbawienia wolności poza zakładem karnym w systemie dozoru elektronicznego, a kwestie związane z dozorem elektronicznym unormowano w Kodeksie karnym wykonawczym – Rozdział VII a[27]. Z uzasadnienia do projektu zmiany ustawy[28] wywnioskować możemy, że ustawodawca poprzez nowelę chciał zmniejszyć częstotliwość orzekania kary pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem jej wykonania na okres próby, stanowiła ona bowiem prawie 60% wszystkich orzekanych kar, a przy tym nie tworzyła odpowiednio mocnego i skutecznego środka odstraszającego dla przestępców. Po 1 lipca 2015 roku sądy zostały ograniczone w możliwość stosowania warunkowego zawieszenia wykonania kary na rzecz przynoszących lepsze efekty resocjalizacyjne kar grzywny czy ograniczenia wolności[29]. Właśnie w związku z tymi założeniami ustawodawcy zmienione zostało znaczenie dozoru elektronicznego, który to z systemu wykonywania kary pozbawienia wolności stał się jedną z form kary ograniczenia wolności, jednym ze środków zabezpieczających, a także sposobem wykonywania zakazu zbliżania się. Zgodnie z założeniami przyjętymi przez ustawodawcę kara polegająca na orzeczeniu obowiązku pozostawania w miejscu stałego pobytu, czyli kara ograniczenia wolności w systemie dozoru elektronicznego powinna być wykonywana jako dozór stacjonarny, natomiast środki karne i zabezpieczające w systemie dozoru elektronicznego miały być wykonywane zależnie od charakteru środka jako dozór zbliżeniowy lub mobilny[30].

25 Dz.U. z 2011 r., Nr 217, poz. 1280.

26 Dz.U. z 2011 r., Nr 72, poz. 381.

27 Dodatkowe regulacje zostały zamieszczone w: Rozporządzeniu Ministra Sprawiedliwości z dnia 26 maja 2015 r. w sprawie sposobu oraz szczegółowych warunków wykonywania kar, środków karnych i środków zabezpieczających w systemie dozoru elektronicznego (Dz.U. z 2015 r., poz.773); Rozporządzeniu Ministra Sprawiedliwości z dnia 26 maja 2015 r. w sprawie określenia szczegółowych warunków technicznych i wymagań funkcjonalnych, jakie powinny spełniać środki techniczne służące do wykonywania dozoru elektronicznego, oraz sposobu funkcjonowania systemu komunikacyjno-monitorującego (Dz.U. z 2015 r., poz. 797).

28 Ustawa z dnia 20 lutego 2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2015 r., poz. 396).

29 M. Sobakiewicz, http://sobaszkiewicz.pl/dozor-elektroniczny-po-1-lipca-2015-roku (dostęp: kwiecień 2016).

30 A. Grochowska, K. Wiśniewska, *System dozoru*…, s. 239 .

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

Kolejna zmiana w systemie dozoru elektronicznego nastąpiła 15 kwietnia 2016 roku. Jak wskazano w uzasadnieniu projektu ustawy[31] zmiana z 1 lipca 2015 roku okazała się w praktyce wysoce nieefektywna i przyniosła drastyczny spadek orzeczeń o wykonywaniu kary w systemie dozoru elektronicznego. Z tego względu dalsze stosowanie systemu na potrzeby wykonywania kary ograniczenia wolności mogło doprowadzić do zmarginalizowania tej instytucji w sferze polityki karnej. Nowelizacja ustawy z 15 kwietnia „wraca do korzeni" i ponownie obejmuje systemem dozoru elektronicznego część osób skazanych na karę pozbawienia wolności oraz wraca do większości przepisów z przed 1 lipca 2015 roku, reaktywując wprost powyższą możliwość jako formę wykonywania kary pozbawienia wolności, a nie kary ograniczenia wolności. Po zmianie przepisów sąd penitencjarny może udzielić skazanemu zgody na odbycie kary pozbawienia wolności w systemie dozoru elektronicznego, jeżeli spełnione są poniższe przesłanki:

- wobec skazanego orzeczono karę pozbawienia wolności nieprzekraczającą jednego roku, a nie zachodzą warunki przewidziane w art. 64 § 2 k.k.[32];
- jest to wystarczające do osiągnięcia celów kary;
- skazany posiada określone miejsce stałego pobytu;
- osoby pełnoletnie zamieszkujące wspólnie ze skazanym wyraziły zgodę, o której mowa w art. 43h § 3 k.k.w.;
- odbywaniu kary pozbawienia wolności w systemie dozoru elektronicznego nie stoją na przeszkodzie warunki techniczne, o których mowa w art. 43h § 1 k.k.w.

Sposób wykonywania kary pozbawienia wolności poza zakładem karnym w systemie dozoru elektronicznego wyszedł naprzeciw konieczności zmniejszenia populacji osadzonych w zakładach karnych[33]. Pozwolił również na stosowanie wyważonej represji karnej wobec sprawców tzw. drobnych przestępstw, którzy do jego wprowadzenia w powszechnym przekonaniu pozostawali bezkarni[34]. Wydaje się, że system dozoru elektronicznego jest dostatecznie dolegliwy, by wypełnić postulat sprawiedliwej odpłaty, a przy tym nie znosi ze skazanego obowiązku autokontroli, co dobrze przygotowuje go do poszanowania porządku prawnego[35]. Skazany, który pozostaje poza zakładem karnym pod kontrolą elektroniczną, pozbawiony jest tych negatywnych konsekwencji społecznych, które towarzyszą nawet krótkiej izolacji więziennej jak: wzajemna demoralizacja skazanych, osłabienie

31 Ustawa o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz ustawy – Kodeks karny wykonawczy z dnia 11 marca 2016 r. (Dz.U. z 2016 r., poz. 428).

32 Dz.U. z 2015 r., poz. 396.

33 A. Nawój-Śleszyński, *Przeludnienie więzień w Polsce – przyczyny, skutki i możliwości przeciwdziałania*, Łódź 2013, s. 311.

34 *Projekt Ministerstwa Sprawiedliwości. Dozór elektroniczny*, Prawo europejskie w praktyce 9/2006, s. 73; zob. więcej A. Litwinowicz, *Dozór elektroniczny a wymiar sprawiedliwości karnej w Polsce – próba oceny z perspektywy celów kary kryminalnej*, „Edukacja Prawnicza" 2006, Nr 5, s. 40.

35 Odmiennie w Opinii Krajowej Rady Sądownictwa z 17 marca 2005 r. w sprawie projektu ustawy – kodeks karny wykonawcy oraz niektórych innych ustaw, www.krs.pl.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

więzi z rodziną, degradacja ekonomiczna, przerwa w nauce[36]. Dozór elektroniczny pozwala osobie skazanej na odbycie kary w warunkach wolnościowych, w miejscu zamieszkania skazanego, przy zastosowaniu systemów elektronicznych ograniczających jego swobodę poruszania się i zmiany miejsca pobytu. Zezwala mu jednak na prowadzenie w miarę normalnego życia osobistego[37]. Oprócz obniżenia współczynnika prizonizacji wśród zalet dozoru elektronicznego wymieniane jest również oddziaływanie resocjalizacyjne na sprawcę i ściślejsza ochrona społeczeństwa przed szczególnie niebezpiecznymi kategoriami przestępców[38]. Jak jednak wszystkie te zalety korelują z funkcjami i celami kary – szczególnie pozbawienia wolności? W tym przypadku właściwe wydaje się wydanie pozytywnej opinii. Dla przykładu – w normalnych warunkach osoby przedterminowo zwalniane z odbywania reszty kary w okresie próby zostają faktycznie pozostawione same sobie, ponieważ kurator nie może być przez cały czas przy dozorowanym. Dozór elektroniczny stanowi niewątpliwie bardziej ścisły sposób dozorowania, z możliwością śledzenia na bieżąco wszelkich poczynań skazanego. Ten sposób dozoru daje gwarancję, że zachowanie sprawcy jest stale kontrolowane, że w imię sprawiedliwości nadal ciąży na nim określona dolegliwość, represja, że nie może on czuć się człowiekiem wolnym. Jednocześnie daje się skazanemu możliwość poprawy, socjalizacji, podjęcia pożytecznego zajęcia[39]. W miejscu tym zaznaczyć również należy, że skazany, wobec którego orzeczono dozór elektroniczny, nie może traktować tego jako wolności od kary ze względu na fakt, że nie jest on alternatywą, lecz sposobem wykonywania kary pozbawienia wolności[40].

Dozór elektroniczny nadal szuka swojego miejsca w polskim porządku prawnym. Obserwując stałe zmiany jego zakresu, trudno oprzeć się wrażeniu, że po kilku latach jego działania wciąż jest w fazie eksperymentalnej. Wprowadzenie tegoż systemu, który w znaczny sposób modyfikował system wykonywania kary pozbawienia wolności i sposób postrzegania tej kary przez skazanych, organy wymiaru sprawiedliwości i społeczeństwo w swoich założeniach realizuje cele rekomendacji międzynarodowych. System dozoru elektronicznego wprowadzono w Polsce

36 Uzasadnienie Ministerstwa Sprawiedliwości do ustawy o wykonywaniu kary pozbawienia wolności poza zakładem karnym w systemie dozoru, s. 1, www.ms.gov.pl, Uzasadnienie projektu o zmianie ustawy – kodeks karny wykonawczy, ustawy – kodeks postępowania karnego, ustawy – kodeks wykroczeń oraz ustawy – kodeks karny, www.sld.kluby.sejm.pl, Reforma prawa karnego – dozór elektroniczny, www.msw.gov.pl, Dozór elektroniczny – założenia projektu ustawy, http://prawoity.pl.

37 D. Mocarska, *Wykonywanie kary pozbawienia wolności poza zakładem karnym w systemie dozoru elektronicznego*, [w:] S. Lelental, J. Kudrelek, I. Nowicka (red.), *Czynności dochodzeniowo śledcze i działania operacyjne policji a rola sądu w postepowaniu przygotowawczym*, Szczytno 2008, s. 404.

38 K. Dyl, G. Janicki, *Dozór elektroniczny*, „Zeszyty Prawnicze" 2005, Nr 2, s. 197.

39 I. Kasińska, *Czy wymiar sprawiedliwości wymierzy przestępcom sprawiedliwość? System dozoru elektronicznego a funkcje i cele kary kryminalnej*, Studia Prawnoustrojowe 10/2009, s. 104.

40 Postanowienie Sądu Apelacyjnego w Krakowie z 5 listopada 2010 r., II AKzw 1081/10, KZS – dodatek do numeru 3/12, Postępowanie wykonawcze, T. II, s. 135.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

po ponad 25 latach od jego pierwszego zastosowania na świecie i po 20 latach od wprowadzenia go w Europie. Instytucja ta jest pozytywnie odbierana przez społeczeństwo, dlatego też stanowi podstawę dalszej dyskusji nad jej wykorzystaniem. System elektronicznego dozoru daje ogromne możliwości w ramach polityki karnej.

Bibliografia

Dyl K., Janicki G., *Dozór elektroniczny*, „Zeszyty Prawnicze" 2005, Nr 2.

Dziubińska A., *System Dozoru Elektronicznego w świetle przepisów prawa, danych statystycznych oraz raportu Najwyższej Izby Kontroli*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego" 2015, Nr 87.

Grochowska A., Wiśniewska K., *System dozoru elektronicznego – między karaniem za przestępstwo a zapobieganiem przestępczości*, [w:] Pływaczewski E.W., Filipkowski W., Rau Z. (red.), *Przestępczość w XXI wieku: zapobieganie i zwalczanie: problemy technologiczno-informatyczne*, Warszawa 2015.

Kasińska I., *Czy wymiar sprawiedliwości wymierzy przestępcom sprawiedliwość? System dozoru elektronicznego a funkcje i cele kary kryminalnej*, „Studia Prawnoustrojowe" 2009, Nr 10.

Kochanowski J., *Nowa era odpowiedzialności karnej, Monitoring nie amnestia*, „Gazeta Prawna", 17–19.02.2006.

Lelental S., Stańdo-Kawecka B., Moczydłowski P., Opinie do druku sejmowego Nr 338.

Litwinowicz A., *Dozór elektroniczny a wymiar sprawiedliwości karnej w Polsce – próba oceny z perspektywy celów kary kryminalnej*, „Edukacja Prawnicza" 2006, Nr 5.

Lurigo A., Petersilia J., *The Emergence of Intensive Probation Supervision Programs in the Unitetd States*, [w:] Byrne J., Lurgio A., Petersilia J. (red.), *Smart Sentencing. The Emergence of Intermediate Sanctions*, Newbury Park-London-New Delhi 1992.

Mocarska D., *Wykonywanie kary pozbawienia wolności poza zakładem karnym w systemie dozoru elektronicznego*, [w:] Lelental S., Kudrelek J., Nowicka I. (red.), *Czynności dochodzeniowo śledcze i działania operacyjne policji a rola sądu w postepowaniu przygotowawczym*, Szczytno 2008.

Nawój-Śleszyński A., *Przeludnienie więzień w Polsce – przyczyny, skutki i możliwości przeciwdziałania*, Łódź 2013.

Pelewicz R., *Dozór elektroniczny jako środek ograniczenia przeludnienia więzień w aspekcie źródeł prawa międzynarodowego praw człowieka (wybrane zagadnienia)*, „Probacja" 2013, Nr 2.

Sadło-Nowak A., Kalisz A., *Prawo karne wykonawcze*, Szczytno 2010.

Renzema M., Mayo-Wilson E., *Can electronic monitoring reduce crime for moderate to highrisk offenders?*, „Journal of Experimental Criminology" 2005, Nr 1.

Sielicki D., *Elektroniczne monitorowanie przestępców – alternatywa pozbawienia wolności*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego" 2005, Nr 47–48.

Stefański R.A., *Kara pozbawienia wolności w systemie dozoru elektronicznego*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy" 2007, Nr 4.

Sobakiewicz M., http://sobaszkiewicz.pl/dozor-elektroniczny-po-1-lipca-2015-roku (dostęp: kwiecień 2016).

ToNry M., *Intermediate Sancions*, [w:] ToNry M. (red.), *Crime & Punishment*, New York 1998.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

Akty prawne

Rezolucja Zgromadzenia Narodowego ONZ 45/110 z dnia 14 grudnia 1990 r.
Rekomendacja z dnia 30 września 1999 Nr R(99)22 Komitetu Ministrów Rady Europy poświęcone przeludnieniu więzień i wzrostowi populacji więziennej.
Ustawa o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz ustawy – Kodeks karny wykonawczy z dnia 11 marca 2016 r. (Dz.U. z 2016 r., poz. 428).
Ustawa z dnia 20 lutego 2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2015 r., poz. 396).
Ustawa o wykonywaniu kary pozbawienia wolności poza zakładem karnym w systemie dozoru elektronicznego Dz.U. z 2007 r., Nr 191, poz. 1366).
Ustawa z dnia 31 sierpnia 2011 roku o zmianie ustawy o bezpieczeństwie imprez masowych oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2011 r., Nr 217, poz. 1280).
Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 26 maja 2015 r. w sprawie sposobu oraz szczegółowych warunków wykonywania kar, środków karnych i środków zabezpieczających w systemie dozoru elektronicznego (Dz.U. z 2015 r., poz. 773).
Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 26 maja 2015 r. w sprawie określenia szczegółowych warunków technicznych i wymagań funkcjonalnych, jakie powinny spełniać środki techniczne służące do wykonywania dozoru elektronicznego, oraz sposobu funkcjonowania systemu komunikacyjno-monitorującego (Dz.U. z 2015 r., poz. 797).

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

http://dx.doi.org/10.18778/8088-454-0.09

Aleksandra Dziubińska

Cel kary pozbawienia wolności wykonywanej poza zakładem karnym w systemie dozoru elektronicznego

Celem kary kryminalnej orzeczonej przez sąd rozpoznający sprawę jest zapobieganie i wychowawcze oddziaływanie na skazanego oraz kształtowanie świadomości prawnej społeczeństwa (art. 53 § 1 k.k.)[1] zatem zgodnie z przepisem art. 58 § 1 k.k. przewidującym możliwość wyboru rodzaju kary sąd orzeka karę pozbawienia wolności tylko wtedy, gdy uzna, że inna kara lub środek karny nie spełnią celów kary. Podstawowym celem wykonania kary pozbawienia wolności jest kształtowanie właściwej społecznie postawy skazanego, szczególnie poczucia odpowiedzialności i przestrzegania porządku prawnego (prewencja szczególna) i tym samym powstrzymanie się od powrotu na drogę przestępstwa (art. 67 k.k.w.)[2]. Przepisy art. 67 k.k.w. określają cele wychowawcze i zapobiegawcze, natomiast potrzeby w zakresie kształtowania świadomości prawnej społeczeństwa wypełnia art. 9 k.k.w., stanowiąc o konieczności bezzwłocznego wykonania orzeczenia. Zindywidualizowane oddziaływanie na skazanych odbywa się w oparciu o rodzaje i typy zakładów karnych (art. 69 i 70 k.k.w.), klasyfikację skazanych (art. 82 k.k.w.) i systemy wykonywania kary (art. 81 k.k.w.), do których należą: oddziaływanie programowane, terapeutyczne i zwykłe. Nie wnosząc stosownych zmian do wskazanych przepisów, ustawodawca wprowadził z dniem 1 września 2009 r. na obszarze apelacji warszawskiej, a od 2012 r. na terenie całego kraju, możliwość wykonania orzeczonej kary pozbawienia wolności, poza zakładem karnym w systemie dozoru elektronicznego (dalej: „SDE") na podstawie przepisów ustawy z dnia 7 września 2007 r.[3] Nowy sposób wykonywania kary pozbawienia wolności, orzeczonej za przestępstwo lub przestępstwo skarbowe w wymiarze do 6 miesięcy

1 Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny, Dz.U. z 1997 r., Nr 88, poz. 553.

2 Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny wykonawczy, Dz.U. z 1997 r., Nr 90, poz. 557.

3 Ustawa z dnia 7 września 2007 r., Dz.U. z 2007 r., Nr 191, poz. 1366 ze zm. (cyt. dalej jako: u.d.e.).

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

(od 25 czerwca 2010 do jednego roku), oparty był na przepisach ustawy początkowo eksperymentalnej i epizodycznej, uchwalonej na okres od 1 września 2009 r. do 31 sierpnia 2014 r. (5 lat), wielokrotnie nowelizowanej[4], która utraciła charakter epizodycznej ustawą z dnia 12 lipca 2013 r.[5] (uchylającą art. 89 ust. 2 u.d.e., zakreślający końcową datę jej obowiązywania) i nadającą jej z dniem 27 sierpnia 2013 r. charakter regulacji obowiązującej bezterminowo. Należy jednak podkreślić, że wykonywanie kary pozbawienia wolności poza zakładem karnym w warunkach wolnościowych, stanowi raczej inny sposób lub formę jej wykonywania, który należy uznać za środek probacyjny, związany z poddaniem sprawcy próbie[6].

Wprowadzenie dozoru elektronicznego jako systemu wykonywania kary pozbawienia wolności miało spowodować znaczące zmniejszenie przeludnienia w jednostkach penitencjarnych, zapobiec kompromitacji państwa z powodu nieodbywania dużej liczby skazanych orzeczonych kar pozbawienia wolności oraz przynieść znaczne oszczędności dla budżetu państwa, poprzez ograniczenie wydatków na więziennictwo[7]. Prognozowano, że po dwóch latach stosowania ustawy o SDE dozór elektroniczny można będzie zastosować nawet wobec 15 tysięcy skazanych równocześnie[8]. Jednakże w sprzeczności z art. 89 ust. 1 u.d.e i konstytucyjną zasadą równości obywateli wobec prawa, zarówno ustawę o SDE, jak i pojemność systemu wprowadzono etapowo. W pierwszym roku pojemność wynosiła 500 miejsc, w drugim i trzecim po 2000, a od stycznia 2012 r. zdecydowano, że będzie to 7500 miejsc w skali dnia i miesiąca, tj. o połowę mniej od planowanej. Niezgodnie z Konstytucją RP pozostaje również uzależnienie udzielenia zezwolenia na odbycie kary w SDE od warunków technicznych. W przypadku zaistnienia takiej przeszkody sędzia penitencjarny pozostawia wniosek bez rozpoznania, po-

4 Ustawa z dnia 30 maja 2008 r., Dz.U. z 2008 r., Nr 113, poz. 719; Ustawa z dnia 21 maja 2010 r. (Dz.U. z 2010 r., Nr 101, poz. 647) znosiła ponoszenie przez skazanego kosztów postępowania wykonawczego, związanych z wykonywaniem kary pozbawienia wolności w SDE, wnosiła możliwość wykonania kary pozbawienia wolności w SDE w wymiarze do 1 roku również przez przestępców powrotnych (z wyłączeniem multirecydywistów skazanych w warunkach art. 64 § 2 k.k.), znosiła wyrażenie zgody przez skazanego na odbywania kary w SDE jako przesłanki udzielenia mu zezwolenia; Ustawa z dnia 31 sierpnia 2011 r. (Dz.U. 217, poz. 1280); Ustawa o zmianie ustawy o bezpieczeństwie imprez masowych oraz niektórych innych ustaw dawała możliwość stosowania dozoru elektronicznego w celu kontrolowania wykonywania obowiązku przebywania w miejscu stałego pobytu w czasie trwania imprezy masowej, orzeczonego w związku z zakazem wstępu na imprezę masową; Ustawa z dnia 25 maja 2012 r. (Dz.U. z 2012 r., poz. 692), według przepisów ustawy skazani odbywające karę pozbawienia wolności w SDE uzyskali prawo do ubiegania się o warunkowe przedterminowe zwolnienie.

5 Dz.U. z 2013 r., poz. 915.

6 S. Lelental, *Dozór elektroniczny – czy może przyczynić się do rozwiązania lub tylko złagodzenia problemu przeludnienia w zakładach karnych*, [w:] W. Ambroziak, H. Machela, P. Stępniak (red.), *Misja służby Więziennej a jej zadania wobec aktualnej polityki karnej i oczekiwań społecznych*, Warszawa 2008, s. 71.

7 Uzasadnienie poselskiego projektu ustawy. Druk Nr 1352; Uzasadnienie rządowego projektu ustawy. Druk Nr 1237.

8 Uzasadnienie projektu ustawy, druk 1237, s. 34.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

nieważ określone przez upoważniony podmiot dozorujący warunki techniczne, nie podlegają ocenie sądu penitencjarnego. Wyjaśnienia również wymaga fakt, że zasady wykonywania dozoru elektronicznego zasadniczo nie zmieniły się przez cały okres jego stosowania, zmieniały się tylko uregulowania ustawowe. W każdej jego formie zastosowanie dozoru elektronicznego uzależnione jest od warunków technicznych i możliwości organizacyjnych ich obsługi. Według pierwotnych przepisów ustawy o SDE system dozoru elektronicznego polega na kontrolowaniu zachowania skazanego przy pomocy aparatury monitorującej w systemie teleinformatycznym, za pomocą którego podmiot prowadzący centrale monitorowania, upoważniony podmiot dozorujący, sędzia penitencjarny, sądowy kurator zawodowy i inne uprawnione podmioty (pracownicy wymienionych podmiotów), przetwarzają informacje związane z organizowaniem i kontrolowaniem wykonywania kary pozbawienia wolności w tym systemie. Łączność między wymienionymi organami odbywa się za pomocą kodowanych kart chipowych, w aplikacji exico.

Sąd penitencjarny, zmieniając prawomocny wyrok sądu orzekającego i wydając zezwolenie na odbycie kary pozbawienia wolności w SDE, określa obowiązki, które skazany powinien wypełnić, by cele kary (przynajmniej w zakresie wymiaru) zostały osiągnięte, w szczególności:

- powinien pozostawać we wskazanym miejscu w wyznaczonym czasie (sąd penitencjarny określa przedziały czasu w poszczególnych dniach tygodnia, w których skazany może oddalić się z miejsca odbywania kary na okres nieprzekraczający 12 godzin dziennie w celu np. świadczenia pracy, poszukiwania pracy, wykonywania praktyk religijnych, kształcenia, korzystania z zajęć kulturalno-oświatowych i sportowych, korzystania z opieki medycznej, zakupów);
- kontaktować się z sądowym kuratorem zawodowym i udzielać wyjaśnień;
- nosić nadajnik, odbierać połączenia telefoniczne i dbać o powierzone urządzenia;
- poddać się czynnościom kontrolnym upoważnionego podmiotu dozorującego.

Szczególną rolę wśród wymienionych organów kontrolnych odgrywa sądowy kurator zawodowy. Jako organ postępowania wykonawczego, realizującego zadania wychowawcze i readaptacyjne wobec skazanego, odbywającego karę pozbawienia wolności w SDE ma szerokie uprawnienia do organizowania, kontrolowania i oceny zachowania skazanego, o czym informuje sąd penitencjarny niezwłocznie w wypadku zdarzeń nagłych lub w comiesięcznych sprawozdaniach. W zasadzie wypełnianie nałożonych obowiązków zależy od rzetelności skazanego, bo przecież może zrezygnować z pracy i ukryć ten fakt przed kuratorem, może nie uczęszczać do szkoły lub na wykłady, a w tym czasie przebywać w miejscach lub środowiskach, w których ma zakaz przebywania. Zgodnie z harmonogramem skazany pod dozorem stacjonarnym może być kontrolowany jedynie w czasie, w którym powinien pozostawać w miejscu wykonywania dozoru, a w związku z powierzeniem sądowym kuratorom zawodowym m.in. uprawnień do zmiany harmonogramu odbywania

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

kary zachodzi możliwość łagodzenia zakreślonych przez sąd penitencjarny obowiązków na korzyść skazanego, tj. do zmiany orzeczenia sądu penitencjarnego[9]. W celu wychowawczego oddziaływania i zapobiegania powrotowi do przestępstwa sąd penitencjarny może nałożyć obowiązki określone w art. 72 k.k. ale może również ukarać skazanego, uchylając wydane zezwolenie i zarządzając wykonanie kary w zakładzie karnym, jeżeli skazany uchyla się od niezwłocznego zainstalowania urządzeń, naruszył porządek prawny lub popełnił przestępstwo, został osadzony w zakładzie karnym lub nie powrócił z czasowej przepustki.

Sąd penitencjarny może orzec również jako środek karny dozór negatywny, tj. zakaz zbliżania się do określonej osoby (za zgodą tej osoby), obowiązek powstrzymania się od przebywania w określonych miejscach lub środowiskach, zakaz opuszczania określonego miejsca pobytu bez zgody sądu lub nakaz opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym, w razie skazania za przestępstwo przeciwko wolności seksualnej lub obyczajności na szkodę małoletniego oraz w razie skazania za umyślne przestępstwo z użyciem przemocy przeciwko osobie najbliższej. Odpis wyroku jest przesyłany do jednostki policji i właściwego organu administracji rządowej lub samorządu terytorialnego. Wydaje się jednak mało prawdopodobne, aby w trybie pilnym znalazł się lokal zastępczy dla skazanego, wobec którego orzeczono nakaz opuszczenia lokalu. W wypadku orzeczenia przez sąd penitencjarny zakazu zbliżania się do określonej osoby lub obowiązku powstrzymania się od przebywania w określonych miejscach, sąd penitencjarny określa przedziały czasu w ciągu doby i w poszczególne dni tygodnia, w których skazany może przebywać we wskazanych miejscach. Osoba, wobec której skazany ma orzeczony zakaz zbliżania się, może wystąpić o wyposażenie jej w odpowiednie urządzenie (stacjonarne lub przenośne), którego sygnał informuje o zagrożeniu ze strony skazanego. Taka osoba narażona jest również na czynności kontrolne, związane z funkcjonowaniem aparatury monitorującej, przeprowadzane przez upoważniony podmiot dozorujący. W Kodeksie karnym oraz Kodeksie postępowania karnego ustawodawca bardziej precyzyjnie formułuje ochronę pokrzywdzonych, używając w przepisach określenia zakaz powstrzymania się od „kontaktowania", co obejmuje każdą formę styczności (bezpośrednią i pośrednią), eliminując np. pocztę elektroniczna, smsy i listy.

W zakresie wypełniania celów kary odbywanej przez skazanego w SDE ważne są osoby współzamieszkujące, pełnoletni bowiem muszą wyrazić na to zgodę, która po złożeniu, nie może być cofnięta. Mogą się jednak zdarzyć przypadki, że zgoda została wymuszona albo sytuacja uległa takiej zmianie, że odczuwana przez najbliższych (w tym np. małoletnie dzieci) dolegliwość staje się nadmiernie uciążliwa. Można powiedzieć, że w kształtowaniu właściwej społecznie postawy skazanego duży udział ma jego rodzina. Jest to o tyle prawdopodobne, że najliczniejszą grupą skazanych odbywających karę w SDE są ludzie w przedziale wiekowym 24–35 lat, tj. osoby, które posiadają rodziny.

9 Por. A. Dziubińska, *Dozór elektroniczny skazanych – zadania sądowego kuratora zawodowego*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego" 2013, Nr 80, s. 13, 14.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

Oprócz obowiązków skazany odbywający karę w SDE ma również uprawnienia, np. do ubiegania się o skrócenie kary w ramach warunkowego przedterminowego zwolnienia z odbycia reszty kary czy korzystania ze świadczeń z opieki społecznej.

Dozór elektroniczny w Polsce wprowadzono w dwóch modelach: *front door* (odbycie kary w całości) oraz *back door* (dozór następczy po wykonaniu części kary w zakładzie karnym) jako system wykonywania krótkoterminowej kary pozbawienia wolności do 6 miesięcy – tak jak funkcjonuje on w większości krajów, które stosują ten środek. W uzasadnieniu projektu ustawy napisano, że dozór elektroniczny może okazać się szczególnie trafny wobec sprawców przestępstw, wobec których orzekanie kary grzywny lub kary ograniczenia wolności jest niecelowe ze względu na nieskuteczność egzekwowania tego typu dolegliwości lub tych, którzy odbywają zastępczą karę pozbawienia wolności za nieuiszczoną karę grzywny. Dotyczy to zwłaszcza osób w podeszłym wieku, niepełnosprawnych, a w przypadku skazanych, którzy mają stałą pracę lub uczą się, dozór elektroniczny stanowi oddziaływująco wychowawczo represję karną, a jednocześnie nie powoduje zerwania przez skazanego więzi społeczno-ekonomicznych i jest dostatecznie dolegliwy, by zadośćuczynić postulatowi sprawiedliwej odpłaty[10]. Według pierwotnego brzmienia przepisów ustawy o odbywanie kary w SDE mogli się ubiegać skazani na karę pozbawienia wolności za przestępstwo, również skazani na wykonywanie zastępczej kary pozbawienia wolności za przestępstwo lub przestępstwo skarbowe do 6 miesięcy oraz skazani na karę nieprzekraczającą roku, jeżeli do odbycia pozostało nie więcej, niż 6 miesięcy kary (z wyłączeniem skazanych za umyślne przestępstwo lub umyślne przestępstwo skarbowe, którzy uprzednio byli już skazani na karę pozbawienia wolności). Po 25 czerwca 2010 r. karę w SDE do jednego roku (w obu modelach) mogli odbywać skazani na przestępstwo lub przestępstwo skarbowe, również skazani za zastępczą karę pozbawienia wolności z wyłączeniem skazanych w warunkach art. 64 § 2 k.k., jeżeli sąd penitencjarny uznał, że jest to wystarczające do osiągnięcia celów kary, a względy bezpieczeństwa i stopień demoralizacji, a także inne szczególne okoliczności nie przemawiają za potrzebą osadzenia skazanego w zakładzie karnym, a na przeszkodzie nie stały warunki techniczne. Jeżeli skazany rozpoczął już odbywanie kary w zakładzie karnym, sąd penitencjarny oceniał jego zachowanie w czasie kary. W okresie od 1 lipca 2015 r. do 14 kwietnia 2016 r. w dozorze elektronicznym można było odbywać karę ograniczenia wolności, środki karne i środki zabezpieczające, orzeczone przez sąd orzekający[11]. Z dniem 15 kwietnia 2016 r. przywrócono wykonywanie kary pozbawienia wolności w SDE (uchylając przepisy poprzednie) i na podstawie znowelizowanych przepisów sąd penitencjarny może udzielić zezwolenia na odbycie kary

10 Uzasadnienie projektu ustawy, druk sejmowy Nr 1237, s. 1.

11 Nowelizacja ustawy z dnia 20 lutego 2015 r. – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw Dz.U. z 2015 r., poz. 396. Kara ograniczenia może być orzeczona na okres do dwóch lat, ale czas wykonywania dozoru stacjonarnego nie może trwać dłużej niż 12 miesięcy, tj. 360 dni (w postępowaniu wykonawczym jeden miesiąc liczy się za 30 dni, a jeden rok za 365 dni).

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

w SDE skazanemu, wobec którego orzeczono karę pozbawienia wolności nieprzekraczającą roku (a nie zachodzą warunki określone w art. 64 § 2 k.k.) i jest to wystarczające do osiągnięcia celów kary. Od początku obowiązywania przepisów muszą być spełnione dodatkowe przesłanki: posiadanie przez skazanego stałego miejsca pobytu, zgoda osób pełnoletnich wspólnie zamieszkujących ze skazanym, brak przeszkód technicznych.

Należy podkreślić, iż to sąd rozpoznający sprawę posiada najgłębszą wiedzę dotyczącą popełnionego czynu, okoliczności i osoby sprawcy i przed wydaniem wyroku realnie ocenia, jaka kara lub środek karny może spełnić cele kary. Modyfikacja kary w postępowaniu wykonawczym na wariant półwolnościowy budzi wątpliwości. Wydaje się, że ustawodawca winien uzasadnić takie kształtowanie prawa (funkcjonujące przez wiele lat), aby uniknąć zarzutów, że rodzaj wymierzonej kary można zmienić już po wydaniu prawomocnego wyroku. Ponadto prowadzenie programu czy eksperymentu powinno podlegać ocenie zarówno w czasie jego trwania, jak i po zakończeniu, z uwzględnieniem zakładanych celów. Nieliczne badania empiryczne przeprowadzone na niewielkim obszarze terytorialnym i nieco obszerniejsze badania Instytutu Wymiaru Sprawiedliwości (analiza 739 wybranych losowo wniosków rozpoznawanych w 45 sądach okręgowych w 2012 r.), koncentrowały się raczej wokół przesłanek udzielania skazanym zezwolenia na odbycie kary pozbawienia wolności w SDE, dokonując oceny uwzględniającej zasadniczo pozytywne aspekty stosowania ustawy[12]. Dozór elektroniczny to atrakcyjna alternatywa odbywania kary (zastępczej kary) poza zakładem karnym, zwłaszcza dla uchylających się od wykonywania orzeczonych kar wolnościowych (grzywny, kary ograniczenia wolności i odwieszonej kary pozbawienia wolności z powodu negatywnego przebiegu okresu próby), a istotne pytania, np. o to, czy i jak stosowanie dozoru elektronicznego wpływa na wypełnianie przez skazanego obowiązków związanych z sankcjami wolnościowymi i na orzekanie kar zastępczych, pozostają bez odpowiedzi. Warto dodać, iż w licznych publikacjach eksperci prawa karnego sukcesywnie wskazywali błędy, niedociągnięcia i nieprawidłowości w przepisach, zarówno na etapie przygotowania, jak i realizacji ustawy o SDE, oczekując prowadzenia bardziej rozbudowanej statystyki, umożliwiającej sformułowanie właściwych wniosków podsumowujących realizację eksperymentu[13]. Jak się wydaje,

12 B. Stańdo-Kawecka, *Dozór elektroniczny w Polsce – uwagi w świetle rekomendacji Rady Europy*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego" 2015, Nr 85, s. 20; A. Pietryka, K. Wiśniewska, *Dozór elektroniczny – stan obecny i wyzwania przyszłości*, Helsińska Fundacja Praw Człowieka, Warszawa 2012, http://www.hfhrpol.waw.pl (dostęp: 8.02.2015); K. Mamak, *Funkcjonowanie dozoru elektronicznego w świetle badań aktowych*, „e-Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych" 2014, Nr 3, http://www.czpk.pl (dostęp: 8.02.2015); M. Jankowski, S. Momot, *Wykonywanie kary pozbawienia wolności w systemie dozoru elektronicznego (Sprawozdanie z badania aktowego)*, Instytut Wymiaru Sprawiedliwości, Warszawa 2014, s. 8, http://www.iws.org.pl/badania/raporty (dostęp: 8.02.2015).

13 Opinie projektu ustawy sporządzone przez: B. Stańdo-Kawecką, S. Lelentala, T. Szymanowskiego, J. Lipskiego, P. Moczydłowskiego na zlecenie Biura Studiów i Ekspertyz Sejmu RP; Por. T. Szymanowski, *Przeludnienie zakładów karnych, jego następstwa i metody ogranicza-*

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

właściwej i rzetelnej oceny realizacji ustawowych założeń powinny dokonać dwie instytucje – Ministerstwo Sprawiedliwości i Najwyższa Izba Kontroli[14]. Najwyższa Izba Kontroli (NIK) przeprowadziła kontrolę w dniach od 6 września 2013 r. do 30 grudnia 2013 r., obejmując sprawdzeniem okres od 2010 r. do 30 grudnia 2013 r. z uwzględnieniem niektórych zdarzeń zaistniałych przed i po wskazanym okresie. NIK w raporcie[15] z kontroli, której celem była ocena realizacji zadań związanych z wdrożeniem i eksploatacją Systemu Dozoru Elektronicznego oraz wykonywania przez sądowych kuratorów zawodowych zadań związanych z organizowaniem i kontrolowaniem kary pozbawienia wolności w tym systemie, wskazuje nieprawidłowości w zakresie wdrażania i funkcjonowania systemu, zarządzania i nadzoru, ochrony i przetwarzania danych osobowych skazanych oraz w pracy sądowych kuratorów zawodowych. Mimo stwierdzenia tak licznych nieprawidłowości i nieefektywności realizacji ustawy końcowa ocena NIK-u jest pozytywna (w trzystopniowej skali ocen: pozytywna, pozytywna mimo stwierdzonych nieprawidłowości, negatywna), a brak przejrzystego i spójnego sposobu zarządzania i nadzoru nad SDE utrudnia, według NIK, ustalenie odpowiedzialności za zaistniałe nieprawidłowości[16]. NIK uznała, że odbywanie kary pozbawienia wolności w systemie dozoru elektronicznego było prawie dwukrotnie tańsze niż wykonywanie tej kary w zakładzie karnym[17], chociaż nie dokonała symulacji kosztów, ewaluacji systemu na dzień 27 sierpnia 2013 r. (data zakończenia eksperymentu) i oceny skuteczności dozoru elektronicznego z punktu widzenia ograniczenia przestępczości powrotnej[18].

---

nia tego zjawiska, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych" 2007, s. 1; S. Lelental, *Dozór elektroniczny…*, s. 20; S. Lelental, *Rzeczywiste przeludnienie jednostek penitencjarnych, jego przyczyny i skutki*, PiP 2010, Nr 2; J. Kochanowski, *Nowa era odpowiedzialności karnej. Monitoring to nie amnestia*, „Gazeta Prawna", 17.02.2006; M. Rusinek, *Krytycznie o przyjętym kształcie dozoru elektronicznego*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego" 2008, Nr 60; B. Stańdo-Kawecka, *Dozór elektroniczny w systemie sankcji karnych w wybranych krajach europejskich*, „Państwo i Prawo" 2012, s. 5; T. Szymanowski *Przestępczość i polityka karna w Polsce*, Warszawa 2012; S. Lelental, *Zakres podmiotowy i koszty stosowania dozoru elektronicznego*, [w:] T. Kalisz (red.), *Prawo karne wykonawcze w systemie nauk kryminologicznych. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Leszka Boguni*, Wrocław 2011; A. Dziubińska, *Dwa lata obowiązywania przepisów ustawy i o wykonywaniu kary pozbawienia wolności poza zakładem karnym w systemie dozoru elektronicznego – założenia i ich realizacja*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego" 2012, Nr 74–75; A. Dziubińska, *Dozór*...

14 Por. S. Lelental, *Zakres podmiotowy…*, s. 165; E. Sobiech, *Stosowanie elektronicznego dozoru sprawdzą Trybunały*, „Gazeta Prawna", 31.08.2009; A. Dziubińska, *Dwa lata obowiązywania…*, s. 165–194.

15 Informacja o wynikach kontroli NIK KPB-4101-03-00/2013 Nr ewid. 112/2014/P/13/101/KPB, http://www.nik.gov.pl/plik/id,7016,vp.8872.pdf (dostęp: 7.05.2016).

16 *Ibidem*, s. 7–9.

17 *Ibidem*, s. 28, 29; Por. S. Lelental, *Zakres podmiotowy…*, s. 164; A. Dziubińska, *System Dozoru Elektronicznego w świetle przepisów prawa, danych statystycznych oraz raportu Najwyższej Izby Kontroli*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego" 2015, Nr 87, s. 65.

18 Informacja o wynikach kontroli NIK KPB-4101-03-00/2013 Nr ewid. 112/2014/P/13/101/KPB, http://www.nik.gov.pl/plik/id,7016,vp.8872.pdf, s. 9 (dostęp 7.05.2016).

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

Jak już wspomniano, z dniem 1 lipca 2015 r. zaczęły obowiązywać znowelizowane przepisy ustawy Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw[19], którymi uchylono ustawę z dnia 7 września 2007 r. i wprowadzono zmiany w stosowaniu dozoru elektronicznego jako nadzór nad wykonywaniem kary ograniczenia wolności, środków karnych i środków zabezpieczających. Kara ograniczenia wolności wykonywana w formie dozoru elektronicznego jako dozór stacjonarny to zgodny z harmonogramem wykonywania kary obowiązek pozostawania w wyznaczonym przez sąd miejscu (art. 34 § 1a pkt. 2 k.k.), który polega na kontrolowaniu zachowania skazanego przy użyciu środków technicznych (art. 43b § 1 k.k.w.). W przypadku środków karnych dozór stosuje się jako sposób kontroli realizowania nakazów i zakazów (np. zakaz przebywania w określonych miejscach, kontaktowania się z określonymi osobami lub zbliżania się do określonych osób, nakaz okresowego opuszczania lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym, zakazu wstępu na imprezę masową, nałożonych na skazanego przez sąd (art. 43 k § 1 pkt. 2 k.k.w.). W przypadku orzeczenia dozoru w postaci środka zabezpieczającego może on pełnić rolę samoistnego środka jako kontrola zachowania skazanego w celu zabezpieczenia określonych dóbr prawnie chronionych (środki karne i zabezpieczające mogą być wykonywane jako dozór zbliżeniowy lub mobilny – art. 43 c k.k.w.). Sądy uzyskały również możliwość orzekania kary łącznej wobec skazanych za występki zagrożone karą od 10 do 12 lat – krótkiej (do 6 miesięcy) kary pozbawienia wolności, z długą (do 2 lat) karą ograniczenia wolności, wykonywaną w formie dozoru elektronicznego lub nieodpłatnej kontrolowanej pracy na cele społeczne. W przypadku, gdy ustawa przewiduje zagrożenie karą pozbawienia wolności nieprzekraczającą 8 lat, sąd mógł orzec grzywnę albo karę ograniczenia wolności (od 1 miesiąca do dwóch lat; art. 34 k.k.). Zakładano zwiększenie pojemności systemu dozoru elektronicznego z 7500 miejsc do 10000 w roku 2015, do 12500 w 2016 r., a do 15000 w 2017 r.[20]. Należy jednak podkreślić, że wykonywanie w systemie dozoru elektronicznego prawomocnie orzeczonej kary ograniczenia wolności, środka karnego czy środka zabezpieczającego (tak jak pod rządami przepisów o wykonywaniu kary pozbawienia wolności w SDE) uzależnione jest od warunków technicznych i możliwości organizacyjnych ich obsługi oraz od warunków socjalnych skazanego (związanych ze stałym miejscem pobytu które to dane powinny być znane sądowi już w chwili ogłoszenia wyroku (sprawdzone przez podmiot dozorujący i kuratora sądowego). Jednak sąd, orzekając karę z zastosowaniem dozoru elektronicznego, nie bada możliwości technicznych wykonania dozoru (orzeka jedynie o jego wymiarze czasowym), dopiero sąd penitencjarny sprawdza warunki (lub ograniczenia) funkcjonowania systemu, co wydłuża czas oczekiwania na wykonanie kary. Zgodnie z harmonogramem kary ustalonym przez sąd penitencjarny, skazany zobowiązany jest przebywać w miejscu wykony-

19 Nowelizacja z dnia 20 lutego 2015 r. ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw, Dz.U. z 2015 r., poz. 396.

20 Uzasadnienie projektu ustawy, druk Nr 2393, s. 54.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

wania kary wskazanym przez sąd maksymalnie 12 godzin dziennie oraz 70 godzin tygodniowo, a poza tymczasem ma prawo w pełni korzystać ze swojej wolności.

Tak daleko idące zmiany w stosowaniu dozoru elektronicznego, choć zasadniczo zbieżne z zaleceniami rekomendacji Rady Europy[21], budziły kontrowersje już na etapie przygotowywania nowelizacji ustaw[22]. W uzasadnieniu projektu nowelizacji rządowego projektu ustawy napisano, że system dozoru elektronicznego „doskonale sprawdził się w praktyce", a „niewielka liczba naruszeń oznacza, że skazani cenią sobie możliwość odbywania kary w tym systemie […] samodzielnie kontrolują swoje zachowanie […], a mechanizmy takiej samokontroli mają bardzo pozytywne znaczenie w procesie resocjalizacji i reintegracji społecznej"[23]. Branie liczby naruszeń za podstawę efektywności wykonywania kary w dozorze elektronicznym – „wobec braku podstawy empirycznej do wyciągania takich wniosków"[24] i bez prowadzenia odpowiednich badań ewaluacyjnych – świadczy o wprowadzeniu nowej wizji polityki karnej bez przewidywania konsekwencji.

Zmiany wprowadzone 1 lipca 2015 r. nie spełniły oczekiwań ustawodawcy, powodując w istocie paraliż systemu dozoru elektronicznego i z dniem 15 kwietnia 2016 r. przywrócono stosowanie dozoru elektronicznego jako formy wykonywania kary pozbawienia wolności, znosząc przepisy dotyczące zastosowania dozoru jako

---

21 Wprowadzenie w Polsce dozoru elektronicznego opierało się o zalecenia Rezolucji Zgromadzenia Ogólnego Organizacji Narodów Zjednoczonych z dnia 14 grudnia 1990 r. (tzw. Zasady Tokijskiej), zaleceń Komitetu Ministrów Rady Europy (Nr R(99/22) oraz rekomendacji Rady Europy z 1992 r. i 2000 r. Wymienione dokumenty stanowiły, że państwa członkowskie rozwiną w swoich systemach prawnych alternatywne możliwości stosowania kary pozbawienia wolności poprzez zapewnienie zróżnicowanych sankcji i środków wolnościowych (rekomendacja z 2000 r. i 2010 r. w sprawie Europejskich Reguł Probacyjnych). W 2000 r. po raz pierwszy Komitet Ministrów Rady Europy wśród sankcji i środków wolnościowych umieścił monitoring elektroniczny, a w lutym 2014 r. przyjął rekomendację dotyczącą dozoru elektronicznego, wyrażając poparcie dla ograniczenia stosowania kar i środków izolacyjnych oraz zmniejszenia populacji więziennej; Recommendation CM/Rec (2014) 4 of the Committee of Ministers to member states on electronic monitoring; http://www.coe.int/cm (dostęp 8.02.2015); Por. B. Stańdo-Kawecka, *Dozór elektroniczny w Polsce*…, s. 9 i n.; Podstawowa zasada zawarta w rekomendacji z 2014 r. dotyczy łączenia dozoru elektronicznego z innymi środkami (np. leczenie odwykowe, programy kontrolowania agresji, rozwijanie umiejętności zawodowych, ułatwienie znalezienia pracy) w celu obniżenia przestępczości powrotnej i ułatwienia skazanemu integracji społecznej. Z badań empirycznych dotyczących skuteczności dozoru elektronicznego wynika, że jako samodzielny środek jest wystarczający dla osiągnięcia krótkoterminowych efektów ogólnoprewencyjnych (np. sprawców przestępstw stadionalnych), ale nie jest skuteczny z punktu widzenia długotrwałej zmiany zachowań.

22 S. Lelental, *Dozór elektroniczny*, s. 20; T. Szymanowski, *Nowelizacja kodeksu karnego z 2015 r*., „Przegląd Więziennictwa Polskiego" 2015, Nr 87, s. 30–33; B. Stańdo-Kawecka, *Dozór elektroniczny w Polsce*…, s. 21, 22; R. Pelewicz, *System dozoru elektronicznego w projekcie nowelizacji Kodeksu karnego (wybrane zagadnienia)*, „Kwartalnik Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury", Zeszyt specjalny 2014, Nr 13, s. 120–121.

23 Uzasadnienie do rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw, druk Nr 2393, s. 57.

24 B. Stańdo-Kawecka, *Dozór elektroniczny*…, s. 22.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

kary ograniczenia wolności i orzekanie o wykonywaniu pracy na cele społeczne w ramach dozoru elektronicznego[25]. Należy jednak zaznaczyć, że skuteczność wykonywania kary pozbawienia wolności w systemie dozoru elektronicznego oceniana bardzo wysoko pozostaje w sprzeczności z opinią zawartą w rekomendacji Rady Europy, zgodnie z którą elektroniczne monitorowanie przestępców jest jedną z najdroższych form kontrolowania sprawcy w społeczeństwie, a aktualne wyniki badań pokazują, że nie jest ono wystarczające ani kluczowe dla obniżenia recydywy i poprawy bezpieczeństwa społecznego w dłuższej perspektywie[26]. Rozmiary recydywy po wykonaniu kary pozbawienia wolności w zakładach karnych są bardzo wysokie i z reguły przekraczają 60% niepowodzeń (po 3 latach od zwolnienia)[27]. Brak danych w zakresie powrotności do przestępstwa skazanych odbywających karę pozbawienia wolności w SDE nie pozwala na wyrażenie jednoznacznej oceny, można jedynie przyjąć, że wyniki są prawdopodobnie porównywalne. Z dostępnych danych wynika, że w okresie od 1 września 2009 r. do 30 kwietnia 2016 r. wykonano 48 284 kary pozbawienia wolności, a 2525 skazanych nadal ją odbywało. Największy wskaźnik zapełnienia osiągnięto w maju 2013 r. – 71,9% (tj. 5391 skazanych), przy raczej stabilnym poziomie w latach 2012–2015 około 4,8 tys. osób w skali dnia i miesiąca (64,7%). W okresie od 1 września 2009 r. do 30 kwietnia 2016 r. z zakładów karnych i aresztów śledczych do odbycia kary w SDE przeszło 24792 skazanych[28], podczas gdy np. na koniec lutego 2012 r. skazanych uprawnionych do skorzystania z tej formy wykonywania kary było 42494 (z tego 13104 osoby przebywały w zakładach penitencjarnych). Ponadto liczba orzeczonych i niewykonanych kar pozbawiania wolności (oczekujących) od lat jest na podobnym poziomie (60–70 tysięcy). Powyższe dane wskazują, że system dozoru elektronicznego nie wypełnił założeń ustawowych, nie stał się „remedium dla zagrożenia jakim jest przeludnienie w jednostkach penitencjarnych"[29], a niewykorzystanie pojemności systemu świadczy o jego niewydolności, przy ponoszeniu wysokich kosztów.

25 Ustawa z dnia 11 marca 2016 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz ustawy – Kodeks karny wykonawczy, (Dz.U. z 2016 r., poz. 428), Krajowa Rada Sądownictwa w pozytywnej opinii projektu stwierdziła, że „ustawa (o SDE) w swojej ostatniej postaci spełniła pozytywną rolę w systemie prawa karnego wykonawczego, m.in. doprowadzając do zmniejszenia liczby osadzonych w jednostkach penitencjarnych […], a zmiany wprowadzone 1 lipca 2015 r. spowodowały w istocie paraliż systemu dozoru elektronicznego […]. Powrót do poprzedniego modelu […] pozwoli osiągnąć cele zarówno jeśli chodzi o wykonywanie kary pozbawienia wolności, jak i lepiej wykorzystać możliwości systemu dozoru elektronicznego," druk sejmowy Nr 218.

26 B. Stańdo-Kawecka, *Dozór elektroniczny…*, s. 22 i wskazana tam literatura.

27 T. Szymanowski, *Skazania na bezwzględne kary pozbawienia wolności jako następstwo nieefektywnej polityki karnej*, „Państwo i Prawo" 2014, Nr 4, s. 94, 95.

28 http://sw.gov.pl/Data/Files/001165pprz/liczba-skazanych-w-sde-od-wrzesnia-2009-r.-dane-na-koniec-kazdego-miesiaca.pdf;http://sw.gov.pl/Data/Files/001165pprz/liczba-skazanych-zwolnionych-do-sde-z-zk_as.pdf (dostęp: 7.05.2016).

29 Uzasadnienie rządowego projektu ustawy z dnia 7 września 2007 r., druk Nr 1237, s. 7.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

Ponadto wykonywanie w tym systemie zastępczych kar pozbawienia wolności za prawomocnie orzeczone a nieuiszczone grzywny i kary egzekucyjne (maksymalnie o 1 080,000 zł) koszty systemu znacznie powiększa. Stosowanie dozoru elektronicznego „nie może zastępować ani przesłaniać potrzeby reform, których celem jest poprawa skuteczności działania więziennictwa i probacji, […] profesjonalizacji kuratorskiej służby sądowej, planowania interwencji korekcyjnych zmierzających do ograniczenia przestępczości powrotnej […] oraz do skoordynowania pracy różnych organów w tym zakresie”[30].

Podsumowanie

Wykonywania kary pozbawienia wolności w systemie dozoru elektronicznego nie można uznać za typową formę wykonywania kary kryminalnej, jest to bowiem w istocie środek karny o charakterze probacyjnym, zawierający elementy kary ograniczenia wolności. Nie wiadomo, czy spełnia cel indywidualno-prewencyjny, bo nie prowadzi się statystyk w tym kierunku, natomiast liczba naruszeń porządku prawnego nie może być miarodajnym wskaźnikiem. Nie wydaje się również, aby wykonywanie kary w tej formie spełniało jej cele sprawiedliwościowe i ogólnoprewencyjne. Nie jest z pewnością sprawiedliwą odpłatą za popełnione przestępstwo (np. z punktu widzenia ofiary), ponieważ orzeczona kara została następnie złagodzona, a istnieje prawdopodobieństwo, że ofiara będzie współobecna w odbywaniu tej kary w SDE. Tak wykonywana kara nie może również działać odstraszająco – ani na przestępcę, ani na społeczeństwo, w społeczeństwie bowiem wciąż utrzymuje się pogląd, że kara pozbawienia wolności jest najbardziej dotkliwa. Wskazane dane statystyczne pokazują, że wprowadzenie systemu dozoru elektronicznego do prawa karnego jako formy wykonywania kary pozbawienia wolności, nie spełniło założeń ustawowych. Częste zmiany przepisów destabilizują prawo, wprowadzają chaos i sprawiają, że od ponad dekady wciąż aktualny jest pogląd, że „polityka karna w Polsce znalazła się w poważnym kryzysie”[31] – z czego najwięcej skorzystają przestępcy. Sprawiedliwość reakcji karnej i nieuchronność kary to podstawy realizacji zasadniczej funkcji prawa karnego – jego funkcji ochronnej.

30 B. Stańdo-Kawecka, *Dozór elektroniczny…*, s. 22, B. Stańdo-Kawecka, *Wybrane problemy profesjonalizacji personelu więziennego*, [w:] P. Stępniak (red.), *Blaski i cienie współczesnej przestrzeni penitencjarnej. Człowiek a system*, Kalisz–Poznań 2014, s. 43 i n.

31 T. Szymanowski, *Skazania…*, s. 94.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

Bibliografia

Dziubińska A., *Dozór elektroniczny skazanych – zadania sądowego kuratora zawodowego*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego" 2013, Nr 80.

Dziubińska A., *Dwa lata obowiązywania przepisów ustawy i o wykonywaniu kary pozbawienia wolności poza zakładem karnym w systemie dozoru elektronicznego – założenia i ich realizacja*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego" 2012, Nr 74–75.

Jankowski M., Momot S., *Wykonywanie kary pozbawienia wolności w systemie dozoru elektronicznego (Sprawozdanie z badania aktowego)*, Instytut Wymiaru Sprawiedliwości, Warszawa 2014, s. 8, http://www.iws.org.pl/badania/raporty (dostęp: 8.02.2015).

Kochanowski J., *Nowa era odpowiedzialności karnej. Monitoring to nie amnestia*, „Gazeta Prawna", 17.02.2006.

Lelental S., *Dozór elektroniczny – czy może przyczynić się do rozwiązania lub tylko złagodzenia problemu przeludnienia w zakładach karnych*, [w:] Ambroziak W., Machela H., Stępniak P. (red.), *Misja Służby Więziennej a jej zadania wobec aktualnej polityki karnej i oczekiwań społecznych*, Warszawa 2008.

Lelental S., *Rzeczywiste przeludnienie jednostek penitencjarnych, jego przyczyny i skutki*, „Państwo i Prawo 2010", Nr 2.

Lelental S., *Zakres podmiotowy i koszty stosowania dozoru elektronicznego*, [w:] Kalisz T. (red.), *Prawo karne wykonawcze w systemie nauk kryminologicznych. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Leszka Boguni*, Wrocław 2011.

Lelental S., *Dozór elektroniczny w świetle rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw z dnia 4 kwietnia 2014 r.*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego" 2014, Nr 83.

Mamak K., *Funkcjonowanie dozoru elektronicznego w świetle badań aktowych*, „E-Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych" 2014, Nr 3, http://www.czpk.pl (dostęp: 8.02.2015).

Pelewicz R., *System dozoru elektronicznego w projekcie nowelizacji Kodeksu karnego (wybrane zagadnienia)*, „Kwartalnik Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury", Zeszyt specjalny 2014, Nr 13.

Pietryka A., Wiśniewska K., *Dozór elektroniczny – stan obecny i wyzwania przyszłości*, Helsińska Fundacja Praw Człowieka, Warszawa 2012, http://www.hfhrpol.waw.pl (dostęp: 8.02.2015).

Rusinek M., *Krytycznie o przyjętym kształcie dozoru elektronicznego*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego" 2008, Nr 60.

Sobiech E., *Stosowanie elektronicznego dozoru sprawdzą Trybunały*, „Gazeta Prawna" 31 sierpnień 2009.

Stańdo-Kawecka B., *Dozór elektroniczny w Polsce – uwagi w świetle rekomendacji Rady Europy*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego" 2015, Nr 85, s. 9 i n.

Stańdo-Kawecka B., *Dozór elektroniczny w systemie sankcji karnych w wybranych krajach europejskich*, „Państwo i Prawo" 2012, s. 5.

Stańdo-Kawecka B., *Wybrane problemy profesjonalizacji personelu więziennego*, [w:] P. Stępniak (red.), *Blaski i cienie współczesnej przestrzeni penitencjarnej. Człowiek a system*, Kalisz–Poznań 2014.

Szymanowski T., *Przeludnienie zakładów karnych, jego następstwa i metody ograniczania tego zjawiska*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych" 2007.

Szymanowski T., Przestępczość *i polityka karna w Polsce*, Warszawa 2012.

Szymanowski T., *Nowelizacja kodeksu karnego z 2015 r.*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego" 2015, Nr 87.

Szymanowski T., *Skazania na bezwzględne kary pozbawienia wolności jako następstwo nieefektywnej polityki karnej*, „Państwo i Prawo" 2014, Nr 4.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

Akty prawne

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny, Dz.U. Nr 88, poz. 553.
Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy, Dz.U. Nr 90, poz. 557.
Ustawa z dnia 7 września 2007 r., Dz.U. Nr 191, poz. 1366 ze zm.
Uzasadnienie projektu ustawy o SDE. Druk sejmowy Nr 1237.
Uzasadnienie projektu ustawy o SDE. Druk sejmowy Nr 1352.
Ustawa z dnia 20 lutego 2015 r. Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw, Dz.U. z 2015 r., poz. 396.
Ustawa z dnia 11 marca 2016 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz ustawy – Kodeks karny wykonawczy, Dz.U. z 2016 r., poz. 428.

Inne

Informacja o wynikach kontroli NIK KPB-4101-03-00/2013 Nr ewid. 112/2014/P/13/101/KPB, http://www.nik.gov.pl/plik/id,7016,vp.8872.pdf (dostęp: 7.05.2016).
Recommendation CM/Rec (2014) 4 of the Committee of Ministers to member states on electronic monitoring, http://www.coe.int/cm (dostęp: 8.02.2015).
Uzasadnienie do rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw, druk Nr 2393, s. 57.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

http://dx.doi.org/10.18778/8088-454-0.10

Robert Witkowski

Przygotowanie osób pozbawionych wolności do uczestnictwa w wolontariacie hospicyjnym Rola personelu penitencjarnego

1. Współpraca Służby Więziennej z hospicjami Polski pomysł readaptacji społecznej osób pozbawionych wolności

W 2009 roku polska Służba Więzienna została uhonorowana *Kryształową Wagą Wymiaru Sprawiedliwości* za realizację wybranych programów readaptacji społecznej osób pozbawionych wolności. Nowatorski eksperyment pod nazwą *Wolontariat skazanych w Polsce* został tak wysoko oceniony przez Komisję Europejską i Radę Europy[1]. Służba Więzienna wzięła udział w konkursie zorganizowanym przez Dyrekcję Generalną Wymiaru Sprawiedliwości, Wolności i Bezpieczeństwa Komisji Europejskiej oraz Dyrekcję Generalną Praw Człowieka i Spraw Prawnych Rady Europy. Instytucje te przyznawały najważniejszą europejską nagrodę instytucjom promującym i ulepszającym działania publicznego wymiaru sprawiedliwości w krajach członkowskich Unii Europejskiej i Rady Europy[2]. Do konkursu zgłoszono 30 projektów z 17 krajów unijnych[3]. Komisja Europejska i Rada Europy wskazały tym samym model oddziaływań resocjalizacyjnych realizowanych przez personel penitencjarny zakładów karnych i aresztów śledczych w Polsce jako wart naśladowania. Jednym z dziewięciu programów nagrodzonego projektu był projekt pod nazwą *WHAT*[4].

1 A. Paczkowska, *Wolontariat więźniów w hospicjum – gdańskie doświadczenia*, „Pastores" 2012, z. 55(2), s. 140–146.

2 A. Paczkowska, P. Krakowiak, R. Witkowski, *Wolontariat więźniów jako dobra praktyka włączania do życia w społeczności*, „Wychowanie na co dzień" 2011, Nr 6 (213), s. 20–23.

3 J. Cegielska, *Wolontariat więźniów*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego" 2009, Nr 64, s. 15–18.

4 *Wolontariat Hospicyjny osób pozbawionych wolności jako narzędzie uczenia Akceptacji i Tolerancji osób opuszczających placówki penitencjarne.*

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

Przedstawiony do konkursu projekt opisywał nowatorską formę współpracy administracji penitencjarnej z hospicjami i domami pomocy społecznej dla osób niepełnosprawnych i w podeszłym wieku. Współpraca ta polega na przygotowaniu i kierowaniu do wolontariatu – do pomagania najbardziej bezbronnym i potrzebującym osobom – mężczyzn i kobiet odbywających karę pozbawienia wolności w warunkach izolacji penitencjarnej.

Należy podkreślić, że model współdziałania jednostek penitencjarnych z hospicjami i domami pomocy społecznej wyróżnia polski system penitencjarny na tle innych. Wolontariat więźniów jest postrzegany w Europie jako odważny, nowatorski eksperyment będący bardzo dobrą praktyką resocjalizacji penitencjarnej. Warto podkreślić, że jest to praktyka w naszym kraju powszechna. Aktualnie bowiem jednostki penitencjarne kierują codziennie ponad 600 wolontariuszy, współpracując z 41 hospicjami i ośrodkami opieki paliatywnej oraz z około 130 domami pomocy społecznej.

W dokumentach Rady Europy znajdujemy zalecenie, aby resocjalizacja osób pozbawionych wolności realizowana była w formie różnorodnych aktywności na rzecz społeczeństwa i aby oddziaływania readaptacyjne dawały możliwość zdobywania nowych umiejętności przydatnych w życiu zawodowym[5]. Ten sposób myślenia i działania jest bardzo bliski rozwiązaniom polskiego systemu penitencjarnego po wejściu w życie ustawy Kodeks karny wykonawczy z 1997 roku[6], gdzie edukacja i zatrudnienie osadzonych przy współpracy z instytucjami pozawięziennymi jako droga do realizacji celów wykonywania kary pozbawienia wolności (art. 67 k.k.w.) są, obok zajęć kulturalno-oświatowych, specjalistycznej terapii i podtrzymywania kontaktów z rodziną, podstawowymi formami oddziaływań[7]. Taki właśnie cel, aby środki oddziaływania umożliwiały sprawcy przestępstwa kształtowanie ważnych umiejętności społecznych, które torują drogę do osobistego rozwoju i dadzą szansę na integrację z częścią społeczeństwa, które szanuje porządek prawny, jest wskazany na gruncie polskiego prawa karnego wykonawczego[8].

Przygotowanie i kierowanie osób odbywających karę pozbawienia wolności to trudne przedsięwzięcie, wymagające ogromnego zaangażowania więziennych wychowawców, psychologów i terapeutów oraz innych osób decydujących o skierowaniu skazanego do zatrudnienia poza terenem zakładu karnego lub aresztu śledczego. Wiąże się z nim odpowiedzialność, aby do szczególnych miejsc, jakimi są hospicja i domy pomocy społecznej, nie trafiły osoby nieodpowiednie, zagrażające bezpieczeństwu pacjentów, lekarzy, pielęgniarek i innych wolontariuszy. Skierowanie konkretnego skazanego jest poprzedzone wielomiesięcznymi rozmowami i obserwacją jego zachowań w relacjach interpersonalnych.

---

5 Council of Europe, *Social reintegration of prisoners*, Report of Social, Health and Family Affairs Committee, Doc. 10838, 7.02.2006.

6 Dz.U. Nr 90, poz. 557.

7 J. D. Pol, *Możliwości wolontariatu w aresztach i zakładach karnych*, „Roczniki Naukowe Caritas" 2001, z. 5, s. 109–116.

8 S. Pawela, *Prawo karne wykonawcze. Zarys wykładu*, Kraków 2003, s. 19–20.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

2. Geneza i rozwój wolontariatu skazanych w hospicjach

Jak twierdzi Henryk Machel[9], w czasie izolacji powinna być realizowana resocjalizacja penitencjarna, której istotą jest zmiana nawyków charakterologicznych poprzez wyeliminowanie niekorzystnych, aspołecznych i antyspołecznych postaw warunkujących negatywne zachowania człowieka. Myśl tę kontynuuje Monika Marczak[10], uważając, że wskazane nowe style zachowania, zmiana nawyków i eliminowanie niewłaściwych postaw winny dotyczyć w szczególności życia małżeńskiego i rodzinnego, zawodowego i relacji interpersonalnych.

Zarówno teoretycy, jak i praktycy są zgodni co do tego, że resocjalizacja penitencjarna jest procesem niezwykle trudnym i jednocześnie niezbędnym, który powinien być realizowany poprzez kierowanie do osób przebywających w warunkach izolacji więziennej programów ukierunkowanych na kształtowanie umiejętności społecznych i poznawczych, wypełnianie i wzmacnianie ról społecznych oraz aktywizację zawodową[11].

W ogólnie określonym celu resocjalizacji H. Machel[12] wyodrębnia dwa cele szczegółowe, które różni stopień efektywności. Pierwszym jest cel minimum, gdzie dąży się do tego, aby stan osobowości skazanego, podmiotu oddziaływań, udostępnił mu funkcjonowanie w społeczeństwie po opuszczeniu więzienia, w sposób nienaruszający norm prawnych. Drugim jest cel maksimum, gdzie stan osobowości podmiotu oddziaływań umożliwia mu nie tylko funkcjonowanie w społeczeństwie w sposób nienaruszający norm prawnych, ale także w sposób respektujący wiele istotnych i ważnych dla życia norm moralnych. Przy realizacji celu maksimum możliwe jest minimalizowanie nieprzystosowania społecznego lub jego zupełna likwidacja. Ten punkt widzenia przyświeca praktyce realizowanej przez personel penitencjarny na podstawie obowiązującego prawa karnego wykonawczego.

Pierwsze gdańskie doświadczenia aktywizowania osób pozbawionych wolności do wolontariatu hospicyjnego związane są ze współpracą zakładu karnego z ośrodkiem opieki paliatywnej w stolicy Pomorza. Pierwsza nieudokumentowana sytuacja miała miejsce w 1995 roku. Młody mężczyzna odbywający karę za dokonanie rozboju oraz pozbawienie życia własnego ojca, który był sprawcą przemocy wobec żony, matki skazanego – z własnej inicjatywy, przy aprobacie więziennego wychowawcy, udał się do ówczesnego oddziału opieki paliatywnej i tam przekonał

9 H. Machel, *Więzienie jako instytucja karna i resocjalizacyjna*, Gdańsk 2003, s. 20–25.

10 M. Marczak, K. Pawełek, *Od projektowania do ewaluacji: kilka słów o skuteczności programów realizowanych wobec osób pozbawionych wolności*, [w:] M. Marczak (red.), *Resocjalizacyjne programy penitencjarne realizowane przez Służbę Więzienną w Polsce*, Kraków 2009, s. 333–242.

11 B. Pastwa-Wojciechowska, *Czy oddziaływania redukujące deficyty wychowawcze u osób naruszających normy prawne mają sens?*, [w:] M. Marczak (red.), *Resocjalizacyjne*…, s. 107–116.

12 H. Machel, *Wprowadzenie do pedagogiki penitencjarnej*, Gdańsk 1994, s. 12–15.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

kierownika placówki, aby mógł być wolontariuszem. Przez kilka miesięcy opuszczał gdańskie więzienie, aby w ten sposób „odkupić swoją winę" (podkreślenie – autor).

Udokumentowana współpraca Hospicjum im. księdza Eugeniusza Dutkiewicza w Gdańsku z Zakładem Karnym w Gdańsku-Przeróbce rozpoczęła się w 2002 roku. Początkowo polegała na tym, że grupa od ośmiu do dziesięciu skazanych pomagała w końcowej fazie budowy Domu Hospicyjnego przy ulicy Kopernika w Gdańsku. Wymagała tego sytuacja – brakowało środków finansowych na prace wykończeniowe. Ówczesny dyrektor gdańskiej jednostki penitencjarnej od razu odpowiedział na potrzeby werbalizowane przez księdza Piotra Krakowiaka, dyrektora hospicjum. Dzięki temu szybko i systematycznie postępował proces wykończenia budynku hospicjum wraz z zapleczem administracyjno-socjalnym i technicznym. Skazani realizowali prace tynkarskie, zabudowywali kolejne pomieszczenia, pomagali w budowie małej architektury wraz z parkingiem, zagospodarowywali teren wokół budynku oraz przylegający ogród. Praca skazanych okazała się być nie do przecenienia. Dlatego też współpracę kontynuowano podczas budowy Centrum Wolontariatu Hospicyjnego. Równolegle część skazanych pracowała, pomagając w utrzymaniu czystości w oddziałach dla pacjentów, mając już kontakt z chorymi i personelem, w części administracyjnej, w kaplicy, a także wokół budynków oraz w opiece nad ogrodem[13].

W roku 2004 wspólne przedsięwzięcie nabrało jeszcze innego, szczególnego charakteru. Wybrani skazani zostali zaproszeni przez personel specjalistyczny hospicjum do udziału w wolontariacie medycznym, opieki nad pacjentami. Bezpośrednim motywem do podjęcia takiego kroku była dla personelu przypadkowa, zaobserwowana sytuacja – zainteresowanie i zaangażowanie skazanych w opiekę nad skazanym kolegą, który umierał w Domu Hospicyjnym z powodu nowotworu mózgu. Podjęto wtedy decyzję o zorganizowaniu kursu wstępnego oraz praktycznych zajęć przygotowujących do fachowego opiekowania się chorymi[14]. Od tego momentu do dziś część spośród wolontariuszy – skazanych jest angażowanych w bezpośrednią pomoc w opiece nad pacjentami[15]. Ich rola polega na współpracy z lekarzami, pielęgniarkami i innymi wolontariuszami w karmieniu pacjentów, przygotowywaniu i wykonywaniu czynności higienicznych i pielęgnacyjnych, zmienianiu i segregacji pościeli, towarzyszeniu im w salach, na spacerach i w innych miejscach[16].

Pozytywne doświadczenia sześcioletniej współpracy gdańskiego hospicjum i Zakładu Karnego w Gdańsku-Przeróbce skłoniły *Fundację Hospicyjną* do zain-

13 R. Witkowski, *Wolontariat hospicyjny więźniów. W kierunku inkluzji społecznej*, [w:] M. Ciosek, B. Pastwa-Wojciechowska (red.), *Psychologia penitencjarna*, Warszawa 2016, s. 312–313.

14 A. Paczkowska, *Wolontariat więźniów…*, s. 140–141.

15 M. Świtała, P. Krakowiak, *Sentenced to care*, „Hospice Information Bulletin" 2007, Nr 6, s. 1.

16 R. Witkowski, *10 lat współpracy Służby Więziennej z ośrodkami hospicyjnymi*, 2012, http://www.sw.gov.pl/pl/okregowy-inspektorat-sluzby-wiezien nej-gdansk/news,10360,oisw-gdansk-10-lat.html (dostęp: czerwiec 2015).

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

teresowania zagadnieniem Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej. W roku 2008 do *Funduszu Inicjatyw Obywatelskich (FIO)* złożono projekt programu zatytułowanego: *WHAT – Wolontariat Hospicyjny jako narzędzie uczenia Tolerancji i Akceptacji osób opuszczających placówki penitencjarne*.

Celem głównym tego projektu było rozpoczęcie długoterminowej kampanii społecznej na rzecz przeciwdziałania marginalizacji osób odbywających karę pozbawienia wolności jeszcze przed opuszczeniem przez nie placówek penitencjarnych oraz zmiana społecznego negatywnego obrazu placówek opieki paliatywnej jako miejsc kojarzonych wyłącznie ze śmiercią. Celem szczegółowym było przeszkolenie personelu placówek opieki paliatywnej i personelu jednostek penitencjarnych w zakresie wolontariatu hospicyjnego osób skazanych. Zrealizowano to poprzez dwie edycje trzydniowych szkoleń wyjazdowych budujących dwuosobowe zespoły: pracownik hospicjum – przedstawiciel zakładu karnego lub aresztu śledczego. Natomiast za nadrzędny cel projektu uznano reintegrację społeczną więźniów poprzez wolontariat hospicyjny[17].

Do współpracy przy realizacji tego projektu zaproszono Okręgowy Inspektorat Służby Więziennej w Gdańsku oraz Zakład Karny w Gdańsku-Przeróbce. Jednym z elementów programu była konferencja zorganizowana w październiku 2008 roku w Gdańsku. Wstępnie projektując konferencję, uznano, że należy jej uczestników zapoznać z zasadami współpracy, z prawnymi aspektami i kryteriami doboru więźniów do wolontariatu hospicyjnego oraz zachęcić inne ośrodki z całej Polski do wdrożenia gdańskiego pomysłu[18].

Bezpośrednio po konferencji, na której przedstawiono model współpracy pomiędzy konkretną jednostką penitencjarną a hospicjum, w grudniu 2008 roku, współpracę polegającą na przygotowaniu i wdrożeniu dla wolontariatu skazanych podjęło aż jedenaście (z piętnastu uczestniczących w konferencji) placówek opieki paliatywnej i jednostek penitencjarnych[19].

Należy podkreślić, że właśnie ten program był jednym z 9 realizowanych już przez kilka lat przez jednostki penitencjarne w Polsce, zgłoszonych w 2009 roku do konkursu ogłoszonego przez Komisję Europejską i Radę Europy jako projekt zatytułowany *Wolontariat skazanych w Polsce*, który otrzymał *Kryształową Wagę Wymiaru Sprawiedliwości*[20].

Kolejne lata to dalszy, systematyczny rozwój tego szczególnego, odważnego przedsięwzięcia. W 2009 roku 20 placówek hospicyjnych współpracowało z zakła-

17 A. Paczkowska, P. Krakowiak, D. Krzyżanowski, B. Sikora, R. Witkowski, *Wolontariat hospicyjny jako narzędzie reintegracji społecznej osób pozbawionych wolności*, [w:] Z. Jasiński, D. Widelak (red.), *W poszukiwaniu optymalnego modelu więzienia resocjalizującego*, Opole 2010, s. 229–233.

18 A. Paczkowska, *Wolontariat więźniów…*, s. 140–141.

19 P. Krakowiak, *Włączanie skazanych do wolontariatu opieki paliatywno-hospicyjnej na świecie i w Polsce. Dobre praktyki współpracy systemu penitencjarnego ze środowiskiem opieki paliatywno-hospicyjnej w Polsce*, „Probacja" 2014, Nr 2, s. 55–59.

20 R. Witkowski, *Wolontariat hospicyjny…*, s. 306–308.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

dami karnymi i aresztami śledczymi, w następnym roku było ich już 25, by w roku 2011 liczba ta wynosiła 29[21]. Na początku roku 2014 badania własne autora wskazywały na dalszy wzrost tej liczby, która wynosiła już 41.

Pomysł na oddziaływanie resocjalizujące poprzez aktywizowanie osób pozbawionych wolności w kierunku pomagania drugiemu człowiekowi ewoluował i ewoluuje nadal.

3. Specyficzne cechy wolontariatu

Zgodnie z definicją Światowej Organizacji Zdrowia (WHO) z 1994 roku opieka paliatywna jest całościową czynną opieką nad chorymi, których choroba nie poddaje się skutecznemu leczeniu przyczynowemu. Obejmuje ona zwalczanie bólu i innych objawów oraz opanowywanie problemów psychicznych, socjalnych i duchowych chorego. Celem opieki paliatywnej jest osiągnięcie jak najlepszej, możliwej do uzyskania jakości życia chorych i ich rodzin[22].

Jeszcze bardziej precyzyjna wydaje się być definicja autorstwa Bosanqueta i Salisbury`ego[23], gdzie opiekę paliatywną rozumie się jako aktywną, całościową opiekę nad pacjentem i jego rodziną sprawowaną przez zespół wielospecjalistyczny i podejmowaną wówczas, gdy etap choroby pacjenta nie daje możliwości wyleczenia, zaspokajającą wszystkie medyczne potrzeby, a także potrzeby psychiczne i duchowe pacjenta i jego rodziny w czasie trwania choroby oraz żałoby.

Wolontariusz musi być dyspozycyjny. Powinien też być osobą, która jest odpowiednio przeszkolona w opiece nad pacjentem terminalnie chorym, musi go bowiem umiejętnie pielęgnować, myć, towarzyszyć mu[24]. Ciągły kontakt z taką osobą wymaga dojrzałości psychicznej, równowagi emocjonalnej, wewnętrznego spokoju, cierpliwości i tolerancji[25].

Wolontariusz w hospicjum ma swoje obowiązki mające wyraźnie charakter aksjologiczny. Wśród nich wymienia się: poszanowanie praw pacjentów, zachowanie w tajemnicy informacji dotyczących pacjentów i ich rodzin, poszanowanie mienia hospicjum i korzystanie z niego w sposób zgodny z przeznaczeniem oraz należyte wykonywanie przyjętych zobowiązań[26].

---

21 P. Krakowiak, A. Paczkowska, R. Witkowski, *Prisoners as hospice volunteers in Poland*, „Medycyna Paliatywna w Praktyce" 2013, Nr 2, T. 7, s. 55–64.

22 M. Górecki, *Hospicjum w służbie umierającym*, Warszawa 2000, s. 62–72.

23 N. Bosaquet, Ch. Salisbury, *Providing a palliative care service*, Oxford University Press 1999, s. 9–12.

24 M. Górecki, *Hospicjum…*, s. 179–188.

25 A. Ostrowska, *Śmierć w doświadczeniu jednostki i społeczeństwa*, Warszawa 1997, s. 184.

26 B. Kozłowska, L. Pawłowski, *Prawa i obowiązki w wolontariacie hospicyjnym*, [w:] P. Krakowiak, A. Modlińska (red.), *Podręcznik wolontariusza hospicyjnego*, Gdańsk 2008, s. 82–83.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

Podkreślenia wymaga zagadnienie różnorodności form wolontariatu hospicyjnego. Różnorodność związana jest z faktem, że wolontariuszami są ludzie bardzo wielu specjalności – zarówno lekarze, pielęgniarki, studenci medycyny i duszpasterze, jak i naukowcy, ludzie świata kultury, dziennikarze, inżynierowie, nauczyciele i przedstawiciele niewymienionych zawodów oraz uczniowie i inni[27]. Każda „para rąk" jest niezbędna do niesienia pomocy. Dlatego też różne mogą być sposoby pomagania. Sposób i rodzaj udzielanej pomocy uzależniony jest od takich czynników jak: wiek, motywacja, stan duchowy i emocjonalny, ilość czasu. Podstawowe formy bezinteresownego pomagania to wolontariat niemedyczny i wolontariat medyczny[28].

Wolontariat niemedyczny (inaczej nazywany akcyjnym) polega na przygotowywaniu i przeprowadzaniu akcji służących pozyskiwaniu środków finansowych na opiekę hospicyjną, prowadzeniu działań edukacyjnych i informacyjnych oraz na uczestniczeniu w pracach porządkowych, administracyjnych, instalacyjno-technicznych na rzecz ośrodków[29].

Wolontariat medyczny jest realizowany przez osoby, które podejmując współpracę z ośrodkiem opieki paliatywnej, chcą pracować w bezpośrednim kontakcie z chorym, opiekować się nim. Wolontariuszami medycznymi zostają nie tylko osoby posiadające wykształcenie medyczne lub pielęgniarskie. Częściej na początku szkolenia spotyka się osoby, które wcześniej nie miały z medycyną nic wspólnego. Po odpowiednim przygotowaniu wykonują fachowe czynności, pomagając stałemu personelowi w pielęgnacji chorych oraz uczestniczą w relacjach interpersonalnych. Ta forma wolontariatu w praktyce realizowana jest w hospicjach stacjonarnych i oddziałach medycyny paliatywnej, w ramach domowej opieki hospicyjnej, a także w oddziałach pobytu dziennego (ośrodki opieki dziennej, poradnie leczenia bólu)[30].

Doświadczenie praktyków – pracowników ośrodków opieki paliatywnej i funkcjonariuszy Służby Więziennej oraz literatura przedmiotu wskazują na liczne możliwe pozytywne aspekty oddziaływania wolontariatu na skazanych, które mogą mieć wpływ na rozwój osobisty człowieka, który zdecydował się pomagać drugiemu człowiekowi. Agnieszka Paczkowska[31] wymienia następujące:

---

27 P. Krakowiak, A. Janowicz, *Historia i współczesność wolontariatu hospicyjnego*, [w:] P. Krakowiak, A. Modlińska (red.), *Podręcznik…*, s. 31.

28 P. Krakowiak, *Formy wolontariatu hospicyjnego*, [w:] P. Krakowiak, A. Modlińska, J. Binnebesel (red.), *Podręcznik koordynatora wolontariatu hospicyjnego,* Gdańsk 2008, s. 25–32 i 57–62.

29 B. Kozłowska, L. Pawłowski, *Prawa i obowiązki w wolontariacie hospicyjnym*, [w:] P. Krakowiak, A. Modlińska (red.), *Podręcznik…*, s. 90–91.

30 A. Modlińska, *Formy wolontariatu hospicyjnego – wolontariat medyczny*, [w:] P. Krakowiak, A. Modlińska, J. Binnebesel (red.), *Podręcznik koordynatora...*, Gdańsk 2008, s. 57–62.

31 A. Paczkowska, *Psychologiczne aspekty wolontariatu hospicyjnego*, [w:] J. Binnebesel, A. Janowicz, P. Krakowiak, A. Paczkowska (red.), *Pozamedyczne aspekty opieki paliatywno-hospicyjnej*, Gdańsk 2010, s. 55–59.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

1) umiejętność współdziałania w grupie i poczucie przynależności do grupy osób realizujących wspólne zadanie;
2) budowanie i wzmacnianie odpowiedzialności, z własnego wyboru;
3) uczenie się cierpliwości i tolerancji wobec innych;
4) zmiana samooceny poprzez samoświadomość i samodoskonalenie się;
5) uczenie się nawiązywania kontaktu, efektywnego komunikowania się, skutecznego słuchania, okazywania emocji;
6) rozwijanie zdolności rozumienia emocji i własnej wrażliwości oraz
7) możliwość zmiany i kształtowania się postaw i zachowań wobec osób starszych, cierpienia i umierania.

Takie właśnie pozytywne aspekty oddziaływania wolontariatu mogą być udziałem skazanego – wolontariusza. Udając się do hospicjum, ma możliwość przebywania poza budynkiem więziennym, celą i oddziałem mieszkalnym. Zaczyna funkcjonować w zespole ludzi, którzy realizują wspólne założenia, idee, pomysły. Staje się częścią tego zespołu, bierze odpowiedzialność za powierzone mu obowiązki. Ma poczucie, że jego praca jest potrzebna. Uczy się pomagać drugiemu człowiekowi, staje się za niego odpowiedzialny. Ma też świadomość, że to praca na rzecz konkretnej, lokalnej społeczności, z którą się integruje. Inaczej patrzy na wartość zdrowia, ludzkiego życia, dóbr materialnych. Zaczyna dostrzegać wartość kontaktów międzyludzkich. Wraca do ważnych relacji z bliskimi, zaczyna o nie dbać. Myśli o swoim życiu w perspektywie teraźniejszości i przyszłości, tej na wolności, po odbyciu kary. Niekiedy równolegle dojrzewa duchowo, religijnie. Jego udziałem stają się doświadczenia na poziomie psychologicznym, społecznym i zawodowym. Często dzięki intensywnemu zetknięciu się z życiem jako cierpieniem zakończonym nieuniknioną śmiercią, doświadczeniu egzystencjalnemu i duchowemu, wzbudzana jest refleksja nad sensem, nad wartościami, nad hierarchią wartości. To powoduje, że wolontariusz – skazany inaczej patrzy na takie kwestie jak dobra materialne, ludzkie życie, zdrowie, kontakty międzyludzkie, upływ czasu, relacje z bliskimi[32].

Należy zwrócić uwagę także na możliwość wystąpienia negatywnych aspektów oddziaływania wolontariatu. A. Paczkowska wymienia następujące zagrożenia: możliwość obniżenia samooceny (jeśli wolontariusz został niewłaściwie przygotowany do pomagania i źle dokonano doboru zadań dla niego), zahamowanie rozwoju osobowości (trudne sytuacje jakich doświadcza, pomagając umierającym mogą spowodować pojawienie się smutku, frustracji, osamotnienia, lęku), możliwość uaktywnienia drzemiących w człowieku problemów (wzbudzenie stanów depresyjnych lub depresji, zaburzeń psychotycznych, zwłaszcza jeśli występowały w przeszłości).

Jako zagrożenia innego rodzaju wskazuje się łatwy dostęp do leków opioidowych i silnie działających, dostęp do cudzej własności, możliwość wywierania nacisku, wpływ na decyzje podejmowane przez osoby samotne[33]. Dlatego tak pod-

32 I. Świerżewska, *Współczesne dobre łotry*, „Idziemy" 2010, Nr 52, s. 10–13.

33 A. Modlińska, *Formy wolontariatu hospicyjnego – wolontariat medyczny*, [w:] P. Krakowiak, A. Modlińska, J. Binnebesel (red.), *Podręcznik koordynatora…*, s. 57–59.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

kreślana jest ważna rola koordynatorów wolontariatu, która polega na dobrym poznaniu kandydata (rekrutacja i motywacja), przygotowaniu odpowiedniego szkolenia wprowadzającego w tematykę pomagania osobom chorym, właściwym dobieraniu zadań dla wolontariusza i służeniu pomocą w sytuacjach trudnych oraz kontrolowaniu sposobu realizacji zadań[34].

4. Kluczowe znaczenie przygotowania skazanych do wolontariatu

Codziennie w całym kraju tysiące osadzonych opuszcza mury jednostek penitencjarnych. Pracują odpłatnie w firmach, które ich zatrudniają. Pracują też nieodpłatnie, z czego korzyść czerpią nie tylko hospicja, ale także szpitale, szkoły, domy pomocy społecznej, ośrodki dla niepełnosprawnych, instytucje kulturalne, stowarzyszenia, fundacje itp. To efekt wieloletniej współpracy Służby Więziennej z wieloma instytucjami, to także efekt wysiłków zmierzających do pozyskiwania kolejnych miejsc zatrudnienia dla więźniów.

Większość skazanych jest zainteresowana pracą podczas odbywania kary. Mają świadomość tego, że przy zaangażowaniu się czas kary płynie inaczej. Motywacją jest również możliwość korzystania z nagród określonych w Kodeksie karnym wykonawczym. Pierwszą osobą, której zgłaszają deklarację podjęcia pracy, jest wychowawca działu penitencjarnego. Często jest tak, że temat ten jest przedmiotem kilku lub kilkunastu rozmów. Nie zawsze bowiem chęć pracy osadzonego idzie w parze z jego właściwym funkcjonowaniem w warunkach izolacji penitencjarnej, z zaangażowaniem w prace na terenie oddziału mieszkalnego. Można więc powiedzieć, że rozmowy z wychowawcą (często także z psychologiem lub terapeutą) i same starania o zatrudnienie to pewien proces. Osadzony, oprócz deklaracji, musi także swoimi postawami przekonać, że nadszedł już czas, kiedy można obdarzyć go zaufaniem.

Zawsze wsparciem dla wychowawcy i psychologa może być osąd oddziałowych, funkcjonariuszy działu ochrony, którzy stale przebywają w oddziale ze skazanymi. Ich opinia jest ważna, bo oparta na wielotygodniowej czy wielomiesięcznej obserwacji. Ich doświadczenie i wiedza na temat rzeczywistych, nie tylko deklaratywnych, postaw i zachowań osadzonych, stanowią bezcenne źródło informacji, które dopełniają obraz postaci kandydata do zatrudnienia poza zakładem karnym czy aresztem śledczym. Również dyrektor przeprowadza ze skazanym szereg rozmów, aby poznać osobę, którą za jakiś czas być może skieruje do pracy za więziennym murem.

34 R. Witkowski, *Wolontariat hospicyjny*…, s. 322–323.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

Jeżeli skazany swoim zachowaniem potwierdza, że można mu powierzyć obowiązki pracownika czy wolontariusza i nie ma przeszkód formalnych – rozpoczęta zostaje procedura zatrudnienia. Zostaje skierowany do lekarza, który określa możliwość pracy na konkretnym stanowisku. Swoją opinię pisemnie wyrażają funkcjonariusze działu penitencjarnego (wychowawca, psycholog), kierownik działu ochrony, inspektor do spraw zatrudnienia. Następnie dyrektor podejmuje formalną decyzję o skierowaniu do zatrudnienia. Decyzja o tym, w jakim miejscu, w jakiej instytucji, w której grupie roboczej zatrudniony zostaje więzień, jest podejmowana indywidualnie i weryfikowana na bieżąco w zależności od potrzeb. Takiej samej procedurze poddawani są również skazani kierowani do wolontariatu hospicyjnego.

Hospicjum jest jednak miejscem szczególnym. Dlatego też skazani, którzy są kierowani przez administrację penitencjarną do aktywnego pomagania innym ludziom, są odpowiednio wybierani spośród zróżnicowanej pod wieloma względami populacji osób odbywających karę pozbawienia wolności[35]. Skazany – przebywając w oddziale penitencjarnym przez kilka lub kilkanaście miesięcy lub nawet kilka lat – znajduje się pod stałą obserwacją i w stałym kontakcie z personelem. Wychowawca, psycholog czy też terapeuta, aktywizują, zachęcają do różnorodnych działań, przyglądają się sposobom realizacji zadań wynikających z jego udziału w realizowaniu indywidualnego programu oddziaływań. Wzmacniają, podpowiadają możliwe drogi ich realizacji. Elementem tego procesu jest też rozmowa, podczas której skazany słyszy propozycję uczestnictwa w programie readaptacji społecznej polegającym na zaangażowaniu się w wolontariat hospicyjny[36]. Jeżeli wyraża otwartość na podjęcie tego kroku, decyzję podejmuje komisja penitencjarna (art. 76 k.k.w.).

W podstawowych kryteriach doboru brane są pod uwagę charakter popełnionych przestępstw oraz sposób funkcjonowania w warunkach izolacji penitencjarnej. Dyskwalifikowani są ci osadzeni, którzy mają problemy z samodyscypliną, sprawcy przestępstw przeciwko wolności seksualnej, aktywni uczestnicy podkultury przestępczej, przejawiający tendencje do manipulowania oraz sprawcy przemocy i uzależnieni przed ukończeniem odpowiednich programów terapeutycznych[37].

Kluczowe przed skierowaniem do wolontariatu hospicyjnego są jeszcze inne kryteria. Należą do nich: otwartość na nowe doświadczenia, relacje z innymi osobami, szacunek, akceptowanie słabości, wrażliwość i empatia, gotowość do pomagania drugiemu człowiekowi. Wymienione cechy nie zawsze są akceptowane przez osoby izolowane, choćby ze względów podkulturowych. Dlatego tak ważne w przygotowywaniu osadzonych, kandydatów do wolontariatu, jest wydobywanie

35 A. Paczkowska, P. Krakowiak, R. Witkowski, *Wolontariat więźniów jako dobra praktyka włączania do życia w społeczności*, „Wychowanie na co dzień" 2011, Nr 6 (213), s. 21–22.

36 *Ibidem*, s. 22.

37 A. Paczkowska, *Wolontariat więźniów*…, s. 323–324.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

ich zasobów i mocnych stron oraz wzmacnianie ich przez personel penitencjarny. Pomaganie umierającym jest skrajnie trudnym doświadczeniem, dlatego tak bardzo potrzebne jest wzmacnianie deklaracji i potrzeby bycia pomocnym, wartościowym. Funkcjonariusze i pracownicy Służby Więziennej będący na co dzień w bezpośrednim kontakcie z więźniami potrafią takie cechy dostrzegać w wielu pozornie zwykłych sytuacjach życia społeczności w oddziale[38].

Kolejna weryfikacja kandydata do wolontariatu ma miejsce już w placówce, do której skierowany został skazany. To tu personel decyduje – rozpoznając stopień rzeczywistego zaangażowania i sposób układania relacji interpersonalnych – jakie obowiązki powierzyć wolontariuszowi[39]. Nie do przecenienia jest rola opiekuna, koordynatora ze strony hospicjum. Jest to osoba kluczowa, która nie tylko wskazuje, jakie obowiązki wolontariusz – skazany ma realizować. Powinna być również mentorem, wychowawcą, nauczycielem umiejętności praktycznych oraz akceptowanych w tym miejscu zachowań. Opiekun jest też osobą, która utrzymuje stały kontakt z wyznaczonym przedstawicielem zakładu karnego lub aresztu śledczego, aby w sytuacji konieczności, gdy spotka się z niewłaściwym zachowaniem lub brakiem motywacji ze strony skazanego, natychmiast reagować.

Zdarzają się także sytuacje – co jest zupełnie naturalne – że konfrontacja z miejscem i jego specyfiką skutkuje rezygnacją. Nie każdy bowiem chętny do działania jest odpowiedni do roli wolontariusza[40]. Spotkanie z widokiem ludzi umierających i poważnie chorych, z przestrzenią ośrodka paliatywnego, wywołuje czasem lęki, strach i wycofanie.

Fakt, że skazany już jest wolontariuszem, nie świadczy o tym, że funkcjonariusze Służby Więziennej już nie przyglądają się jego funkcjonowaniu. Wychowawca cały czas monitoruje relacje skazanego z personelem ośrodka oraz relacje z innymi osadzonymi. W przypadku sytuacji konfliktowych pomiędzy nimi – następuje natychmiastowa reakcja. Nie można bowiem dopuścić, aby ich wzajemne nieporozumienia przenosili do miejsca pracy.

5. Podsumowanie

Służba Więzienna w Polsce od kilkunastu lat realizuje autorskie programy readaptacji społecznej współpracując – między innymi – z hospicjami i domami pomocy społecznej. Dzięki temu osoby odbywające karę pozbawienia wolności, mężczyźni i kobiety, mają możliwość doświadczania włączania się w życie społeczności, dla których wartością jest ludzkie życie, godność człowieka, szacunek,

38 *Ibidem*, s. 325.

39 *Ibidem*, s. 324.

40 G.G. Johnson, *A Personal View on Palliative and Hospice Care In Correctional Facilities*, „The Journal of Law, Medicine & Ethics" 1993, Nr 27, s. 238–239.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

odpowiedzialność i tolerancja. Stają się wolontariuszami. Idea wolontariatu społecznego oparta na bezinteresowności, dobrowolności, systematyczności i odpowiedzialności za powierzone obowiązki, sama w sobie jest ogromną wartością, z którą mogą identyfikować się beneficjenci programów resocjalizacyjnych.

Zarówno więzienni wychowawcy, psychologowie i terapeuci, jak i pracownicy ośrodków opieki paliatywnej oraz domów pomocy społecznej dla niepełnosprawnych i chorych, po wielu latach doświadczeń wyrażają przekonanie, że angażowanie skazanych w wolontariat (pomaganie drugiemu człowiekowi) może mieć pozytywny wpływ na ich rozwój osobisty. Wskazują oni, iż skazani stają się odpowiedzialni, cierpliwi, tolerancyjni, identyfikują się z ideami altruistycznymi, zdobywają umiejętność współdziałania w grupie, zmieniają swoje postawy i zachowania wobec innych ludzi. Kontakt z umierającym i cierpiącym człowiekiem zmienia ich sposób postrzegania świata, życia, siebie samego. Motywowanie, kierowanie i monitorowanie funkcjonowania skazanych w miejscach realizacji wolontariatu jest więc szczególnym i skutecznym sposobem przygotowywania ich do powrotu do społeczeństwa.

Przygotowywanie skazanych i kierowanie ich do wolontariatu sprzyja integracji ze społeczeństwem, holistycznie postrzeganemu rozwojowi osobistemu (na poziomie społecznym, psychologicznym, duchowym, religijnym i zawodowym) i dokonywaniu zmian w hierarchii wartości. Jeśli u wielu osób izolowanych w więzieniach dostrzega się skupienie na postawie życiowej typu „mieć", co bardzo często jest przyczyną wejścia w konflikt z prawem, to wolontariat otwiera możliwość kształtowania postawy typu „być". Dążenie do tego i podobnych celów jest dobrym pomysłem na to, aby oddziaływania resocjalizacyjne były konstruktywne i skuteczne.

Bibliografia

Bosaquet N., Salisbury Ch., *Providing a palliative care service*, Oxford University Press 1999.

Cegielska J., *Wolontariat więźniów*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego" 2009, Nr 64.

Council of Europe, *Social reintegration of prisoners*, Report of Social, Health and Family Affairs Committee, Doc. 10838, 7.02.2006.

Górecki M., *Hospicjum w służbie umierającym*, Warszawa 2000.

Johnson G.G., *A Personal View on Palliative and Hospice Care In Correctional Facilities*, „The Journal of Law, Medicine & Ethics" 1993, Nr 27.

Krakowiak P., *Włączanie skazanych do wolontariatu opieki paliatywno-hospicyjnej na świecie i w Polsce. Dobre praktyki współpracy systemu penitencjarnego ze środowiskiem opieki paliatywno-hospicyjnej w Polsce*, „Probacja" 2014, Nr 2.

Krakowiak P., Janowicz A., *Historia i współczesność wolontariatu hospicyjnego*, Krakowiak P., Modlińska A. (red.), [w:] *Podręcznik wolontariusza hospicyjnego*, Gdańsk 2008.

Krakowiak P., Paczkowska A., Witkowski R., *Prisoners as hospice volunteers in Poland*, „Medycyna Paliatywna w Praktyce" 2013, Nr 2, T. 7.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

Kozłowska B., Pawłowski L., *Prawa i obowiązki w wolontariacie hospicyjnym*, Krakowiak P., Modlińska A. (red.), [w:] *Podręcznik wolontariusza hospicyjnego*, Gdańsk 2008.
Machel H., *Wprowadzenie do pedagogiki penitencjarnej*, Gdańsk 1994.
Machel H., *Więzienie jako instytucja karna i resocjalizacyjna*, Gdańsk 2003.
Marczak M. (red.), *Resocjalizacyjne programy penitencjarne realizowane przez Służbę Więzienną w Polsce*, Kraków 2009.
Modlińska A., *Formy wolontariatu hospicyjnego – wolontariat medyczny*, [w:] Krakowiak P., Modlińska A., Binnebesel J. (red.), *Podręcznik koordynatora wolontariatu hospicyjnego*, Gdańsk 2008.
Ostrowska A., Śmierć w doświadczeniu jednostki i społeczeństwa, Warszawa 1997.
Paczkowska A., *Psychologiczne aspekty wolontariatu hospicyjnego*, [w:] Binnebesel J., Janowicz A., Krakowiak P., Paczkowska A. (red.), *Pozamedyczne aspekty opieki paliatywno-hospicyjnej*, Gdańsk 2010.
Paczkowska A., Krakowiak P., Krzyżanowski D., Sikora B., Witkowski R., *Wolontariat hospicyjny jako narzędzie reintegracji społecznej osób pozbawionych wolności*, [w:] Jasiński Z., Widelak D. (red.)., *W poszukiwaniu optymalnego modelu więzienia resocjalizującego*, Opole 2010.
Paczkowska A., Krakowiak P., Witkowski R., *Wolontariat więźniów jako dobra praktyka włączania do życia w społeczności*, „Wychowanie na co dzień" 2011, Nr 6 (213).
Paczkowska A., *Wolontariat więźniów w hospicjum – gdańskie doświadczenia*, „Pastores" 2012, z. 55(2).
Pastwa-Wojciechowska B., *Czy oddziaływania redukujące deficyty wychowawcze u osób naruszających normy prawne mają sens?*, [w:] Marczak M. (red.), *Resocjalizacyjne programy penitencjarne realizowane przez Służbę Więzienną w Polsce*, Kraków 2009.
Pawela S., *Prawo karne wykonawcze. Zarys wykładu*, Kraków 2003.
Pol J.D., *Możliwości wolontariatu w aresztach i zakładach karnych*, „Roczniki Naukowe Caritas" 2001, z. 5.
Świerżewska I., *Współczesne dobre łotry*, „Idziemy" 2010, Nr 51.
Świtała M., Krakowiak P., *Sentenced to care*, „Hospice Information Bulletin" 2007, Nr 6.
Witkowski R., *10 lat współpracy Służby Więziennej z ośrodkami hospicyjnymi*, 2012, http://www.sw.gov.pl/pl/okregowy-inspektorat-sluzby-wieziennej-gdansk/news,10360,oisw-gdansk-10-lat.html (dostęp: czerwiec 2015).
Witkowski R., *Wolontariat hospicyjny więźniów. W kierunku inkluzji społecznej*, [w:] Ciosek M., Pastwa-Wojciechowska B. (red.), *Psychologia penitencjarna*, Warszawa 2016.

Akty prawne

Kodeks Karny Wykonawczy, Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. (Dz.U. z 1997 r., Nr 90, poz. 557 z późn. zm.).

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

http://dx.doi.org/10.18778/8088-454-0.11

Anetta Jaworska

Wsparcie społeczne jako podstawa kapitału społecznego w warunkach wykonywania kary pozbawienia wolności

1. Wstęp

Prezentowane w poniższym artykule pojęcie kapitału społecznego definiowane jest jako swoisty zasób osobisty związany z umiejętnością czerpania wsparcia z przynależności do określonych grup społecznych: rodziny, przyjaciół, organizacji, w zakresie wzajemnego zaufania, lojalności pomiędzy członkami grupy, sieci wzajemnych zależności i wyznawanych norm. Kapitał społeczny stanowi zatem potencjał małych grup[1], w których nawiązywane są silne relacje umożliwiające realizację nie tylko indywidualnych celów jednostki, ale także celów wszystkich jej członków[2]. Stanowi zbiór rzeczywistych oraz potencjalnych zasobów związanych z posiadaniem trwałej sieci związków opartych na wzajemności i szacunku. Jest on generowany przez sieć wzajemnych relacji, wzajemność, zaufanie i respektowanie norm. Istotą kapitału społecznego są zatem sieci społeczne oraz wzajemne relacje panujące pomiędzy członkami społeczeństwa, dzięki którym zarówno jednostki, jak i grupy mogą osiągać większe korzyści i bardziej skutecznie realizować cele[3]. Samo pojęcie kapitału społecznego zostało pierwotnie użyte przez Lyde Hanifan w roku 1916, a spopularyzowane na świecie w latach 80. przez Roberta Putmana oraz Jamesa Colemana, a w późniejszych latach przez Pierre`a Bourdieu i Francisa Fukuyamę[4].

1 K. Sierocińska, *Kapitał społeczny. Definiowanie, pomiar i typy*, „Studia Ekonomiczne" 2011, Nr 1 (LXVIII).

2 F. Fukuyama, *Kapitał społeczny*, [w:] L.E. Harrison, S.P. Huntington (red.), *Kultura ma znaczenie*, Kraków 2003;

3 R.D. Putman, *Samotna gra w kręgle*, Warszawa 2008.

4 Za: K. Sierocińska, *Kapitał społeczny*...

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

W niniejszym artykule kapitał społeczny będzie traktowany jako zasięg i charakter sieci społecznych i uznawany za ważny czynnik oceny prawdopodobieństwa powrotności do przestępstwa[5]. W odniesieniu do możliwości czerpania z kapitału społecznego w środowisku osób odbywających karę pozbawienia wolności najwięcej miejsca poświęca się rodzinie, stanowiącej kluczowy element zwiększania motywacji penitentów do zmiany dotychczasowego stylu życia. W warunkach zakładu karnego istotnym elementem kapitału społecznego jako źródła zasobów jest także personel służby więziennej (niezależnie od szczebli zawodowych i pełnionych funkcji), z którym osadzony ma kontakt fizyczny, psychiczny, a nawet symboliczny[6].

Jednym z najważniejszych wyznaczników kapitału społecznego w warunkach wykonywania kary pozbawienia wolności jest wsparcie społeczne, czyli pomoc w zaspokajaniu społecznych, psychicznych, materialnych, duchowych potrzeb osób skazanych[7]. Do najważniejszych rodzajów wsparcia społecznego, jakie może być dostępne skazanym, należy wsparcie emocjonalne ze strony członków rodziny, przejawiające się doświadczaniem troski, opieki, życzliwości i pozytywnego nastawienia do osadzonego (traktowania go jako członka rodziny, pomimo jego pobytu w zakładzie karnym). Wśród innych rodzajów pomocy dostępnych osobom odbywającym karę pozbawienia wolności należy także wsparcie informacyjne (np. dawanie rad służących zrozumieniu własnych problemów oraz własnych zdolności do przezwyciężenia sytuacji trudnych), wsparcie instrumentalne (udzielnie bezpośredniej pomocy materialnej dla skazanych) oraz duchowe (pocieszanie i pomoc w zrozumieniu sensu istniejącej sytuacji). Jednym z podstawowych modeli wsparcia społecznego jest model efektu głównego, wynikający z założenia, że już samo podtrzymywanie więzi społecznych oraz przynależność do szerokiej sieci kontaktów społecznych (kontakty rodzinne, zawodowe, przynależność do grup wsparcia, grup hobbystycznych, religijnych) posiada moc redukowania poziomu stresu wynikającego z sytuacji trudnych, a zatem także odbywania kary pozbawienia wolności. Tak np. w prowadzonych na świecie badaniach[8] wykazano, że małżeństwo istotnie osłabia tendencję do popełniania przestępstw, a pozostawanie osób skazanych w związkach rodzinnych (małżeńskich i rodzicielskich) w znaczny sposób obniża ich powrotność do przestępstwa. Pomoc otrzymywana od rodziny podczas odbywania wyroku pozbawienia wolności oraz podtrzymywanie kontaktu okazuje się osłabiać skłonność do recydywy przestępczej[9], a największą barierą utrudniającą powrót do normalności jest brak wsparcia ze strony rodziny oraz innych formalnych i nieformalnych grup społecznych.

---

5 D. Halpern, *Social Capital*, Cambridge 2005.

6 K. Ostrowska, *Psychologia resocjalizacyjna, W kierunku nowej specjalności psychologii*, Warszawa 2008.

7 *Ibidem*.

8 Zob. np.: R.D. King, R. Massoglia, R. Macmillan, *The Context of Marrige and Crime, Gender, the Propensuty to Marry and Offending in Early Adulthood*, „Criminology" 2007, Nr 45(1), s. 33–65.

9 Wright i Wright za: A. Barczykowska, S. Dzierzyńska-Breś, M. Muskała, *Systemy oddziaływań resocjalizacyjnych Anglii i Stanów Zjednoczonych Ameryki*, Poznań 2015.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

Należy przy tym pamiętać, że podstawą wykorzystania sieci społecznej jako zasobu jednostki jest nie tylko posiadanie powiązań, ale przede wszystkim subiektywne doświadczanie wsparcia ze strony innych, czyli odczucie bycia wspieranym. Świadomość tego, że w razie potrzeby można liczyć na emocjonalną i instrumentalną pomoc ze strony innych nazywane jest w literaturze spostrzeganiem wsparcia[10], a ludzie posiadający wysoki jego poziom okazują się bardziej efektywni w szukaniu pomocy. Bycie pełnosprawnym członkiem społeczności wymaga bowiem od osoby konsultowania pełnionych przez siebie ról społecznych, wyrażanych norm i wszelkich form aktywności z otaczającym ją gremium społecznym. W efekcie możliwość kontaktów z innymi ludźmi, posiadającymi akceptowany społecznie system wartości (rodziną, wychowawcą, terapeutą, pracodawcą itd.), może stanowić istotny zasób osobisty człowieka, jednak dzieje się tak jedynie w przypadku, gdy posiada on ukształtowany mechanizm rozbieżności „Ja realnego" i „Ja powinnościowego", a w przypadku naruszania norm społecznych jest w stanie odczuwać związane z tą sytuacją emocje: wstyd, poczucie winy lub przynajmniej strach przed karą.

Wśród grup społecznych mogących udzielać emocjonalnego, informacyjnego, instrumentalnego i duchowego wsparcia na pierwszym planie plasuje się rodzina skazanego. Rodzina i przyjaciele są najbardziej naturalnym środowiskiem wsparcia, które z natury powinno być najbardziej zainteresowane losem jednostki i gotowym na udzielenie jej funkcjonalnej, emocjonalnej, informacyjnej czy materialnej pomocy. Środowiska te stanowią miejsce silnej identyfikacji emocjonalnej i niezastępowane źródło wsparcia społecznego. Doniosłość rodziny wynika między innymi z pełnienia przez nią wielorakich funkcji służących rozwojowi osobowości i zaspokojeniu potrzeb wszystkich jej członków[11]. Jest niezastępowalną grupą społeczną, kształtującą niepowtarzalność i unikalność każdego człowieka, a brak wsparcia ze strony rodziny stanowi jeden z podstawowych problemów utrudniających reintegrację przestępców[12]. Przegląd dotychczasowych badań empirycznych dość jednoznacznie wskazuje, że brak rodziny (lub posiadanie rodziny o więziach dysfunkcjonalnych) stanowi jedną z częściej wykazywanych charakterystyk klientów polityki reintegracyjnej. Tymczasem po osadzeniu w zakładzie karnym życie rodzinne skazanego często rozpada się całkowicie, a rozwody są najczęściej orzekane zaocznie. W przypadku, gdy osadzony nie posiada rodziny pokoleniowej lub więzy z nią zostały zerwane, a relacja związku małżeńskiego została przerwana, często pozostaje on całkowicie pozbawiony jednego

10 A. Fidelus, *Readaptacja skazanych w wolnościowych strukturach społecznych*, [w:] A. Kieszkowska (red.) *Prawda, dobro piękno. Wymiar filozoficzno-prawny i socjopedagogiczny*, Warszawa 2015, s. 454–468.

11 K. Ostrowska, *Psychologia resocjalizacyjna*...

12 A. Bałandynowicz, *Podmiotowość osoby i dobro wspólne w procesie reintegracji społecznej a system probacji*, [w:] W. Ambrozik, A. Kieszkowska (red.), *Tożsamość grupowa dewiantów a ich reintegracja społeczna*, Kraków 2012, s. 23–40.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

z najważniejszych systemów wsparcia społecznego. Badania Anny Kieszkowskiej[13] wskazują, że brak wsparcia społecznego (osamotnienie) po odbytym wyroku skazującym na karę pozbawienia wolności występuje często łącznie z brakiem celów życiowych, niską samooceną, bezradnością (wynikającą z braku pozytywnych doświadczeń) oraz destrukcyjnymi sposobami radzenia sobie ze stresem, takimi jak zachowania agresywne oraz używanie i nadużywanie środków psychoaktywnych (w tym alkoholu).

Z zaprezentowanego przez Dereka Iwamoto i współpracowników[14] przeglądu badań wynika, że dla mężczyzn przebywających w zakładach karnych, bardziej znaczące jest poszukiwanie nieformalnych źródeł wsparcia (przyjaciół, rodziny, wspólnoty) niż profesjonalnej pomocy, takiej jak terapia. Wsparcie społeczne stanowi zatem istotny bufor, łagodzący skutki cierpienia psychicznego, tym samym zwiększając prawdopodobieństwo podjęcia pracy nad zmianą. Osoby, które korzystają z nieformalnych źródeł wsparcia (przyjaciół, rodziny, społeczności), zgłaszają podczas odbywania kary pozbawienia wolności mniej symptomów psychopatologii niż osoby podlegające specyficznym dla zakładu karnego terapiom, lecz pozbawione wsparcia.

2. Metody badań i grupa badana

Problem: Czy poziom wsparcia społecznego zwiększa możliwość objaśniania postaw wobec pracy wśród skazanych mających możliwość odpłatnego zatrudnienia podczas odbywania kary pozbawienia wolności?

Hipoteza: Poziom wsparcia społecznego, subiektywnie doświadczanego przez osadzonych, zwiększa możliwość przewidywania poziomu pozytywnych postaw wobec pracy mężczyzn odbywających karę pozbawienia wolności.

Operacjonalizacja zmiennych:

1. Pomiaru jawnych postaw wobec pracy dokonano przy zastosowaniu: „Skali postaw wobec pracy" (własnego autorstwa)[15];
2. Pomiaru poziomu wsparcia społecznego dokonano przy zastosowaniu „Skali wsparcia społecznego" (własnego autorstwa)[16].

13 A. Kieszkowska, *Inkluzyjno-katalaktyczny model reintegracji społecznej skazanych. Konteksty resocjalizacyjne*, Kraków 2012.

14 D.K. Iwamoto, D.M. Gordon, A. Oliveros, M.A. Perez-Cabello, T. Brabham, A.S. Lanza, W. Dyson, *The role of masculine norms and informal support on mental health in incarcerated men*, „Psychology of Men and Masculinity" 2012, Nr 13(3), s. 283–293.

15 Zob. A. Jaworska, *Zasoby osobiste i społeczne skazanych w procesie oddziaływań penitencjarnych*, Kraków 2016.

16 *Ibidem*.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

W celu zweryfikowania hipotezy o możliwości wyjaśniania postaw wobec pracy (jako jednego z podmiotowych wskaźników udanej readaptacji społecznej) osób odbywających karę pozbawienia wolności przy pomocy poziomu otrzymywanego przez nich wsparcia społecznego – zastosowano analizy regresji liniowych. W poniższych analizach uwzględniono wyniki badań kwestionariuszowych 154 osadzonych, którzy podczas odbywania kary pozbawienia wolności podejmowali odpłatne zatrudnienie. Badania przeprowadzono na terenie Zakładu Karnego w Czarnem, wyróżniającego się na arenie jednostek penitencjarnych w Polsce znaczącą liczbą miejsc pracy dla osadzonych, wynikającą z funkcjonowania na terenie jednostki pozawięziennych podmiotów gospodarczych.

3. Analiza korelacji pomiędzy zmiennymi

Analiza dotyczy związków pomiędzy okresem zatrudnienia skazanych, ich postawami wobec pracy a poczuciem otrzymywanego wsparcia społecznego. Wartości współczynników *r* Pearsona zaprezentowano w Tabeli 1.

Tabela 1. Korelacje pomiędzy okresem zatrudnienia, poczuciem wsparcia społecznego a postawami skazanych wobec pracy

Zmienne	Afektywne postawy wobec pracy	Normatywne postawy wobec pracy
Okres zatrudnienia (*N*=154)	0,13*	0,52***
Wsparcie społeczne (*N*=154)	0,07	0,36**

Uwagi: **p<0,01; ***p<0,001; współczynnik pozbawiony oznaczenia jest nieistotny statystycznie

Źródło: oprac. własne.

Okres zatrudnienia skazanych podczas odbywania kary pozbawienia wolności w zakładach karnych koreluje pozytywnie zarówno z normatywnymi, jak i autotelicznymi postawami skazanych wobec pracy, co oznacza, że im dłuższy jest okres zatrudnienia, w tym bardziej pozytywny sposób jest traktowana jako działanie przynoszące korzyść innym ludziom i źródło osobistej satysfakcji. Okres zatrudnienia skazanych najsilniej (i pozytywnie) koreluje z normatywnymi postawami wobec pracy (r=0,52; p<0,001), a także słabo (lecz istotnie pozytywnie: r=0,13; p<0,001) z postawami afektywnie pozytywnymi (zdolność do czerpania z pracy podstawy budowania własnej tożsamości).

Drugą rozpatrywaną zmienną jest poczucie otrzymywanego wsparcia społecznego. Ze zmienną tą korelują umiarkowanie, normatywne postawy wobec pracy (r=0,36; p<0,01). Można zatem przyjąć, że im wyższy poziom wsparcia społecznego otrzymują skazani, w tym większym stopniu postrzegają znaczenie i wartość własnej pracy na rzecz dobra społecznego.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

4. Wsparcie społeczne jako moderator postaw wobec pracy wśród skazanych mających możliwość odpłatnego zatrudnienia

W kanonie oddziaływań resocjalizacyjnych praca była obecna od samego ich początku. Obecnie powszechnie akcentowana jest utylitarna wartość pracy, jej znaczenie rozwojowe, zgodność z potencjałami oraz możliwość budowania społecznej, kulturowej i osobowej tożsamości człowieka.

W pierwszym kroku analizowano możliwość wyjaśniania poziomu normatywnych postaw wobec pracy prezentowanych przez mężczyzn odbywających karę pozbawienia wolności i mających możliwość wykonywania odpłatnego zatrudnienia, przy pomocy wsparcia społecznego otrzymywanego od rodziny i bliskich na wolności. Zastosowano krokową analizę regresji, gdzie zmienną wyjaśnianą uczyniono „normatywne postawy wobec pracy", a jako predyktory wprowadzano krokowo: „okres zatrudnienia" osadzonych oraz poziom wsparcia społecznego. Wyniki analizy zaprezentowano w Tabeli 2.

Tabela 2. Wyniki krokowej analizy regresji dla zmiennej kryterialnej – normatywne postawy wobec pracy przy przyjęciu predyktorów w postaci: okresu zatrudnienia osadzonych oraz wsparcia społecznego (*N* = 154)

Predyktor	DR^2	*B*	*SE*	β
Krok 1	0,12***		4,28	
Okres zatrudnienia		3,36		0,32***
Krok 2 (pełny model)	0,29***		4,66	
Okres zatrudnienia		3,12		0,30***
Wsparcie społeczne		0,29		0,27***

Uwagi: DR^2 – skorygowane R^2 – współczynnik determinacji; *B* – niestandaryzowany współczynnik kierunkowy; *SE* – błąd oszacowania, β – współczynnik standaryzowany Beta; ***istotność na poziomie $p<0{,}001$

Źródło: oprac. własne.

Przeprowadzona analiza regresji wielokrotnej wykazała dobre dopasowanie obu modeli $pp<0.001$ (model I: $F(1,152) = 22{,}15$; model II: $F(2,151) = 19{,}24$. Pierwszy krok budowania modelu obejmował wprowadzenie zasadniczego predyktora mającego potencjalny związek z kształtowaniem normatywnych postaw wobec pracy – **okres zatrudnienia** i zgodnie z oczekiwaniami okazało się, że przy pomocy okresu zatrudnienia skazanych podczas odbywania wyroku można w istotny sposób wyjaśnić 12% wariancji **normatywnych postaw wobec pracy**, a błąd oszacowania wynosi $SE = 4{,}36$. Dodanie w drugim kroku kolejnego predyktora – **wsparcia społecznego** spowodowało, że odsetek wyjaśnianej wariancji zwiększył się do 29% ($DR^2 = 0{,}29$), błąd standardowy oszacowanie uległ jednak pewnemu zwiększeniu ($SE = 4{,}66$), a test zmiany testu Fishera okazał się istotny na poziomie $p<0{,}001$.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

W drugim z opracowanych modeli większą siłą wpływu okazał się odznaczać okres zatrudnienia (β = 0,30), przy słabej choć istotnej sile wpływu wsparcia społecznego (β = 0,27).

Okazało się zatem, że łączne rozpatrywanie wpływu obu zmiennych pozwala na zwiększenie możliwości wyjaśniania poziomu prezentowanych przez skazanych normatywnych postaw wobec pracy. Im bardziej stabilna i długotrwała jest możliwość wykonywania pracy oraz w im większym zakresie skazany jest otoczony znaczącym wsparciem ze strony rodziny i bliskich, w tym większy jest poziom prezentowanych przez niego normatywnych postaw wobec, a zatem w tym większym zakresie uznaje, że praca powinna przynosić pożytek nie tylko osobie ją wykonującej, ale także przyczyniać się do rozwoju dobra społecznego.

Drugi element analizy dotyczył możliwości wyjaśniania poziomu autotelicznych postaw wobec pracy prezentowanych przez mężczyzn odbywających karę pozbawienia wolności w zależności od okresu ich odpłatnego zatrudnienia posiadanego wsparcia społecznego (bliskich więzi z osobami na wolności i poczucia otrzymywanego z ich strony). Wyniki analizy krokowej w zakresie możliwości przewidywania **autotelicznych postaw wobec pracy** przy pomocy wymienionych powyżej zmiennych zawarto w Tabeli 3.

Tabela 3. Wyniki krokowej analizy regresji dla zmiennej kryterialnej – autoteliczne postawy wobec pracy przy przyjęciu predyktorów w postaci: okresu zatrudnienia osadzonych oraz wsparcia społecznego (*N* = 154)

Predyktor	DR^2	*B*	*SE*	β
Krok 1	0,08*		4,81	
Okres zatrudnienia		1,78		0,15*
Krok 2 (pełny model)	0,14**		4,62	
Długość zatrudnienia		2,37		0,20**
Wsparcie społeczne		0,07		0,17*

Uwagi: DR^2 – skorygowane R^2 – współczynnik determinacji; *B* – niestandaryzowany współczynnik kierunkowy; *SE* – błąd oszacowania, β – współczynnik standaryzowany Beta; *istotność na poziomie $p<0,05$; ** istotność na poziomie $p<0,01$.

Źródło: oprac. własne.

Dane uzyskane w wyniku analizy wykazały dobre dopasowanie obu modeli. W pierwszym kroku wprowadzono do modelu zmienną **okres zatrudnienia**. Model okazał się dopasowany na poziomie $p<0,05$, $F(1,152) = 4,15$. Rozpatrywany w pierwszym kroku wpływ okresu zatrudnienia na kształtowanie się postaw afektywnych okazał się wyjaśniać wariancję tej zmiennej na poziomie $DR^2 = 0,08$ ($p<0,05$), co oznacza, że przy pomocy okresu zatrudnienia osadzonych można wyjaśnić 10% wariancji ich zdolności do czerpania autotelicznej satysfakcji z wykonywania pracy. Kolejny krok budowania modelu obejmował dodanie kolejnej zmiennej w postaci **wsparcia społecznego**. Dopasowanie tego modelu ukształtowało się

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

na poziomie $p<0,01$ ($F(2,151) = 4,82$). Dodanie predyktora w postaci wsparcia społecznego zwiększyło istotnie poziom wyjaśnianej wariancji **autotelicznych postaw wobec pracy** do poziomu 14% ($DR^2 = 0,14$, $p<0,01$), zmniejszył się także nieco błąd standardowy oszacowania ($SE = 4,62$), a test zmiany F okazał się istotny na poziomie $p<0,01$.

5. Podsumowanie wyników i wnioski

Możliwość oraz długość okresu wykonywania pracy zarobkowej podczas odbywania kary pozbawienia wolności przez skazanych w szczególności zwiększa prawdopodobieństwo kształtowania pozytywnych normatywnych oraz autotelicznych postaw skazanych wobec pracy. Jednocześnie wykazano, że możliwość przewidywania pozytywnych postaw wobec pracy wśród mężczyzn odbywających karę pozbawienia wolności wzrasta, gdy jednocześnie uwzględniamy czynnik będący składową kapitału społecznego posiadanego przez skazanych – wsparcie społeczne. Kształtowanie się postawy traktującej pracę jako działanie dla dobra społecznego oraz zdolności do uznawania pracy jako autotelicznie istotniej aktywności, w równym stopniu jest uzależnione od długości ich zatrudnienia, co od wsparcia ze strony najbliższych. Kapitał społeczny okazuje się zatem czynnikiem istotnym dla możliwości osiągania pozytywnych efektów oddziaływań penitencjarnych przez pracę. Wśród osób pracujących, lecz pozbawionych wsparcia ze strony rodziny, kształtowanie się pożądanych resocjalizacyjnie postaw wobec pracy jest zatem w znacznym stopniu utrudnione.

W świetle zaprezentowanych analiz – w realizacji oddziaływań penitencjarnych niezwykle zasadne wydaje się zwiększenie strategii zaangażowania wspólnot ludzkich: członków rodziny, przyjaciół, sąsiadów, współpracowników, grup hobbystycznych i religijnych, w zakresie utrzymywania regularnych i wspierających kontaktów z osobami odbywającymi karę pozbawienia wolności. Nowe strategie oddziaływań wobec sprawców przestępstw powinny doprowadzić do zapewnienia powszechnie funkcjonujących systemów wsparcia społecznego.

Bibliografia

Bałandynowicz A., *Podmiotowość osoby i dobro wspólne w procesie reintegracji społecznej a system probacji*, [w:] Ambrozik W., Kieszkowska A. (red.),*Tożsamość grupowa dewiantów a ich reintegracja społeczna*, Kraków 2012.

Barczykowska A., Dzierzyńska-Breś S., Muskała M., *Systemy oddziaływań resocjalizacyjnych Anglii i Stanów Zjednoczonych Ameryki*, Poznań 2015.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

Fidelus A., *Readaptacja skazanych w wolnościowych strukturach społecznych*, [w:] Kieszkowska A. (red.), *Prawda, dobro, piękno. Wymiar filozoficzno-prawny i socjopedagogiczny*, Warszawa 2015.
Fukuyama F., *Kapitał społeczny*, [w:] Harrison L.E., Huntington S.P. (red.), *Kultura ma znaczenie*, Kraków 2003.
Halpern D., *Social Capital*, Cambridge 2005.
Iwamoto D.K., Gordon D.M., Oliveros A., Perez-Cabello M.A., Brabham T., Lanza A.S., Dyson W., *The role of masculine norms and informal support on mental health in incarcerated men*, „Psychology of Men and Masculinity" 2012, Nr 13(3), s. 283–293.
Kieszkowska A., *Inkluzyjno-katalaktyczny model reintegracji społecznej skazanych. Konteksty resocjalizacyjne*, Kraków 2012.
King R.D., Massoglia R., Macmillan R., *The Context of Marrige and Crime, Gender, the Propensuty to Marry and Offending in Early Adulthood*, „Criminology" 2007, Nr 45(1), 33–65.
Ostrowska K., *Psychologia resocjalizacyjna, W kierunku nowej specjalności psychologii*, Warszawa 2008.
Putman R.D., *Samotna gra w kręgle*, Warszawa 2008.
Sierocińska K., *Kapitał społeczny. Definiowanie, pomiar i typy*, „Studia Ekonomiczne" 2011, Nr 1 (LXVIII).

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

http://dx.doi.org/10.18778/8088-454-0.12

Monika Kotowska
Marta Romańczuk-Grącka

Wolność religijna w warunkach izolacji penitencjarnej

1. Wstęp

Wolność religijna jest jednym z fundamentalnych praw człowieka wynikających z jego godności. Jest prawem oczywistym, jednak jego gwarancje nie zawsze, nie wszędzie i nie wobec wszystkich są realizowane w jednakowym stopniu. Izolacja penitencjarna należy do sytuacji szczególnych, co przede wszystkim spowodowane jest tym, że więzienie jest z założenia instytucją totalną. Realizacja wolności religijnej w tych warunkach doznaje pewnych ograniczeń i nie zawsze stanowi to naruszenie prawa.

Na tym tle pojawiają się wątpliwości, czy gwarantowany przepisami prawa karnego wykonawczego zakres wolności religijnej jest wystarczający, a jeśli tak, to jak kształtuje się mechanizm limitacyjny w przypadku przekroczenia jej granic – tak specyficzny w warunkach odbywania kary pozbawienia wolności. Warto też się zastanowić, czy szczególna ochrona wolności religijnej osób skazanych, generująca przecież dodatkowe koszty, wymagająca szczególnego dostosowania infrastruktury, czy zapewnienia środków technicznych, a także odpowiedniej organizacji na terenie jednostek penitencjarnych, posiada inne uzasadnienia ponad zalecenia organów międzynarodowych. Oprócz odpowiedzi na te pytania celem artykułu jest także sygnalizacja wybranych problemów związanych z przestrzeganiem wolności religijnej na terenie zakładów karnych i aresztów śledczych w odniesieniu do różnic kulturowych i religijnych w obrębie populacji więziennej.

Problematyka wolności religijnej w warunkach izolacji penitencjarnej jest zagadnieniem wielopłaszczyznowym i jej wszechstronne omówienie nie jest zabiegiem możliwym, zatem celowo pominięto formalne gwarancje tej wolności, skupiając się wyłącznie na normach materialnoprawnych.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

2. Pojęcie wolności religijnej

Wolność jest dobrem docenianym w kręgu kultury europejskiej i nie tylko, jest dobrem uniwersalnym[1]. Jako pojęcie stanowi również *uniwersalium* – należy do pojęć niedefiniowalnych. Konkretyzacja obszaru wolności do religii, sumienia czy wyznania, wymaga dodatkowego określenia zakresów tych pojęć, co również nie jest zabiegiem prostym. Problem ten karkołomny na płaszczyźnie filozoficznej nie jest wcale łatwiejszy w naukach prawnych, gdyż u podstaw badań nad tą problematyką napotykamy na brak jednolitej terminologii na gruncie ustawodawstwa polskiego. Konstytucja RP i umowy międzynarodowe dotyczące ochrony praw człowieka posługują się terminem „wolność sumienia i religii". Natomiast w ustawodawstwie zwykłym dominuje określenie „wolność sumienia i wyznania"[2].

Pojęcie religii można tłumaczyć według licznych kryteriów. Dla niektórych definicji konstytutywnym elementem jest wiara w istotę nadludzką. Kłopotliwe jest jednak przypisanie do tak rozumianej religii buddyzmu. Kryterium może stanowić relacja do *sacrum*, ale i te – wyrażane w socjologii religii między innymi przez Emile'a Durkheima – definicje nastręczają pewnych kłopotów, gdyż samo kryterium jest nieostre i trudno poddaje się definiowaniu. Poza tym znów nie można według tych definicji do religii zaliczyć wielu tradycyjnych wierzeń wschodnich. Niemniej taka interpretacja została przyjęta w orzeczeniu NSA w odniesieniu do możliwości rejestracji związku wyznaniowego, zgodnie z którym organ rejestrujący uprawniony jest do zbadania, czy wnioskodawca w swoim statucie uwzględnia Boga jako świętość (*sacrum*)[3].

Pod względem językowym „religia" i „wyznanie" nie są synonimami. Pierwsze z pojęć zdaje się mieć znacznie szerszy zakres względem drugiego. Ponadto kładą one akcenty na zupełnie odmienne płaszczyzny identyfikowania obszarów wolności (wewnętrznej – sumienia i zewnętrznej – wyznania). Można by jednak – idąc za głosem Małgorzaty Makarskiej – przyjąć tymczasowy kompromis jednakowego ich traktowania z perspektywy wykładni celowościowej i postulować dostosowanie (przy najbliższych okazjach nowelizacji) terminologii zawartej w ustawodawstwie zwykłym (w tym Kodeksu karnego z 1997 roku) do terminologii konstytucyjnej („wolność sumienia i religii")[4].

---

1 M. Surkont, *Zmiany dotyczące ochrony wolności w projekcie kodeksu karnego*, „Przegląd Sądowy" 1996, Nr 9, s. 1.

2 M. Romańczuk-Grącka, *Prawna ochrona wolności sumienia i religii w retrospektywie myśli Biskupa, Profesora, Generała Wojska Polskiego Tadeusza Płoskiego*, [w:] B. Sitek, T. Jasudowicz, M. Seroka (red.), *Fides et bellum. Księga poświęcona pamięci Księdza Biskupa, Profesora, Generała Śp. Tadeusza Płoskiego*, t. 1, Olsztyn 2012.

3 Orzeczenie NSA z dnia 23 stycznia 1998 r., przytoczone w Rządowym raporcie o niektórych zjawiskach związanych z działalnością sekt w Polsce, Warszawa 2000, s. 31.

4 Zob. M. Makarska, *Przestępstwa przeciwko wolności sumienia i wyznania w Kodeksie karnym z 1997 roku*, Lublin 2005, s. 20–21; por. W. Brzozowski, *O pojęciu granic wolności sumienia i wyznania*, „Studia Prawnicze" 2007, Nr 1, s. 67–68; por. J. Szymanek, *Wolność sumienia i wyznania w Konstytucji RP*, „Przegląd Sejmowy" 2006, Nr 2, s. 51–54.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

W niniejszej pracy autorki posługują się pojęciem wolności religijnej jako najszerszym i najbardziej elastycznym. Jest to też pojęcie prawne używane w art. 106 k.k.w. W nauce prawa wyznaniowego przez wolność religijną rozumie się w sensie pozytywnym – uprawnienie woli osoby ludzkiej, nieograniczonej żadnym przymusem, do samookreślenia siebie w sprawach religijnych, w ramach celów religijnych i według norm prawno-religijnych. Często pojmuje się ją także w znaczeniu negatywnym jako wolność od jakiegokolwiek przymusu ze strony innych jednostek, grup społecznych czy jakiejkolwiek władzy[5].

Jeśli chodzi o zakres podmiotowy wolności religijnej jako dobra osobistego, przysługuje ono przede wszystkim każdemu człowiekowi korzystającemu z niej w sposób indywidualny. W sensie filozoficznym zasadniczym i pierwotnym bytem substancjalnym jest więc osoba ludzka. Pozostałe byty mają charakter wtórny. Wśród nich wymienia się zwykle rodzinę i wspólnoty religijne[6]. Osoba ludzka i jej godność są zatem punktem wyjścia do dalszych rozważań zawartych w niniejszej pracy.

3. Wolność religijna a indywidualizacja penitencjarna

Indywidualizacja penitencjarna jest bardzo istotnym elementem wykonywania kary pozbawienia wolności[7]. Jej podstawy reguluje art. 67 k.k.w. oraz ustawowe kryteria klasyfikacji skazanych zawarte w *Rozdziale X Oddział 3* tego aktu pod tytułem *Wykonywanie kary i jej indywidualizacja*[8]. Skazani podlegają klasyfikacji zewnętrznej (wybór właściwego systemu wykonywania kary, rodzaju i typu zakładu karnego) i wewnętrznej (rozmieszczenie wewnątrz zakładu karnego w sposób pozwalający dostosowywać środki i metody oddziaływania penitencjarnego do potrzeb skazanych). Celem jest stwarzanie warunków sprzyjających indywidualnemu postępowaniu ze skazanymi, zapobieganiu szkodliwym wpływom skazanych zdemoralizowanych oraz zapewnieniu skazanym bezpieczeństwa osobistego[9].

Indywidualizacja penitencjarna może być traktowana jednak znacznie szerzej. Według T. Kalisza „postępowanie wykonawcze w toku realizacji celów stawianym poszczególnym karom i środkom reakcji na przestępstwo, powinno być procesem

5 H. Misztal, *Wolność religijna*, [w:] H. Misztal (red.), *Prawo wyznaniowe*, Lublin 2001, s. 206.

6 M. Tokarczuk, *Moc i wytrwałość*, Kraków 1988, s. 146–147.

7 Zob. P. Stępniak, *Indywidualizacja wykonywania kary pozbawienia wolności w systemach penitencjarnych w Polsce i we Francji*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego" 2010, Nr 67–68, s. 9.

8 Na marginesie można wskazać, że przepis w aktualnie obowiązującym stanie prawnym budzi szereg wątpliwości interpretacyjnych. Szerzej patrz: P. Stępniak, *Resocjalizacja w ustawodawstwie penitencjarnym*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego" 2014, Nr 82, s. 77 i n.

9 K. Postulski, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 2016.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

dopasowanym do indywidualnych potrzeb skazanego”[10]. Swoistym rodzajem potrzeb osób skazanych jest prawo do wykonywania praktyk religijnych i korzystania z posług religijnych na terenie jednostki penitencjarnej.

Społeczna readaptacja skazanych jest poważnym wyzwaniem dla współczesnego więziennictwa[11]. Praca z tą grupą wymaga postępowania elastycznego i selektywnego na różnych etapach oddziaływań. Powinno mieć ono charakter wysoce zindywidualizowany i opierać się na szczegółowej diagnozie psychospołecznej dotyczącej osoby skazanej, a uwzględniającej wielu różnych zmiennych, w tym m.in. typu temperamentu i cech osobowości. Diagnoza w ramach elastycznych i selektywnych oddziaływań readaptacyjnych pełni istotną funkcję praktyczną, gdyż pozwala na dobór adekwatnych i specyficznych metod postępowania[12].

Przejawem elastyczności oddziaływań readaptacyjnych jest posługa duszpasterska oferowana i realizowana przez przedstawicieli różnych wyznań. Ekumeniczny wymiar tej posługi wyraża się w działaniach Rady Duszpasterstwa Więziennego powołanej do życia z dniem 1 października 1997 roku z inicjatywy Centralnego Zarządu Służby Więziennej. Jest ona organem doradczym i opiniodawczym Dyrektora Generalnego SW, a jej członkami stałymi są duchowni trzech polskich Kościołów tj.: prawosławnego, ewangelicko-augsburskiego i rzymskokatolickiego. Działalność duszpasterską na terenie zakładów karnych i aresztów śledczych prowadzą również przedstawiciele innych Kościołów i związków wyznaniowych[13].

Na wzór międzynarodowych stowarzyszeń duszpasterskich powstało w Polsce w 1992 roku stowarzyszenie Bractwo Więzienne, działające aktualnie w ponad pięćdziecięciu zakładach karnych i aresztach śledczych w większości diecezji w Polsce. Jest ono oddziałem lokalnym organizacji *Prison Fellowship* (Więzienna Wspólnota) założonego w 1976 roku w Stanach Zjednoczonych, aktualnie działającej w stu dwudziestu pięciu krajach świata. Jest to organizacja o charakterze ekumenicznym. Celem jest nie tylko katechizacja i przygotowanie więźniów do udziału w mszy świętej i przyjęcia sakramentów, ale również organizowanie rekolekcji, spotkań modlitewnych, kółek biblijnych, prowadzenie bibliotek religijnych i przygotowywanie programów audiowizualnych. Inna działalność polega na pomocy więźniom w pojednaniu z rodziną, pomocy charytatywnej więźniom i ich rodzinom, pomocy w poszukiwaniu pracy i mieszkania udzielanej po opusz-

10 T. Kalisz, *Sędziowski nadzór penitencjarny. Polski model nadzoru i kontroli nad legalnością i prawidłowością wykonywania środków o charakterze izolacyjnym*, Wrocław 2010, s. 357.

11 Szerzej na ten temat: G.B. Szczygieł, *Społeczna readaptacja skazanych – próba oceny*, [w:] H. Machel (red.), *Wykonywanie kary pozbawienia w Polsce – w poszukiwaniu skuteczności*, Gdańsk 2006, s. 173 i n.

12 Z. Hołda, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Gdańsk 2008; zob. szerzej: B. Hołyst, *Elastyczność i selektywność oddziaływań resocjalizacyjnych jako warunki ich skuteczności*, „Probacja” 2012, Nr 2, s. 5.

13 Zob. szerzej T. Głowik, *Działalność Kościołów i związków wyznaniowych na terenie jednostek penitencjarnych*, [w:] T. Głowik (red.), *Oddziaływania penitencjarne i terapeutyczne w zakładach karnych i aresztach śledczych w 2010 r.*, Warszawa 2011, s. 190–191.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

czeniu zakładu karnego oraz budowie i prowadzeniu schronisk dla byłych więźniów. Bractwo prowadzi też działalność kulturalno-wychowawczą dla pogłębienia wartości chrześcijańskich, działalność wydawniczą, a także szkoli woluntariuszy pracujących bezpośrednio z osobami osadzonymi i organizuje pielgrzymki[14].

Wzmacnianie postaw religijnych może przyczyniać się do wzmocnienia poczucie własnej wartości i mieć pozytywny wpływ społeczny na inne płaszczyzny osobowości skazanego. Religijność posiada nie tylko aspekt nadprzyrodzony, ale także ma swoją warstwę naturalną, która dostępna jest fenomenologicznej obserwacji i staje się coraz popularniejsza w badaniach empirycznych prowadzonych przez psychologów[15].

4. Religijność a osobowość w świetle teorii resocjalizacji

Pojęcie religijności w psychologii i socjologii religii zawiera w sobie szereg określeń i definicji determinowanych różnymi celami. Określenia te są różnoznaczne, w zależności od akcentu kładzionego na stronę strukturalną czy funkcjonalną określanego zjawiska. Wszystkie jednak wiążą religijność z ludzką podmiotowością, duchowością, życiem wewnętrznym, przeżyciami i zachowaniami człowieka, cechami jego osobowości, rozwojem i ekspresją[16].

Na potrzeby niniejszego opracowania za reprezentatywną uznano definicję Zdzisława Golana, według którego religijność jest rozumiana jako „podmiotowe, indywidualne, ustosunkowanie się człowieka wobec Boga i nadprzyrodzoności, wyrażające się w sferze pojęć i przekonań, uczuć oraz zachowań jednostki”[17]. Należy podkreślić, że religijność jest faktem indywidualnym, bardzo złożonym, bo konstytuują ją zarówno wewnętrzne przeżycia religijne (sądy czy pragnienia), jak i akty zewnętrzne, takie jak ryty czy praktyki religijne[18]. Jednostkowy, subiektywny i indywidualny wymiar tego zjawiska, daje podstawę wyodrębnienia pojęcia „religijność indywidualna” w przeciwieństwie do religijności zbiorowej[19].

14 A. Wdowiszewski, *Duszpasterstwo więzienne*, [w:] M. Ciosek, B. Pastwa-Wojciechowska (red.), *Psychologia penitencjarna*, Warszawa 2016, s. 338–339.

15 B. Szostek, *Zjawisko religijności w psychologii*, „Warszawskie Studia Pastoralne” 2010, Nr 12, s. 135.

16 *Ibidem*, s. 136.

17 Z. Golan, *Pojęcie religijności*, [w:] S. Głaz (red.), *Podstawowe zagadnienia psychologii religii*, Kraków 2006, za: K. Franczak, *Religijność wspierająca rozwój osobowości i pożądanych cech społecznych*, „Studia Medyczne” 2009, Nr 14, s. 68.

18 P. Piwowarczyk, *Chrześcijańskie ośrodki resocjalizacji dla młodzieży*, [w:] M. Ciosek, B. Pastwa-Wojciechowska (red.), *Psychologia penitencjarna*, Warszawa 2016, s. 163.

19 J. Szmyd, *Religijność*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 10, Lublin 2004, kol. 725–726.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

Związki religijności z osobowością zauważa się w następujących płaszczyznach: potrzeby psychiczne, system wartości, emocje i uczucia, lęk i niepokój oraz mechanizmy obronne „ja”[20]. Religijność może wyjaśniać obraz świata, nadawać sens cierpieniu, śmierci i życiu, porządkować wartości i zasady postępowania oraz dawać większe poczucie bezpieczeństwa także przez włączanie jednostki do wspólnoty wierzących. Religijności można przypisać również moc redukowania lęku i poczucia winy oraz kształtowania własnej tożsamości[21]. Analiza literatury przedmiotu i przegląd badań empirycznych prowadzonych różnymi metodami pozwala sformułować tezę, że „wysoki poziom religijności koreluje z wysokim poziomem dojrzałości osobowej i społecznej”[22].

Zdaniem BarbaryKowalskiej-Ehrlich działalność resocjalizacyjna powinna prowadzić do trwałej zmiany w sferze świadomości i w sferze zachowań, oduczania zachowań destrukcyjnych, konstruktywnego uczestnictwa w życiu społecznym, wytwarzania motywacji do działań prospołecznych[23]. Niewątpliwie praktyki religijne w jednostkach penitencjarnych modelują życie religijne osób pozbawionych wolności. Religia jest sprzymierzeńcem i ważnym środkiem motywującym do zmiany postawy[24]. „Transmisja wiary i religijności w codzienności więźnia może zwiększać prawdopodobieństwo skuteczności działania rozumianego jako pozytywny wpływ na więźnia”[25], w szczególności łagodzić konflikty i zmniejszać agresywność w tej populacji[26]. Zakłady karne i areszty śledcze z racji swej specyfiki są miejscami, w których człowiek szczególnie doświadcza samotności. Obecność przewodnika duchowego oraz nawiązanie z nim trwałej, wartościowej relacji może zminimalizować poczucie alienacji osadzonego, pomóc mu w nawiązaniu wartościowych relacji, doprowadzić do pojednaniu z rodziną bądź ofiarami.

Aby oddziaływać w sposób pozytywny na osoby przebywające w izolacji penitencjarnej, zmienić ich postawy, należy zadbać o tworzenie nowych więzi społecznych, ponad te które istnieją między współosadzonymi. Zdaniem Hanny Świdy-Ziemby w procesie tworzenia nowych więzi społecznych należy:

1) ukazywać więźniowi inne wartości (nie można widzieć jego dotychczasowego życia jedynie w kategoriach negatywnych);
2) nawiązywać normalny kontakt oparty na tolerancji i akceptacji, który prowadzi do porozumienia z więźniem (nie tworzy iluzji);

20 S. Głaz, *Doświadczenie religijne a osobowość*, [w:] W. Chaim (red.), *Psychologiczna analiza osobowości niespójnej*, Lublin 1991, za: K. Franczak, *Religijność wspierająca…*, s. 68.

21 P. Piwowarczyk, *Chrześcijańskie ośrodki…*, s. 163.

22 R. Jaworski, *Psychologiczne korelaty religijności personalnej*, Lublin 1989, za: K. Franczak, *Religijność wspierająca…*, s. 71.

23 B. Kowalska-Ehrlich, *System instrukcji profilaktyczno-resocjalizacyjnych*, [w:] *Polska myśl resocjalizacyjna. Wybór tekstów*, Warszawa 1993, s. 195.

24 K. Sitnik, K. Mrozek, *Prawo skazanych do korzystania z wolności religijnej*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” 2011, Nr 4, s. 205.

25 M. Kuć, *Duszpasterstwo więzienne a indywidualizacja kary pozbawienia wolności*, [w:] J. Świtka, M. Kuć (red.), *Duszpasterstwo więzienne w pracy penitencjarnej*, Lublin 2007, s. 136.

26 T. Szymanowski, *Charakterystyka więziennictwa polskiego w zestawieniu z więziennictwem w innych krajach europejskich*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2013, Nr 78, s. 33–34.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

3) dążyć do tego, aby poczucie winy nie rozpoczynało procesu resocjalizacji, ale go finalizowało;
4) nowe więzi społeczne stworzone w więzieniu podtrzymywać na wolności, w przeciwnym razie wszystkie wysiłki w okresie izolacji tracą sens[27].

W przypadku więźniów długotrwała zmiana w zachowaniu zależy od promowania własnej wartości. Można to osiągnąć za pomocą powstałych więzi międzyludzkich, w których osoby nawzajem potwierdzają własną wartość[28]. Wzmacnianie postaw religijnych ułatwia poczucie własnej wartości i ułatwia pozytywny wpływ społeczny na pozostałe płaszczyzny osobowości. Gdy więzień odbudowuje swą religijną tożsamość, uczy się budowania przyszłej tożsamości społecznej. Odnalezienie nowej drogi pozwala ponadto skazanemu na osiągnięcie poczucia celu i podniesienie własnej wartości, co z kolei może stać się buforem dla lęku i osamotnienia towarzyszących izolacji więziennej[29].

Wzmacnianie pozytywne postaw społecznych osób odbywających karę pozbawienia wolności jest szczególnym zadaniem duszpasterstwa więziennego, które w czasach współczesnych zainteresowane jest nie tylko człowiekiem uwięzionym, ale również funkcjonariuszami oraz pracownikami Służby Więziennej[30]. System penitencjarny jest bowiem specyficznym systemem społecznym, w którym skuteczność oddziaływań na jednostkę uzależniona jest od prawidłowego funkcjonowania systemu jako całości. Skazany jako członek więziennej społeczności jest tylko jedną ze stron zachodzących w niej różnorodnych interakcji, stąd właśnie pomysł, aby duszpasterstwo więzienne obejmowało również inne osoby zaangażowane w procesy resocjalizacji.

3. Podstawy prawne wolności religijnej w warunkach izolacji penitencjarnej

Wszystkie deklaracje, konstytucje i inne dokumenty o charakterze międzynarodowym regulujące prawa człowieka, począwszy od Statutu ONZ uchwalonego 26 czerwca 1945 roku w San Francisco, zwanego Kartą Praw Człowieka, zwierają przepisy, w których jest mowa o wolności sumienia i wyznania jako jednej z podstawowych i niezbywalnych wolności człowieka.

27 H. Świda-Ziemba, *Tworzenie więzi społecznej w procesie resocjalizacji*, „Materiały Seminaryjne" 1989, Nr 1, s. 10.
28 W. Woźniak, *Duszpasterstwo więzienne a resocjalizacja*, „Studia Teologiczne" 2002, Nr 20, s. 236.
29 J.D. Pol, *Czy religia jest w więzieniu koniecznie potrzebna?*, http://jandezyderiuszpol.pl/publication/view/czy-religia-jest-w-wiezieniu-potrzebna/ (dostęp: 01.08.2016).
30 Z. Nowacki, *Wielowymiarowe znaczenie pracy duszpasterskiej na rzecz osób pozbawionych wolności*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego" 2012, Nr 76–77, s. 169.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

Powszechna Deklaracja Praw Człowieka uchwalona przez Zgromadzenie Ogólne ONZ 10 grudnia 1948 roku czyni to w art. 18, Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności sporządzona w Rzymie 4 listopada 1950 roku – w art. 9, zaś Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych uchwalony przez Zgromadzenie Ogólne ONZ z 16 grudnia 1966 roku – w art. 18. Problematyka wolności religijnej jako jednej z podstawowych zasad prawa międzynarodowego pojawiła się również w Akcie Końcowym KBWE w Helsinkach w 1975 roku, a następnie w Dokumencie Wiedeńskim OBWE z 1989 roku. Ze względu na szczególny podmiot praw człowieka, jakim jest dziecko, wolność religii gwarantuje mu art. 14 Konwencji o Prawach Dziecka uchwalonej przez Zgromadzenie Ogólne ONZ 20 listopada 1989 roku. Istnieje również akt międzynarodowy w całości poświęcony wolności sumienia i wyznania. Jest to nowojorska Deklaracja w Sprawie Wyeliminowania Wszelkich Form Nietolerancji i Dyskryminacji Opartych na Religii lub Przekonaniach przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne ONZ 21 października 1981 roku.

Spośród innych dokumentów międzynarodowych deklarujących wolność sumienia i religii należy wymienić Deklarację w Sprawie Praw Osób Należących do Mniejszości Narodowych lub Etnicznych, Religijnych lub Językowych ogłoszoną 18 grudnia 1992 roku przez Zgromadzenie Ogólne ONZ; Deklarację Podstawowych Praw i Wolności WE z 12 kwietnia 1989 roku; Deklarację Praw Człowieka WE z 29 czerwca 1991 roku; a także Rekomendację z 2 lutego 1993 roku w Sprawie Tolerancji Religijnej w Demokratycznym Społeczeństwie i Rekomendacja z 29 września 1993 roku w Sprawie Rasizmu, Ksenofobii i Nietolerancji przyjęte przez Zgromadzenie Parlamentarne Rady Europy.

Wolność myśli, sumienia i religii zagwarantowana jest również w Karcie Praw Podstawowych Unii Europejskiej z 7 grudnia 2000 roku. Art. 10 ust. Karty stanowi: „Każda osoba ma prawo do wolności myśli, sumienia i religii. Prawo to obejmuje wolność zmiany religii lub przekonań oraz wolność manifestowania religii lub przekonań – indywidualnie lub wespół z innymi oraz publicznie lub prywatnie – w modlitwie, nauczaniu, praktykach i obrzędach".

Międzynarodowa obrona praw człowieka dotyczy wszystkich ludzi na świecie i obejmuje niemal wszystkie sfery ich życia. Nie może więc dziwić to, że w aktach prawnych lub w innych dokumentach międzynarodowych zajęto się prawami osób, które w związku z popełnieniem różnorodnych przestępstw zostały pozbawione wolności, czy to w wyniku skazania, czy też tymczasowego aresztowania[31].

Spośród tych nawiązujących do wolności religijnej należy wymienić rekomendację Rady Europy w sprawie Europejskich Reguł Więziennych przyjęta przez Komitet Ministrów w dniu 11 stycznia 2006 roku, zastępująca wcześniejsze reguły z 1987 roku[32]. Zgodnie z pkt 1 tego dokumentu „Wszystkie osoby pozbawione

31 T. Szymanowski, *Międzynarodowe konwencje o postępowaniu wobec osób skazanych, zwłaszcza osób pozbawionych wolności*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego" 2011, Nr 72–73, s. 19.

32 Zalecenie Komitetu Ministrów Rady Europy dla państw członkowskich Rec (2006) 2 z dnia 11 stycznia 2006 r. w sprawie Europejskich reguł więziennych, przyjęte na 952. posiedzeniu wiceministrów.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

wolności są traktowane z poszanowaniem ich praw człowieka". Jest to jedna z podstawowych zasad, jakimi mają kierować się poszczególne państwa w zapewnieniu określonych standardów opieki penitencjarnej. Reguły w pkt 13 zalecają również bezstronność, „bez jakiejkolwiek dyskryminacji ze względu na płeć, rasę, kolor skóry, język, religię, przekonania polityczne lub inne lub pochodzenie społeczne, przynależność do mniejszości narodowych, stan posiadania, status urodzenia lub inny". Dokument zawiera również zalecenia szczegółowe dotyczące wolności sumienia i wyznania w pkt 29.1, w którym podkreśla, że „Wolność myśli, sumienia i wyznania więźniów jest szanowana". Zakres swobód w tym zakresie ustala pkt 29.2 „Rygor więzienny na tyle, na ile to możliwe, pozwala więźniom na praktykowanie ich religii i wyznań, uczestniczenie w nabożeństwach lub spotkaniach prowadzonych przez zaaprobowanych przedstawicieli tych religii lub wyznań, przyjmowanie wizyt duszpasterskich składanych przez przedstawicieli takich religii i wyznań oraz posiadanie książek lub literatury z zakresu ich lub wyznań". Europejskie Reguły Więzienne w pkt 29.3 jasno określają również zakres tzw. „wolności od" zmuszania „do praktykowania religii lub wyznań, uczestniczenia w nabożeństwach lub przyjmowania wizyt duszpasterskich składanych przez przedstawicieli jakiejkolwiek religii i wyznania". Warto wskazać też pkt 35.1 zalecający zapewnienie osobom poniżej 18 roku życia między innymi „opieki religijnej".

Materialne gwarancje wolności sumienia i wyznania w porządku wewnątrzkrajowym odnajdujemy przede wszystkim w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 roku. Art. 53 ust. 1 zapewnia każdemu człowiekowi wolność sumienia i religii. Wolność religii obejmuje wolność wyznawania lub przyjmowania religii według własnego wyboru oraz uzewnętrzniania indywidualnie lub z innymi, publicznie lub prywatnie, swojej religii przez uprawianie kultu, modlitwę uczestniczenie w obrzędach, praktykowanie i nauczanie. Wolność religii obejmuje także posiadanie świątyń i innych miejsc kultu w zależności od potrzeb ludzi wierzących oraz prawo osób do korzystania z pomocy religijnej tam, gdzie się znajdują[33].

W ramach prawa wyznaniowego stosunki między Rzeczpospolitą Polską a kościołami oraz związkami wyznaniowymi określają ustawy uchwalone na podstawie umów zawartych przez Radę Ministrów z ich właściwymi przedstawicielami[34].

33 Art. 53 ust. 2 Konstytucji RP (Dz.U. z 1997 r., Nr 78, poz. 483).

34 Odrębne ustawy szczegółowe na wzór tej, która obowiązuje w stosunku do Kościoła Katolickiego to: ustawa z dnia 4 lipca 1991 r. o stosunku Państwa do Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego, Dz.U. z 1991 r., Nr 66, poz. 287; ustawa z dnia 13 maja 1994 r. o stosunku Państwa do Kościoła Ewangelicko-Reformowanego w Rzeczypospolitej Polskiej, Dz.U. z 1994 r., Nr 73, poz. 324; ustawa z dnia 13 maja 1994 r. o stosunku Państwa do Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego w Rzeczypospolitej Polskiej, Dz.U. z 1994 r., Nr 73, poz. 323; ustawa z dnia 30 czerwca 1995 r. o stosunku Państwa do Kościoła Ewangelicko-Metodystycznego w Rzeczypospolitej Polskiej, Dz.U. z 1995 r., Nr 97, poz. 479; ustawa z dnia 20 lutego 1997 r. o stosunku Państwa do Starokatolickiego Kościoła Mariawitów w Rzeczypospolitej Polskiej, Dz.U. Nr 41, poz. 253; ustawa z dnia 20 lutego 1997 r. o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego Mariawitów w Rzeczypospolitej Polskiej, Dz.U. z 1997 r., Nr 41, poz. 252; Rozpo-

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

Art. 25 ust. 4 Konstytucji stwierdza, że stosunki między Rzeczpospolitą Polską a Kościołem katolickim określają umowa międzynarodowa zawarta ze Stolicą Apostolską i ustawy. Jest to wspomniany już wyżej Konkordat zawarty dnia 28 lipca 1993 roku między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską, ratyfikowany 25 marca 1998 roku[35] oraz ustawa z 17 maja 1989 roku o stosunku do Kościoła katolickiego[36].

Ustawą regulującą przywileje i obowiązki wszystkich kościołów i innych związków wyznaniowych jest ustawa z 17 maja 1989 roku o gwarancjach wolności sumienia i wyznania[37] zmieniona przez ustawę z 26 czerwca 1997 roku o zmianie ustawy o gwarancjach wolności sumienia i wyznania oraz zmianie niektórych ustaw[38].

Uczucia religijne są także chronione przepisami prawa cywilnego. Podstawowe znaczenie mają tu art. 23 i 24 Kodeksu cywilnego[39]. Wolność *sensu largo* oraz swoboda sumienia stanowią bowiem ustawowo określone dobra osobiste.

Wolność religijna jest chroniona na zasadzie *ultima ratio* również środkami prawa karnego. Penalizacji podlegają obecnie czyny polegające na:

1) ograniczaniu człowieka w prawach ze względu na jego przynależność wyznaniową albo bezwyznaniowość (art. 194 k.k.);
2) złośliwym przeszkadzaniu publicznemu wykonywaniu aktu religijnego kościoła lub związku wyznaniowego o uregulowanej sytuacji prawnej oraz złośliwym przeszkadzaniu pogrzebowi, uroczystościom lub obrzędom żałobnym (art. 195 § 1 i 2 k.k.);
3) obrażaniu uczuć religijnych innych osób poprzez publiczne znieważenie przedmiotu czci religijnej lub miejsca przeznaczonego do publicznego wykonywania obrzędów religijnych (art. 196 k.k.).

Gwarancje materialne wolności religijnej – przysługujące co do zasady wszystkim obywatelom Rzeczypospolitej Polskiej – wynikające z wyżej wymienionych aktów prawnych doznają poważnego ograniczenia w stosunku do osób pozba-

---

rządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 28 marca 1928 r. o stosunku Państwa do Wschodniego Kościoła Staroobrzędowego, nieposiadającego hierarchii duchownej, Dz.U. z 1928 r., Nr 38, poz. 363; ustawa z dnia 21 kwietnia 1936 r. o stosunku Państwa do Muzułmańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej, Dz.U. z 1936 r., Nr 30, poz. 240; ustawa z dnia 21 kwietnia 1936 r. o stosunku Państwa do Karaimskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej, Dz.U. z 1936 r., Nr 30, poz. 241; ustawa z dnia 30 czerwca 1995 r. o stosunku Państwa do Kościoła Polskokatolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej, Dz.U. z 1995 r., Nr 97, poz. 482; ustawa z dnia 30 czerwca 1995 r. o stosunku Państwa do Kościoła Adwentystów Dnia Siódmego w Rzeczypospolitej Polskiej, Dz.U. z 1995 r., Nr 97, poz. 481; ustawa z dnia 30 czerwca 1995 r. o stosunku Państwa do Kościoła Chrześcijan Baptystów w Rzeczypospolitej Polskiej, Dz.U. z 1995 r., Nr 97, poz. 480; ustawa z dnia 20 lutego 1997 r. o stosunku Państwa do gmin wyznaniowych żydowskich w Rzeczypospolitej Polskiej, Dz.U. z 1997 r., Nr 41, poz. 251; ustawa z dnia 20 lutego 1997 r. o stosunku Państwa do Kościoła Zielonoświątkowego w Rzeczypospolitej Polskiej, Dz.U. z 1997 r., Nr 41, poz. 254.

35 Dz.U. z 1998 r., Nr 51, poz. 318.

36 Dz.U. z 1989 r., Nr 29, poz. 154.

37 Dz.U. z 1989 r., Nr 29, poz. 155.

38 Dz.U. z 1997 r., Nr 59, poz. 375.

39 Dz.U. z 1998 r., Nr 21, poz. 94.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

wionych wolności. Zakres wolności religijnej jest więc uregulowany w sposób szczególny w art. 106 § 1 k.k.w.: „Skazany ma prawo do wykonywania praktyk religijnych i korzystania z posług religijnych oraz bezpośredniego uczestniczenia w nabożeństwach odprawianych w zakładzie karnym w dni świąteczne i słuchania nabożeństw transmitowanych przez środki masowego przekazu, a także do posiadania niezbędnych w tym celu książek, pism i przedmiotów”[40]. Należy zauważyć, że względem gwarancji wolności religijnej zawartych w przepisach ogólnych skazani na karę pozbawienia wolności mogą z większości z nich korzystać wyłącznie w dni świąteczne i wyłącznie w zakresie oferty dostępnej w na terenie danego zakładu karnego. Możliwość zaś słuchania nabożeństw transmitowanych przez środki masowego przekazu jest uwarunkowana zakresem dostępu do środków komunikacji, również tych zapośredniczonych przez komputer[41].

Zgodnie z art. 106 § 2 k.k.w. skazany ma prawo do uczestniczenia w prowadzonym na terenie zakładu karnego nauczaniu religii, brania udziału w działalności charytatywnej i społecznej kościoła lub innego związku wyznaniowego, a także do spotkań indywidualnych z duchownym kościoła lub innego związku wyznaniowego, do którego należy. Duchowni tych kościołów lub związków mogą odwiedzać skazanych w pomieszczeniach, w których ci przebywają.

Wśród źródeł wolności religijnej na terenie zakładów karnych i aresztów śledczych należy również wskazać art. 109 k.k.w. gwarantujący wyznawcom mniejszościowych religii w miarę możliwości diety wyznaniowe lub kulturowe.

Aktem wykonawczym określającym szczegółowe zasady wykonywania praktyk religijnych i korzystania z posług religijnych w zakładach karnych i aresztach śledczych jest Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 2 września 2003 roku mające na celu potrzebę zapewnienia warunków dla indywidualnego i zbiorowego uczestnictwa osób osadzonych w tych zakładach i aresztach w nabożeństwach i spotkaniach.

4. Mechanizm limitujący wolność religijną w warunkach izolacji penitencjarnej

Sfera myśli i sumienia, a także wszelki wewnętrzny wymiar religii i przekonań mają charakter absolutny, jednak wolność uzewnętrzniania swojej religii lub przekonań podlega tzw. klauzulom limitacyjnym. Jako przykład takiej klauzuli można podać art. 18 pkt 3 Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych

40 Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. z 1997 r., Nr 90, poz. 557 ze zm.).

41 Zob. szerzej M. Kotowska, *Realizacja prawa do podtrzymywania więzi rodzinnych u osób skazanych na karę pozbawienia wolności za pomocą programu Skype*, [w:] S. Pikulski, W. Cieślak, M. Romańczuk-Grącka (red.), *Przyszłość polskiego prawa karnego. Alternatywne reakcje na przestępstwo*, Olsztyn 2015, s. 441–452.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

uchwalonego przez Zgromadzenie Ogólne ONZ i otwartego do podpisu 16 grudnia 1966 roku: „Wolność uzewnętrzniania własnej religii lub przekonania może podlegać jedynie takim ograniczeniom, które są przewidziane przez ustawę i są konieczne dla ochrony bezpieczeństwa publicznego, porządku zdrowia lub moralności, lub podstawowych praw i wolności innych osób". Analogiczne klauzule znajdują się także w innych aktach prawa międzynarodowego. W niemal identyczny sposób klauzulę limitacyjną formułuje art. 53 ust. 5 Konstytucji Rzeczypospolitej.

Praktycznym przykładem zastosowania takiej klauzuli może być ocena społecznie szkodliwej działalności niektórych sekt religijnych, które ze względu na swą specyfikę i skutki oddziaływania określane są w literaturze kryminologicznej jako sekty destrukcyjne[42]. Zgodnie z Tadeuszem Jasudowiczem należy zaakcentować, że państwo może, a nawet powinno ingerować w działalność sekt, jeśli godzi ona w interesy bezpieczeństwa publicznego, porządek publiczny, zdrowie i moralność, a także prawa i wolności innych osób. Na tle mechanizmu limitacyjnego władze publiczne powinny poczuwać się do pozytywnych obowiązków działania w imię ochrony istotnych interesów „dobra wspólnego". Jeśli zatem działalność sekt w te interesy godzi, to państwo powinno tym pogwałceniom zapobiegać[43].

Zakres wolności religijnej w warunkach izolacji penitencjarnej jest zredukowany wedle kryteriów zawartych zarówno w wiążących Polskę aktach prawa międzynarodowego, jak i Konstytucji RP klauzulach limitacyjnych. Ograniczenia wprowadzone są na mocy ustawy (w tym przypadku jest Kodeks karny wykonawczy) i z powodu konieczności szczególnej ochrony porządku publicznego i bezpieczeństwa państwa. Należy też podkreślić, że w samym Kodeksie karnym wykonawczym ustawodawca również zawarł klauzulę limitacyjną w postaci art. 106 § 3: „Korzystanie z wolności religijnej nie może naruszać zasad tolerancji ani zakłócać ustalonego porządku w zakładzie karnym". Oznacza to, że uzewnętrznianie przekonań religijnych nie może stanowić aktu dyskryminacji i musi odbywać się zgodnie z przepisami regulującymi porządek w przestrzeni penitencjarnej.

42 Zob. M. Romańczuk-Grącka, *Kryminologiczne aspekty sekt destrukcyjnych*, Olsztyn 2008, s. 24–33.

43 T. Jasudowicz, *Sekty i nowe ruchy religijne z perspektywy europejskich standardów praw człowieka*, [w:] W. Nowak, S. Ropiak (red.), *Sekty jako wyzwanie społeczne i religijne,* Olsztyn 2005, s. 123–124.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

5. Wybrane problemy związane z realizacją wolności religijnej w jednostkach penitencjarnych

Korzystanie z wolności religijnej może w konkretnych przypadkach okazać się wielce problematyczne, zwłaszcza jeśli w populacji więziennej weźmie się pod uwagę udział skazanych utożsamiających się z inną kulturą bądź religią mniejszościową w naszym państwie, w szczególności gdy religia jest rzadko praktykowana w kraju odbywania kary pozbawienia wolności. W ostatnim dziesięcioleciu liczba cudzoziemców osadzonych w polskich zakładach karnych i aresztach śledczych kształtowała się na poziomie od 0,37 do 0,70% ogółu osób pozbawionych wolności[44]. Ta grupa z perspektywy penitencjarnej nie stanowiła i nie stanowi wyzwania w sensie ilościowym. Wskazuje się jednak na problemy natury „jakościowej"[45]. Kolejnym zjawiskiem, na które należy zwrócić szczególną uwagę, jest masowa migracja do krajów Unii Europejskiej. Wprawdzie trudno prognozować, czy produktem ubocznym będzie w przyszłości masowa obecność obcokrajowców w polskich jednostkach penitencjarnych, jednak należy przyjąć, że ich liczba się zwiększy, tak jak miało to miejsce w Polsce już wcześniej w przypadku nasilonych migracji[46].

Religią, która budzi w Polsce najwięcej obaw, jest islam. Podobnie jest w innych krajach europejskich. Wyznawcy Allacha stanowią w więzieniach krajów Unii Europejskiej całkiem sporą populację, która wciąż rośnie. Warto więc zastanowić się, czy w przypadku gdyby przedstawiciele tych religii w większym niż dotychczas stopniu stali się pensjonariuszami polskich jednostek penitencjarnych władze więzienne zdołałyby w pełni zapewnić im możliwość praktykowania religijnego, wyrażania swojej kultury i kultywowania tradycji. Jednym z filarów tych religii jest przestrzeganie wymogów spożywania określonych pokarmów lub właściwego ich przyrządzania. W realiach polskiego więziennictwa jest to dość ważny problem, dlatego warto go zgłębić.

W Polsce i w większości krajów europejskich skazani mają możliwość otrzymywania diet religijnych i/lub kulturowych. Zgodnie z treścią przepisu art. 109 § 1 k.k.w. „Skazany otrzymuje trzy razy dziennie posiłki o odpowiedniej wartości

44 Więcej danych: E. Dawidziuk, *Sytuacja obywateli Rzeczypospolitej Polskiej w zagranicznych jednostkach penitencjarnych*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego" 2012, Nr 76–77, s. 51; P. Chabier, *Cudzoziemcy w polskich aresztach śledczych i zakładach karnych*, [w:] A. Kwieciński (red.), *Postępowanie z wybranymi grupami skazanych w polskim systemie penitencjarnym. Aspekty prawne*, Warszawa 2013, s. 244.

45 D. Gajdus, B. Gronowska, *Europejskie standardy traktowania więźniów (rekonstrukcja standardów oraz ich znaczenie dla polskiego prawa i praktyki penitencjarnej). Zarys wykładu*, Toruń 1998, s. 173.

46 Szerzej: G.B. Szczygieł, *Cudzoziemcy w polskich zakładach karnych – wybrane problemy*, [w:] *Status prawny cudzoziemca w Polsce*, „Białostockie Studia Prawnicze" 2007, Nr 2, s. 121.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

odżywczej, w tym co najmniej jeden gorący, z uwzględnieniem wieku skazanego, a w miarę możliwości także wymogów religijnych i kulturowych". Na podstawie tego przepisu Minister Sprawiedliwości wydał Zarządzenie z dnia 22 września 2003 roku w sprawie określenia wartości dziennej normy wyżywienia oraz rodzaju diet wydawanych osobom osadzonym w zakładach karnych i aresztach śledczych[47]. Dieta określana jako wyznaniowa realizowana jest w ramach podstawowej bezmięsnej lub bezwieprzowej normy żywieniowej. Tzw. dietę wyznaniową określa się mianem normy P1, zgodnie z którą osadzony nie jada mięsa wieprzowego albo symbolem P2 w sytuacji, gdy w ogóle nie spożywa mięsa. Osadzony może również skorzystać z normy spersonalizowanej P3 i P4, co oznacza, że z jego diety wyklucza się pewne artykuły spożywcze, np. jajka[48].

Statystyki za 2014 rok wskazują, że z wyżywienia niezawierającego mięsa wieprzowego korzystało 1386 osadzonych, a z normy całkowicie bezmięsnej – 2243, czyli razem 4,6% całej populacji osadzonych. W sumie było to 3629 osób i liczba ta stale rośnie[49].

Przepis art. 109 § 1 k.k.w. stanowi, że skazany otrzymuje posiłki dostosowane do praktyki religijnej „w miarę możliwości". Przyjmuje się, że nie jest to prawo skazanego, ale jego przywilej[50]. Tymczasem w wielu przypadkach może okazać się, że skazani działają jednak instrumentalnie. Osobom odbywającym karę pozbawienia wolności podstawowa norma żywieniowa zaczyna powszechnieć. Skazani zauważają, że osoby które deklarują przynależność religijną, otrzymują jedzenie droższe i często lepsze. Służba Więzienna nie może weryfikować wyznawanej religii, podważać wiarygodności oświadczenia skazanych, którzy często z dnia na dzień stają się wyznawcami innej religii i żądają nowej diety. Swoje wyznanie skazani mogą w każdej chwili zmienić[51]. W przyszłości Służba Więzienna będzie spotykała się z jeszcze bardziej wymagającymi dietami niż muzułmańska i mojżeszowa. Obrazuje to przykład skargi, która wpłynęła od weganina żądającego codziennego wyżywienia składającego się jedynie z warzyw, owoców i orzechów[52].

Osoby przebywające w zakładach karnych i aresztach śledczych podnoszą w skargach kierowanych do Rzecznika Praw Obywatelskich, że po przetransportowaniu do innej jednostki penitencjarnej nie otrzymują diety wyznaniowej, wegetariańskiej lub innej diety indywidualnej ustalone w poprzedniej jednostce.

47 Dz.U. z 2003 r., Nr 167, poz. 1633.

48 E. Szlęzak-Kawa, *Diety religijne i kulturowe*, „Forum Penitencjarne" 2015, Nr 6, s. 14.

49 *Ibidem*.

50 G.B. Szczygieł, *Kształtowanie się prawa skazanego do korzystania z wolności religijnej*, [w:] A. Rzepliński, I. Rzeplińska, M. Niełaczna, P. Wiktorska (red.), *Pozbawienie wolności – funkcje i koszty. Księga Jubileuszowa Profesora Teodora Szymanowskiego*, Warszawa 2013, s. 651.

51 Zob. szerzej AŁ, *Żeby dieta była dietą*, „Forum Penitencjarne" 2015, Nr 6, s. 13.

52 Szerzej: „*Służba się nie skarży*" – z Justyną Chrzanowską, pełnomocnik MSZ ds. postępowań przed Europejskim Trybunałem Praw Człowieka rozmawia Aneta Łupińska, „Forum Penitencjarne" 2015, Nr 10, s. 13.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

Jej przywrócenie następuje dopiero w wyniku złożenia prośby przez osadzonego i zaakceptowaniu jej przez dyrektora jednostki, co następuje zwykle dopiero po kilku dniach. Z badanych skarg wynika, że odmowa przyjęcia posiłku naraża skazanego dodatkowo na konsekwencje dyscyplinarne. Rzecznik opowiedział się za zmianą tej praktyki. Jednostki penitencjarne, do których są kierowane transporty, otrzymują z co najmniej dwudziestoczterogodzinnym wyprzedzeniem informacje o transportowanym, w tym o normie wyżywienia i diecie, z której obecnie korzysta. Dysponując tą informacją, jednostka może bez przeszkód przygotować odpowiednie posiłki dla osadzonego już od początku jego pobytu[53].

Odpowiednie diety nie wydają się niestety jedynym przyszłym wyzwaniem kulturowo-religijnym. Jako kolejny przykład należy wskazać restrykcyjne wymogi higieniczne, sanitarne oraz gwarantujące realizację obrządków religijnych wyznawców Allacha. Muzułmanin modli się pięć razy dziennie, wykorzystując do tego dywanik, a przed modlitwą (i po każdej czynności fizjologicznej) dokonuje ablucji, czyli rytualnego obmycia ciała. Większość polskich cel nie posiada jeszcze własnych łazienek, a jedynie kąciki sanitarne, natomiast łaźnia przysługuje skazanym jedynie dwa razy w tygodniu. Uznanie ablucji za składnik kulturowy wymusiłoby konieczność dostosowanie tych praktyk do warunków sanitarnych, a więc takiego wyposażenia cel, aby były one adekwatne do potrzeb tej grupy skazanych.

Kolejne problemy rodzić się na tle posiadania przedmiotów kultu oraz możliwości zapewnienia im odpowiedniej czci. Wydaje się, że połączenie religijnych uwarunkowań z zasadami bezpieczeństwa może w praktyce penitencjarnej również sprawiać wiele trudności i stać się źródłem formułowania przyszłych skarg przez skazanych.

6. Podsumowanie

Mówiąc o ograniczeniach wolności religijnej w warunkach izolacji penitencjarnej, należy przede wszystkim zwrócić uwagę na gwarancyjny charakter przepisów wyznaczających jej zakres przedmiotowy. Limitujący charakter mają wyłącznie klauzule odwołujące się do porządku publicznego, bezpieczeństwa państwa i analogicznych praw osób współosadzonych. Korzystanie z wolności religijnej nie może naruszać praw i wolności innych osób.

Gwarancje wolności religijnej na terenie zakładów karnych i aresztów śledczych dają możliwość indywidualnego oddziaływania na osoby skazane. Ich realizacja jest odpowiedzią na swoisty rodzaj osób odbywających karę pozbawienia wolności. Badania psychologów i socjologów religii wskazują na zależność postaw

53 https://www.rpo.gov.pl/pl/content/do-dyrektora-generalnego-sw-ws-zapewnienia-osobom-pozbawionym-wolnosci-wyzywienia (dostęp: 01.08.2016).

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

religijnych i poczucia własnej wartości. Pogłębianie postaw religijnych skutkuje redukcją poziomu lęku, łagodzeniem konfliktów i zachowań agresywnych[54]. Dodatkowo informacje o działalności postpenitencjarnej duszpasterstw i stowarzyszeń religijnych pozwalają sformułować wniosek, że współpraca Służby Więziennej z przedstawicielami kościołów i związków wyznaniowych jest elementem pozytywnym w dążeniu do realizacji idei resocjalizacji.

Można uznać, że w perspektywie najbliższych lat krajowe jednostki penitencjarne będą musiały w szerszym niż dotąd zakresie skonfrontować się z osobami reprezentującymi mniejszości etniczne, religijne i kulturowe. Zróżnicowanie populacji penitencjarnej pod względem tożsamości wymusi stworzenie nowych standardów pracy ze skazanymi, zapewnienia gwarancji bezpieczeństwa jednostki przy jednoczesnym poszanowania odmienności i wynikających z niej praw dla osób skazanych.

Bibliografia

AŁ, *Żeby dieta była dietą*, „Forum Penitencjarne" 2015, Nr 6.

Brzozowski W., *O pojęciu granic wolności sumienia i wyznania*, „Studia Prawnicze" 2007, Nr 1.

Chabier P., *Cudzoziemcy w polskich aresztach śledczych i zakładach karnych*, [w:] Kwieciński A. (red.), *Postępowanie z wybranymi grupami skazanych w polskim systemie penitencjarnym. Aspekty prawne*, Warszawa 2013.

Dawidziuk E., *Sytuacja obywateli Rzeczypospolitej Polskiej w zagranicznych jednostkach penitencjarnych*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego" 2012, Nr 76–77.

Franczak K., *Religijność wspierająca rozwój osobowości i pożądanych cech społecznych*, „Studia Medyczne" 2009, Nr 14.

Gajdus D., Gronowska B., *Europejskie standardy traktowania więźniów (rekonstrukcja standardów oraz ich znaczenie dla polskiego prawa i praktyki penitencjarnej). Zarys wykładu*, Toruń 1998.

Głaz S., *Doświadczenie religijne a osobowość*, [w:] Chaim W. (red.), *Psychologiczna analiza osobowości niespójnej*, Lublin 1991.

Głowik T., *Działalność Kościołów i związków wyznaniowych na terenie jednostek penitencjarnych*, [w:] Głowik T. (red.), *Oddziaływania penitencjarne i terapeutyczne w zakładach karnych i aresztach śledczych w 2010 r.*, Warszawa 2011.

Golan Z., *Pojęcie religijności*, [w:] Głaz S. (red.), *Podstawowe zagadnienia psychologii religii*, Kraków 2006.

Hołda Z., *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Gdańsk 2008.

Hołyst B., *Elastyczność i selektywność oddziaływań resocjalizacyjnych jako warunki ich skuteczności*, „Probacja" 2012, Nr 2.

Jasudowicz T., *Sekty i nowe ruchy religijne z perspektywy europejskich standardów praw człowieka*, [w:] Nowak W., Ropiak S. (red.), *Sekty jako wyzwanie społeczne i religijne*, Olsztyn 2005.

Jaworski R., *Psychologiczne korelaty religijności personalnej*, Lublin 1989.

Kalisz T., *Sędziowski nadzór penitencjarny. Polski model nadzoru i kontroli nad legalnością i prawidłowością wykonywania środków o charakterze izolacyjnym*, Wrocław 2010.

54 T. Szymanowski, *Przestępczość i więziennictwo w krajach europejskich (na podstawie informacji statystycznych)*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego" 2016, Nr 90, s. 53.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

Kotowska M., *Realizacja prawa do podtrzymywania więzi rodzinnych u osób skazanych na karę pozbawienia wolności za pomocą programu Skype*, [w:] Pikulski S., Cieślak W., Romańczuk-Grącka M. (red.), *Przyszłość polskiego prawa karnego. Alternatywne reakcje na przestępstwo*, Olsztyn 2015.
Kowalska-Ehrlich B., *System instrukcji profilaktyczno-resocjalizacyjnych*, [w:] Sawicka K. (red.) *Polska myśl resocjalizacyjna. Wybór tekstów*, Warszawa 1993.
Kuć M., *Duszpasterstwo więzienne a indywidualizacja kary pozbawienia wolności*, [w:] Świtka J., Kuć M. (red.), *Duszpasterstwo więzienne w pracy penitencjarnej*, Lublin 2007.
Makarska M., *Przestępstwa przeciwko wolności sumienia i wyznania w Kodeksie karnym z 1997 roku*, Lublin 2005.
Misztal H., *Wolność religijna*, [w:] Misztal H. (red.), *Prawo wyznaniowe*, Lublin 2001.
Nowacki Z., *Wielowymiarowe znaczenie pracy duszpasterskiej na rzecz osób pozbawionych wolności*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego" 2012, Nr 76–77.
Piwowarczyk P., *Chrześcijańskie ośrodki resocjalizacji dla młodzieży*, [w:] Ciosek M., Pastwa-Wojciechowska B. (red.), *Psychologia penitencjarna*, Warszawa 2016.
Postulski K., *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 2016.
Romańczuk-Grącka M., *Kryminologiczne aspekty sekt destrukcyjnych*, Olsztyn 2008.
Romańczuk-Grącka M., *Prawna ochrona wolności sumienia i religii w retrospektywie myśli Biskupa, Profesora, Generała Wojska Polskiego Tadeusza Płoskiego*, [w:] Sitek B., Jasudowicz T., Seroka M. (red.), *Fides et bellum. Księga poświęcona pamięci Księdza Biskupa, Profesora, Generała Śp. Tadeusza Płoskiego*, t. 1, Olsztyn 2012.
Sitnik K., Mrozek K., *Prawo skazanych do korzystania z wolności religijnej*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego" 2011, Nr 4.
Służba się nie skarży – z Justyną Chrzanowską, pełnomocnik MSZ ds. postępowań przed Europejskim Trybunałem Praw Człowieka rozmawia Aneta Łupińska, „Forum Penitencjarne" 2015, Nr 10.
Stępniak P., *Indywidualizacja wykonywania kary pozbawienia wolności w systemach penitencjarnych w Polsce i we Francji*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego" 2010, Nr 67–68.
Stępniak P., *Resocjalizacja w ustawodawstwie penitencjarnym*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego" 2014, Nr 82.
Surkont M., *Zmiany dotyczące ochrony wolności w projekcie kodeksu karnego*, „Przegląd Sądowy" 1996, Nr 9.
Szczygieł G.B., *Cudzoziemcy w polskich zakładach karnych – wybrane problemy*, [w:] *Status prawny cudzoziemca w Polsce*, „Białostockie Studia Prawnicze" 2007, Nr 2.
Szczygieł G.B., *Kształtowanie się prawa skazanego do korzystania z wolności religijnej*, [w:] Rzepliński A., Rzeplińska I., Niełaczna M., Wiktorska P. (red.), *Pozbawienie wolności – funkcje i koszty. Księga Jubileuszowa Profesora Teodora Szymanowskiego*, Warszawa 2013.
Szczygieł G.B., *Społeczna readaptacja skazanych – próba oceny*, [w:] Machel H. (red.), *Wykonywanie kary pozbawienia w Polsce – w poszukiwaniu skuteczności*, Gdańsk 2006.
Szlęzak-Kawa E., *Diety religijne i kulturowe*, „Forum Penitencjarne" 2015, Nr 6.
Szmyd J., *Religijność*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 10, Lublin 2004.
Szostek B., *Zjawisko religijności w psychologii*, „Warszawskie Studia Pastoralne" 2010, Nr 12.
Szymanek J., *Wolność sumienia i wyznania w Konstytucji RP*, „Przegląd Sejmowy" 2006, Nr 2.
Szymanowski T., *Charakterystyka więziennictwa polskiego w zestawieniu z więziennictwem w innych krajach europejskich*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego" 2013, Nr 78.
Szymanowski T., *Międzynarodowe konwencje o postępowaniu wobec osób skazanych, zwłaszcza osób pozbawionych wolności*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego" 2011, Nr 72–73.
Szymanowski T., *Przestępczość i więziennictwo w krajach europejskich (na podstawie informacji statystycznych)*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego" 2016, Nr 90.
Świda-Ziemba H., *Tworzenie więzi społecznej w procesie resocjalizacji*, „Materiały Seminaryjne" 1989, Nr 1.
Tokarczuk M., *Moc i wytrwałość*, Kraków 1988.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

Wdowiszewski A., *Duszpasterstwo więzienne*, [w:] Ciosek M., Pastwa-Wojciechowska B. (red.), *Psychologia penitencjarna*, Warszawa 2016.
Woźniak W., *Duszpasterstwo więzienne a resocjalizacja*, „Studia Teologiczne" 2002, Nr 20.

Akty prawne

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz.U. z 1997 r., Nr 78, poz. 483.
Konkordat zawarty dnia 28 lipca 1993 r. między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską, ratyfikowany 25 marca 1998 r., Dz.U. z 1998 r., Nr 51, poz. 318.
Ustawa z dnia 23 kwietnia 1963 r. – Kodeks cywilny, Dz.U. z 1998 r., Nr 21, poz. 94.
Ustawa z dnia 17 maja 1989 r. o stosunku do Kościoła katolickiego, Dz.U. z 1989 r., Nr 29, poz. 154.
Ustawa z dnia 17 maja 1989 r. o gwarancjach wolności sumienia i wyznania, Dz.U. z 1989 r., Nr 29, poz. 155.
Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny, Dz.U. z 1997 r., Nr 88, poz. 553.
Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy, Dz.U. z 1997 r., Nr 90, poz. 557 z późn. zm.
Ustawa z dnia z 26 czerwca 1997 r. o zmianie ustawy o gwarancjach wolności sumienia i wyznania oraz zmianie niektórych ustaw, Dz.U. z 1997 r., Nr 59, poz. 375.
Zalecenie Komitetu Ministrów Rady Europy dla państw członkowskich Rec 2 z dnia 11 stycznia 2006 r. w sprawie Europejskich reguł więziennych, przyjęte na 952. posiedzeniu wiceministrów.
Zarządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 22 września 2003 r. w sprawie określenia wartości dziennej normy wyżywienia oraz rodzaju diet wydawanych osobom osadzonym w zakładach karnych i aresztach śledczych Dz.U. z 2003 r., Nr 167, poz. 1633.
Orzeczenie NSA z dnia 23 stycznia 1998 r., przytoczone w Rządowym raporcie o niektórych zjawiskach związanych z działalnością sek w Polsce, Warszawa 2000, s. 31.

Netografia

Pol J.D., *Czy religia jest w więzieniu koniecznie potrzebna?*, http://jandezyderiuszpol.pl/publication/view/czy-religia-jest-w-wiezieniu-potrzebna (dostęp: 01.08.2016).
https://www.rpo.gov.pl/pl/content/do-dyrektora-generalnego-sw-ws-zapewnienia-osobom-pozbawionym-wolnosci-wyzywienia (dostęp: 01.08.2016).

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

http://dx.doi.org/10.18778/8088-454-0.13

Mariusz Olężałek

Cenzura korespondencji skazanego pozbawionego wolności z obrońcą

Jednym z podstawowych praw oskarżonego w postępowaniu karnym, a następnie skazanego w toku wykonywania kary w postępowaniu wykonawczym, jest prawo do obrony. W orzecznictwie i piśmiennictwie rozróżnia się tzw. obronę formalną (korzystanie z pomocy obrońcy) oraz obronę materialną (odpieranie zarzutów lub podejmowanie albo zaniechanie czynności dokonywanych samodzielnie lub poprzez swojego obrońcę)[1]. Ta pierwsza wynika *inter alia* z konstytucyjnego prawa, które zostało stypizowane w przepisie art. 42 ust. 2 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.[2], a także szczególnie z art. 6 ust. 1 lit. c Europejskiej Konwencji Praw Człowieka[3] oraz art. 14 ust. 3 lit. b oraz d Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych[4].

1 Zob. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 6 maja 2015 r., IV KK 29/15, „Prokuratura i Prawo" – dodatek „Orzecznictwo" 2015, Nr 9, poz. 11; wyrok Sądu Najwyższego z dnia 4 lutego 2003 r., IV KK 379/02, LEX Nr 75448; *Komentarz do art. 6 k.p.k.*, [w:] T. Grzegorczyk, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz. Tom I. Artykuły 1–467*, Warszawa 2014, s. 67–70; M. Kurowski, *Komentarz do art. 6*, [w:] D. Świecki, B. Augustyniak, K. Eichstaedt, M. Kurowski (red.), *Kodeks postępowania karnego. Komentarz. Tom I*, Warszawa 2015, s. 54–58; D. Gruszecka, *Komentarz do art. 6 k.p.k.*, [w:] J. Skorupka i in. (red.), *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Warszawa 2015, s. 32–34.

2 Dz.U. Nr 78, poz. 483 ze sprost. i zm. (Konstytucja RP weszła w życie w dniu 17 października 1997 r.).

3 Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności, sporządzona w Rzymie w dniu 4 listopada 1950 r., zmieniona następnie Protokołami Nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem Nr 2; weszła w życie w dniu 8 września 1953 r. (Dz.U. z 1993 r., Nr 61, poz. 284 ze zm.; Konwencja weszła w życie w stosunku do Polski w dniu 19 stycznia 1993 r.).

4 Otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 r., przyjęty rezolucją Zgromadzenia Ogólnego ONZ (Dz.U. z 1977 r. Nr 38, poz. 167 ze zm.; Pakt ten wszedł w życie w dniu 18 czerwca 1976 r.).

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

Oskarżonemu przysługuje prawo do korzystania z pomocy trzech obrońców, o czym należy go pouczyć (art. 6 w zw. z art. 77 k.p.k.[5]). Podobne uprawnienie – na podstawie odesłania zawartego w przepisie art. 71 § 3 k.p.k. – posiada podejrzany na etapie postępowania przygotowawczego, jak również skazany w postępowaniu wykonawczym (art. 6 k.p.k. w zw. z art. 77 k.p.k. w zw. z art. 1 § 2 k.k.w.[6]). W celu ustanowienia obrońcy w ostatnim przypadku należy udzielić konkretnemu adwokatowi lub radcy prawnemu upoważnienia do obrony w tym właśnie postępowaniu. Sąd Apelacyjny w Lublinie trafnie zwrócił uwagę w postanowieniu z dnia 31 grudnia 2007 r., że należy wyraźnie wskazać, czy jest to upoważnienie do określonego tylko zachowania (jak np. postępowania o udzielenie odroczenia wykonania kary pozbawienia wolności), czy też do działania w całym postępowaniu wykonawczym. Nawet w sytuacji posiadania obrońcy na wcześniejszych stadiach procesu przez skazanego niezbędne jest jego ponowne ustanowienie[7]. Zwrócić należy również uwagę na zasadny pogląd Tomasza Grzegorczyka, zgodnie z którym nie trzeba udzielać nowego upoważnienia do obrony w sytuacji wydania rozstrzygnięcia w postępowaniu incydentalnym w procesie karnym, które następnie są wykonywane na podstawie reguł Kodeksu karnego wykonawczego, dotyczących przykładowo tymczasowego aresztowania czy zabezpieczenia kar majątkowych[8]. W piśmiennictwie wyrażono także pogląd, z którym należy się zgodzić, że upoważnienie do działania w całym postępowaniu wykonawczym należy złożyć w sądzie pierwszej instancji, który to następnie powinien powiadomić o tym fakcie wszystkie pozostałe organy, do których kierowane jest orzeczenie do wykonania (w tym zakład karny, w którym skazany odbywa karę pozbawienia wolności)[9]. Upoważnienie ograniczone należy natomiast przedłożyć organowi, przed którym dana czynność ma zostać przeprowadzona[10], jak np. sąd penitencjarny. W literaturze przedmiotu słusznie wskazuje się także, że prawo do obrony ma wówczas na celu zarówno zmianę i zmniejszanie dolegliwości wymierzonej kary, jak i ochronę skazanego przed dowolną działalnością organów administracji więziennej oraz organów egzekucyjnych[11].

Stosownie do treści przepisu art. 8 § 1 i § 2 k.k.w. „W postępowaniu wykonawczym skazany może korzystać z pomocy obrońcy ustanowionego w tym postępowaniu. […] w postępowaniu przed sądem skazany musi mieć obrońcę, jeżeli:

---

5 Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. z 1997 r., Nr 89, poz. 555 ze zm.; ustawa weszła w życie w dniu 1 września 1998 r.).

6 Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. z 1997 r., Nr 90, poz. 557 ze zm.; ustawa weszła w życie w dniu 1 września 1998 r.).

7 II AKzw 1068/07, KZS 2008, z. 12, poz. 71.

8 T. Grzegorczyk, *Obrońca w postępowaniu karnym wykonawczym*, „Palestra" 1989, Nr 3, s. 53.

9 *Komentarz do art. 8 k.k.w.*., [w:] S. Pawela, *Kodeks karny wykonawczy. Praktyczny komentarz*, Warszawa 1999, s. 42.

10 Por. Z. Hołda, *Komentarz do art. 8 k.k.w.*, [w:] Z. Hołda, K. Postulski, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Gdańsk 2007, s. 90.

11 J. Deszyńska, *Kilka uwag o prawie do obrony formalnej w postępowaniu karnym wykonawczym i jego ograniczeniach*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy" 2009, Nr 64–65, s. 171.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

1) jest głuchy, niemy lub niewidomy;
2) zachodzi uzasadniona wątpliwość co do jego poczytalności;
3) nie ukończył 18 lat;
5) sąd uzna to za niezbędne ze względu na okoliczności utrudniające obronę"[12].

Obrońcę ustanawia skazany (oskarżony albo podejrzany), jednakże w sytuacji gdy jest on pozbawiony wolności, może tego dokonać inna osoba (nie musi to być wcale osoba najbliższa w rozumieniu art. 115 § 11 k.k.). O takim fakcie należy niezwłocznie powiadomić skazanego (oskarżonego albo podejrzanego) (art. 83 § 1 k.p.k. w zw. z art. 1 § 2 k.k.w.). Upoważnienia do obrony – stosownie do § 2 ww. przepisu – udziela się na piśmie albo ustnie do protokołu organu prowadzącego dane postępowanie. Należy również pamiętać, że obrońca może podejmować tylko czynności procesowe na korzyść skazanego (oskarżonego albo podejrzanego) (art. 86 § 1 k.p.k. w zw. z art. 1 § 2 k.k.w.)[13].

Wykonywanie funkcji obrończych związane jest z porozumiewaniem się ze skazanym w formie bezpośredniego kontaktu (rozmowy podczas widzeń bez obecności innych osób), a także korespondencji i rozmów telefonicznych. Podkreślenia wymaga fakt, że zakaz kontroli rozmów skazanego pozbawionego wolności z obrońcą lub pełnomocnikiem będącym adwokatem lub radcą prawną podczas widzeń oraz rozmów telefonicznych (art. 8 § 3 k.k.w.), jak również zakaz dokonywania cenzury, nadzoru i zatrzymania korespondencji takiego skazanego z ww. osobami (art. 8a § 2 k.k.w.), nie są wyłączone w stosunku do skazanych zakwalifikowanych do tzw. kategorii „niebezpiecznych"[14], a także skazanych, którzy objęci są szczególną ochroną[15].

Stosownie do treści przepisu art. 242 § 1 i § 3 k.k.w. pojęcie skazanego pozbawionego wolności (art. 8 a § 1 k.k.w.) obejmuje nie tylko skazanego odbywającego nie tylko „zwykłą" karę pozbawienia wolności, ale także karę zastępczą w zamian za nieuiszczoną grzywnę lub karę ograniczenia wolności, jak również tymczasowo aresztowanego. Korespondencja – jak wskazuje się literaturze – jest kontaktowaniem się w sposób bezpośredni z indywidualnie wskazanymi osobami[16]. Tajemnica korespondencji to zasada konstytucyjna, która została stypizowana w przepisie art. 49 Konstytucji RP. Nie stanowi ochrony bezwzględnej, ponieważ ograniczenia w tym względzie może przewidywać ustawa, jednakże by tak się stało, musi je szczegółowo określać.

---

12 Uchylony punkt 4 przepisu art. 8 § 2 k.k.w. do dnia 31 grudnia 2011 r. przewidywał również obligatoryjny obowiązek działania obrońcy w sytuacji, gdy skazany „nie władał językiem polskim". Szerzej na ten temat – zob. M. Olężałek, *Nierówność stron i naruszenie zasady prawa do obrony w postępowaniu karnym – postulaty de lege lata i de lege ferenda*, „Palestra" 2014, Nr 11–12, s. 79–81.

13 Zgodnie z przepisem art. 8a § 2a k.k.w. stosuje się tutaj odpowiednio art. 78 k.p.k.

14 Zob. art. 88 § 3 k.k.k., art. 88a k.k.w. i art. 88b k.k.w.

15 Zob. art. 88d k.k.w.; por. *Komentarz do art. 8 k.k.w.*, [w:] S. Lelental, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 2014, s. 80.

16 L. Garlicki, *Komentarz do art. 8 EKPCz*, [w:] L. Garlicki, P. Hofmański, A. Wróbel (red.), *Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności. Komentarz do artykułów 1–18. Tom I*, Warszawa 2010, s. 542.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

Korespondencja skazanego, który odbywa karę w zakładzie karnym typu zamkniętego, podlega cenzurze administracji zakładu karnego, chyba że ustawa stanowi inaczej (art. 90 pkt 8 k.k.w.), w zakładzie karnym typu półotwartego – może podlegać cenzurze (art. 91 pkt 10 k.k.w.), a w zakładzie karnym typu otwartego nie jest podporządkowana takim rygorom (art. 92 pkt 13 k.k.w.). Przez sformułowanie „cenzura korespondencji" rozumieć należy zapoznanie się z treścią pisma, a następnie usunięcie części jego tekstu lub sprawienie, że jest on nieczytelny. Korespondencja skazanego nie podlega jednak nadzorowaniu, które oznacza otwarcie listu i sprawdzenie jego zawartości (art. 242 § 6 k.k.w.). Wyjątek od powyższych przepisów wskazuje art. 105 § 4 k.k.w. W sytuacji, gdy wymagają tego względy bezpieczeństwa zakładu lub porządku publicznego, dyrektor zakładu karnego może zatrzymać korespondencję w zakładach karnych typu zamkniętego i półotwartego, a w tych ostatnich dokonać także cenzurowania korespondencji oraz kontrolowania rozmów w trakcie widzeń i rozmów telefonicznych[17]. Nie dotyczy to jednak sytuacji przewidzianych w art. 8 § 3 k.k.w. i w art. 8a § 2 i 3 k.k.w. – a więc wyłączenia możliwości porozumiewania się *inter alia* skazanego ze swoim obrońcą czy też dokonywania cenzury, nadzoru i zatrzymania korespondencji pomiędzy wskazanymi podmiotami.

Należy także odnotować, że zgodnie z przepisem art. 73 § 3 i 4 k.p.k. (w zw. z art. 8a § 2 zdanie drugie k.k.w.) prokurator może zastrzec kontrolę korespondencji podejrzanego z obrońcą. Dokonać tego wolno mu tylko w szczególnie uzasadnionych wypadkach, gdy wymaga tego dobro postępowania przygotowawczego i na okres nie dłuższy niż 14 dni od dnia tymczasowego aresztowania podejrzanego. Jak wskazuje się w piśmiennictwie, przesłankę „dobra postępowania przygotowawczego" należy wyprowadzać z celów określonych w art. 297 § 1 k.p.k. Nie można zaaprobować bowiem sytuacji, aby podejrzany przekazywał (bądź otrzymywał) informacje na zewnątrz, mogące służyć przykładowo nakłanianiu innych osób do niszczenia dowodów czy też zmiany zeznań świadków lub też wyjaśnień innych podejrzanych w danej sprawie. Chodzi tutaj więc o zapobieżenie utrudniania prawidłowego toku postępowania przygotowawczego – ale tylko na początku po izolowaniu podejrzanego[18]. Do okresu tego – uwzględniając treść art. 265 k.p.k. – zaliczyć należy okres zatrzymania podejrzanego. Oznacza to, że nie wolno dokonywać kontroli korespondencji tymczasowo aresztowanego z obrońcą po upływie 14 dni od dnia tymczasowego aresztowania w postępowaniu przygotowawczym, a w postępowaniu jurysdykcyjnym – w żadnym wypadku nie jest to dozwolone.

W orzecznictwie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka utrwalony jest też zasadny pogląd, że władze więzienne mają możliwość otworzenia listu od prawnika do więźnia tylko w sytuacji uzasadnionego podejrzenia, iż znajduje się w nim nielegalny dodatek, którego nie można wykryć ogólnie stosowanymi metodami. List taki mogą jedynie otworzyć, ale nie mają prawa go czytać, ponieważ ogra-

17 Por. *Komentarz do art. 8a k.k.w.*, [w:] S. Lelental, *Kodeks*..., s. 89.

18 *Komentarz do art. 73 k.p.k.*, [w:] T. Grzegorczyk, *Kodeks*..., s. 326–327.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

niczenia poufności w kontaktach skazanego z adwokatem – jak wskazał Trybunał – dopuszczalne są tylko w wyjątkowych przypadkach, np. mających związek z działalnością terrorystyczną[19].

W wyroku z dnia 28 października 2014 roku w sprawie Ślusarczyk przeciwko Polsce Europejski Trybunał Praw Człowieka stwierdził, że Trybunał już wielokrotnie we wcześniejszych sprawach wskazywał, iż jeżeli państwo polskie w dalszym ciągu korespondencję osób pozbawionych wolności oznaczać będzie pieczęcią „ocenzurowano", to każdorazowo organ ten będzie musiał przyjąć założenie, że listy te zostały otworzone i zapoznano się z ich treścią. W przypadku korespondencji z instytucjami dotyczących ochrony praw człowieka oznaczać to będzie ingerencję w prawa skarżącego wynikające z art. 8 EKPCz, a mianowicie poszanowanie jego korespondencji[20].

Nie należy również zapominać, że tymczasowo aresztowany ma prawo – bezzwłocznie po dokonaniu osadzenia go w areszcie śledczym – zawiadomić o miejscu swojego pobytu osobę przez siebie wskazaną, a także swojego obrońcę (art. 211 § 2 zdanie pierwsze k.k.w.). Zgodnie z art. 215 § 1 k.k.w. ma on m.in. również uprawnienie do porozumiewania się[21] z obrońcą podczas nieobecności innych osób, a także korespondencyjnie. W sytuacji jednak – jak wskazuje dalej przepis – gdy organ, do którego dyspozycji pozostaje tymczasowo aresztowany, zastrzeże podczas widzenia swoją obecność (lub osoby upoważnionej) – to odbywa się ono w sposób wskazany przez ten podmiot. W literaturze trafnie dostrzeżono, że art. 215 k.k.w. wskazuje jedynie ogólne zasady, a w stosunku do niego przepis art. 73 k.p.k. jest *lex specialis*[22].

---

19 Wyrok ETPCz z dnia 25 marca 1992 r. w sprawie 13590/88 *Campbell v. Wielka Brytania*; wyrok ETPCz z dnia 22 maja 2008 r. w sprawie 15197/02 *Petrov v. Bułgaria*; wyrok ETPCz z dnia 5 lipca 2001 r. w sprawie 38321/97 *Erdem v. Niemcy*, [za:] L. Garlicki, *Komentarz do art. 8 EKPCz*, [w:] L. Garlicki (red.), *Konwencja*..., s. 548.

20 Skarga Nr 23463/04, LEX Nr 1526591; zob. także art. 8a § 3 k.k.w.; Instrukcję Nr 1/2012 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 18 stycznia 2012 r. w sprawie sposobu postępowania z korespondencją kierowaną przez osadzonych do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu i innych organów międzynarodowej ochrony praw człowieka; http://www.bip.sw.gov.pl/SiteCollectionDocuments/CZSW/Instrukcja%20Nr%201-2012%20DG%20SW%20z%20dn.%2018.01.2012%20w%20spr.%20sposobu%20post%C4%99powania%20z%20korespondencj%C4%85.pdf (dostęp: 7.04.2016).

21 W piśmiennictwie trafnie dostrzeżono, że wskazane w art. 215 § 1 k.k.w. prawo osoby tymczasowo aresztowanej do porozumiewania się z obrońcą może być realizowane w formie kontaktu bezpośredniego i pośredniego. *Komentarz do art. 215 k.k.w.*, [w:] K. Dąbkiewicz, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 2015, s. 836; P. Gensikowski, *Komentarz do art. 215 k.k.w.*, [w:] J. Lachowski, P. Gensikowski, L. Osiński, J. Potulski, I. Zgoliński (red.), *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 2016, s. 819; M. Mazur, *Czy tymczasowo aresztowanemu przysługuje prawo do rozmów telefonicznych z obrońcą?*, „Palestra" 2013, Nr 7–8, s. 151–152.

22 *Komentarz do art. 215 k.k.w.*, [w:] K. Dąbkiewicz, *Kodeks*..., s. 836; por. *Komentarz do art. 215 k.k.w.*, [w:] K. Postulski, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 2014, s. 1053–1055; D. Tarnowska, *Prawo tymczasowo aresztowanego oskarżonego do komunikowania się ze swo-*

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

W wyroku z dnia 10 maja 2007 r. w sprawie *Modarca przeciwko Mołdawii*, Europejski Trybunał Praw Człowieka stwierdził, że do uznania, iż skuteczność obrony adwokata została ograniczona, wystarczy uzasadnione przekonanie o podsłuchiwaniu rozmowy pomiędzy adwokatem i aresztowanym. Właściwe reprezentowanie przez adwokata interesów klienta wymaga zachowania pomiędzy nimi ochrony poufności wymiany informacji zarówno w czasie widzeń, jak również w areszcie śledczym, co stanowi ważną gwarancję prawa do obrony. Podczas widzenia musi być możliwa wymiana dokumentów, a ze względu na szklaną ścianę rozdzielającą rozmówców w danej sprawie było to wykluczone. Według Trybunału wpłynęło to negatywnie na możliwość korzystania przez oskarżonego z przysługującego mu prawa do obrony[23].

W celu otrzymania widzenia z tymczasowo aresztowanym obrońca musi uzyskać od organu, do którego dyspozycji pozostaje jego klient, zezwolenie na widzenie. W piśmiennictwie utrwalony jest również zasadny pogląd, że jest to tylko zwykła formalność, która ma na celu zachowanie porządku w miejscu, gdzie przebywa tymczasowo aresztowany. Gospodarz postępowania przygotowawczego – prokurator, a po wniesieniu aktu oskarżenia – sąd (sędzia, asesor sądowy lub przewodniczący wydziału) – nie mogą odmówić i nie wyrazić zgody na widzenie[24]. Podstawą prawną konieczności uzyskania takiej zgody przez obrońcę jest w postępowaniu przygotowawczym przepis art. 73 § 2 k.p.k., natomiast po wniesieniu aktu oskarżenia – § 313 ust. 1 (i ust. 2 w stosunku do cudzoziem-

---

im obrońcą, „Prokuratura i Prawo" 2003, Nr 12, s. 148. Odnośnie do wzajemnego stosunku art. 215 § 1 k.k.w. i art. 8a k.k.w. – zob. P. Gensikowski, *Komentarz do art. 215 k.k.w.*, [w:] J. Lachowski (red.), *Kodeks*..., s. 818.

23 Skarga Nr 14437/05. M.A. Nowicki, *Prawo do obrony nie musi być jego karykaturą*, Rzeczpospolita z dnia 26–27.05.2007 r., s. C 7, [za:] *Komentarz do art. 215 k.k.w.*, [w:] S. Lelental, *Kodeks*..., s. 716. Na marginesie warto również wskazać wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 3 grudnia 2014 r., I ACa 696/14, LEX Nr 1621087, zgodnie z którym „Na potrzeby wykładni pojęcia tajemnicy korespondencji w zakresie art. 23 k.c. w zw. z art. 24 k.c. w zw. z art. 448 k.c. przepisy k.k.w. stanowią ilustrację nie tylko dokonywania cenzury, a więc zapoznania się określonego organu z treścią pisma, ale także stanowią wyznacznik dla określenia bezprawności wszelkich naruszeń korespondencji chronionej, wyłączonej przez przepisy szczególne spod możliwość ingerencji oraz zapoznania się z nią przez organy wymiaru sprawiedliwości. W świetle art. 49 Konstytucji, art. 8 EKPCz oraz funkcji i znaczenia art. 23 k.c. należy podkreślić, że dla naruszenia prawa podmiotowego osadzonego – jego dobra osobistego w postaci tajemnicy korespondencji – nie jest konieczne, aby dowieść, że konkretny funkcjonariusz publiczny ściśle określonej jednostki wymiaru sprawiedliwości faktycznie zapoznał się z treścią jego korespondencji chronionej. Wymaganie tak wysokiego progu dowodowego spowodowałoby, że w większości spraw o podobnym charakterze niemożliwym byłoby zrealizowanie funkcji gwarancyjnej, ochronnej możliwości dochodzenia roszczeń z naruszenia tajemnicy korespondencji, co stałoby w sprzeczności z istotą prawa podstawowego (fundamentalnego w nomenklaturze prawa europejskiego) i prawa człowieka, jakim jest prawo do ochrony tajemnicy korespondencji".

24 *Komentarz do art. 215 k.k.w.*, [w:] K. Dąbkiewicz, *Kodeks*..., s. 836; *Komentarz do art. 215 k.k.w.*, [w:] S. Lelental, *Kodeks*..., s. 715; D. Tarnowska, *Prawo*..., s. 143.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

ców) rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 23 grudnia 2015 r. – Regulamin urzędowania sądów powszechnych[25].

Należy również wskazać, że jednym z zakazów dowodowych niezupełnych bezwzględnych – wynikającym z art. 178 pkt 1 k.p.k. – jest brak możliwości przesłuchiwania w charakterze świadka obrońcy albo adwokata lub radcy prawnego[26] (który udziela pomocy zatrzymanemu na podstawie art. 245 § 1 k.p.k.) co do faktów, o których dowiedział się, udzielając porady prawnej lub prowadząc sprawę[27]. Jest to tzw. tajemnica obrończa. Oznacza to przykładowo, że obrońcą jest również działający w postępowaniu dyscyplinarnym prokurator (art. 156 § 1 ustawy z dnia 28 stycznia 2016 roku – Prawo o prokuraturze[28]) czy też sędzia (art. 113 ustawy z dnia 27 lipca 2001 roku – Prawo o ustroju sądów powszechnych[29]), jak również występujący w takim postępowaniu nauczyciel akademicki bądź student uczelni (art. 146 ust. 1 i art. 218 ust. 2 ustawy z dnia 27 lipca 2005 roku – Prawo o szkolnictwie wyższym[30]).

Na koniec niniejszych rozważań należy jeszcze wspomnieć o – zachowującym w pełni swoją moc – postanowieniu Sądu Najwyższego z dnia 26 października

---

25 Dz.U. z 2015 r., poz. 2316 ze zm. (rozporządzenie weszło w życie w dniu 1 stycznia 2016 r.).

26 Możliwość bycia obrońcą przez radców prawnych obowiązuje od dnia 1 lipca 2015 r., tzn. wejścia (co do zasady) w życie ustawy z dnia 27 września 2013 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego i niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2013 r., poz. 1247).

27 Na temat przepisu art. 178 k.p.k. – zob. przykładowo: postanowienie Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 10 maja 2000 r., II AKz 96/00, KZS 2000, Nr 5, poz. 41; *Komentarz do art. 178 k.p.k.*, [w:] T. Grzegorczyk, *Kodeks*..., s. 611–616; M. Kurowski, *Komentarz do art. 178 k.p.k.*, [w:] D. Świecki (red.), *Kodeks*..., s. 617–620; D. Gruszecka, *Komentarz do art. 178 k.p.k.*, [w:] J. Skorupka (red.), *Kodeks*..., s. 412–414; A. Bojańczyk, *Czy zakaz przesłuchania w charakterze świadka obrońcy co do faktów, o których się dowiedział, udzielając porady prawnej lub prowadząc sprawę, obejmuje także obrońcę zagranicznego?*, „Palestra" 2013, Nr 5–6, s. 237–241; J. Zagrodnik, *Metodyka pracy obrońcy i pełnomocnika w sprawach karnych i karnych skarbowych*, Warszawa 2016, s. 20. Tajemnicę zawodową (adwokata/radca prawnego) o charakterze nieobrończym reguluje przepis art. 180 § 2 k.p.k.; zob. także: postanowienie Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 17 lutego 2016 r., II AKz 64/16, LEX Nr 2023126; postanowienie Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 5 sierpnia 2015 r., II AKz 443/15, LEX Nr 1809515; postanowienie Sądu Apelacyjnego w Łodzi z dnia 6 maja 2015 r., II AKz 225/15, OSAŁ 2015, Nr 1, poz. 8; *Komentarz do art. 180 k.p.k.*, [w:] T. Grzegorczyk, *Kodeks*..., s. 620–628; M. Kurowski, *Komentarz do art. 180 k.p.k.*, [w:] D. Świecki (red.), *Kodeks*..., s. 624–627; D. Gruszecka, *Komentarz do art. 180 k.p.k.*, [w:] J. Skorupka (red.), *Kodeks*..., s. 417–424; J. Agacka-Indecka, *Tajemnica zawodowa adwokata – znaczące rozstrzygnięcia sądów*, „Palestra" 2005, Nr 7–8, s. 121–122; J. Agacka-Indecka, *Tajemnica zawodowa adwokata – znaczące rozstrzygnięcia sądów (II)*, „Palestra" 2005, Nr 9–10, s. 66–69; P. Kardas, *Ochrona tajemnicy obrończej. Kilka uwag o dopuszczalności kontroli i utrwalania treści rozmów oraz przekazów informacji realizowanych przy użyciu środków technicznych pomiędzy obrońcą a mandatem*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych" 2011, Nr 4, s. 5–35; R. Olszewski, *Kumulacja procesowych ról uczestników polskiego postępowania karnego*, Łódź 2013, s. 163–167.

28 Dz.U. z 2016 r., poz. 177 (ustawa weszła w życie w dniu 4 marca 2016 r.).

29 Tekst jedn. Dz.U. z 2015 r., poz. 133 ze zm. (ustawa weszła w życie w dniu 1 października 2001 r.).

30 Tekst jedn. Dz.U. z 2012 r., poz. 572 ze zm. (ustawa weszła w życie w dniu 1 września 2005 r.).

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

2011 roku, zgodnie z którym aplikant adwokacki ‚zastępując adwokata na podstawie udzielonego upoważnienia –stosownie do treści art. 77 ustawy z dnia 26 maja 1982 roku – Prawo o adwokaturze[31] – jest osobą uprawnioną do obrony według przepisów o ustroju adwokatury (art. 82 k.p.k.)[32]. Oznacza to *per exemplum*, że w sytuacji, gdy aplikant adwokacki podczas dokonywania u niego przeszukiwania oświadczy, iż wydane lub znalezione dokumenty – w tym również korespondencja z osobą pozbawioną wolności – związane są z wykonywaniem przez niego funkcji obrońcy (działa on w sprawie jako obrońca z substytucji adwokata), organ dokonujący przeszukania zobligowany jest – na podstawie art. 225 § 3 zdanie pierwsze k.p.k. – do ich pozostawienia bez zapoznawania się z treścią.

Bibliografia

Agacka-Indecka J., *Tajemnica zawodowa adwokata – znaczące rozstrzygnięcia sądów*, „Palestra" 2005, Nr 7–8.

Agacka-Indecka J., *Tajemnica zawodowa adwokata – znaczące rozstrzygnięcia sądów (II)*, „Palestra" 2005, Nr 9–10.

Bojańczyk A., *Czy zakaz przesłuchania w charakterze świadka obrońcy co do faktów, o których się dowiedział, udzielając porady prawnej lub prowadząc sprawę, obejmuje także obrońcę zagranicznego?*, „Palestra" 2013, Nr 5–6.

Dąbkiewicz K., *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 2015.

Deszyńska J., *Kilka uwag o prawie do obrony formalnej w postępowaniu karnym wykonawczym i jego ograniczeniach*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy" 2009, Nr 64–65.

Garlicki L., [w:] Garlicki L., Hofmański P., Wróbel A. (red.), *Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności. Komentarz do artykułów 1–18. Tom I*, Warszawa 2010.

Gensikowski P., Komentarz do art. 215 k.k.w. [w:] Lachowski J., Gensikowski P., Osiński L., Potulski J., Zgoliński I. (red.), *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 2016.

Gruszecka D., Komentarz do art. 178 k.p.k.[w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Skorupka J. i in. (red.), Warszawa 2015.

Grzegorczyk T., *Kodeks postępowania karnego. Komentarz. Tom I. Artykuły 1–467*, Warszawa 2014.

Grzegorczyk T., *Obrońca w postępowaniu karnym wykonawczym*, „Palestra" 1989, Nr 3.

Hołda Z., Komentarz do art. 8 k.k.w., [w:] Hołda Z., Postulski K. (red.), *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Gdańsk 2007.

Kardas P., *Ochrona tajemnicy obrończej. Kilka uwag o dopuszczalności kontroli i utrwalania treści rozmów oraz przekazów informacji realizowanych przy użyciu środków technicznych pomiędzy obrońcą a mandatem*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych" 2011, Nr 4.

31 Tekst jedn. Dz.U. z 2015 r., poz. 615 ze zm. (ustawa weszła w życie w dniu 1 października 1982 r.).

32 I KZP 12/11, OSP 2012, Nr 4, poz. 36, s. 220–225; zob. glosa aprobująca: M. Zbrojewska, *Glosa do postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 26 października 2011 r., I KZP 12/11*, „Orzecznictwo Sądów Polskich" 2012, Nr 4, poz. 36, s. 230–232; glosa częściowo krytyczna: M. Rusinek, *Glosa do postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 26 października 2011 r., I KZP 12/11*, LEX/el. 2011, LEX Nr 141871; T. Wróbel, *Aplikant adwokacki – obrońca czy nie-obrońca? Uwagi na marginesie postanowienia SN z 26 października 2011 r., I KZP 12/11*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych" 2011, Nr 4, s. 37–57.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

Kurowski M., *Komentarz do art. 180 k.p.k.*, [w:] Świecki D., Augustyniak B., Eichstaedt K., Kurowski M. (red.), *Kodeks postępowania karnego. Komentarz. Tom I*, Warszawa 2015.
Lelental S., *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 2014.
Mazur M., *Czy tymczasowo aresztowanemu przysługuje prawo do rozmów telefonicznych z obrońcą?*, „Palestra" 2013, Nr 7–8.
Olężałek M., *Nierówność stron i naruszenie zasady prawa do obrony w postępowaniu karnym – postulaty de lege lata i de lege ferenda*, „Palestra" 2014, Nr 11–12.
Olszewski R., *Kumulacja procesowych ról uczestników polskiego postępowania karnego*, Łódź 2013.
Pawela S., *Kodeks karny wykonawczy. Praktyczny komentarz*, Warszawa 1999.
Postulski K., *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 2014.
Rusinek M., *Glosa do postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 26 października 2011 r., I KZP 12/11*, LEX/el. 2011, LEX Nr 141871.
Tarnowska D., *Prawo tymczasowo aresztowanego oskarżonego do komunikowania się ze swoim obrońcą*, „Prokuratura i Prawo" 2003, Nr 12.
Wróbel T., *Aplikant adwokacki – obrońca czy nie-obrońca? Uwagi na marginesie postanowienia SN z 26 października 2011 r., I KZP 12/11*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych" 2011, Nr 4.
Zagrodnik J., *Metodyka pracy obrońcy i pełnomocnika w sprawach karnych i karnych skarbowych*, Warszawa 2016.
Zbrojewska M., *Glosa do postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 26 października 2011 r., I KZP 12/11*, „Orzecznictwo Sądów Polskich" 2012, Nr 4, poz. 36.

Akty prawne

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. Nr 78, poz. 483 ze sprost. i zm.; Konstytucja weszła w życie w dniu 17 października 1997 r.).
Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności, sporządzona w Rzymie w dniu 4 listopada 1950 r., zmieniona następnie Protokołami Nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem Nr 2; weszła w życie w dniu 8 września 1953 r. (Dz.U. z 1993 r., Nr 61, poz. 284 ze zm.; Konwencja weszła w życie w stosunku do Polski w dniu 19 stycznia 1993 r.).
Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych, otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 r., przyjęty rezolucją Zgromadzenia Ogólnego ONZ (Dz.U. z 1977 r., Nr 38, poz. 167 ze zm.; Pakt ten wszedł w życie w dniu 18 czerwca 1976 r.).
Ustawa z dnia 26 maja 1982 r. – Prawo o adwokaturze (tekst jedn. Dz.U. z 2015 r., poz. 615 ze zm.; ustawa weszła w życie w dniu 1 października 1982 r.).
Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. Nr 90, poz. 557 ze zm.; ustawa weszła w życie w dniu 1 września 1998 r.).
Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. Nr 89, poz. 555 ze zm.; ustawa weszła w życie w dniu 1 września 1998 r.).
Ustawa z dnia 27 lipca 2001 r. – Prawo o ustroju sądów powszechnych (tekst jedn. Dz.U. z 2015 r., poz. 133 ze zm.; ustawa weszła w życie w dniu 1 października 2001 r.).
Ustawa z dnia 27 lipca 2005 r. – Prawo o szkolnictwie wyższym (tekst jedn. Dz.U. z 2012 r., poz. 572 ze zm.; ustawa weszła w życie w dniu 1 września 2005 r.).
Ustawa z dnia 27 września 2013 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego i niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2013 r., poz. 1247; ustawa weszła w życie – co do zasady – w dniu 1 lipca 2015 r.).
Ustawa z dnia 28 stycznia 2016 r. – Prawo o prokuraturze (Dz.U. z 2016 r., poz. 177; ustawa weszła w życie w dniu 4 marca 2016 r.).
Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 23 grudnia 2015 r. – Regulamin urzędowania sądów powszechnych (Dz.U. z 2015 r., poz. 2316 ze zm.; rozporządzenie weszło w życie w dniu 1 stycznia 2016 r.).

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

Instrukcja Nr 1/2012 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 18 stycznia 2012 r. w sprawie sposobu postępowania z korespondencją kierowaną przez osadzonych do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu i innych organów międzynarodowej ochrony praw człowieka; http://www.bip.sw.gov.pl/SiteCollectionDocuments/CZSW/Instrukcja%20Nr%201-2012%20DG%20SW%20z%20dn.%2018.01.2012%20w%20spr.%20sposobu%20post%C4%99powania%20z%20korespondencj%C4%85.pdf (dostęp: 7.04.2016).

Postanowienie Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 5 sierpnia 2015 r., II AKz 443/15, LEX Nr 1809515.

Postanowienie Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 17 lutego 2016 r., II AKz 64/16, LEX Nr 2023126.

Postanowienie Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 10 maja 2000 r., II AKz 96/00, KZS 2000, Nr 5, poz. 41.

Postanowienie Sądu Apelacyjnego w Lublinie z dnia 31 grudnia 2007 r., II AKzw 1068/07, KZS 2008, z. 12, poz. 71.

Postanowienie Sądu Apelacyjnego w Łodzi z dnia 6 maja 2015 r., II AKz 225/15, OSAŁ 2015, Nr 1, poz. 8.

Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 26 października 2011 r., I KZP 12/11, OSNKW 2011, Nr 10, I KZP 12/11, OSP 2012, Nr 4, poz. 36.

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 3 grudnia 2014 r., I ACa 696/14, LEX Nr 1621087.

Wyrok ETPCz w sprawie *Warecka K. Ślusarczyk przeciwko Polsce*, skarga Nr 23463/04, LEX Nr 1526591.

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 4 lutego 2003 r., IV KK 379/02, LEX Nr 75448.

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 6 maja 2015 r., IV KK 29/15, „Prokuratura i Prawo" – dodatek „Orzecznictwo" 2015, Nr 9, poz. 11.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

http://dx.doi.org/10.18778/8088-454-0.14

Grażyna Rybicka

Rola sądowego kuratora zawodowego w przygotowaniu skazanego do życia po zwolnieniu z zakładu karnego w świetle art. 164 i 165 k.k.w.

Zgodnie z art. 164 k.k.w.[1] komisja penitencjarna może ustalić (za zgodą skazanego) okres do 6 miesięcy przed przewidywanym warunkowym zwolnieniem lub przed wykonaniem kary, niezbędny na przygotowanie skazanego do życia po zwolnieniu, a zwłaszcza do nawiązania kontaktu z kuratorem sądowym lub podmiotami, o których mowa w art. 38 § 1 k.k.w. Taki okres może ustalić również sąd penitencjarny w postanowieniu o warunkowym zwolnieniu lub o odmowie jego udzielenia, jeżeli uzna to za niezbędne.

W okresie przygotowywania skazanego do życia na wolności skazany powinien w miarę możliwości odbywać karę pozbawienia wolności we właściwym zakładzie karnym, położonym najbliżej przyszłego stałego miejsca pobytu. Może w tym czasie korzystać z przepustek, zwłaszcza w celu podejmowania starań o uzyskanie po zwolnieniu odpowiednich możliwości zamieszkania i pracy. Czas przebywania na przepustkach nie może przekraczać łącznie 14 dni (art. 165 k.k.w.). Zgodnie z komentarzem Kazimierza Postulskiego cel wyznaczenia tego okresu jest ściśle związany ze wskazanymi w Kodeksie karnym wykonawczym celami wykonywania kary pozbawienia wolności określonymi jako „wzbudzanie w skazanym woli współdziałania w kształtowaniu jego społecznie pożądanych postaw, w szczególności poczucia odpowiedzialności oraz potrzeby przestrzegania porządku prawnego i tym samym powstrzymania się od powrotu do przestępstwa" (art. 67 k.k.w.). Poddanie się przez skazanego realizacji tego celu ma zaowocować jego społeczną readaptacją, przestrzeganiem porządku prawnego, w szczególności niepopełnianiem nowych przestępstw. Mówiąc inaczej, ma na celu nauczenie skazanego życia na wolności[2]. Część skazanych przygotowywanych do życia po opuszczeniu

1 Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. z 1997 r., Nr 90, poz. 557 ze zm.).

2 Z. Hołda, K. Postulski, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Gdańsk 2007, s. 556–559.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

zakładu karnego na podstawie art. 164 k.k.w. opuszcza zakład karny w ramach warunkowego zwolnienia, ale nie każdy skazany może z tej instytucji skorzystać. Podstawową funkcją warunkowego zwolnienia jest ułatwienie readaptacji społecznej skazanemu. Sąd może jednak warunkowo zwolnić skazanego z odbywania reszty kary tylko wówczas, gdy jego postawa, właściwości i warunki osobiste, okoliczności popełnienia przestępstwa oraz zachowanie po jego popełnieniu i w czasie odbywania kary uzasadniają przekonanie, że skazany po zwolnieniu z zakładu karnego będzie stosował się do orzeczonego środka karnego lub zabezpieczającego i przestrzegał porządku prawnego, w szczególności nie popełni ponownie przestępstwa (art. 77 k.k.), czyli jeśli prognoza kryminologiczna jest pozytywna. Tak więc część skazanych, którzy byli przygotowywani do życia na wolności, opuszcza zakłady karne na koniec kary. Biorąc pod uwagę, że skazany nie wszystkie problemy może rozwiązać sam lub przy udziale administracji zakładu karnego, ustawodawca dał mu możliwość korzystania w tym czasie ze wsparcia kuratora oraz przedstawicieli stowarzyszeń, fundacji, organizacji i instytucji, których celem działania jest pomoc skazanym w readaptacji społecznej oraz kościołów i innych związków wyznaniowych oraz osób godnych zaufania (art. 38 § 1 k.k.w.). Na tych instytucjach ciąży obowiązek bycia przewodnikiem skazanych na ich drodze ku wolności[3]. Z praktyki oraz z przeprowadzonych badań Małgorzaty Kiryluk[4] wynika, że udział kuratorów w przygotowaniu skazanego do życia na wolności jest dużo większy niż udział przedstawicieli określonych w art. 38 § 1 k.k.w.

Z danych statystycznych sporządzanych przez zespoły kuratorskie wynika, że liczba spraw dotyczących przygotowania skazanego do życia po zwolnieniu z zakładu karnego, wpływająca do zespołów kuratorskich jest coraz większa, ale statystyka kuratorska nie przewiduje podziału spraw na te, które dotyczą przygotowania skazanego do życia na 6 miesięcy przed przewidywanym warunkowym zwolnieniem oraz skazanych przygotowywanych do życia po opuszczeniu zakładu karnego na koniec kary.

Tabela 1. Liczba spraw które wpłynęły do zespołów kuratorskich w 2015 r.

Rok	Liczba spraw dotyczących przygotowania skazanego do życia po zwolnieniu z zakładu karnego na podstawie art.164 k.k.w., które wpłynęły do zespołów kuratorskich	Liczba osób skazanych, korzystających z przepustek udzielonych w ramach art. 165 k.k.w.	Liczba wniosków o warunkowe zwolnienie złożona do sądów penitencjarnych
2012	1554	479	48 459
2013	1982	866	47 864
2014	2221	916	44 446
2015	3777	1125	42 085

Źródło: Sprawozdania statystyczne Ms S40, Biuro Penitencjarne CZSW.

3 T. Jedynak, K. Stasiak, *Zarys metodyki pracy kuratora sądowego*, Warszawa 2008, s. 290.

4 M. Kiryluk, *Przygotowanie skazanego do życia po zwolnieniu, Stan i węzłowe problemy polskiego więziennictwa*, Biuletyn RPO Nr 42, Warszawa 2000, s. 366.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

Z danych w Tabeli 1 wynika, że w roku 2015 wpłynęło do zespołów kuratorskich ponad dwukrotnie więcej spraw dotyczących przygotowania skazanego do życia po zwolnieniu z zakładu karnego na podstawie art. 164 k.k.w. niż w roku 2012 i choć liczba tego rodzaju spraw rośnie, nie przekłada się to na liczbę wniosków o warunkowe zwolnienie, które zostały skierowane do sądów penitencjarnych, ponieważ liczba złożonych wniosków o warunkowe zwolnienie uległa zmniejszeniu (w kolumnie 4 przedstawiono łączną liczbę wniosków złożonych zarówno przez skazanych, jak i przez dyrektora zakładu karnego, prokuratora, kuratora i inne podmioty).

Z powyższych danych wynika również, że nie wszyscy skazani przygotowywani na podstawie art. 164 k.k.w. korzystali w okresie przygotowania z przepustek, ale ich liczba rośnie proporcjonalnie do liczby spraw z art. 164 k.k.w.

Tabela 2. Liczba wniosków o warunkowe predterminowe zwolnienie w latach 2012–2015

Rok	Liczba wniosków o warunkowe zwolnienie złożona do sądów penitencjarnych	Liczba uwzględnionych przez sądy penitencjarne wniosków w przedmiocie warunkowego zwolnienia	Liczba dozorów wobec warunkowo zwolnionych, które wpłynęły do zespołów kuratorskich
2012	48 459	22 922	26 506 (23 847)
2013	47 864	21 981	30 829 (23 924)
2014	44 446	18 238	22 350 (19 554)
2015	42 085	16 548	25 194 (18 076)

Źródło: Sprawozdania statystyczne Ms S10 o oraz Ms S40.

Dane w Tabeli 2 wskazują, że w związku z mniejszą liczbą składanych wniosków o warunkowe zwolnienie, zmniejszyła się też liczba wniosków uwzględnionych przez sądy penitencjarne, a tym samym zmniejszeniu uległa liczba dozorów wobec warunkowo zwolnionych, które wpłynęły do zespołów kuratorskich. Z uwagi na reorganizację sądów[5] w latach 2012 i 2014 dane statystyczne dotyczące całego wpływu spraw dotyczą również tych, które były zakreślane i ponownie wpisywane. Biorąc pod uwagę te wartości, trudno byłoby o poprawne dane porównawcze. Dane w nawiasach w kolumnie Nr 4 nie uwzględniają liczby dozorów, które wpłynęły do zespołów kuratorskich z innych zespołów i tylko te dane można porównywać.

Nie prowadzi się rejestracji danych statystycznych, które mogłyby zobrazować liczbę skazanych, którzy zostali warunkowo zwolnieni i oddani pod dozór kuratora, a wcześniej byli przygotowywani do życia po opuszczeniu zakładu karnego w ramach art. 164 k.k.w. Trudno więc dokonać obiektywnej oceny skuteczności

5 Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 5 października 2012 r. w sprawie zniesienia niektórych sądów rejonowych (Dz.U. z 2012 r., poz. 1112), rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 7 października 2014 r. w sprawie utworzenia niektórych sądów rejonowych (Dz.U. z 2014 r., poz. 1404).

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

tej instytucji przy udziale kuratora sądowego, ponieważ tylko w przypadku oddania skazanego pod dozór kuratora, program wolnościowy opracowany podczas przygotowania skazanego do życia na wolności jest realizowany przy współudziale właściwego kuratora sprawującego dozór wobec osoby warunkowo zwolnionej. W przypadku skazanych opuszczających zakłady karne na koniec kary kurator nie ma możliwości realizowania takiego programu.

Zakres działania sądowego kuratora zawodowego określa art. 173 k.k.w. Sądowy kurator zawodowy m.in. organizuje i prowadzi działania mające na celu pomoc skazanemu w społecznej readaptacji i zapobieżenie jego powrotowi do przestępstwa […], a jednym ze szczególnych obowiązków należących do kuratora jest podejmowanie czynności mających na celu przygotowanie skazanego do zwolnienia z zakładu karnego (art. 173 § 2 pkt 12 k.k.w.).

W aspekcie resocjalizacyjnym celem pracy kuratora jest utrzymanie prawidłowego funkcjonowania skazanego w życiu rodzinnym, społecznym i zawodowym oraz nawiązanie pozytywnych relacji interpersonalnych w środowisku lokalnym. Dobrze wpisuje się w ten cel definicja zaproponowana przez Marka Konopczyńskiego[6], według którego readaptacja społeczna skazanego to praktyczne wdrożenie skazanego do pełnienia powszechnie akceptowanych ról życiowych i społecznych. Osoba skazana powinna mieć szansę, aby czynnie uczestniczy w procesie inkluzji społecznej, odbudować lub wypracować umiejętności prospołeczne i zawodowe, które są niezbędne do funkcjonowania w rodzinie, grupie społecznej i zawodowej. Włączenie podopiecznego w ten proces oraz praca na jego zasobach i potencjałach może doprowadzić do pomyślnego zakończenia kary w kontekście wychowawczym. Zapobieganie powrotności do przestępstwa powinno opierać się na nauce współodpowiedzialności i współuczestniczenia w życiu społeczności, połączonej z podniesieniem samooceny i poczucia własnej wartości oraz aktywnym zaangażowaniem w poprawę własnej sytuacji[7].

Przepis art. 164 § 1 i 2 k.k.w. stanowi podstawę prawną działania kuratora sądowego na terenie zakładu karnego lub aresztu śledczego, w którym wykonywana jest kara pozbawienia wolności. Decyzja komisji penitencjarnej lub orzeczenie sądu penitencjarnego stanowi podstawę legitymującą kuratora do kontaktu z konkretnym skazanym, zbierania informacji o nim oraz pobytu kuratora w zakładzie karnym. Kuratorem właściwym do przygotowania skazanego do życia na wolności jest kurator odpowiedni ze względu na miejsce położenia jednostki penitencjarnej, w której skazany przebywa[8].

Kurator zawodowy podejmuje czynności po otrzymaniu decyzji komisji penitencjarnej lub orzeczenia sądu penitencjarnego:

---

6 Readaptacja społeczna skazanych na wieloletnie kary pozbawienia wolności, Informacja o kontroli NIK, 2014, s. 5.

7 A. Kieszkowska, *Inkluzyjno-katalaktyczny model reintegracji społecznej skazanych, Konteksty resocjalizacyjne*, Kraków 2012, s. 215–222.

8 Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 26 lutego 2013 r. w sprawie sposobu wykonywania obowiązków i uprawnień przez kuratorów sądowych w sprawach karnych wykonawczych (Dz.U. z 2013 r., poz. 335).

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

a) nawiązuje osobisty kontakt ze skazanym;
b) przeprowadza analizę dostępnej dokumentacji o skazanym, rozpoznaje sytuację rodzinną oraz środowiskową skazanego i w oparciu o zebrany materiał opracowuje program wolnościowy dla skazanego;
c) przygotowuje środowisko rodzinne i społeczne do powrotu skazanego;
d) współorganizuje pomoc postpenitencjarną poprzez rozpoznanie potrzeb skazanego i jego rodziny oraz kształtowanie umiejętności samodzielnego rozwiązywania trudności życiowych, współdziałając ze skazanym i służbą penitencjarną zakładów karnych, a ponadto organami administracji rządowej i samorządu terytorialnego oraz podmiotami, o których mowa w art. 38 § 1 k.k.w.;
e) w razie potrzeby współdziała ze stowarzyszeniami, fundacjami, organizacjami, instytucjami i innymi podmiotami, których celem działania jest pomoc w readaptacji społecznej skazanych;
f) współpracuje z komisją penitencjarną.

W wykonywaniu zadań zmierzających do przygotowania skazanego do życia po opuszczeniu zakładu karnego sprzyjają kuratorowi zawodowemu uprawnienia:

a) możliwość odwiedzania skazanego w jego miejscu zamieszkania lub pobytu, a także zakładach zamkniętych (art. 3 pkt 1 i art. 9 pkt 1 ustawy o kuratorach sądowych);
b) możliwość przeglądania akt sądowych oraz dostępu do dokumentacji dotyczącej skazanego, w tym akt sądowych i penitencjarnych (art. 9 pkt 4 ustawy o kuratorach sądowych);
c) składanie do sądu wniosków o przerwę w odbywaniu kary oraz o warunkowe zwolnienie (art. 173 § 2 pkt 6 i 7 k.k.w.);
d) przeprowadzanie na żądanie uprawnionych organów postępowania wykonawczego, wywiadów środowiskowych (art. 173 § 2 pkt 13 k.k.w.);
e) udzielanie pomocy postpenitencjarnej (art. 173 § 2 pkt 10 k.k.w.).

Kurator nie powinien przejmować obowiązków ciążących na wychowawcach, psychologach, dyrektorze oraz komisji penitencjarnej zakładu karnego, a jego praca powinna polegać przede wszystkim na opracowaniu i realizowaniu tzw. programu wolnościowego opracowanego w porozumieniu ze skazanym. Program wolnościowy w szczególności powinien uwzględniać te płaszczyzny pomocy skazanemu, które wymagają działań poza zakładem karnym i nie mogą być zrealizowane przez zakład karny czy samego skazanego. Powinien również zawierać plan pomocy finansowej ze środków Funduszu Pomocy Pokrzywdzonym oraz Pomocy Postpenitencjarnej.

Jedną z najważniejszych zasad w pracy ze skazanym jest indywidualne podejście do każdego skazanego. Kurator sądowy ustala ze skazanym zakres niezbędnej pomocy w społecznej readaptacji i sposób jej udzielenia. Według Aleksandry Iwanowskiej[9] przygotowanie skazanego do zwolnienia z zakładu karnego można

9 A. Iwanowska, Zespół „Krajowy Mechanizm Prewencji" w Biurze RPO, *Przygotowanie skazanych do życia na wolności w trybie art. 164 k.k.w.*, Warszawa 2013, s. 76.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

uznać za pracę z indywidualnym przypadkiem, czyli modelowy przebieg okresu przygotowania do zwolnienia powinien obejmować trzy podstawowe etapy: zdiagnozowanie problemów, które mogą utrudniać skazanemu społeczną readaptację, opracowanie programu wolnościowego (kontrakt) oraz realizację programu. W celu zdiagnozowania problemów skazanego kurator powinien mieć dostęp do dokumentacji zgromadzonej w aktach osobowych więźnia, aktach sprawy karnej, ale także w programie indywidualnego oddziaływania oraz do treści wywiadów środowiskowych przeprowadzanych najczęściej przez kuratorów sądowych w miejscu zamieszkania skazanego. Istotną rolę odgrywają również rozmowy z rodziną skazanego. Wykonując czynności związane z przygotowaniem skazanego do życia po zwolnieniu z zakładu karnego, szczególnie w pierwsze fazie, kurator zawodowy może zwrócić się z wnioskiem do sądu o zarządzenie sporządzenia wywiadu środowiskowego (art. 14 § 1 k.k.w.), w zakresie dotyczącym rozpoznania sytuacji rodzinnej oraz środowiskowej skazanego, przez innego kuratora, właściwego ze względu na miejsce stałego pobytu skazanego. Również w obrębie przygotowania środowiska rodzinnego i społecznego do powrotu skazanego kurator właściwy ze względu na położenie jednostki penitencjarnej może korzystać z pomocy kuratora właściwego dla miejsca zamieszkania skazanego[10].

Skazany realizujący program wolnościowy zawiera z kuratorem rodzaj kontraktu, dlatego też powinien podporządkować się poleceniom oraz być świadomym ingerencji kuratora w osobiste sfery życia. Zastosowanie tej formy pomocy skazanemu w zasadzie powinno dotyczyć tylko tych skazanych, którzy sami nie poradzą sobie z czekającymi na wolności problemami, ale równocześnie godzą się na wzięcie odpowiedzialności za swoją przyszłość. Dlatego też okres ten jest ustalany tylko za zgodą skazanego[11].

Czas niezbędny do przygotowania skazanego do życia po zwolnieniu to specyficzna faza końcowa odbywania kary pozbawienia wolności. Dlatego też potrzeba udzielenia skazanemu pomocy w społecznej readaptacji powinna być oceniana przede wszystkim pod kątem właściwości i warunków życia skazanego czekających go poza zakładem karnym. Właściwości skazanego będące utrudnieniem w społecznej readaptacji mogą polegać na obawach i lękach związanych z tym, co go czeka po opuszczeniu jednostki penitencjarnej, brakiem kwalifikacji zawodowych, niewyleczeniem schorzenia lub kalectwem czy też zaawansowanym wiekiem. Nie mniejsze trudności mogą sprawiać skazanemu sytuacje, z którymi zetknie się na wolności, takie jak brak mieszkania, pracy lub rodziny, która stanowi w życiu człowieka naturalne oparcie[12].

---

10 Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 26 lutego 2013 r. w sprawie sposobu wykonywania obowiązków i uprawnień przez kuratorów sądowych w sprawach karnych wykonawczych (Dz.U. z 2013 r., poz. 335).

11 W. Liszke, *Przygotowanie skazanego do życia po zwolnieniu z zakładu karnego przez kuratora sądowego*, „Probacja" 2009, Nr 3–4, s. 115–116.

12 T. Szymanowski, Z. Świda, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 1999.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

W razie opuszczenia zakładu karnego przez skazanego, wobec którego zastosowano warunkowe przedterminowe zwolnienie, dokumentację zgromadzoną przez kuratora w związku z okresem przygotowania skazanego do opuszczenia zakładu karnego należy przekazać do zespołu właściwego ze względu na miejsce stałego pobytu skazanego.

Kierownik zespołu przydziela sprawę temu kuratorowi, który uprzednio wykonywał czynności dotyczące przygotowania środowiska rodzinnego i społecznego do powrotu skazanego lub sporządzał wywiad środowiskowy. Taki sposób przydziału sprawy powinien ułatwić realizację opracowanego programu wolnościowego. W przypadku skazanego, który opuścił zakład karny na koniec kary, nie wskazano w przepisach, co należy zrobić ze zgromadzoną przez kuratora dokumentacją. Kto w takim razie miałby odpowiadać za realizację przygotowanego wcześniej program wolnościowego? Ponadto, bez względu na sposób opuszczenia zakładu karnego przez skazanego, rodzi się pytanie – jak wyegzekwować od instytucji oraz organizacji określonych art. 38 § 1 k.k.w. realizację programu wolnościowego opracowanego przez kuratora? W wynikach kontroli NIK przeprowadzonej w 2014 roku wskazano, że system społecznej readaptacji w zależności od etapu polega na przejęciu realizacji świadczeń przez kolejne instytucje[13].

W trakcie rozmów ze skazanym i jego rodziną kurator określa potrzeby skazanego, a następnie zwraca się do instytucji i organizacji, których zadaniem jest zapewnienie skazanemu godziwego startu na wolności, w celu ustalenia form pomocy postpenitencjarnej. Kurator informuje skazanego, do jakich instytucji może się zgłosić po wyjściu na wolność[14]. W praktyce często okazuje się, że nawet najbardziej profesjonalnie przygotowana diagnoza potrzeb, zaangażowanie kuratora oraz skazanego nie są wystarczające do realizacji programu wolnościowego, który byłby właściwy do zrealizowania postawionego celu, czyli pomocy skazanemu w jego społecznej readaptacji i zapobieżeniu powrotowi do przestępstwa, jeśli opracowany wspólnie ze skazanym program wolnościowy nie zostanie zrealizowany.

Tylko Służba Więzienna oraz kuratorzy sądowi mają szczegółowo określone przepisy wykonawcze dot. sposobu udzielania pomocy skazanym. Zasady te określa Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 29 września 2015 roku w sprawie Funduszu Pomocy Pokrzywdzonym oraz Pomocy Postpenitencjarnej[15].

Osobom pozbawionym wolności oraz zwalnianym z zakładów karnych lub aresztów śledczych, pomocy z Funduszu Pomocy Postpenitencjarnej udziela Służba Więzienna natomiast osobom zwolnionym z zakładów karnych lub aresztów śledczych, członkom ich rodzin oraz członkom rodzin osób pozbawionych wolności pomocy udzielają zawodowi kuratorzy sądowi. Właściwym kuratorem

13 Readaptacja skazanych na wieloletnie kary pozbawienia wolności KPB-4101-006-00/2014 pkt 3.2.1, s. 21.

14 G.B. Szczygieł, *Przygotowanie skazanych do opuszczenia zakładu karnego (na przykładzie białostockiego modelu kurateli penitencjarnej)*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego" 2001, Nr 31, s. 68.

15 Dz.U. z 2015 r., poz. 1544.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

sądowym jest kurator zawodowy właściwy dla miejsca pobytu osoby uprawnionej do uzyskania pomocy. W przypadku Służby Więziennej jest to również Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 14 sierpnia 2003 roku w sprawie prowadzenia oddziaływań penitencjarnych w zakładach karnych i aresztach śledczych[16].

Ustawa o pomocy społecznej w art. 7 pkt 12 obliguje pracowników socjalnych do udzielenia pomocy w szczególności z powodu trudności w przystosowaniu do życia po zwolnieniu z zakładu karnego. Zauważyć należy, że zgodnie z brzmieniem przepisu, pomoc ta może zostać udzielona po opuszczeniu zakładu karnego czyli nie dotyczy okresu przygotowania do opuszczenia jednostki penitencjarnej[17].

W przypadku podmiotów, o których mowa w art. 38 § 1 k.k.w., a więc stowarzyszenia, fundacje, organizacje oraz instytucje, których celem działania jest pomoc w społecznej readaptacji skazanych, jak również kościoły i inne związki wyznaniowe oraz osoby godne zaufania, tylko te, które otrzymują dotacje celowe od dysponenta Funduszu Pomocy Pokrzywdzonym i Pomocy Postpenitencjarnej na realizację zadania publicznego *Pomoc postpenitencjarna osobom pozbawionym wolności, zwalnianym z zakładów karnych i aresztów śledczych oraz członkom ich rodzin* są zobligowane do udzielania pomocy skazanym w zakresie, jaki zgłosiły przystępując do konkursu na powierzenie realizacji zadań wymienionych w art. 43 § 8 pkt 1, 2a–4 k.k.w.

Pozostałe organy i instytucje nie są zobowiązane żadnymi przepisami do szczególnego traktowania skazanych, którzy opuścili zakłady karne. Te podmioty udzielają skazanym pomocy na zasadach stosowanych wobec wszystkich osób korzystających z ich pomocy. Brak też jednej bazy danych o organizacjach i instytucjach udzielających pomocy skazanym, z których mógłby skorzystać kurator, przygotowując program wolnościowy. Kuratorzy lub kierownicy zespołów kuratorskich tworzą własne bazy agencji pośrednictwa pracy, organizacji pozarządowych, noclegowni i wykorzystują je w pracy ze skazanymi. Aleksandra Iwanowska[18] zwraca uwagę na brak jednolitych standardów dotyczących form, zakresu i częstotliwości kontaktów kuratorów ze skazanymi przygotowywanymi do opuszczenia zakładu karnego jak i na brak współpracy między Służbą Więzienną, kuratorami oraz pracownikami socjalnymi w zakresie przygotowania do zwolnienia. W opracowaniu tym autorka wskazuje, że w trakcie realizacji badań aktowych (40 akt), które przeprowadziła, nie udało się zidentyfikować ani jednego przypadku, w którym praca nad programem byłaby wspólnym zadaniem skazanego, wychowawcy oraz kuratora sądowego[19]. Prawdopodobnie wyniki byłyby różne w różnych jednostkach penitencjarnych, ale podobne wnioski można przeczytać w wynikach kontroli NIK z 2014 roku. Brakuje kompleksowego, stanowiącego ustrojową całość,

16 Dz.U. z 2013 r., poz. 1067.

17 Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej (tekst jedn. Dz.U. z 2016 r., poz. 930 z późn. zm.).

18 A. Iwanowska, *Przygotowanie skazanych do życia na wolności w trybie art. 164 k.k.*w. RPO, Warszawa 2013, s. 76.

19 *Ibidem*.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

systemu readaptacji społecznej skazanych oraz nie określono, kto miałby pełnić rolę koordynatora działań poszczególnych organów administracji publicznej i innych instytucji. Brak też odpowiednich unormowań, na podstawie których byłaby możliwość egzekwowania od instytucji, zrealizowania sporządzonego programu wolnościowego[20].

Zgodnie z art. 41 k.k.w. w celu ułatwienia społecznej readaptacji, a w szczególności przeciwdziałania powrotowi do przestępstwa, powinno udzielać się skazanym oraz ich rodzinom niezbędnej pomocy, zwłaszcza materialnej, medycznej, w znalezieniu pracy i zakwaterowaniu, a także porad prawnych. Pomocy, o której mowa, udzielają właściwe organy administracji rządowej i samorządu terytorialnego oraz kuratorzy sądowi. Pomocy tej mogą również udzielać podmioty, o których mowa w art. 38 § 1 k.k.w.

Jednym z warunków poprawy efektywności działań w zakresie pomocy skazanym w ich społecznej readaptacji w ramach czynności określonych w art. 164 k.k.w. jest interdyscyplinarna forma podejmowanych działań wobec skazanych. Brak odpowiedniej koordynacji działań pomocowych oraz brak koordynatora tych działań powoduje, że czynności wykonywane wobec skazanych w ramach art. 164 k.k.w. nie są odpowiednio skuteczne.

Przepis art. 75 k.k.w. daje dyrektorowi zakładu karnego możliwość zapraszania do udziału w pracach komisji penitencjarnej z głosem doradczym osób godnych zaufania, zwłaszcza przedstawicieli stowarzyszeń, fundacji, organizacji i instytucji, o których mowa w art. 38 § 1 k.k.w. W mojej ocenie taką osobą mógłby być również zawodowy kurator sądowy, który brałby udział w posiedzeniach komisji penitencjarnej z głosem doradczym odnośnie do konieczności objęcia skazanego programem wolnościowym. Obecność kuratora powinna dotyczyć w szczególności rozpatrywania spraw dotyczących skazanych, którzy w przyszłości mieliby być oddani pod dozór kuratora. Ponadto, w przypadku objęcia skazanego programem wolnościowym, po spełnieniu wymagań określonych w art. 165 § 1 k.k.w., czyli po przetransportowaniu skazanego do zakładu karnego położonego najbliżej przyszłego miejsca pobytu skazanego, zakład karny mógłby organizować spotkania, w których uczestniczyliby członkowie komisji penitencjarnej, zawodowy kurator sądowy, pracownik socjalny oraz przedstawiciele innych instytucji np. doradca zawodowy czy przedstawiciel organizacji, która udziela pomocy skazanym na danym terenie. Program wolnościowy przygotowany wspólnie przez przedstawicieli powyższych instytucji w porozumieniu ze skazanym byłby programem realnym do zrealizowania. W przypadku skazanego, który opuści zakład karny w ramach warunkowego zwolnienia, program byłby realizowany nadal przy udziale sądowego kuratora zawodowego, który mógłby pełnić rolę koordynatora tych działań. W celu realizacji powyższych propozycji dotyczącej współpracy pomiędzy ww. instytucjami potrzebne są odpowiednie porozumienia, których intencją byłaby

20 Readaptacja społeczna skazanych na wieloletnie kary pozbawienia wolności, Informacja o kontroli NIK, 2014, 3.2.10, s. 57.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

współpraca oraz koordynacja działań instytucji i organów udzielających pomocy społecznej w ramach świadczeń z pomocy społecznej oraz pomocy postpenitencjarnej osobom opuszczającym zakłady karne, a także ich rodzinom. Tego rodzaju porozumienia mogłyby być podpisywane na poziomie lokalnym przez poszczególne służby oraz instytucje i organizacje pozarządowe. Potrzebny jest również system, który dawałby kuratorom na etapie opracowywania programu wolnościowego, możliwość szybkiego skorzystania z bazy zawierającej informacje o programach dotyczących udzielania pomocy skazanym w ich społecznej readaptacji realizowanych przez organizacje pozarządowe na danym terenie w określonym czasie, informacje o miejscach noclegowych dla skazanych nieposiadających mieszkania, o możliwości podjęcia przez skazanych terapii odwykowych bądź udziału w programach korekcyjno-edukacyjnych. Takie działania mogą być wykonane na bazie obowiązujących przepisów. Program wolnościowy przygotowany w sposób interdyscyplinarny, w porozumieniu ze skazanym i przez niego zaakceptowany, w którym zostały jasno wyznaczone cele i możliwości udzielenia pomocy przez poszczególne instytucje i organizacje, byłby możliwy do zrealizowania. Niezależnie jednak od tego, jakie organizacje pożytku publicznego i w jakim zakresie angażowałyby się w pomoc skazanym opuszczającym zakłady karne, to nie ma wątpliwości, iż efektywność tych działań będzie zależała głównie od dobrej współpracy pomiędzy Kuratorską Służbą Sądową a Służbą Więzienną. Konieczne wydaje się też prowadzenie badań nad potrzebami i motywacjami skazanych ubiegających się o dobrodziejstwo art. 164 k.k.w. W ten sposób można by eliminować z programów wolnościowych osoby o postawach roszczeniowych, jak i te, dla których główną korzyścią programu są jedynie dodatkowe przepustki, czy możliwość przeniesienia do zakładu karnego w pobliżu miejsca zamieszkania, a skupić się na pomocy tym osobom, które tej pomocy w rzeczywistości potrzebują.

Bibliografia

Hołda Z., Postulski K., *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Gdańsk 2007.

Iwanowska A., Zespół „Krajowy Mechanizm Prewencji" w Biurze RPO, *Przygotowanie skazanych do życia na wolności w trybie art. 164 k.k.w.*, Warszawa 2013.

Jedynak T., Stasiak K., *Komentarz do ustawy o kuratorach sądowych,* Warszawa 2008.

Kieszkowska A., *Inkluzyjno-katalaktyczny model reintegracji społecznej skazanych. Konteksty resocjalizacyjne*, Kraków 2012.

Kiryluk M., *Przygotowanie skazanego do życia po zwolnieniu, Stan i węzłowe problemy polskiego więziennictwa*, Biuletyn RPO Nr 42, Warszawa 2000.

Konopczyński M., *Pedagogika resocjalizacyjna. W stronę działań kreujących*, Kraków 2014.

Lachowski J., *Warunkowe zwolnienie z reszty kary pozbawienia wolności*, Warszawa 2010.

Lelental S., *Kurator sądowy jako organ postępowania wykonawczego*, Konferencja 90 lat kurateli sądowej w Polsce. Historia – teraźniejszość – przyszłość. Kancelaria Sejmu, Warszawa 2010.

Liszke W., *Przygotowanie skazanego do życia po zwolnieniu z zakładu karnego przez kuratora sądowego*, „Probacja" 2009, Nr 3–4.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

Nawój-Śleszyński A., *Przeludnienie więzień w Polsce – przyczyny, następstwa i możliwość przeciwdziałania*, Łódź 2013.
Nowa Droga, podręcznik opracowany w ramach projektu PI Nowa droga – innowacyjny model współpracy z przedsiębiorstwami w zakresie aktywizacji zawodowej i społecznej młodocianych więźniów, Lublin 2014.
Międzynarodowe standardy wykonywania kar, „Przegląd Więziennictwa Polskiego" 2011, Nr 72–73.
Readaptacja społeczna skazanych na wieloletnie kary pozbawienia wolności. Informacja o kontroli NIK KPB-4101-006-00/2014.
Szczygieł G.B., *Społeczna readaptacja skazanych w polskim systemie penitencjarnym*, Białystok 2002.
Szczygieł G.B., *Przygotowanie skazanych do opuszczenia zakładu karnego (na przykładzie białostockiego modelu kurateli penitencjarnej)*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego" 2001, Nr 31.
Szymanowski T., Świda Z., *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 1999.

Akty prawne

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. z 1997 r., Nr 90, poz. 557 ze zm.).
Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej (tekst jedn. Dz.U. z 2016 r., poz. 930 z późn. zm.).
Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 14 sierpnia 2003 r. w sprawie prowadzenia oddziaływań penitencjarnych w zakładach karnych i aresztach śledczych (Dz.U. z 2013 r., poz. 1067),
Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 5 października 2012 r. w sprawie zniesienia niektórych sądów rejonowych (Dz.U. 2012 r., poz. 1112),
Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 26 lutego 2013 r. w sprawie sposobu wykonywania obowiązków i uprawnień przez kuratorów sądowych w sprawach karnych wykonawczych (Dz.U. z 2013 r., poz. 335),
Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 7 października 2014 r. w sprawie utworzenia niektórych sądów rejonowych (Dz.U. z 2014 r., poz. 1404),
Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 29 września 2015 r. w sprawie Funduszu Pomocy Pokrzywdzonym oraz Pomocy Postpenitencjarnej (Dz.U. z 2015 r., poz. 1544).

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

http://dx.doi.org/10.18778/8088-454-0.15

Anna Janus-Dębska

Zarządzenie zastępczej kary pozbawienia wolności w związku z uchylaniem się od wykonywania prac na cele społeczne – przyczyny i możliwości ograniczenia zakresu stosowania

1. Wstęp

Zmiany legislacyjne, które weszły w życie z dniem 1 lipca 2015 r.[1], w szczególności dotyczące art. 34 k.k., miały na celu zintensyfikowanie dolegliwości związanych z karą ograniczenia wolności oraz ograniczenie atrakcyjności reżimu probacyjnego związanego z orzekaniem kary pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem jej wykonania. Z uzasadnienia projektu wynika, że kara ograniczenia wolności, obok grzywny, ma stać się podstawową karą orzekaną za występki, których społeczna szkodliwość nie jest szczególnie wysoka. Wydłużenie okresu, na który kara ta może być orzekana, do 2 lat oraz przesunięcie do jej zakresu innych obowiązków ograniczających konkretne wolności człowieka (art. 34 § 1a pkt. 3 k.k.), miało spowodować jej uelastycznienie i zwiększenie częstotliwości jej orzekania[2]. Priorytet kar wolnościowych został wyrażony między innymi w art. 37a k.k. „jeżeli ustawa przewiduje zagrożenie karą pozbawienia wolności nieprzekraczającą 8 lat, można zamiast tej kary orzec grzywnę albo karę ograniczenia wolności, o której mowa w art. 34 § 1a pkt 1 lub 4".

Ustawą z dnia 11 marca 2016 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw[3] oraz Ustawą z dnia 11 marca 2016 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz ustawy – Kodeks karny wykonawczy[4], uchylone

1 Ustawa z dnia 20 lutego 2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2015 r., poz. 396).

2 Rządowy projekt ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw z dnia 15 maja 2014 r., druk sejmowy Nr 2393, Uzasadnienie, s. 9.

3 Dz.U. z 2016 r., poz. 437.

4 Dz.U . z 2016 r., poz. 428.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

zostały przepisy umożliwiające orzekanie kary ograniczenia wolności polegającej na obowiązku pozostawania w miejscu stałego pobytu lub innym wyznaczonym miejscu, z zastosowaniem systemu dozoru elektronicznego (w skrócie: s.d.e.) oraz obowiązku, o którym mowa w art. 72 § 1 pkt. 4–7a k.k. Do zespołów kuratorskiej służby sądowej (w skrócie: zespoły kss) wpłynęła niewielka liczba spraw dotyczących kary ograniczenia wolności, w nowych formach, w porównaniu do tych stosowanych przed nowelizacją:

- nieodpłatna kontrolowana praca na cele społeczne – 91.650 spraw;
- kontrola miejsc pobytu z zastosowaniem s.d.e. – 29;
- obowiązki z art. 72 § 1 pkt 4–7a k.k. – 257 spraw, w tym kara orzeczona wyłącznie w formie obowiązków z art. 72 § 1 pkt 4–7a k.k. – 44 spraw;
- potrącenia wynagrodzenia za pracę – 607 spraw[5].

Największy wpływ orzeczeń do wykonania, dotyczył spraw w związku z zamianą grzywny na prace społecznie użyteczne na podstawie art. 45 § 1 k.k.w. – 106 636 spraw[6].

Ze względu na powyższe zmiany ważnym zadaniem kuratorskiej służby sądowej jest sprawne realizowanie zwiększającej się liczby kar polegających na wykonywaniu prac na cele społeczne i społecznie użytecznych (w związku z art. 45 k.k.w.).

Dane zawarte w Tabeli 1 świadczą o efektywnym kończeniu spraw dotyczących kary ograniczenia wolności (w skrócie k.o.w.), wykonywanej w zespołach kss.

Tabela 1. Wykonywane dozory w związku z orzeczoną karą ograniczenia wolności (k.o.w.) w zespołach kss w latach 2013–2015

Rok	Liczba spraw wpływających do zespołów kss w związku z orzeczeniem k.o.w.	Liczba zakończonych dozorów w zw. z orzeczoną k.o.w.	% objętych dozorem spraw, które wpłynęły do kks
2013	99 793	99 331	**99,5**
2014	83 557	84 795	**98,5**
2015	91 650	88 848	**96,9**

Źródło: Ministerstwo Sprawiedliwości, Wydział Statystyki, *Sprawozdanie z działalności kuratorskiej służby sądowej* za lata 2013–2015, symbol: MS-S40.

Kara ograniczenia wolności jest istotnym narzędziem polityki kryminalnej, służącym pełniejszej indywidualizacji i racjonalizacji środków prawnokarnej reakcji na przestępstwo. Istnieje możliwość stosowania jej do różnych kategorii sprawców i czynów. Istotą kary ograniczenia wolności nie jest jedynie wykonywanie określonej pracy, lecz wiele innych dolegliwości[7]. Są to ograniczenia w sferze swobód obywatelskich z elementami dolegliwości ekonomicznej (nieodpłatna kontrolo-

5 Dane: Ministerstwo Sprawiedliwości, Wydział Statystyki, *Sprawozdanie z działalności kuratorskiej służby sądowej* za rok 2015, symbol: MS-S40.

6 *Ibidem*.

7 S. Walczak, *Prawo penitencjarne, zarys systemu*, Warszawa 1972, s. 443.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

wana praca na cele społeczne, potrącanie części wynagrodzenia)[8]. Skazany nie może bez zgody sądu zmieniać miejsca stałego pobytu (art. 34 § 2 pkt 1 k.k.), ma obowiązek udzielania wyjaśnień dotyczących przebiegu odbywania kary (art. 34 § 2 pkt 3 k.k.), w okresie odbywania kary w formie potrącania wynagrodzenia nie może bez zgody sądu rozwiązać stosunku pracy (art. 35 § 2 k.k.), a także jest zobligowany do wykonywania obowiązków orzeczonych w wyroku na podstawie art. 34 § 3 kk (w postępowaniu wykonawczym na podstawie art. 61 § 1 k.k.w.).

Jedną z właściwości tej kary jest jej elastyczność i indywidualizowanie sposobu traktowania skazanego w czasie wykonywania kary[9]. Wyraża się to w możliwości zmiany w postępowaniu wykonawczym formy obowiązku wykonywania pracy na potrącanie wynagrodzenia za pracę, a przede wszystkim w dopuszczalności zwolnienia od reszty kary. Istotne znaczenie w zakresie oddziaływań wychowawczych i resocjalizacyjnych na skazanego ma swoisty system nagród i kar wynikający z obowiązujących ustaw, czyli możliwość wcześniejszego zwolnienia od reszty kary, uznania kary za wykonaną, zmniejszenia orzeczonej liczby godzin wykonywanej pracy w stosunku miesięcznym lub zarządzenie wykonania zastępczej kary pozbawienia wolności.

W obecnym stanie prawnym czynności sądu przy wykonaniu kary ograniczenia wolności sprowadzają się do skierowania wyroku do wykonania poprzez przesłanie jego odpisu kuratorowi, rozpoznawania skarg na decyzje kuratora oraz orzekania w sprawach dotyczących wykonania orzeczeń, a więc wymagających wydania postanowienia. Formą nadzoru sądu jest możliwość żądania, w każdym czasie, wyjaśnień od skazanego dotyczących przebiegu odbywania kary ograniczenia wolności i wzywania go w tym celu do osobistego stawiennictwa (art. 60 k.k.w.)[10]. Zgodnie z art. 55 § 2 k.k.w. czynności związane z organizowaniem i kontrolowaniem wykonywania kary ograniczenia wolności oraz obowiązków nałożonych na skazanego odbywającego tę karę, wykonuje sądowy kurator zawodowy.

W trakcie prowadzonego postępowania wykonawczego, kierując się względami wychowawczymi, a także zważywszy na zachowanie skazanego podczas wykonywania kary, potrzebę jego dyscyplinowania lub inne okoliczności związane z przebiegiem jej wykonywania, kurator może być inicjatorem wszczęcia odpowiedniego postępowania incydentalnego, jeżeli okoliczności prowadzonej sprawy za tym przemawiają (art. 66 § 1 k.k.w.)[11]. Postępowania mogą być także wszczynane na wniosek stron (skazanego, jego obrońcy i prokuratora) oraz z urzędu, jeżeli sąd powezmie informację wskazującą na taką potrzebę (art. 19 § 1 k.k.w.).

---

8 A. Duracz-Walczak, K. Strzępek, *Kara ograniczenia wolności–alternatywa kary, pozbawienia wolności do lat dwóch*, [w:] B. Hołyst (red.), *Problemy współczesnej penitencjarystyki w Polsce*, Warszawa 1984, s. 190.

9 S. Pawela, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 1972, s. 325.

10 K. Postulski, *Zmiany w wykonywaniu kary ograniczenia wolności*, „Probacja" 2011, Nr 3, s. 131.

11 K. Stasiak, *Kontrolno-organizacyjna funkcja kuratora w wykonywaniu kary ograniczenia wolności i prac społecznie użytecznych*, [w:] T. Jedynak, K. Stasiak (red.), *Zarys Metodyki pracy kuratora sądowego*, Warszawa 2010, s. 245–246.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

W związku z wykonywaniem omawianej kary mogą toczyć się postępowania incydentalne, których przedmiotem jest:

1) wyrażenie zgody na zmianę miejsca stałego pobytu skazanego (art. 34 § 2 pkt 1 k.k.);
2) wyrażenie zgody na rozwiązanie przez skazanego stosunku pracy (art. 35 § 2 k.k.);
3) orzekanie w przedmiocie modyfikacji orzeczenia dotyczącego obowiązków (art. 61 § 1 k.k.w.);
4) zmniejszanie liczby godzin wykonywanej pracy (art. 61 § 2 k.k.w.);
5) zmniejszenie wysokości miesięcznych potrąceń z wynagrodzenia za pracę (art. 61 § 2 k.k.w.);
6) odroczenie wykonania kary (art. 62 § 1 i 2 k.k.w.);
7) udzielanie przerwy w odbywaniu kary (art. 63 k.k.w.);
8) odwołanie odroczenia i przerwy (art. 62 § 3 k.k.w.);
9) zmiana formy obowiązku pracy (art. 63a k.k.w.);
10) orzekanie w przedmiocie uznania kary za wykonaną (art. 64 k.k.w.);
11) orzekanie w przedmiocie zarządzenia wykonania kary zastępczej (art. 65 § 1 k.k.w.);
12) wstrzymanie wykonania kary zastępczej pozbawienia wolności (art. 65a k.k.w.);
13) zwolnienie z odbycia reszty kary i uznania ją za wykonaną (art. 83 k.k.);
14) zwolnienie od kary (art. 336 § 3 i 4 k.k. w zw. z art. 62 § 2 k.k.w.);
15) ustalenie rozliczenia godzin nieodpłatnej, kontrolowanej pracy na cele społeczne w innych okresach niż miesięczny (art. 63b k.k.w.);
16) umorzenie postępowania wykonawczego w razie przedawnienia wykonania kary, śmierci skazanego lub innej przyczyny wyłączającej postępowanie (art. 15 § 1 k.k.w.);
17) zawieszenie postępowania wykonawczego (art. 15 § 2 k.k.w.).

Etap wykonawczy postępowania karnego często ujawnia wewnętrzne niespójności systemu prawa oraz rozmijanie się praktycznych aspektów stosowania teoretycznych założeń zawartych w treści przepisów prawa materialnego, szczególnie części ogólnej kodeksów z ich ideą[12].

Praca na cele społeczne zalicza się do *community service*, czyli sankcji wykonywanych w społeczności lokalnej, przy jej pomocy i współdziałaniu, umożliwiając sprawcom resocjalizację i reintegrację społeczną. Jedną z głównych zalet *community service* jest to, że sprawca pozostaje przy ich stosowaniu w społeczeństwie, unikając pozbawienia wolności[13].

Dokonując porównania kary ograniczenia wolności z karą pozbawienia wolności, możemy wskazać na pozytywne aspekty tego rodzaju sankcji wolnościowej:

12 K. Politowicz, *Uwagi na tle wymiaru i wykonywania kary ograniczenia wolności*, „Probacja" 2013, Nr 2, s. 95.

13 J. Rybicka-Ziarko, *Community service jako współczesna perspektywa dla polskiego prawa karnego*, [w:] S. Wrzosek (red.), „Język – Prawo – Społeczeństwo, tom III, Radom 2012, s. 6.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

- skazany nie traci kontaktu ze środowiskiem, w którym funkcjonuje na co dzień, a przede wszystkim z rodziną, środowiskiem zawodowym, przyjaciółmi;
- kara pracy nie stygmatyzuje, a już na pewno nie tak jak kara pozbawienia wolności;
- wykonywanie prac wśród osób zatrudnionych w wyznaczonym przez sąd podmiocie może wywierać pozytywny wpływ na skazanego (nauka odpowiedzialności za powierzone zadania, sumienności, wytrwałości, dyscypliny, punktualności, szacunku dla pracy innych, nawiązanie nowych wartościowych relacji z osobami spoza środowiska przestępczego);
- wykonywanie tej kary w miejscach publicznych lub ukazywanie jej pozytywnych efektów promuje lepsze zrozumienie społeczeństwa dla osób skazanych, ukazuje pożytek płynący z kar alternatywnych, pozwala w widoczny dla społeczeństwa sposób, wyrównać straty wyrządzone przestępstwem (np. po aktach wandalizmu), pomaga w akceptacji tych ludzi po odbyciu kary, prowadzi do reintegracji ze społeczeństwem;
- skazany pozostaje na wolności, nie podlega nadzorowi służby więziennej, nie ulega automatyzmom, nie popada w apatię i zniechęcenie do podejmowania wysiłku zmiany swojego życia, ponieważ kara pracy uczy samodyscypliny, zmusza do działania nawet u osób, które nie mają nawyku pracy, wdraża do jej wykonania, może mieć wpływ na zdobycie nowych kwalifikacji zawodowych;
- koszty zorganizowania i wykonywania pracy na cele społeczne są mniejsze od kosztów utrzymania więźnia w zakładzie karnym (należy zarówno uwzględnić wartość wykonanej pracy, jak i fakt, że skazany nadal może utrzymywać swoją rodzinę, która w tym okresie nie musi korzystać z zapomóg, jak to ma często miejsce w przypadku osadzenia skazanego w zakładzie karnym)[14].

Wykonywanie pracy ma dla człowieka istotne znaczenie psychologiczne z wielu powodów: zaspokaja potrzebę osiągnięć, zwiększa poczucie własnej wartości, sprawczości, rozwija zdolności jednostki, pobudza zainteresowania, stawia wymagania, których spełnienie podtrzymuje zdrowie psychiczne jednostki. Praca dla współczesnego człowieka jest nie tylko źródłem zarobkowania, ale także rodzajem instytucji wyznaczającej miejsce człowieka w społeczeństwie. Praca przynosi człowiekowi nie tylko korzyści materialne, ale także stwarza psychologiczne możliwości realizowania się, daje poczucie społecznej użyteczności i przydatności[15]. Kara pracy na cele społeczne, mimo że jest nieodpłatna, posiada większość wyżej wymienionych zalet zwłaszcza w zakresie prawidłowego funkcjonowania

14 M. Szewczyk, *Kara ograniczenia wolności*, [w:] M. Melezini (red.), *Kary i środki karne. Poddanie sprawcy próbie*, tom VI, Warszawa 2010, s. 233.

15 A. Wontorczyk, *Bezrobocie, niemożność znalezienia zatrudnienia*, [w:] W. Szewczuk (red.), *Encyklopedia psychologii*, Warszawa 1998, s. 40–41.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

jednostki zarówno w sensie psychologicznym, jak i somatycznym. Ma ona uczyć społecznie pożądanych postaw, a w szczególności poczucia odpowiedzialności oraz potrzeby przestrzegania porządku prawnego. Właściwie dobrana, nadzorowana i wykonywana może osiągnąć powyższe cele i mieć wpływ nie tylko na przyszłość skazanego, ale także jego rodziny oraz środowiska lokalnego.

Pomimo powyżej pozytywnych aspektów orzekania kar polegających na wykonywaniu prac na cele społeczne lub społecznie użytecznych, duża ich część nie jest wykonywana lub jest realizowana nieregularnie.

Tabela 2 prezentuje dane dotyczące godzin prac na cele społeczne i społecznie użyteczne (art. 34 § 1a pkt 1 k.k. i art. 45 § 1 k.k.w.), wykonywanych przez osoby skazane, które zostały zakończone w zespołach kss w okresie ostatnich pięciu lat.

Tabela 2. Zakończenie pracy społecznie użytecznej (łącznie w ramach kary ograniczenia wolności i na podstawie art. 45 k.k.w.) w zespołach kuratorskiej służby sądowej w Polsce w latach 2011–2015 liczone w godzinach

L.p.	Rok	Liczba zakończonych godzin pracy (łącznie w mln)	Zakończone na skutek faktycznego wykonania prac	Udział godzin prac wykonanych w sprawach zakończonych [%]
1.	2011	13 287 041	7 228 393	54,4
2.	2012	15 902 246	8 223 940	51,7
3.	2013	17 152 443	8 712 360	50,8
4.	2014	14 799 163	6 816 752	46
5.	2015	14 961 080	6 510 879	43,5

Źródło: Ministerstwo Sprawiedliwości, Wydział Statystyki, *Sprawozdanie z działalności kuratorskiej służby sądowej za lata 2011–2015*, symbol: MS-S40.

W *Sprawozdaniu z działalności kuratorskiej służby sądowej* (symbol MS-S40) liczba zakończonych godzin pracy w okresie sprawozdawczym podzielona jest na dwa rodzaje:

- zakończonych na skutek faktycznego wykonania pracy;
- zakończonych z innych przyczyn.

Udział spraw dotyczących faktycznie wykonanych prac przez skazanych we wszystkich sprawach zakończonych, co roku ulega zmniejszeniu, od blisko 54,4% w 2011 roku do 43,5% w 2015 roku.

Inne niż wykonanie pracy przyczyny zakończenia k.o.w.:

- zarządzenie zastępczej kary pozbawienia wolności;
- przesłanie orzeczenia do wykonania zgodnie z właściwością do innego sądu (na skutek zmiany miejsca pobytu skazanego);
- przedawnienie;
- zmiany legislacyjne z końca 2013 roku, kiedy to według nowej ustawy część czynów objętych prawomocnym wyrokiem skazującym za przestępstwo zostało przeniesione do kategorii wykroczeń (kontrawencjonalizacja).

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

Najczęstszą przyczyną zakończenia k.o.w. w inny sposób niż wykonanie pracy jest zarządzenie wykonania zastępczej kary pozbawienia wolności. Przykładowo – na **91 650** spraw dotyczących kary ograniczenia wolności, które wpłynęły do zespołów kss w 2015r. (stan spraw w ostatnim dniu poprzedniego roku wynosił 58.565), kuratorzy złożyli wnioski z art. 65§1 k.k.w. w zw. z art. 66§1 k.k.w. w **76 514** sprawach, z czego **69 003** zostało rozpatrzonych, w tym **49 473** uwzględnionych[16].

Artykuł 65 § 1 k.k.w. przewiduje obligatoryjne zarządzenie wykonania zastępczej kary pozbawienia wolności w przypadku uchylania się skazanego od odbywania kary ograniczenia wolności lub fakultatywne w sytuacji uchylania się od świadczenia pieniężnego lub obowiązków orzeczonych na podstawie art. 34 § 3 k.k. Orzeczenie sądu w tym przedmiocie ma zawsze charakter względnie obligatoryjny, uzależnione jest bowiem od swobodnej oceny sądu, czy konkretne zachowanie się skazanego zostanie uznane za uchylanie się od odbywania tej kary, czy też nie. Kodeks karny wykonawczy nie definiuje pojęcia „uchylanie się od odbywania kary", jednak z jego treści można wyprowadzić wniosek, że o uchylaniu się od odbywania kary ograniczenia wolności mogą świadczyć następujące okoliczności:

a) niestawienie się skazanego na wezwanie sądowego kuratora zawodowego lub oświadczenie mu, że nie wyraża zgody na podjęcie pracy po uprzednim pouczeniu go o prawach, obowiązkach i konsekwencjach związanych z wykonywaniem nieodpłatnej, kontrolowanej pracy na cele społeczne (art. 57 § 2 k.k.w.);
b) naruszanie obowiązków należących do istoty obowiązku pracy, a więc przede wszystkim niestawienie się do pracy w warunkach ograniczonej wolności, a w przypadku podjęcia pracy – wykonywanie jej niesumiennie i nieprzestrzeganie ustalonych w miejscu pracy porządku i dyscypliny bądź opuszczeniu pracy bez usprawiedliwienia (i in. zob. art. 58 § 2 k.k.w.),
c) naruszanie obowiązków ciążących na skazanym z mocy prawa (art. 34 § 2 k.k.) lub nałożonych przez sąd (art. 34 § 3 k.k. i art. 61 § 1 k.k.w.);
d) niepodporządkowywanie się poleceniom sądu albo sądowego kuratora zawodowego (zob. art. 169 § 1a oraz 60 k.k.w.)[17].

Uchylaniem się od odbywania kary ograniczenia wolności może być zarówno niewypełnienie jednego z wymienionych obowiązków, jak również jednoczesne niewykonywanie kilku z nich[18].

Jak wynika z danych zawartych na Wykresie 1, na dzień 31 grudnia 2015 r. w zakładach karnych osadzonych było 2078 osób, które odbywały zastępczą

16 Dane: Ministerstwo Sprawiedliwości, Wydział Statystyki, *Sprawozdanie z działalności kuratorskiej służby sądowej za rok 2015*, symbol: MS-S40.
17 K. Postulski, *Komentarz do art. 65 Kodeksu karnego wykonawczego*, Lex/el 2012.
18 S. Lelental, *Prawo karne wykonawcze*, Warszawa 1990, s. 215.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

karę pozbawienia wolności za karę ograniczenia wolności (art. 65 § 1 k.k.w.). Nie ma odrębnych danych, które wskazywałyby, ile osób odbywa zastępczą karę aresztu za k.o.w. orzeczoną na podstawie art. 23 § 1 k.w. (łącznie z karą zastępczą za grzywnę – 848 osób) oraz na skutek zarządzenia kary zastępczej na podstawie art. 46 § 1 pkt 1 k.k.w. (uchylanie się od wykonania pracy społecznie użytecznej).

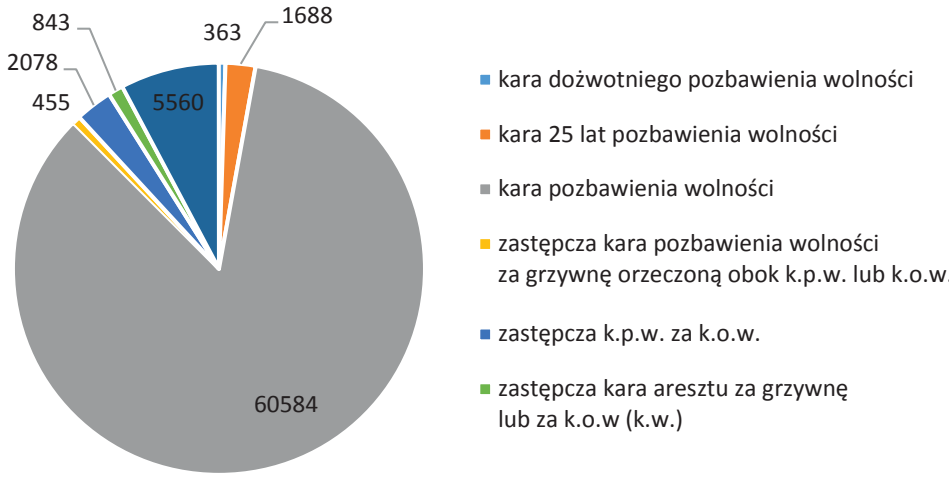

Wykres 1. Osoby osadzone w jednostkach penitencjarnych (stan na dzień 31.12.15 r.) wg rodzaju orzeczonej kary.
Źródło: Ministerstwo Sprawiedliwości, Centralny Zarząd Służby Więziennej (L. dz. BIS – 0346/16/15/8555L), Kwartalna Informacja Statystyczna za IV kwartał 2015.

Dzięki zmianom legislacyjnym, które weszły w życie z dniem 1 lipca 2015 roku[19], sąd może w każdym czasie wstrzymać wykonanie zastępczej kary pozbawienia wolności w wypadku, gdy skazany oświadczy na piśmie, że podejmie odbywanie kary ograniczenia wolności i podda się rygorom z nią związanym (art. 65a § 1 k.k.w., analogicznie do pracy społecznie użytecznej stosuje się – art. 48a § 1 k.k.w.).

W zespołach kss prowadzone są sprawy oznaczone symbolem „Kkow", które obejmują prace na cele społeczne orzeczone w ramach kary ograniczenia wolności na podstawie art. 34§1a pkt 1 k.k. (w skrócie: k.o.w.) oraz prace społecznie użyteczne orzeczone w zamian za nieuiszczoną grzywnę na podstawie art. 45§1 k.k.w. (w skrócie p.s.u.). Analiza danych statystycznych wskazuje, że to właśnie ten drugi rodzaj prac jest w większym stopniu kończony w inny sposób niż na skutek ich wykonania, co obrazuje Wykres 2.

19 Ustawa z dnia 20 lutego 2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2015 r., poz. 396).

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

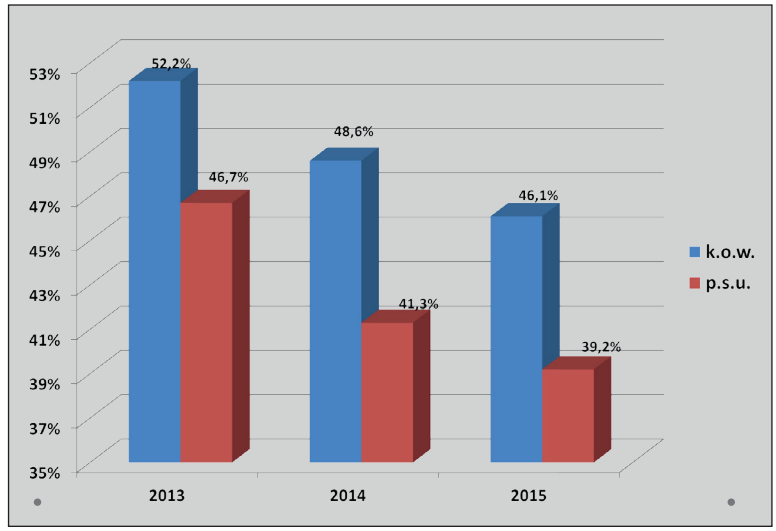

Wykres 2. Udział godzin prac wykonanych w sprawach zakończonych z podziałem na kary ograniczenia wolności (k.o.w.) i prace społecznie użyteczne (p.s.u.) w zespołach kuratorskiej służby sądowej w latach 2013–2015
Źródło: Ministerstwo Sprawiedliwości, Wydział Statystyki, *Sprawozdanie z działalności kuratorskiej służby sądowej za lata 2013–2015*, symbol: MS-S40.

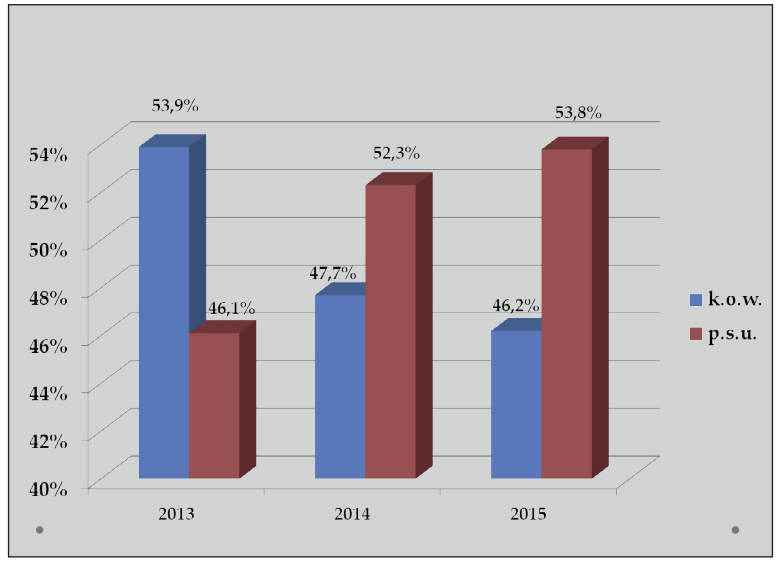

Wykres 3. Udział kar ograniczenia wolności (k.o.w.) i prace społecznie użyteczne (p.s.u.) w ogólnej liczbie spraw „Kkow" wpływających do zespołów kuratorskiej służby sądowej w latach 2013–2015
Źródło: Ministerstwo Sprawiedliwości, Wydział Statystyki, *Sprawozdanie z działalności kuratorskiej służby sądowej za lata 2013–2015*, symbol: MS-S40.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

W okresie ostatnich dwóch lat w zespołach kss znacznie zwiększył się wpływ spraw dotyczących prac społecznie użytecznych, natomiast kar ograniczenia wolności nieznacznie zmniejszył się. Jest to zjawisko mogące świadczyć o częstszym orzekaniu przez sądy kary grzywny lub pogarszającej się sytuacji finansowej osób skazanych, które nie mogąc wykonać kary grzywny, są zobligowane do wykonania jej formy zastępczej, czyli pracy społecznie użytecznej, bądź też zwiększeniem aktywności sądów w zakresie egzekucji kary grzywny. Analizowane dane statystyczne nie pozwalają na jednoznaczne wskazanie przyczyn tego stanu rzeczy. Dynamikę opisywanego procesu możemy zaobserwować na Wykresie 3.

2. Przyczyny uchylania się skazanych od wykonywania prac na cele społeczne – wyniki badań własnych

Na początku 2014 roku autorka niniejszego artykułu przeprowadziła badania aktowe i ankietowe na grupie sędziów (70 respondentów), kuratorów (335 respondentów) oraz przedstawicieli jednostek, w których jest wykonywana praca na cele społeczne (30 respondentów), dotyczące orzekania i wykonywania kary ograniczenia wolności, po wprowadzeniu dwóch istotnych nowelizacji, które weszły w życie w 2010 i 2012 roku. Kwestionariusze ankiety zostały skonstruowane na potrzeby opisywanego projektu badawczego, na podstawie danych uzyskanych z następujących źródeł: akt wykonawczych z orzeczoną karą ograniczenia wolności, prowadzonych w zespołach kuratorskich, akt głównych spraw karnych, wywiadu grupowego przeprowadzonego z kuratorami zawodowymi, pism nadzorczych kierowanych z Ministerstwa Sprawiedliwości do sądów okręgowych, sprawozdań z lustracji i wizytacji przeprowadzanych w zespołach kuratorskich.

Celem przeprowadzonych badań było między innymi poznanie czynników pozostających w związku z wskazywanym przez ustawodawcę niskim poziomem osiągania celów wychowawczych i resocjalizacyjnych kary ograniczenia wolności (k.o.w.) oraz zidentyfikowanie przyczyn niewykonywania przez skazanych orzeczonych prac na cele społeczne, mających źródło w czterech obszarach, związanych z:

1) kwestiami orzeczniczymi;
2) postawą, właściwościami i sytuacją skazanego;
3) działalnością kuratora i etapem wykonania kary;
4) działalnością placówek, instytucji państwowych, fundacji, stowarzyszeń oraz organizacji użyteczności publicznej, reprezentujących społeczność lokalną (art. 56 § 2 i § 3 k.k.w.), wyznaczonych do organizowania i nadzorowania prac na cele społeczne.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

W niniejszym artykule omówione zostaną zagadnienia związane z etapem wykonania orzeczeń w zespołach kuratorskich[20], z próbą ustalenia przyczyn niewykonywania przez osoby skazane orzeczonych przez sąd prac na cele społeczne, co skutkuje zarządzeniem kary zastępczej pozbawienia wolności.

Podczas prowadzonych badań z jednego z sądów rejonowych w Polsce przekazane zostały do analizy wszystkie teczki akt kuratorskich, które wpłynęły do wykonania do zespołu kss przed 31 grudnia 2009 r. i w 2014 r. nadal pozostawały jako czynne[21]. Tego rodzaju spraw w badanym zespole było prowadzonych siedem. Poniżej zaprezentowany zostanie jeden z przypadków, w których kumuluje się wiele niekorzystnych czynników utrudniających wykonywanie orzeczonej kary ograniczenia wolności.

Przypadek z akt kuratorskich (symbol „Kkow"). Akta zostały przekazane do zespołu kuratorskiego w grudniu 2009 r. Osoba skazana z art. 278 § 1 k.k. – przywłaszczenie mienia w postaci telefonu komórkowego. Orzeczona kara ograniczenia wolności w wymiarze 6 miesięcy, polegająca na wykonywaniu nieodpłatnej kontrolowanej pracy w wysokości 30 godzin miesięcznie. Skazana zostaje wezwana do kuratora w marcu 2010 r., ponieważ postępowanie było zawieszone na okres 6 miesięcy z uwagi na podjęte przez skazaną leczenie odwykowe. Ww. nie stawia się na wezwanie. Kurator występuje z wnioskiem o wyznaczenie miejsca wykonywania prac na cele społeczne. Zarządzeniem sądu skazana zostaje skierowana do Zakładu Gospodarownia Nieruchomościami. Skazana nie stawia się do podmiotu, kurator przesyła pismo ostrzegawcze i zapytanie do Komisariatu Policji dotyczące miejsca jej pobytu. W lipcu 2010 r. skazana stawia się w sądzie, kurator ustala: skazana nie posiada zatrudnienia, nie jest zarejestrowana w Urzędzie Pracy, podejmuje prace dorywcze, korzysta z zasiłku OPS, posiada wykształcenie średnie, bez matury, planuje podjąć naukę w Centrum Kształcenia Ustawicznego, przystąpić do matury oraz podjąć studia z zakresu psychologii, jest uzależniona od narkotyków, pozostaje w abstynencji, uczestniczy w programie metadonowym, sygnalizuje astmę oskrzelową (nie przedstawia dokumentacji lekarskiej). Skazana deklaruje chęć podjęcia pracy w wyznaczonym podmiocie. Na wniosek skazanej zostaje zmienione miejsca wykonywania pracy na cele społeczne na Stowarzyszenie. W uzasadnieniu kurator umieszcza informację: „Podstawą decyzji kuratora była prośba skazanej o zmianę miejsca pracy, na takie, gdzie mogłaby wykonywać pracę w dni wolne tj. soboty". Z załączonej notatki wynika, że skazana jest w ciąży i skierowanie jej do tego Stowarzyszenia pozwoli na wykonanie orzeczonej kary z uwagi na możliwość powierzenia ww. drobnych prac biurowych. Skazana wyraża zgodę na wykonywanie

20 A. Janus-Dębska, *Uwarunkowania efektywnego wykonania kary ograniczenia wolności*, „Probacja" 2014, Nr 3, s. 125; A. Janus-Dębska, *Współpraca kuratorów z osobami organizującymi i nadzorującymi prace skazanych w ramach kary ograniczenia wolności w świetle badań własnych*, Ministerstwo Sprawiedliwości, „Probacja" 2015, Nr 3, s. 18; A. Janus-Dębska, *Orzekanie i wykonywanie kary ograniczenia wolności w świetle badań statystyczno-kryminologicznych*, [w:] A. Babiński, M. Jurgilewicz, N. Malec (red.), *Państwo Prawo Bezpieczeństwo*, t. I, Szczytno 2015, s. 83.

21 Z badania dotyczącego wskazanego okresu wyłączone zostały sprawy, w których postępowanie wykonawcze zostało zawieszone oraz sprawy, które zostały przekazane do sekcji wykonawczych wydziałów karnych w związku ze złożonymi przez kuratorów wnioskami o wszczęcie postępowań incydentalnych. Analiza akt spraw przeprowadzona została w I połowie 2014 roku.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

kary we wskazanej formie, po czym jej nie realizuje. W październiku 2010 r. składa wniosek o odroczenie wykonania kary z uwagi na uczestniczenie w terapii dla osób uzależnionych od środków odurzających, podjęcie nauki w Liceum Ogólnokształcącym, odwiedzanie syna, który przebywa w rodzinie zastępczej i złe samopoczucie w okresie ciąży. Sąd po raz drugi odracza wykonanie kary ograniczenia wolności na okres 6 miesięcy, to jest do grudnia 2011 r. Po zakończeniu okresu odroczenia skazana oświadcza kuratorowi, że ponownie wystąpi o odroczenie wykonania kary, gdyż nie jest w stanie pogodzić wychowywania dziecka i udziału w terapii metadonowej z pracą na cele społeczne. W marcu 2012 roku skazana stawia się u kuratora i oświadcza, że jednak podejmie prace na cele społeczne, ale wnosi o zmianę wcześniej wyznaczonego podmiotu na Schronisko dla Zwierząt, aby móc pracować w dogodnych dla siebie godzinach. Kurator ponownie przychyla się do wniosku skazanej. Skazana po przepracowaniu 4 godzin ponownie wnosi o zmianę miejsca pracy, żądając podmiotu z lokalizacją bliższą jej miejsca zamieszkania. Kurator po raz czwarty przychyla się do wniosku skazanej, ponownie kierując ww. do Stowarzyszenia. Skazana w okresie czerwiec–grudzień 2012 r. wykonuje prace w niepełnym wymiarze miesięcznym (łącznie przez 6 miesięcy – 88 godzin). Kurator udziela skazanej pomocy poprzez wystosowanie pisma o objęcie jej pomocą żywnościową. W lutym 2013 r. skazana występuje z wnioskiem o uznanie kary za wykonaną, załącza zaświadczenie o udziale w programie metadonowym. Sąd zleca kuratorowi przeprowadzenie wywiadu środowiskowego z uwzględnieniem sytuacji osobistej, rodzinnej, zdrowotnej skazanej oraz oceny, co do osiągnięcia celów kary. Postanowieniem z kwietnia 2013 r. Sąd nie uwzględnia wniosku skazanej z uwagi na niesystematyczne wykonywania kary, stwierdzając jednocześnie, że „dotychczasowy okres wykonywania prac w niewystarczającym stopniu ukształtował w skazanej społecznie pożądane postawy, w szczególności poczucie odpowiedzialności oraz potrzebę przestrzegania porządku prawnego poprzez systematyczne, sumienne wykonywanie kary". Skazana nie kontynuuje orzeczonej pracy, nie stawia się na wezwania przesyłane przez kuratora. Kurator w sierpniu 2013 r. składa wniosek w przedmiocie zarządzenia zastępczej kary pozbawienia wolności, w którym wykazuje, że sposób wykonywania kary przez skazaną świadczy nie tylko o celowym przedłużaniu przez nią postępowania wykonawczego, ale również uchylaniu się od wykonania ciążącego na niej obowiązku wykonywania pracy na cele społeczne. Sąd ponownie nie uwzględnia wniosku kuratora, uznając wniosek za przedwczesny, jednocześnie w uzasadnieniu zaznaczając, że: „kurator winien rozważyć potrzebę zmiany miejsca wykonania kary, jeśli skazana zgłosi taką potrzebę i ją racjonalnie uzasadni, zaś skazana winna pamiętać, że posiadanie dziecka nie zwalnia jej z odbycia kary, jak również, że przedłużanie przez nią postępowania wykonawczego jest sprzeczne z celem kary i może prowadzić do oceny, że skazana uchyla się od wykonania kary – ze wszelkimi tego konsekwencjami". Skazana nadal lekceważy wezwania do stawienia się w sądzie. W ocenie kuratora: „skazana nadal celowo przedłuża postępowanie, aby uniknąć kary, wskazuje na ciągłe problemy, uniemożliwiające jej pracę. Czuje się bezkarna, co potwierdza np. kolejnym niestawieniem się w sądzie, mimo wezwania". Podczas rozmowy telefonicznej z kuratorem: „zachowywała się niewłaściwie: była opryskliwa,

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

lekceważąca, niezmotywowana do odbywania kary, podważająca moje zdanie, znajomość przepisów" (notatka kuratora z rozmowy telefonicznej ze skazaną). Skazana stawia się do sądu w grudniu 2013 r. i żąda kolejnej zmiany miejsca wykonywania pracy, ponieważ weszła w konflikt z pracownikami podmiotu, obecnie nigdzie nie pracuje, dzieckiem opiekuje się babcia. Zostaje skierowana do wykonywania prac na cele społeczne na rzecz Domu Dziecka. Skazana nadal nie wykonuje orzeczonych prac na cele społeczne, tłumacząc się złym stanem zdrowia swoim, dziecka lub babci oraz koniecznością podjęcia szkolenia zawodowego, okazuje zaświadczenie z jednodniowego pobytu w szpitalu w grudniu 2013 r. z uwagi na bóle brzucha. Wielokrotnie deklaruje, że rozpocznie odbywanie kary. Jak wynika z ostatniej notatki znajdującej się w aktach wykonawczych, skazana nadal nie podjęła orzeczonej pracy, nie przedłożyła dokumentacji potwierdzającej przyczyny braku kontynuowania kary, mimo wielokrotnych rozmów ostrzegawczych, jakie z ww. przeprowadzał kurator. Kurator planuje złożyć wniosek o zarządzenie wykonania zastępczej kary pozbawienia wolności.

Należy rozważyć, przyczyny opisanego powyżej stanu rzeczy, a także możliwość osiągnięcia celów kary ograniczenia wolności wskazanych przez ustawodawcę w art. 53 k.k.w.

Podczas prowadzonych badań, kuratorom zostało przedstawione pytanie: **Z jakimi problemami, które mają wpływ na przewlekłość postępowania, spotyka się kurator, nadzorując wykonywanie kary ograniczenia wolności?**

Odpowiedzi udzielone przez respondentów z grupy zawodowej kuratorów zostały zaprezentowane na wykresie Nr 4. Jako najważniejsze czynniki mające wpływ na zbyt długotrwałe postępowanie wykonawcze, kuratorzy wymienili: uchylanie się skazanych od wykonywania orzeczonej pracy na cele społeczne (78,5%) i wykonywanie prac nieregularnie (76,4%), wykonywanie przez skazanych pracy w niepełnym wymiarze godzin (57,0%), niestawianie się skazanych na wezwanie sądu i kuratora (51,9%), wielokrotne orzekanie k.o.w. wobec tej samej osoby, uchylającej się w przeszłości od odbywania tej kary (47,5%), niezdolność skazanego do wykonywania pracy, ze względu na zły stan zdrowia (34,3%), problemy z ustaleniem miejsca pobytu skazanego (27,8%), nadmierne obciążenie wszystkimi środkami probacji w referacie kuratora (27,8%), zbyt duża tolerancja na uchylanie się skazanych od odbywania k.o.w., zarówno ze strony kuratorów, jak i sędziów (25,7%), uzależnienia skazanych (22,1%) oraz pobyt skazanych w aresztach śledczych i zakładach karnych w innych sprawach (21,5%). Jako czynniki mniejszej wagi wymienione zostały: niewielki wybór prac adekwatnych do kwalifikacji skazanego (13,7%), przepisy umożliwiające skazanym na długotrwałe, bezkarne uchylanie się od pracy (11,6%), brak wystarczającej liczby miejsc pracy dla skazanych (11,6%), trudna sytuacja rodzinna skazanego, uniemożliwiająca wykonywanie prac (7,8%), niewywiązywanie się przez podmioty ze swoich obowiązków (7,8%), niewystarczające/wadliwe regulacje prawne dotyczące k.o.w. (5,7%)[22].

22 Każdy z respondentów miał możliwość zaznaczenia sześciu najczęściej występujących czynników, z tego powodu łączna suma wyników jest większa niż 100%.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

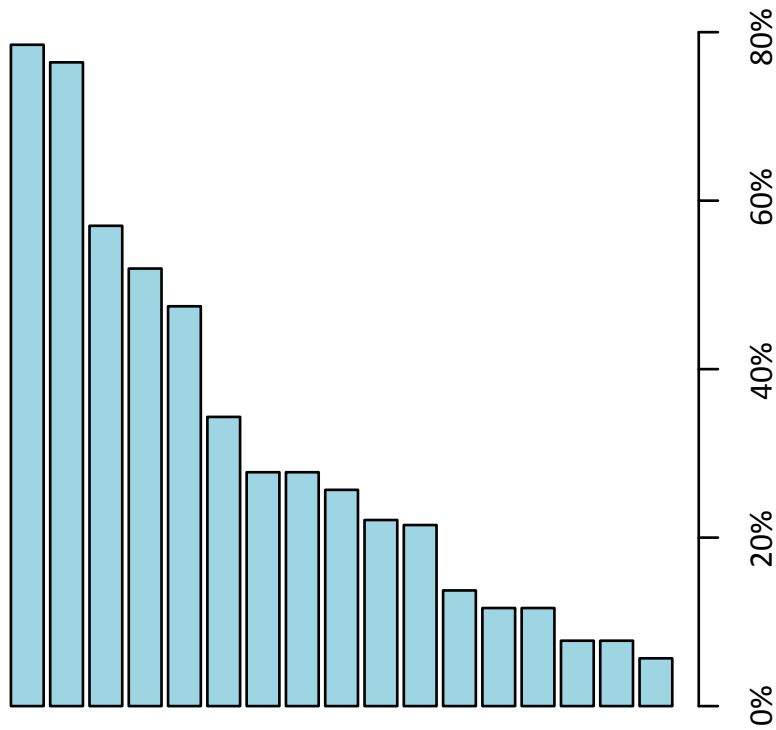
Uchylanie się skazanych od pracy
Wykonywanie prac nieregularnie
Wykonywanie prac w niepełnym wymiarze godzin
Niestawianie się skazanych na wezwania sądu i kuratora
Wielokrotne orzekanie k.o.w. wobec tej samej osoby (uchylającej się w przeszłości od jej wykonywania)
Niezdolność skazanego do wykonywania prac (zły stan zdrowia)
Problemy z ustaleniem miejsca pobytu skazanego
Nadmierne obciążenie wszystkimi środkami probacji w referacie kuratora
Zbyt duża tolerancja na uchylanie się skazanych od wykonywania k.o.w.
Uzależnienia skazanych (alkohol, narkotyki, inne)
Pobyty skazanych w zakładach karnych i aresztach śledczych w innych sprawach
Niewielki wybór prac adekwatnych do kwalifikacji skazanego
Przepisy umożliwiające skazanym na długotrwałe, bezkarne uchylanie się od pracy
Brak wystarczającej ilości miejsc pracy dla skazanych
Trudna sytuacja rodzinna skazanego uniemożliwiająca wykonywanie prac
Niewywiązywanie się przez podmioty ze swoich obowiązków
Niewystarczające/wadliwe regulacje prawne dotyczące k.o.w.
0%
20%
40%
60%
80%

Wykres 4. Czynniki mające wpływ na przewlekłość postępowań wykonawczych w zakresie spraw z orzeczoną karą ograniczenia wolności w opinii kuratorów. Odpowiedzi respondentów na pytanie: „Z jakimi problemami, które mają wpływ na przewlekłość postępowania, spotyka się kurator, nadzorując wykonywanie kary ograniczenia wolności?"

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

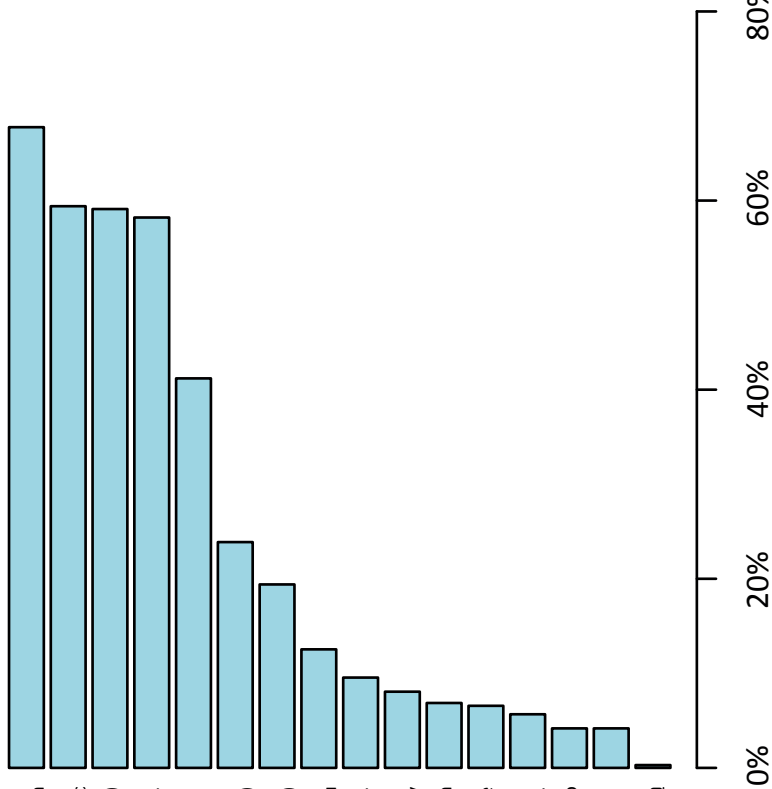
Orzekanie k.o.w. wobec osób niezdolnych do pracy ze względu na stan zdrowia, bezdomnych, uzależnionych
Orzekanie k.o.w. wobec osób, które nie wykonały wcześniej orzeczonych prac
Kolidowanie wykonywania k.o.w. z pracą zarobkową (zatrudnieniem)
Brak poczucia nieuchronności kary za uchylanie się od wykonania k.o.w.
Niska świadomości w śród skazanych konsekwencji uchylania się od wykonania k.o.w.
Obawa skazanego przed stygmatyzacją (wykonywanie prac w miejscu publicznym)
Kolidowanie wykonywania k.o.w. z sytuacją rodzinną (np. opieka nad dziećmi)
Brak możliwości zapoznania się przez Sąd z diagnozą osobopoznawczą i środowiskową oskarżonego przed orzeczeniem wyroku
Niewłaściwy nadzór podmiotów, w których jest wykonywana k.o.w.
Brak zdiagnozowania sytuacji skazanego, jego właściwości, możliwości i warunków osobistych przed wyznaczeniem miejsca pracy
Brak pracy w wyznaczonych podmiotach
Inne
Brak szybkiej reakcji kuratora na uchylanie się skazanego od wykonywania k.o.w.
Kierowanie do prac nieadekwatnych do kwalifikacji skazanego
Zbyt duża tolerancja kuratorów na uchylanie się od wykonywania k.o.w.
Nie, takie sytuacje się nie zdarzają
0%
20%
40%
60%
80%

Wykres 5. Przyczyny niewykonywania przez osoby skazane prac na cele społeczne lub wykonywanie w niepełnym wymiarze godzin, niezgodnie z wyrokiem sądu, w opinii kuratorów. Odpowiedzi respondentów na pytanie: „Czy zdarza się, że osoby skazane nie wykonują orzeczonych prac lub wykonują je w niepełnym wymiarze godzin i/lub nieregularnie? Jeśli tak – proszę zaznaczyć, co najczęściej, zgodnie z Pani/Pana doświadczeniem zawodowym jest przyczyną takiej sytuacji".

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

Przyczyn długotrwałego uchylania si**ę** od wykonywania prac na cele społeczne należy poszukiwać już na etapie orzekania kary. Diagnozowanie sytuacji oskarżonego pod kątem jego stanu zdrowia, właściwości i warunków osobistych, przed wydaniem wyroku, tylko w wybranych przypadkach powoduje orzekanie kary ograniczenia wolności wobec osób, które nie mają predyspozycji do jej odbywania. Często brak jest prognozy, opartej na analizie dotychczasowej karalności skazanego oraz jego sposobu funkcjonowania, które to dane mogą wskazywać na niskie prawdopodobieństwo wykonania tej kary. Kuratorzy w wypełnianych ankietach zwrócili uwagę na powyższe problemy, wskazując na takie czynniki jak: wielokrotne orzekanie k.o.w. wobec tej samej osoby, uchylającej się w przeszłości od jej odbywania, niezdolność skazanego do wykonywania pracy ze względu na zły stan zdrowia (fizyczny bądź psychiczny), problemy z ustaleniem miejsca pobytu skazanego (orzekanie k.o.w. wobec osób bezdomnych, prowadzących wędrowny tryb życia), uzależnienia, trudna sytuacja rodzinna skazanego, uniemożliwiająca wykonywanie prac.

Kuratorzy odpowiadali również na pytanie: **Czy zdarza się, że osoby skazane nie wykonują orzeczonych prac lub wykonują je w niepełnym wymiarze godzin i/lub nieregularnie? Jeśli tak – proszę zaznaczyć, co najczęściej, zgodnie z Pani/Pana doświadczeniem zawodowym jest przyczyną takiej sytuacji.**

Tylko jeden z respondentów odpowiedział: „Nie, takie sytuacje się nie zdarzają", co świadczy o dużej skali problemów związanych z wykonywaniem przez osoby skazane prac na cele społeczne w sposób nierzetelny.

Kara ograniczenia wolności w formie wykonywania pracy na cele społeczne może zostać zakończona na skutek:

- wykonania orzeczonych prac w pełnym wymiarze;
- uznania kary za wykonaną (art. 64 k.k.w.);
- zwolnienia z odbycia reszty kary (art. 83 k.k.);
- orzeczenia kary zastępczej (art. 65§1 k.k.w. w zw. z art. 57§2–3 k.k.w.);
- zmiany formy obowiązku pracy na potrącanie części wynagrodzenia (art. 63a k.k.w.);
- umorzenia postępowania wykonawczego (art. 15 § 1 k.k.w.) w związku z: przedawnieniem wykonania kary (art. 103 § 1 k.k., art. 45 § 3 k.w., art. 45 § 1 k.k.s.), śmiercią skazanego lub inną przyczyną wyłączającą postępowanie (np. w związku z depenalizacją wybranych czynów).

Przesłanką wydania wyżej wymienionych decyzji sądu są względy wychowawcze, które należy wiązać z realizacją lub brakiem realizacji w dotychczasowym postępowaniu wykonawczym zasadniczego celu wykonywania kary ograniczenia wolności, jakim jest wzbudzanie w skazanym woli kształtowania jego społecznie pożądanych postaw, w szczególności poczucia odpowiedzialności oraz potrzeby przestrzegania porządku prawnego. W każdym z omawianych przypadków rozpoznawania sprawy, obowiązkiem sądu jest dokonanie pełnych ustaleń i ocen w wymienionym zakresie oraz przedstawienie w uzasadnieniu postanowienia, jakie wnioski, będące podstawą orzeczenia, wyprowadził sąd z tych ustaleń i ocen[23].

23 K. Postulski, *Komentarz*...

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

Najczęstszym sposobem zakończenia k.o.w., poza wykonaniem pracy, jest orzeczenie kary zastępczej pozbawienia wolności w przypadku przestępstw lub aresztu w przypadku wykroczeń.

Zgodnie ze znowelizowanym w 2009 roku art. 57 § 2 i § 3 k.k.w.[24] składanie wniosków o orzeczenie kary zastępczej zostało określone jednoznacznie, jako obowiązek kuratora, który należy zrealizować w dwóch wypadkach:

1) gdy skazany nie stawi się na wezwanie lub pouczony o prawach, obowiązkach i konsekwencjach związanych z wykonywaniem nieodpłatnej, kontrolowanej pracy na cele społeczne, oświadczy sądowemu kuratorowi zawodowemu, że nie wyraża zgody na podjęcie pracy;
2) gdy skazany nie podejmie pracy w wyznaczonym terminie lub w inny sposób uchyla się od odbywania kary ograniczenia wolności lub wykonania ciążących na nim obowiązków[25].

Rygoryzm zawarty w tym przepisie spowodował znaczne zwiększenie orzekania kar zastępczych pozbawienia wolności. Krytycznie do tego rozwiązania odniósł się Stefan Lelental, twierdząc, że obligatoryjne występowanie przez kuratora z powyższymi wnioskami w każdej ze wskazanych sytuacji, może skutkować koniecznością rozpoznawania przez sądy wniosków niemających faktycznego uzasadnienia. Każdy z tych przypadków wymaga szczegółowej analizy i oceny, a ocena ta należy wyłącznie do sądu[26]. Zgodnie z art. 57 k.k.w. kurator ma obowiązek jedynie stwierdzić, że konkretny fakt miał miejsce.

Aby uniknąć automatyzmu w składanych wnioskach o orzeczenie kary zastępczej, kuratorzy podejmują dodatkowe czynności, celem właściwego uzasadnienia podjętej decyzji:

- ze względu na konsekwencje, jakie może spowodować nieusprawiedliwione niestawiennictwo skazanego, powinien on być prawidłowo zawiadomiony o terminie pierwszej wizyty u kuratora a wezwanie powinno nastąpić za pokwitowaniem jego odbioru. W razie konieczności wezwanie należy ponowić;
- pouczenie skazanego powinno być udokumentowane i potwierdzone jego podpisem. Tylko wówczas można skazanemu skutecznie zarzucić, że uchyla się od odbycia kary;
- określenie przez kuratora rodzaju, miejsca i terminu rozpoczęcia pracy może nastąpić tylko po wysłuchaniu skazanego. Nie może ono nastąpić, jeżeli skazany nie stawi się na wezwanie kuratora, bez względu na to, czy było to niestawiennictwo usprawiedliwione, czy nieusprawiedliwione. Obowiązkowe wysłuchanie skazanego w przedmiotowym zakresie pozwala na przyjęcie, że przyjął on na siebie obowiązek pracy i związane z nim ograniczenie wolności;

---

24 Ustawa z dnia 5 listopada 2009 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny, ustawy – Kodeks postępowania karnego, ustawy – Kodeks karny wykonawczy, ustawy – Kodeks karny skarbowy oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2009 r., Nr 206, poz. 1589 ze zm.).

25 K. Postulski, *Zmiany w wykonywaniu*…, s. 134.

26 S. Lelental, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 2014, s. 291–292.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

– niewyrażenie zgody przez skazanego na podjęcie pracy powinno mieć formę oświadczenia skazanego złożonego na piśmie lub być zaprotokołowane w aktach sprawy;
– kurator powinien wykazać, że wskazane w art. 57 k.k.w. zachowania skazanego miały miejsce z przyczyn leżących po jego stronie, a więc nie były usprawiedliwione. Wynika to wprost z treści art. 65 § 1 k.k.w., zgodnie z którym sąd zarządza wykonanie kary zastępczej tylko wtedy, gdy skazany uchyla się od odbywania kary ograniczenia wolności.

Kurator zawodowy jako organ postępowania wykonawczego ma prawo do samodzielnych ocen konkretnych zdarzeń faktycznych w celu dokonania oceny, czy w zachowaniu skazanego istnieją przesłanki świadczące o „uchylaniu się" od wykonania kary. Wynika to z roli, jaką ustawodawca przypisał kuratorowi w procesie wykonywania kary ograniczenia wolności, co prowadzi do wniosku, że jeśli kurator oceni, iż w zachowaniu skazanego nie ma znamion uchylania się od odbywania kary, nie ma obowiązku występowania z wnioskiem o określenie kary zastępczej[27]. Artykuł 57 § 2 i § 3 k.k.w. należy odczytywać łącznie z treścią art. 65 k.k.w., w którym zostały określone przesłanki i zasady zamiany kary ograniczenia wolności na karę zastępczą.

Do zarządzenia wykonania kary nie jest wystarczające stwierdzenie o niewykonaniu prac na cele społeczne, sąd dokonuje także oceny, czy zachowaniu skazanego można przypisać znamiona „uchylania się", czyli umyślnego i uporczywego dążenia do niewykonania obowiązku[28]. Zdaniem Sądu Najwyższego uchylanie się od kary ograniczenia wolności, jako przesłanka zarządzenia wykonania kary zastępczej, oznacza tylko takie zachowanie się skazanego, które jest wyrazem jego negatywnego stosunku do tej kary czy nałożonych w związku z nią obowiązków, a więc wynika z jego złej woli, a nie z przyczyn innych, obiektywnych lub nawet przez niego zawinionych[29].

Ze względu na przytoczone wyżej uwagi konieczne jest bardzo szczegółowe ustalenie przez sąd w każdej sprawie faktów świadczących o tym, że skazany nie podporządkowuje się rygorom związanym z wykonywaniem kary ograniczenia wolności i ocena tych faktów z uwzględnieniem kryteriów uchylania się od jej odbywania.

3. Podsumowanie

W polskim prawie karnym dyrektywy wymiaru kary zawarte są w art. 53 § 1 k.k. dotyczą zarówno wyboru rodzaju kary, jak i konkretnej jej wielkości. Wymieniony przepis wskazuje na cztery dyrektywy wymiaru kary, które sąd ma obowiązek uwzględnić. Dwie pierwsze, tj. współmierność kary do stopnia winy i do stopnia

27 K. Postulski, *Komentarz*…, K. Postulski, *Zmiany w wykonywaniu*…, s. 135.
28 K. Postulski, *Komentarz*…; K. Postulski, *Zmiany w wykonywaniu*…, s. 136.
29 Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 20 czerwca 1979 r., Nr VI KZP 6/79, OSNKW 1979, Nr 9, poz. 89, Lex/el Nr 19552.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

społecznej szkodliwości czynu, mają zapewnić sprawiedliwość orzekanych kar; dwie następne – cele kary, a mianowicie zapobiegawcze i wychowawcze oddziaływanie na sprawcę przestępstwa (prewencja indywidualna) oraz społeczne oddziaływanie kary (prewencja ogólna). Dyrektywa dostosowania kary do zapobiegawczego i wychowawczego oddziaływania na sprawcę ma na celu takie ukształtowanie kary, aby możliwie najskuteczniej zapobiegać jego powrotowi do przestępstwa. Jednakże przyszłe postępowanie człowieka jest uzależnione od wielu okoliczności natury indywidualnej (endogennych) i społecznej (egzogennych), których wystąpienie i siła wpływu nie dadzą się przewidzieć w chwili orzekania kary przez sąd. Można więc mówić jedynie o prognozie kryminologicznej, która powinna opierać się na rozpoznaniu okoliczności, które doprowadziły do popełnienia przestępstwa, właściwości i warunków osobistych sprawcy, ocenie jego dotychczasowego życia i relacji środowiskowych[30].

Ustawodawca w 2009 roku, wprowadzając przepis art. 58 § 2a k.k., zwrócił szczególną uwagę na konieczność ustalania możliwości wykonania pracy na cele społeczne przez oskarżonego, przed jej orzeczeniem:

> W nowym przepisie § 2a w art. 58 k.k. wprowadzono istotną normę gwarancyjną. Nieodpłatna kontrolowana praca na cele społeczne, nie byłaby orzekana wobec oskarżonych, co do których ze względu na stan zdrowia lub ich właściwości i warunki osobiste, istniałoby uzasadnione przekonanie, że nie wykonają takiej pracy. Wprowadzenie projektowanego przepisu uzasadnia okoliczność, iż w praktyce zdarzają się wypadki, że kara ograniczenia wolności jest orzekana – zwłaszcza w wyrokach wydawanych na posiedzeniu, bez udziału oskarżonych – wobec osób niezdatnych do wykonywania takiej pracy […]. Właściwości i warunki osobiste, o jakich mowa w proponowanym zapisie, to zwłaszcza sytuacja rodzinna oskarżonego, który np. sprawuje bezpośrednią opiekę nad małoletnimi dziećmi bądź starszymi, schorowanymi członkami rodziny i nie jest w stanie zapewnić im opieki na czas wykonywania pracy. Przepis ten będzie miał również zastosowanie w sytuacji, gdy oskarżony był uprzednio skazany na karę ograniczenia wolności i uchylał się od jej wykonania, co może uzasadniać pogląd o niecelowości ponownego stosowania wobec tej osoby kary tego rodzaju[31].

Dotychczasowe orzecznictwo wskazywało na konieczność uwzględniania dotychczasowej linii życia sprawcy, jego osobowości i aktualnej sytuacji życiowej[32].

Na powyższe zagadnienia również została zwrócona uwaga w 2011 roku w dokumencie *Strategia Sprawne Państwo 2011–2020*, w którym zaznaczono, że ze względu na małą ilość wywiadów zlecanych w trybie art. 214 k.p.k.:

> sądy nie posiadają […] profesjonalnie sporządzonej informacji o osobie podejrzanego albo oskarżonego, co powoduje, że orzeczenia, zwłaszcza z zastosowaniem oddziaływań probacyjnych, nie są poparte właściwym rozpoznaniem w zakresie deficytów lub potencjałów. W większości spraw, sąd nie dysponuje żadnym materiałem informacyjnym na temat osoby podejrzanego, za wyjątkiem

30 A. Marek, *Komentarz do art. 53 Kodeksu karnego*, Lex/el 2010.

31 Projekt ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny, ustawy – Kodeks postępowania karnego, ustawy – Kodeks karny wykonawczy, ustawy – Kodeks karny skarbowy oraz niektórych innych ustaw, z dnia 21 listopada 2008 r., druk sejmowy Nr 1394, Uzasadnienie.

32 Wyrok SA w Katowicach z dnia 18 kwietnia 2001 r., II AKa 180/01, OSA 2001, Nr 10, poz. 64.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

sporadycznych opinii biegłych, a także informacji, które zdecydował się podać sam sprawca, przesłuchiwany w toku postępowania przygotowawczego […]. Błędnie orzeczona kara i środki oddziaływania nie wypełnią swoich celów, a całe postępowanie sądowe nie doprowadzi do zmiany postawy skazanego. Niezbędne jest także wprowadzenie w życie zaawansowanej diagnozy osobopoznawczej i prognozy kryminologicznej, która jest koniecznym warunkiem rozwoju służby probacyjnej oraz prawidłowego rozpoznania sytuacji osoby na etapie postępowania rozpoznawczego; wprowadzenie wskazanych rozwiązań powinno uwzględniać dorobek nauk psychologicznych, kryminologicznych, społecznych i statystycznych[33].

Na usprawnienie postępowania wykonawczego i ograniczenie zarządzania zastępczych kar pozbawienia wolności, w związku z uchylaniem się skazanych od wykonywania kary ograniczenia wolności, mogą mieć wpływ:

- wprowadzony do Kodeksu karnego wykonawczego nowy art. 63b[34], zgodnie z którym z ważnych względów, w szczególności uzasadnionych wykonywaną przez skazanego pracą zarobkową lub stanem zdrowia, sąd na wniosek skazanego może ustalić rozliczenie godzin nieodpłatnej, kontrolowanej pracy na cele społeczne w innych okresach niż miesięczny;
- wprowadzony do Kodeksu karnego wykonawczego nowy art. 65a[35], zgodnie z którym sąd może w każdym czasie wstrzymać wykonanie zastępczej kary pozbawienia wolności w wypadku, gdy skazany oświadczy na piśmie, że podejmie odbywanie kary ograniczenia wolności i podda się rygorom z nią związanym;
- znowelizowane: art. 83 kk. i art. 64 k.k.w.[36], w których to przepisach uelastycznione zostały przesłanki uznania kary za wykonaną;
- częstsze zlecanie przez sądy, przed orzeczeniem kary ograniczenia wolności, wywiadu środowiskowego na podstawie art. 214 k.p.k. do ustalenia stanu zdrowia oskarżonego, jego właściwości i warunków osobistych, uzasadniających przekonanie, że oskarżony wykona obowiązki wynikające z ww. kary (*a contrario* art. 58 § 2a k.k.);
- przywrócenie możliwości orzekania zastępczej kary grzywny, w szczególnie uzasadnionych przypadkach np. z uwagi na stan zdrowia skazanego, konieczność wykonywania pracy zarobkowej z powodu zobowiązań alimentacyjnych (z dniem 1 stycznia 2012 r. uchylony został przepis umożliwiający orzeczenie zastępczej kary grzywny[37], który, jak wykazują dane statystyczne, był wykorzystywany przez sądy w dużym stopniu, ponieważ w latach 2007–2011 od 14,6% do 18,3% spraw kończyło się właśnie w ten sposób).

33 Strategia Sprawne Państwo 2011–2020 (Projekt), Warszawa 6 kwietnia 2011, http://www.mswia.gov.pl/portal/pl/2/9075/Strategia_Sprawne_Panstwo_20112020.html (dostęp: 12.02.2014).

34 Ustawa z dnia 20 lutego 2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2015 r., poz. 396).

35 *Ibidem*.

36 *Ibidem*.

37 Ustawa z dnia 16 września 2011 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny wykonawczy oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2011 r., Nr 240, poz. 1431).

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

Podsumowując, należy stwierdzić, że powodzenie kary ograniczenia wolności, zwłaszcza z punktu widzenia prewencyjnego oraz w zakresie sprawnego jej wykonania w dużym stopniu zależy od właściwie dokonanej przez sąd oceny predyspozycji skazanego, co do możliwości wykonania przez osoby skazane prac na cele społeczne oraz wysokich kwalifikacji kuratorów sądowych. Kolejne nowelizacje Kodeksu karnego i Kodeksu karnego wykonawczego wzmacniają pozycje kuratora w postępowaniu wykonawczym, a także nadają tym swoistym podmiotom zaufania publicznego nowe uprawnienia, umożliwiające elastyczność i indywidualizację w podejmowaniu działań resocjalizacyjnych. Konrad Politowicz postuluje dalsze rozwijanie uprawnień i samodzielności kuratorów w obszarze wydawania decyzji oraz proponuje rozłączenie dwóch aspektów wykonywania kary ograniczenia wolności: jej odbywania (pozostawionego jak dotychczas w gestii sądu wykonawczego) i **wykonywania (przekazanego w całości w ręce kuratora sądowego – którego aktualna pozycja w postępowaniu wykonawczym wskazuje, iż byłby to podmiot dla jeszcze bardziej kompleksowego prowadzenia kary ograniczenia wolności jak najbardziej właściwy).** Zagadnienia mające znaczenie dla pozytywnych efektów resocjalizacyjnych, a jednocześnie wymagające szybkiej reakcji, bez wikłania się w długotrwałe procedury sądowe, takie jak odroczenie wykonania kary, rozstrzygałby kurator mocą natychmiast wykonalnych decyzji. **Rozwiązanie miałoby zapewne wpływ na odciążenie sądów i wzmocnienie pozycji kuratorów, pozwalając także w ramach ich korpusu na wyraźną specjalizację**[38]**. Nadanie nowych kompetencji kuratorom byłoby zapewne korzystne dla osób podlegających ich pieczy, w związku z możliwością adekwatnego i szybkiego reagowania na zmieniającą się sytuację podopiecznego lub pojawiające się bariery w wykonaniu kary.**

38 K. Politowicz, *Uwagi na tle*…, s. 111–112.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

Bibliografia

Duracz-Walczak A., Strzępek K., *Kara ograniczenia wolności – alternatywa kary, pozbawienia wolności do lat dwóch*, [w:] Hołyst B. (red.), *Problemy współczesnej penitencjarystyki w Polsce*, Warszawa 1984.

Giętkowski R., *Kara ograniczenia wolności w polskim prawie karnym*, Warszawa 2007.

Janus-Dębska A., *Orzekanie i wykonywanie kary ograniczenia wolności w świetle badań statystyczno-kryminologicznych*, [w:] Babiński A., Jurgilewicz M., Malec N. (red.), *Państwo Prawo Bezpieczeństwo*, t. I, Szczytno 2015.

Janus-Dębska A., *Uwarunkowania efektywnego wykonania kary ograniczenia wolności*, „Probacja" 2014, Nr 3.

Janus-Dębska A., *Uwarunkowania i przeszkody wykonywania kary ograniczenia wolności*, [w:] Kowalczyk M.H., Szykut M. (red.), *Współczesne problemy resocjalizacji. W poszukiwaniu nowych rozwiązań*, Toruń 2015.

Janus-Dębska A., *Współpraca kuratorów sądowych z osobami organizującymi i nadzorującymi prace skazanych w ramach kary ograniczenia wolności w świetle badań własnych*, „Probacja" 2015, Nr 3.

Lelental S., *Prawo karne wykonawcze*, Warszawa 1990.

Lelental S., *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 2014.

Marek A., Komentarz do art. 53 Kodeksu karnego, Lex/el 2010.

Pawela S., *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 1972, s. 325.

Politowicz K., *Uwagi na tle wymiaru i wykonywania kary ograniczenia wolności*, „Probacja" 2013, Nr 2.

Postulski K., *Kodeksu karnego wykonawczego*, Lex/el 2012.

Postulski K., *Zmiany w wykonywaniu kary ograniczenia wolności*, „Probacja" 2011, Nr 3.

Rybicka-Ziarko J., *Community service jako współczesna perspektywa dla polskiego prawa karnego*, [w:] *Język – Prawo – Społeczeństwo*, S. Wrzosek (red.), t. III, Radom 2012.

Stasiak K., *Kontrolno-organizacyjna funkcja kuratora w wykonywaniu kary ograniczenia wolności i prac społecznie użytecznych*, [w:] Jedynak T., Stasiak K. (red.), *Zarys Metodyki pracy kuratora sądowego*, Warszawa 2010.

Szewczyk M., *Kara ograniczenia wolności*, [w:] Melezini M. (red.), *Kary i środki karne. Poddanie sprawcy próbie*, tom VI, Warszawa 2010.

Walczak S., *Prawo penitencjarne, zarys systemu*, Warszawa 1972.

Wontorczyk A., *Bezrobocie, niemożność znalezienia zatrudnienia*, [w:] Szewczuk W. (red.), *Encyklopedia psychologii*, Warszawa 1998.

Akty prawne

Kodek karny (Dz.U. z 1997 r., Nr 88, poz. 553 ze zm.).

Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. z 1997 r., Nr 90, poz. 557 ze zm.).

Projekt ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny, ustawy – Kodeks postępowania karnego, ustawy – Kodeks karny wykonawczy, ustawy – Kodeks karny skarbowy oraz niektórych innych ustaw, z dnia 21 listopada 2008 r., Druk sejmowy Nr 1394, Uzasadnienie.

Projekt ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny wykonawczy oraz niektórych innych ustaw z projektami aktów wykonawczych, z dnia 9 marca 2011 r., Druk sejmowy Nr 3961, Uzasadnienie.

Ustawa z dnia 5 listopada 2009 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny, ustawy – Kodeks postępowania karnego, ustawy – Kodeks karny wykonawczy, ustawy – Kodeks karny skarbowy oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2009 r., Nr 206, poz. 1589 ze zm.).

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

Ustawa z dnia 27 września 2013 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2013 r., poz. 1247).

Ustawa z dnia 20 lutego 2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2015 r., poz. 396).

Rządowy projekt ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw z dnia 15 maja 2014 r., druk sejmowy Nr 2393, Uzasadnienie.

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 1 czerwca 2010 r. w sprawie podmiotów, w których jest wykonywana kara ograniczenia wolności oraz praca społecznie użyteczna (Dz.U. z 2010 r., Nr 98, poz. 634).

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

Część II

Wybrane zagadnienia dotyczące wykonywania środków probacyjnych

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

http://dx.doi.org/10.18778/8088-454-0.16

Renata Pietruszka

Uwagi na tle art. 77 § 2 k.k.

W kodeksie karnym z 1997 roku[1] pojawiło się w art. 77 § 2 rozwiązanie nieznane dotychczasowemu ustawodawstwu, zezwalające sądowi *meriti*, orzekającemu karę pozbawienia wolności, na wyznaczenie surowszych niż przewidziane w art. 78 k.k. ograniczeń do skorzystania przez skazanego z warunkowego zwolnienia. Chodzi oczywiście o możliwość obostrzenia przesłanek formalnych określających (liczbowo albo ułamkowo) wymagania dotyczące minimalnego okresu odbytej przez skazanego kary pozbawienia wolności. Ustawodawca wprowadził tylko jeden warunek zastosowania niniejszego unormowania, dopuszczając je jedynie w „szczególnie uzasadnionych wypadkach" (stosowanie art. 77 § 2 k.k. przez sądy ilustruje tab. 1).

Co kryje się pod tym pojęciem, jakie jest *ratio legis* rozwiązania przyjętego w art. 77 § 2 k.k.? Nie sposób go odczytać z treści samego przepisu. Próżno go także szukać w uzasadnieniu projektu kodeksu karnego[2], projekt ten bowiem w ogóle go nie przewidywał. Przepis art. 77 § 2 k.k. został dodany dopiero w toku prac parlamentarnych.

W opracowaniu podjęto próbę ustalenia *ratio legis* omawianej regulacji, która stanowi punkt wyjścia dla oceny jej funkcjonalności, uwzględniającej także sposób jej ukształtowania przez ustawodawcę i wykorzystania w praktyce. Rozważania te przedstawiono w kontekście ogólniejszej refleksji na temat instytucji warunkowego przedterminowego zwolnienia.

1 Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz.U. z 1997 r., Nr 88, poz. 553, ze zm.).

2 Por. Uzasadnienie rządowego projektu ustawy – Kodeks karny z dnia 18 sierpnia 1995 r. (Sejm II kadencji; druk sejmowy Nr 1274).

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

Tabela 1. Liczba orzeczeń oraz osób skierowanych do wykonania, w których zawarto rozstrzygnięcie wydane na podstawie art. 77 § 2 k.k.

Rok	Sądy rejonowe		Sądy okręgowe	
	Liczba orzeczeń (w okresie sprawozdawczym)	Liczba osób (w okresie sprawozdawczym	Liczba orzeczeń (w okresie sprawozdawczym)	Liczba osób (w okresie sprawozdawczym)
1998	x	x	x	x
1999	39	x	3	x
2000	8	x	3	x
2001	11	x	22	x
2002	89	x	38	x
2003	7	x	30	x
2004	10	x	26	x
2005	14	x	49	x
2006	27	x	37	x
2007	28	x	48	x
2008	48	x	21	x
2009	73	x	30	x
2010	0	x	21	x
2011	2	x	30	x
2012	8	8	35	39
2013	3	3	31	33
2014	7	7	25	25
2015	2	2	20	22

x – brak danych

Źródło: dane z Ministerstwa Sprawiedliwości (Wydziału Statystycznej Informacji Zarządczej w Departamencie Strategii i Funduszy Europejskich).

Pobieżna analiza regulacji odnoszących się do warunkowego przedterminowego zwolnienia, zawartych w kodeksie karnym, jak i kodeksie karnym wykonawczym[3], skłania do refleksji, iż jest to instytucja bardzo wyraźnie ukierunkowana na osobę skazanego, na osiąganie celu szczególnoprewencyjnego.

Ta teza znajduje potwierdzenie przede wszystkim w treści art. 77 § 1 k.k., statuującego przesłankę materialną (podstawę) stosowania warunkowego przedterminowego zwolnienia, jaką jest uzasadnione przekonanie sądu – oparte na ocenie postawy skazanego, jego właściwości i warunków osobistych, okoliczności popełnienia przestępstwa, zachowania po jego popełnieniu i w czasie odbywania kary – że skazany po zwolnieniu będzie się stosował do orzeczonego środka karnego lub zabezpieczającego i przestrzegał porządku prawnego, w szczególności nie po-

3 Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. z 1997 r., Nr 90, poz. 557, ze zm.).

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

pełni ponownie przestępstwa, czyli odnosząca się do skazanego pozytywna prognoza społeczna.

Opinii tej nie przeczy szczegółowa przesłanka „okoliczności popełnienia przestępstwa", która nie jest przecież przesłanką samoistną, ale ma służyć prognozowaniu, tak jak postawa skazanego, jego właściwości i warunki osobiste, zachowanie się po popełnieniu przestępstwa i w czasie odbywania kary. Z tego też powodu są one nazywane czynnikami prognostycznymi.

Co prawda, ustawa z dnia 20 lutego 2015 roku[4] zmieniła art. 77 § 1 k.k. w tym sensie, że uzupełniła wymóg ustalenia przez sąd prognozy pozytywnej odnoszącej się do przestrzegania porządku prawnego (w tym nie popełnienia przestępstwa) o wymóg takich samych ustaleń co do stosowania się przez skazanego do orzeczonego środka karnego lub zabezpieczającego, to nie wpływa to na dokonane określenie podstawy (przesłanki materialnej) warunkowego zwolnienia. Wszak stosowanie się do środków karnych czy też zabezpieczających, orzeczonych przez sąd, jest elementem przestrzegania porządku prawnego, a uchylanie się od nich może stanowić jedno z przestępstw określonych w art. 244–244b k.k.

Chociaż w orzecznictwie, jak i piśmiennictwie, można spotkać pogląd, iż obecnie przy orzekaniu o warunkowym zwolnieniu należy brać pod uwagę ogólne dyrektywy wymiaru kary (a zatem wszystkie cele określone w art. 53 § 1 k.k.)[5], to są to jednak zdania raczej odosobnione. Pogląd w tym zakresie dominujący w judykaturze wyraża się w twierdzeniu, że orzekanie o warunkowym przedterminowym zwolnieniu opiera się o odrębne dyrektywy, stanowiące w tym zakresie *lex specialis*[6]. Także większość przedstawicieli piśmiennictwa uznaje za niedopuszczalne odwoływanie się do ogólnych dyrektyw wymiaru kary[7]. Niezaprzeczalny jest fakt, że wśród przesłanek materialnych (podstaw) orzekania o warunkowym zwolnieniu nie ma przesłanki osiągnięcia – mimo niewykonania kary w całości

4 Ustawa z dnia 20 lutego 2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2015 r., poz. 396).

5 Por. np. A. Zoll, Komentarz do art. 77 k.k. Teza 2, [w:] K. Buchała, A. Zoll, *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz do art. 1 – 116 Kodeksu karnego,* Kraków 1998, s. 531–532; postanowienie SA w Łodzi z dnia 23 marca 1999 r., II AKz 114/99, „Prokuratura i Pawo". Nr 7–8/2000, s. 89; postanowienie SA w Szczecinie z dnia 9 lutego 2012 r., II AKzw 60/12, OSASz 2012/4/50–55.

6 Por.: postanowienie SA w Białymstoku z dnia 31 stycznia 2013 r. II AKzw 43/13, KZS 2013/3/91; por. też postanowienie SA w Krakowie z dnia 13 grudnia 2001 r. II AKz 484/01, OSA 2002, Nr 9, poz. 71; postanowienie SA we Wrocławiu z dnia 24 stycznia 2007 r. II AKzw 76/07, KZS 2007, Nr 7–8, poz. 69), postanowienie SA w Lublinie z dnia 15 kwietnia 2009 r. II AKzw 285/09, KZS 2009, Nr 7–8, poz. 69.

7 Por. T. Kalisz, *Warunkowe zwolnienie z reszty kary pozbawienia wolności z perspektywy problemów z ustalaniem treści i kierunku prognozy kryminologicznej*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego" 2013, Nr 30, s. 178–179; J. Lachowski, *Przesłanka materialna warunkowego przedterminowego zwolnienia na gruncie kodeksu karnego*, „Prokuratura i Pawo" 2008, Nr 11, s. 42, 48; M. Kulik, *Komentarz do art. 77 Kodeksu karnego*, teza 4, [w:] M. Mozgawa, M. Budyn-Kulik, P. Kozłowska-Kalisz, M. Kulik, *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2014; J. Skupiński*, Rozdział VIII. Środki związane z poddaniem sprawcy próbie*, [w:] R.A. Stefański (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2015, s. 520.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

– celów kary, która występowała w art. 90 § 1 *in fine* k.k. z 1969 r.[8], i to oczywiście powinno skłaniać do refleksji o woli rezygnacji z niej przez ustawodawcę, która wyrażona została wprost w uzasadnieniu[9]. Zmianę tę ocenia się pozytywnie, gdyż „wymaganie spełnienia celów prewencji ogólnej było sprzeczne z istotą instytucji warunkowego zwolnienia, która od jej powstania (system progresywny) oparta jest na racjonalizacji indywidualno-prewencyjnej"[10]. Podkreśla się także i to, iż uzasadnienie pominięcia celu ogólnoprewencyjnego i odpłaty tkwi też w tym, że są one uwzględniane już wcześniej, przy wymierzaniu kary[11].

Niedopuszczalne jest zatem uwzględnianie przy orzekaniu w przedmiocie warunkowego zwolnienia celów ogólnoprewencyjnych, podobnie jak wykluczone jest powoływanie się w uzasadnieniu postanowienia odmawiającego udzielenia skazanemu warunkowego przedterminowego zwolnienia na inne okoliczności, które nie należą do kręgu ustawowych przesłanek stosowania tej instytucji (np. na charakter popełnionego przestępstwa, okoliczność, że skazany odbył niewiele ponad połowę orzeczonej kary albo że ubiega się o warunkowe skazanie po raz pierwszy itp.)[12].

Dlatego w razie zaistnienia pozytywnej prognozy społecznej (przy założeniu spełnienia przesłanki formalnej) powinnością sądu jest zwolnienie skazanego z odbycia reszty kary pozbawienia wolności[13]. I nie można tego oceniać jako przejawu liberalizmu sądu, ale raczej racjonalności (o którą właśnie chodzi w orzekaniu i wykonywaniu kar)[14].

Treść art. 77 § 1 k.k., określającego podstawę stosowania warunkowego przedterminowego zwolnienia, koresponduje z celami wykonywania kary pozbawienia wolności, wskazanymi w art. 67 § 1 k.k.w. (tj. wzbudzaniem w skazanym woli współdziałania w kształtowaniu jego społecznie pożądanych postaw, w szczególności poczucia odpowiedzialności oraz potrzeby przestrzegania porządku prawnego i tym samym powstrzymania się od powrotu do przestępstwa), wyraźnie nakierowanymi na prewencję szczególną.

---

8 Ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 r. Kodeks karny (Dz.U. z 1969 r., Nr 13, poz. 94, ze zm.). Na temat uzasadnienia wprowadzenia do kodeksu karnego z 1969 r. przesłanki ogólnoprewencyjnej (por. S. Lelental, *§ 28 Warunkowe przedterminowe zwolnienie* [w:] M. Melezini (red.), *System prawa karnego. Kary i środki karne. Poddanie sprawcy próbie*, t. 6, Warszawa 2016, s. 1154–1155).

9 W uzasadnieniu czytamy: „Kodeks z 1997 r. znosi warunek spełnienia celów związanych z prewencją generalną" (por. uzasadnienie rządowego projektu kodeksu karnego, [w:] Nowe kodeksy – z 1997 r. z uzasadnieniami. Kodeks karny. Kodeks postępowania karnego. Kodeks karny wykonawczy, Warszawa 1997, s. 165).

10 A. Marek, *Komentarz do art. 77 Kodeksu karnego,* teza 3, [w:] A. Marek, *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa, 2010.

11 Por. np.: J. Skupiński, [w:] R.A. Stefański (red.), *Kodeks…*, s. 517; A. Marek, *Komentarz…,* teza 3.

12 Por. S. Lelental, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz,* Warszawa 2001, s. 403–404; postanowienie SA w Lublinie z dnia 28 grudnia 2005 r. II AKzw 880/05, LEX Nr 166038.

13 Por. J. Lachowski, *Przesłanka…*, s. 54. J. Kulesza w takiej sytuacji stwierdza wręcz obowiązek sądu (por. J. Kulesza, *Glosa do postanowienia Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 3 listopada 1998 r. II AKz 115/98*, „Palestra" 1999–2000, Nr 12–1, s. 179).

14 Por. G. Wiciński, *Glosa do postanowienia Sądu Apelacyjnego w Łodzi z dnia 23 marca 1999 r., II AKz 11/99,* „Prokuratura i Prawo" 2000, Nr 7–8, s. 90.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

Określając sens (funkcje) warunkowego przedterminowego zwolnienia, wskazuje się, że jest ono swego rodzaju korektą wyroku na korzyść skazanego na etapie postępowania wykonawczego, skróceniem odbywania kary pozbawienia wolności w wypadkach jednoznacznej poprawy skazanego w trakcie odbywania kary[15]. Warunkowe zwolnienie określa się także jako rezygnację z wykonania reszty kary pozbawienia wolności, podkreślając jednocześnie, że jest to rezygnacja warunkowa, na okres próby, która może zostać odwołana w razie próby nieudanej[16].

Wydaje się jednak, że sens i funkcje warunkowego zwolnienia są jednak jeszcze głębsze, podkreślane w uzasadnieniu do projektu kodeksu karnego:

> Warunkowe zwolnienie jest w istocie warunkową rezygnacją z wykonania części (reszty) orzeczonej kary pozbawienia wolności i poddaniem sprawcy procesowi resocjalizacji w warunkach kontrolowanej wolności, a więc stanowi niejako przedłużenie procesu resocjalizacji w zmienionych warunkach, mające na celu przystosowanie sprawcy do życia na wolności z pomocą kuratora sądowego (innej osoby, organizacji) oraz w związku z nałożonymi obowiązkami[17].

Tę myśl można także odnaleźć w orzecznictwie[18]. Słusznie się też dostrzega, że warunkowe zwolnienie i poddanie skazanego dozorowi w okresie próby jest często lepszym rozwiązaniem niż odbycie przez niego całości kary i opuszczenie przez niego zakładu karnego bez możliwości jakiejkolwiek kontroli jego zachowania[19].

Trudno też nie zgodzić się z opinią, zwłaszcza w kontekście kar dłużej trwających, że warunkowe przedterminowe zwolnienie ma służyć ułatwieniu społecznej readaptacji skazanemu[20] czy chociażby „tylko" minimalizowaniu negatywnych konsekwencji związanych z jego pobytem w zakładzie karnym[21].

Nie można tracić z pola widzenia także tego, że warunkowe przedterminowe zwolnienie stanowi także element pozytywnej motywacji skazanego, perspektywa bowiem wcześniejszego zakończenia odbywania kary motywuje go nie tylko do przestrzegania porządku i dyscypliny w zakładzie karnym, ale także do „aktywnego włączenia się w proces resocjalizacji"[22].

---

15 *Ibidem*, s. 176.

16 Por. K. Postulski, *Komentarz do art. 160 k.k.w.,* [w:] Z. Hołda, K. Postulski, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz,* Gdańsk 2005, s. 526; J. Lachowski, *Instytucja warunkowego przedterminowego zwolnienia*, , „Państwo i Prawo" 2008, Nr 2, s. 117; J. Lachowski, [w:] M. Królikowski, R. Zawłocki (red.), *Kodeks karny. Część ogólna. Tom II. Komentarz do art. 32–116*, Warszawa 2010, s. 483.

17 Uzasadnienie rządowego projektu kodeksu karnego, [w:] Nowe kodeksy – z 1997 r. z uzasadnieniami. Kodeks karny. Kodeks postępowania karnego. Kodeks karny wykonawczy, Warszawa 1997, s. 164.

18 Postanowienie SA w Krakowie z dnia 9 czerwca 2015 r., II AKzw 516/15, KZS 2015/6/67.

19 Postanowienie SA we Wrocławiu z dnia 12 listopada 2012 r., II AKzw 1485/12, OSAW 2014/1/311.

20 Por. J. Lachowski, [w:] M. Królikowski, R. Zawłocki (red.), *Kodeks…*, s. 483.

21 Por. M. Płatek, *Europejskie Reguły Więzienne*, „Państwo i Prawo" 2008, Nr 2, s. 3.

22 A Zoll, [w:] K. Buchała, A. Zoll, *Kodeks…*, s. 532–533.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

W tym kontekście warunkowe przedterminowe zwolnienie, instytucja ściśle związana z etapem postępowania wykonawczego, jawi się jako odpowiadająca przyjętej w tym prawie karnym wykonawczym aksjologii i wynikającym z niej zasadom, tj. zasadzie humanitaryzmu, realizacji w postępowaniu wykonawczym celów szczególnoprewencyjnych, indywidualizacji. Jest nie tylko „instrumentem racjonalizacji polityki karnej i penitencjarnej, który pozwala uniknąć wykonywania kary pozbawienia wolności w sytuacjach, gdy nie jest to bezwzględnie konieczne”[23], ale także instytucją odgrywającą niebagatelne znaczenie w realizacji celów określonych w art. 67 § 1 k.k.w. W związku z tym bardzo wyraźnie należy sprzeciwić się poglądowi, iż warunkowe zwolnienie jest wyjątkiem, a skazany powinien co do zasady odbyć karę w całości[24].

Wydaje się, że pewne ograniczenia w pełnym podporządkowaniu procesu wykonania kary i stosowania instytucji warunkowego zwolnienia celom szczególnoprewencyjnym stanowią przesłanki formalne. Andrzej Zoll wskazuje na ich „nakierowanie” na społeczne poczucie sprawiedliwości, wyznaczenie pewnego progu społecznej tolerancji dla stosowania warunkowego zwolnienia (po upływie określonego czasu)[25].

Wprawdzie pojawiają się głosy, iż rolą przesłanek formalnych jest określenie czy raczej „zarezerwowanie” czasu niezbędnego do osiągnięcia celu szczególnoprewencyjnego, czyli takiego stanu, w którym będzie można postawić pozytywną prognozę skazanego (za którymi może przemawiać fakt istnienia bardziej rygorystycznych przesłanek formalnych, np. w odniesieniu do recydywistów, który tłumaczy się także względami szczególnoprewencyjnymi[26]), to jednak zdaje się im przeczyć wykładnia systemowa, a zwłaszcza fakt funkcjonowania art. 77 § 1 k.k., który wymaga ustalenia za każdym razem tej prognozy przez sąd orzekający w przedmiocie warunkowego przedterminowego zwolnienia. Do tego zagadnienia wypadnie jednak jeszcze powrócić.

Jak na tym tle przedstawia się regulacja zawarta w art. 77 § 2 k.k.? Przede wszystkim należy podjąć próbę ustalenia jej *ratio legis.* W tym przypadku jest to o tyle ważniejsze, że ustalenia w tym zakresie oddziaływują na interpretację przesłanki „szczególnie uzasadnionych wypadków” i stosowanie tego przepisu.

---

23 J. Lachowski, [w:] M. Królikowski, R. Zawłocki (red.), *Kodeks…*, s. 483.

24 Pogląd o wyjątkowości instytucji warunkowego przedterminowego zwolnienia można odnaleźć zarówno w literaturze jak i judykaturze (por. M. Kulik, *Komentarz do art. 77 Kodeksu karnego,* teza 2, [w:] M. Mozgawa i in., *Kodeks…*; postanowienie SA w Gdańsku z dnia 22 sierpnia 2000 r. II AKz 630/00, OSA 2001, Nr 1 poz. 7; postanowienie SA w Krakowie z dnia 21 czerwca 2000 r. II AKz 217/00, KZS 2000, Nr 6, poz. 12). Takiemu podejściu sprzeciwiają się m.in.: S. Lelental, J. Lachowski, E. Kutek (por. S. Lelental, [w:] M. Melezini (red.), *System…*, s. 1168–1169; J. Lachowski, [w:] M. Królikowski, R. Zawłocki (red.), *Kodeks…*, s. 483; E. Kutek, *Prokurator jako strona w postępowaniu o udzielenie warunkowego przedterminowego zwolnienia*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 2006, Nr 20, s. 279–290).

25 A. Zoll, *Czy kara ma być sprawiedliwa, czy celowa?*, [w:] S. Fundowicz (red.), *Prawo i godność. Księga pamiątkowa w 70. rocznicę urodzin Profesora Wojciecha Łączkowskiego*, Lublin 2003, s. 385–386.

26 Por. A. Zoll, [w:] K. Buchała, A. Zoll, *Kodeks…*, s. 540.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

Zarówno w piśmiennictwie, jak i orzecznictwie znaleźć można różne – wyrażone wprost – poglądy na ten temat, jak również różne sposoby interpretacji wspomnianej przesłanki, które w pewnym zakresie te poglądy zdradzają.

Wskazuje się np., że stosowanie art. 77 § 2 k.k. powinno być zarezerwowane „jedynie do tych wypadków, w których już na etapie wymiaru kary prognoza kryminologiczna jest niekorzystna dla skazanego, ponieważ wiadomo, iż po upływie okresów przewidzianych w art. 78 (k.k. – przyp. autorki) indywidualno-prewencyjne cele kary nie zostaną jeszcze osiągnięte”[27].

Takie głosy pobrzmiewają również w orzecznictwie. Za przykład może posłużyć fragment jednego z judykatów Sądu Apelacyjnego w Białymstoku, który stwierdził: „Szczególnie uzasadnionych wypadków, o jakich mowa w art. 77 § 2 k.k., nie sposób wiązać z okolicznościami określającymi wysoki stopień społecznej szkodliwości czynu i zawinienia, a jedynie tymi, które odnoszą się do szeroko pojętej osoby sprawcy, w tym jego demoralizacji i niepodatności na oddziaływanie penitencjarne, które a priori w dacie orzekania pozwalają z wysoką dozą prawdopodobieństwa przyjąć, że w okresach, o jakich mowa w art. 78 k.k., niemożliwe jest takie przeobrażenie oskarżonego, które warunkowałoby skorzystanie przez niego z omawianej instytucji”[28].

Przeciwne stanowisko wyraża się w twierdzeniu A. Zolla, że przy stosowaniu omawianej regulacji „sąd będzie się kierował nie uwzględnionymi w art. 77 § 1 celami kary, a w szczególności potrzebą kształtowania świadomości prawnej społeczeństwa i zadośćuczynienia poczuciu sprawiedliwości” […]. Wzgląd na te cele kary może uzasadniać to, że sąd orzekający uzna, iż bez względu na przebieg procesu resocjalizacyjnego i prognozę kryminologiczną wobec skazanego, warunkowe przedterminowe zwolnienie nie może nastąpić wcześniej od wyznaczonego przez sąd terminu”[29]. Cele pozaszczególnoprewencyjne, jako uzasadniające wprowadzenie i stosowanie art. 77 § 2 k.k., podkreślają także Michał Kalitowski[30] i Grzegorz Łabuda[31].

Ten kierunek interpretacyjny widoczny jest również w judykaturze. Przykładem może być konstatacja Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu, który stwierdził, iż warunkiem skorzystania przez sąd z prerogatywy wynikającej z tego przepisu jest uznanie, że „[…] bez względu na przebieg resocjalizacji i prognozę kryminologiczną, skazany będzie musiał odbyć kary w wymiarze dłuższym, niż wynika to z art. 78 k.k. Taka decyzja musi […] wynikać z innych celów kary niż indywidualnoprewencyjne […]”[32]. W podobnym tonie wypowiedział się Sąd Apelacyjny

27 P. Hofmański, L. Paprzycki, *Rozdział VI. Zasady wymiaru kary i środków karnych*, [w:] M. Filar (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2008, s. 356.

28 Wyrok SA w Białymstoku z dnia 5 marca 2013 r., II AKa 24/13, LEX Nr 1294725.

29 A. Zoll, [w:] K. Buchała, A. Zoll, *Kodeks*…, s. 534, 538.

30 M. Kalitowski, *Komentarz do art. 77 k.k.,* [w:] M. Kalitowski, Z. Sienkiewicz, J. Szumski, L. Tyszkiewicz, A. Wąsek, *Kodeks karny. Komentarz*, t. II, Gdańsk 2000, s. 222.

31 G. Łabuda, *Komentarz do art. 77 Kodeksu karnego,* teza 8, [w:] J. Giezek (red.), *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz*, 2012.

32 Postanowienie SA we Wrocławiu z dnia 24 stycznia 2007 r., II AKzw 76/07, KZS 2007, Nr 7–8, poz. 69.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

w Katowicach, który przyjął, że wartością, która leży u jej podstaw „jest przekonanie sądu, że przemawia za tym wzgląd na społeczne oddziaływanie kary, a zwłaszcza potrzeba zadośćuczynienia poczuciu sprawiedliwości. Sąd w tym celu zastrzega surowsze ograniczenia w dostępie do warunkowego zwolnienia, by upływ czasu nie umniejszył znaczenia kary dla jej społecznego oddziaływania i zadośćuczynienia poczuciu sprawiedliwości”[33].

Trzeci nurt interpretacyjny wyraża się w poglądzie o konieczności uwzględnienia wszystkich dyrektyw wymiaru kary. Można go odnaleźć w literaturze, w której podkreśla się, że obostrzenie przesłanek formalnych warunkowego zwolnienia jest elementem tego wymiaru[34].

Można się z nim spotkać także w orzecznictwie, np. w judykacie Sądu Apelacyjnego w Białymstoku, który uznał:

> Szczególnie uzasadnione wypadki w rozumieniu art. 77 § 2 k.k. odnoszą się do właściwości i warunków osobistych sprawcy, w tym przede wszystkim stopnia jego demoralizacji i niepodatności na dotychczasowe oddziaływanie penitencjarne, które podlegają również ocenie w aspekcie okoliczności popełnienia przestępstwa. Winny one stanowić podstawę do oceny, czy określony przez ustawodawcę w art. 78 k.k. limit kary będzie wystarczający dla osiągnięcia wobec sprawcy celów kary i zapobieżenia powrotowi do przestępstwa, a tym samym czy jest konieczna nadzwyczajna ochrona społeczeństwa przed sprawcą poprzez długotrwałą izolację. Przy tej ocenie należy zatem uwzględnić również wszystkie okoliczności obciążające i sposób popełnienia przestępstwa, a także cele kary w zakresie jej społecznego oddziaływania[35].

O konieczności uwzględnienia, przy stosowaniu art. 77 § 2 k.k., wszystkich celów kary wypowiedział się również Sąd Najwyższy[36].

Odnosząc się do tych poglądów, należy zauważyć, że występująca w tym przepisie przesłanka „szczególnie uzasadnionych wypadków” nie może dotyczyć celów szczególnoprewencyjnych, które tkwią u podstawy warunkowego zwolnienia (czyli prognozy społecznej skazanego)[37], tak jak nie mogą się odnosić do nich przesłanki formalne. Gdyby przyjąć taką logikę, zgodnie z którą zakłada się możliwość postawienia pozytywnej prognozy po upływie pewnego czasu, to należałoby uznać albo bezprzedmiotowość regulacji z art. 77 § 1 k.k. albo bezcelowość unormowania z art. 77 § 2 k.k. (jak również z art. 78 k.k.)[38].

---

33 Wyrok SA w Katowicach z dnia 17 kwietnia 2014 r., II AKa 47/14, LEX Nr 1466775, KZS 2014/6/88.

34 Por. S. Lelental, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz,* Warszawa 2001, s. 413; J. Lachowski, [w:] M. Królikowski, R. Zawłocki (red.), *Kodeks…*, s. 521–522; J. Skupiński, [w:] R.A. Stefański (red.), *Kodeks…*, s. 520–521.

35 Wyrok SA w Białymstoku z dnia 19 marca 2013 r., II AKa 47/13, KZS 2014/1/79.

36 Postanowienie SN z dnia 8 stycznia 2014 r., IV KK 253/13, LEX Nr 1428331.

37 Usytuowanie omawianej regulacji w jednym artykule z unormowaniem owej podstawy stanowi pewne źródło nieporozumień i może być wykorzystywane jako argument dla przyjmujących stanowisko przeciwne.

38 Częściowo tę myśl wyraził SA w Krakowie, który stwierdził: „Przyjmowanie prognozy za przesłankę stosowania art. 77 § 2 k.k. świadczyłoby o zbędności tego unormowania” (Wyrok SA w Krakowie z dnia 25 marca 2015 r., II AKa 126/14, KZS 2015/5/72).

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

Przyjęcie uzasadnienia szczególnoprewencyjnego rozwiązania z art. 77 § 2 k.k. musiałoby prowadzić do uznania, że ustawodawca poprzez tę regulację wyraził swoiste *votum* nieufności wobec sądów orzekających w przedmiocie warunkowego przedterminowego zwolnienia[39]. Zaakceptowanie tych właśnie racji skutkowałoby też koniecznością stwierdzenia nabycia przez skazanego prawa podmiotowego do uzyskania warunkowego zwolnienia po upływie określonego czasu (czy to wynikającego tylko z ustawy, czy zmodyfikowanego przez sąd). Takie podejście odrzuca się zarówno w piśmiennictwie[40], jak i w orzecznictwie[41].

A co powiedzieć o kłopotach związanych z ustalaniem „prognozy" *a priori*[42] („prognoza prognozy"), i to prognozy opartej jedynie na okolicznościach, wśród których nie mogą z pewnością się pojawić okoliczności wynikające z oddziaływania kary pozbawienia wolności na skazanego bądź zaistniałe tylko w tym czasie (np. sposób jego zachowania się podczas odbywania kary, zmiana postawy, aktualne właściwości i warunki osobiste), a te przecież mają niezwykłe znaczenie prognostyczne[43]. Postawienie trafnej prognozy w tych okolicznościach, zwłaszcza w przypadku dłuższych okresów, wydaje się prawie niemożliwe. Jeśli bowiem prognoza ustalana w związku z orzekaniem o warunkowym zwolnieniu, jak każda prognoza, jest jedynie przewidywaniem przyszłych zdarzeń i jest ze swej istoty niepewna[44], to o ileż bardziej niepewna i wątpliwa będzie długoterminowa prognoza dokonywana *a prori*.

Poza tym, jeżeli regulacja z art. 77 § 2 k.k. miałaby służyć uelastycznieniu przedziału czasowego potrzebnego na osiągnięcie celu szczególnoprewencyjnego, do którego proces dochodzenia jest przecież dynamiczny, to może pojawić się wątpliwość, sprowadzająca się do pytania, dlaczego ustawodawca, uelastyczniając przesłanki formalne, uelastycznia je tylko w jedną stronę.

Zakładając więc racjonalność ustawodawcy, należy przyjąć, że rozwiązanie przewidziane w art. 77 § 2 k.k., podobnie jak przesłanki formalne, służy raczej

---

39 Por. W. Wróbel, *Glosa do uchwały SN z 11.01.1999 r. I KZP 15/98*, „Państwo i Prawo" 1999, Nr 3, s. 106.

40 Por. np.: J. Skupiński, [w:] R.A. Stefański (red.), *Kodeks...*, s. 519.

41 Por. np.: uchwała pełnego składu Izby Karnej SN z dnia 11 stycznia 1999 r., I KZP 15/98, OSNKW 1999, z. 1–2, poz. 1; wyrok TK z dnia 10 lipca 2000 r., SK 21/99, OTK ZU 2000, z. 5, poz. 144; wyrok SA w Poznaniu z dnia 19 grudnia 2012 r., II AKa 264/12, LEX Nr 1264424; postanowienie SA w Krakowie z dnia 19 lutego 2015 r., II AKzw 112/15, KZS 2015/2/58.

42 Por. wyrok SA w Krakowie z dnia 25 marca 2015 r., II AKa 126/14, KZS 2015/5/72.

43 Wagę tych czynników podkreśla Sąd Apelacyjny w Krakowie (por. postanowienie SA w Krakowie z dnia 4 grudnia 2014 r. II AKzw 1381/14, KZS 2014/12/44). Także niektórzy przedstawiciele piśmiennictwa największe znaczenie przypisują przesłance zachowania się skazanego w czasie odbywania kary, która ukazuje też zmiany postawy (por. J. Skupiński, [w:] R.A. Stefański (red.), *Kodeks*…, s. 515, 518; A. Marek, *Komentarz*…, teza 4). Podkreśla się także potrzebę uaktualniania wiedzy sądu na temat właściwości i warunków osobistych skazanego, czyli ustalania ich na chwilę orzekania o warunkowym zwolnieniu (por. np.: J. Lachowski, [w:] M. Królikowski, R. Zawłocki (red.), *Kodeks*…, s. 506, 509–510).

44 Por. T. Kalisz, *Warunkowe*…, s. 180; a także postanowienie SA we Wrocławiu z dnia 12 stycznia 2005 r., II AKzw 1123/04, OSA 2006, z. 6, poz. 41.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

celom innym, niż indywidualnoprewencyjne (sprawiedliwościowym, ogólnoprewencyjnym). Są wyrazem oporu przed uznaniem warunkowego przedterminowego zwolnienia jako instytucji ściśle związanej z wykonywaniem kary pozbawienia wolności[45], instytucji realizującej cele szczególnoprewencyjne[46]. O ile jednak ustalenie przesłanek formalnych jest próbą osiągnięcia pewnego balansu pomiędzy tymi celami, o tyle regulacja pozwalająca na ich obostrzenie stanowi zaakcentowanie ważności tych pierwszych.

Warto jeszcze podkreślić, iż orzeczenie wydane na podstawie art. 77 § 2 k.k. nie może być zmienione w postępowaniu wykonawczym, podobnie jak nie można wpłynąć na przesłanki formalne. Jego skutki przenoszą się w pełnym zakresie (stu procentach) na ten etap. To też stanowi wyraz usztywnienia postępowania wykonawczego, stoi w opozycji do zasad postępowania wykonawczego: zasady indywidualizacji, jego elastycznego kształtowania.

Trzeba oczywiście podkreślić, iż przedstawiony punkt widzenia jest co najwyżej próbą ustalenia *ratio legis* regulacji z art. 77 § 2 k.k., która nie usuwa problemów związanych z wykładnią tego przepisu.

Głównym źródłem kłopotów w tym zakresie jest użyty przez ustawodawcę w tym przepisie zwrot „w szczególnie uzasadnionych wypadkach", określający warunek zastosowania omawianej regulacji. Kategorię „szczególnie uzasadnionych wypadków" należy zaliczyć do klauzul generalnych, które przenoszą w pewnym sensie odpowiedzialność z ustawodawcy na organ stosujący prawo. Oczywiście z jednej strony uelastyczniają one prawo, ale z drugiej strony przyznają duży zakres swobody dla sądu, który w dokonywaniu wykładni klauzuli generalnej odnosi się do ocen, kryteriów pozaprawnych, społecznych[47], co na gruncie stosowania prawa karnego, zwłaszcza regulacji pozwalającej na zaostrzenie represji karnej może być niepokojące[48].

Na tym tle pojawia się także pytanie o zgodność uregulowania z art. 77 § 2 k.k. z zasadą równości sformułowaną w art. 32 ust. 1 Konstytucji RP[49], która oczywiście „nie wyklucza […] różnicowania sytuacji prawnej adresatów danej normy, ale za-

45 Szerzej na ten temat: S. Lelental, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz,* Warszawa 2010, s. 643–645.

46 Ten opór jest widoczny nie tylko na płaszczyźnie stanowienia prawa, ale także na płaszczyźnie jego stosowania. Świadczyć o tym może pewien paradoks dostrzeżony przez S. Lelentala, polegający na tym, że pod rządami kodeksu karnego z 1997 r. (łagodzącego rygory do uzyskania warunkowego zwolnienia poprzez wyeliminowanie przesłanki ogólnoprewencyjnej) instytucja ta stosowana jest znacznie bardziej restrykcyjnie, tzn. znacznie niższy jest odsetek wniosków uwzględnionych w porównaniu z okresem obowiązywania kodeksu karnego z 1969 r. (por. S. Lelental, [w:] M. Melezini (red.), *System…*, s. 1171–1173).

47 Por. M. Burzyńska, *Klauzula generalna*, „Gazeta Prawna. pl. Encyklopedia", http://www.gazetaprawna.pl/encyklopedia/prawo,hasla,335422,klauzula-generalna.html (dostęp: 05.08.2016).

48 M. Safian stwierdza, że na gruncie prawa karnego „klauzule generalne były postrzegane przede wszystkim jako instrument łagodzenia rygoryzmu prawa pozytywnego i przywracania słuszności w relacjach podporządkowanych prawu powszechnemu" (por. M. Safjan, *Klauzule generalne: zalety i wady*, „Rzeczpospolita", 9.08.1999).

49 Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. z 1997 r., Nr 78, poz. 483, ze zm.).

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

kłada racjonalność wyboru określonego kryterium zróżnicowania, czyli innymi słowy uznanie danej cech wyróżniającej podmioty podobne za uzasadnioną w regulowanej dziedzinie"[50]. A zatem zwraca się uwagę na konieczność poszukiwania racji owego różnego potraktowania, będącej jednocześnie podstawą (kryterium) różnicowania. Podkreśla się także, że to kryterium powinno być kryterium operatywnym. Chodzi o to, by „organ posługujący się tym kryterium, dokonujący m.in. w oparciu o to kryterium subsumpcji i podejmujący następnie rozstrzygnięcie, nie miał trudności z odpowiedzią na pytanie, czy w danym przypadku podmiot spełnia ustawowe kryterium, czy też go nie spełnia"[51].

Wątpliwości na temat funkcjonalności rozwiązania w art. 77 § 2 k.k. pogłębiają się w związku z obserwacją praktyki jego stosowania. W celu uniknięcia powtórzeń pozostawić należy w tym miejscu kwestię sposobu odczytywania przesłanki „szczególnie uzasadnionych wypadków" i przytaczania racji korzystania z prerogatywy wynikającej z tego przepisu.

Zwrócić natomiast należy uwagę na warunek formalny użycia przez sąd *meriti* art. 77 § 2 k.k., jakim jest wymierzenie kary pozbawienia wolności. Po zmianach dokonanych przez ustawę z dnia 20 lutego 2015 r. przepis wyraźnie wskazuje, że chodzi o każdą karę pozbawienia wolności. Ustawa ta zastąpiła bowiem sformułowanie „karę pozbawienia wolności" – zwrotem „karę wymienioną w art. 32 pkt 3–5", usuwając w ten sposób ewentualne wątpliwości, które mogły powstawać na gruncie poprzedniego stanu prawnego, a które sprowadzały się do dylematu, czy omawiane rozwiązanie mogło znaleźć zastosowanie jedynie w przypadku orzeczenia przez sąd tzw. terminowej kary pozbawienia wolności (określonej w punkcie 3 art. 32 k.k.)[52], czy też w sytuacji wymierzenia jakiejkolwiek kary pozbawienia wolności (wymienionej w punktach 3 – 3 art. 32 k.k.). Obserwacja praktyki orzeczniczej (tj. wykorzystywanie omawianej instytucji również w przypadkach skazywania na kary długoterminowe)[53] daje podstawę do oceny, że wspomniana nowelizacja właściwie usankcjonowała praktykę, która – jak słusznie zauważono w literaturze – mogła wtedy budzić wątpliwości także ze względów gwarancyjnych, w kontekście zakazu stosowania wykładni rozszerzającej przepisów zaostrzających represję karną[54].

---

50 Wyrok TK z dnia 5 kwietnia 2011 r., P6/10, OTK–A 2011/3/19.

51 Por. M. Witkowska, *Zasada równości w stosunkach pracy na tle orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego" 2011, Nr 1, poz. 213 oraz cytowane przez Autorkę orzeczenia TK.

52 Taki pogląd wyrażali wówczas np. L. Wilk i K. Siwek (por. L. Wilk, *Kara dożywotniego pozbawienia wolności a instytucje warunkowego zwolnienia i prawa łaski,* „Prokuratura i Prawo" 2008, Nr 10, s. 17; K. Siwek, *Granice pojęcia „kara pozbawienia wolności" (Uwagi na tle art. 77 § 2 k.k.)*, „Przegląd Sądowy" 2013, Nr 1, s. 106).

53 S. Lelental zwraca uwagę, iż pogląd o niedopuszczalności w poprzednim stanie prawnym stosowania art. 77 § 2 k.k. w przypadku kary dożywotniego pozbawienia wolności był w orzecznictwie poglądem odosobnionym (por. S. Lelental, [w:] M. Melezini, *System*…, s. 1196–1197). Por. także: A. Zoll, *Środki związane z poddaniem sprawcy próbie i zamiana kar*, [w:] W. Wróbel (red.), *Nowelizacja prawa karnego 2015. Komentarz*, Kraków 2015, s. 448; L. Wilk, *Kara*…, s. 17).

54 Por. G. Goniewicz, *Orzekanie o warunkowym przedterminowym zwolnieniu z odbywania reszty kary pozbawienia wolności po nowelizacji kodeksu karnego*, „Palestra" 2015, Nr 7–8, s. 82; J. Majewski, *Kodeks karny. Komentarz do zmian 2015*, Warszawa 2015, s. 283.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

Jakkolwiek obecnie ustawa *expressis verbis* dopuszcza stosowanie art. 77 § 2 k.k. w razie wymierzenia kary 25 lat albo dożywotniego pozbawienia wolności, to najwięcej kontrowersji wywołuje sposób korzystania przez sądy z prerogatywy przyznanej im w tym przepisie w tych właśnie przypadkach, zwłaszcza w sytuacji orzekania kary dożywotniego pozbawienia wolności, które często prowadzi do faktycznego wyłączenia możliwości ubiegania się o warunkowe przedterminowe zwolnienie.

Praktyka zdaje się zapominać o tym, że tak jak ustawa nie wyłącza żadnej kategorii sprawców, żadnej kategorii przestępstw spod możliwości zastosowania instytucji warunkowego zwolnienia[55], tak samo art. 77 § 2 k.k. nie daje upoważnienia sądom do takiego stosowania tego przepisu, które prowadzi do zupełnego wyeliminowania możliwości warunkowego zwolnienia[56]. Kształtowanie kary dożywotniego pozbawienia wolności jako kary trwale eliminacyjnej jest sprzeczne z wolą ustawodawcy, który w uzasadnieniu do projektu kodeksu karnego podawał argumenty przemawiające za utrzymaniem możliwości warunkowego zwolnienia skazanych na tę karę[57].

Jak podkreśla Barbara Stańdo-Kawecka, „zasada dostępności warunkowego zwolnienia dla wszystkich skazanych odbywających karę pozbawienia wolności niezależnie od rodzaju popełnionego przestępstwa i długości wymierzonej kary, łącznie ze skazanymi na karę dożywotniego pozbawienia wolności", jest jedną z podstawowych zasad przyjętych w Rekomendacji Komitetu Ministrów Rady Europy z dnia 24 września 2003 roku R(2003)22 o warunkowym zwolnieniu[58].

Taka praktyka wykorzystywania art. 77 § 2 k.k., która możliwość warunkowego zwolnienia z góry wyłącza, budzi też poważne wątpliwości w świetle orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka. Wprawdzie poza zakresem kontroli Trybunału pozostaje dokonany przez państwo „wybór konkretnego systemu wymierzania sprawiedliwości karnej, wraz z uregulowaniami kontroli wymiaru kary i możliwości zwolnienia", wszakże „z tym zastrzeżeniem, iż taki wybrany system nie może naruszać zasad przyjętych w Konwencji"[59]. Zgodnie zaś z jednolitym poglądem wyrażanym w orzecznictwie ETPC, jakkolwiek samo wymierzenie kary dożywotniego pozbawienia wolności pełnoletniemu sprawcy przestępstwa nie jest zabronione czy niezgodne z art. 3 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka[60],

55 Por. postanowienie SA w Lublinie w dnia 29 sierpnia 2012 r., II AKzw 866/12, OSA 2013/4/37–40; postanowienie SA w Krakowie z dnia 29 września 2014 r., II AKzw 1060/14, KZS 2014/10/45.

56 Zwraca na to uwagę L. Wilk, który uważa, że granice stosowania art. 77 § 2 k.k. wyznaczają „realia danego przypadku", w szczególności wiek i stan zdrowia skazanego (por. L. Wilk, *Kara…*, s. 18).

57 Por. L. Wilk, *Kara…*, s. 16.

58 B. Stańdo-Kawecka, *Komentarz do Rekomendacji Rec (2003) 22 o warunkowym zwolnieniu*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego" 2011, Nr 72–73, s. 306.

59 Wyrok ETPC z dnia 20 maja 2014 r., 73593/10 (Magyar v. Węgry), LEX Nr 1460574.

60 Art. 3 Konwencji stanowi, że nikt nie może być poddany torturom ani nieludzkiemu lub poniżającemu traktowaniu albo karaniu (Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., zmieniona następnie Protokołami Nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem Nr 2 (Dz.U. 1993, Nr 61, poz. 284).

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

to kwestię naruszenia tego przepisu może budzić natomiast sytuacja, gdy w praktyce kara ta jest nieskracalna[61].

Warto zwrócić uwagę także i na to, iż ETPC uznał, że w przypadku kary dożywotniego pozbawienia wolności nie później niż 25 lat po wymierzeniu kary powinien zostać uruchomiony mechanizm kontroli w kierunku zasadności, z punktu widzenia potrzeb resocjalizacyjnych skazanego, dalszego pozbawiania go wolności; po tym okresie zaś powinny być przeprowadzane kontrole okresowe[62]. Zalecenia kontrolowania tak wcześnie, jak to możliwe, czy można orzec warunkowe zwolnienie oraz zapewnienia jego przeprowadzenia – w przypadku skazanych na karę dożywotniego pozbawienia wolności – najpóźniej między 8 a 14 rokiem pozbawienia wolności, a także okresowego jego powtarzania, płyną również z Rezolucji 76/2 Komitetu Ministrów Rady Europy z dnia 17 lutego 1976 roku w sprawie postępowania ze skazanymi na długoterminowe kary pozbawienia wolności[63]. W tym kontekście opór może wywoływać w ogóle stosowanie art. 77 § 2 k.k. w sytuacjach wymierzania kar długoterminowych (zwłaszcza kary dożywotniego pozbawienia wolności), w przypadku których przesłanki formalne „ustawione" są i tak na bardzo wysokim poziomie.

W literaturze słusznie się podkreśla, że niewłaściwe jest nie tylko takie wykorzystywanie art. 77 § 2 k.k., które prowadzi do zupełnego wyeliminowania możliwości ubiegania się o warunkowe zwolnienie, ale także do pozostawienia tej możliwości w bardzo ograniczonym zakresie (warunkowego zwolnienia o charakterze symbolicznym)[64]. Uwaga ta dotyczy wszystkich rodzajów kar pozbawienia wolności. Udzielenie warunkowego na krótko przed końcem kary osłabia bowiem (albo wręcz niweczy) możliwość osiągnięcia celów warunkowego zwolnienia, a przy jednoczesnym wyznaczeniu długiego okresu próby, działa dodatkowo demotywująco na skazanego[65].

Jak wynika z przeprowadzonej analizy, z regulacja zawartą w art. 77 § k.k. wiąże się wiele wątpliwości. Są one związane np. z *ratio legis* tego rozwiązania, które z kolei oddziaływuje na wykładnię pojęcia „szczególnie uzasadnionego wypadku". To może oznaczać pewną dowolność w stosowaniu tego rozwiązania.

Wynikająca z omawianego przepisu możliwość istotnego różnicowania sytuacji prawnej osób skazywanych na karę pozbawienia wolności w zależności od wystąpienia owego bliżej nie określonego „szczególnie uzasadnionego wypadku" może

---

61 Por. wyrok ETPC z dnia 2 września 2010 r. 36295/02 (Igorov v. Bułgaria), LEX Nr 599286; wyrok ETPC dnia 9 lipca 2013 r. 66069/09 (Vinter i inni v. Wielka Brytania), LEX Nr 1424788; wyrok ETPC z dnia 20 maja 2014 r., 73593/10 (Magyar v. Węgry), LEX Nr 1460574; wyrok ETPC z dnia 4 września 2014 r. 140/10 (Trabelsi v. Belgia), LEX Nr 1500623; wyrok ETPC z dnia 3 lutego 2015 r. 57592/08 (Hutchinson v. Wielka Brytania), LEX Nr 1621694.

62 Por. wyrok ETPC dnia 9 lipca 2013 r. 66069/09 (Vinter i inni v. Wielka Brytania), LEX Nr 1424788; wyrok ETPC z dnia 3 lutego 2015 r. 57592/08 (Hutchinson v. Wielka Brytania), LEX Nr 1621694.

63 Por. J. Zagórski, *Wykonywanie kary dożywotniego pozbawienia wolności*, [w:] *Stan i węzłowe problemy polskiego więziennictwa*, Biuletyn RPO, Warszawa 2000, s. 165–166.

64 Por. J. Skupiński, [w:] R.A. Stefański (red.), *Kodeks…*, s. 521.

65 B. Stańdo-Kawecka, *Komentarz…*, s. 307–308.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

też budzić wątpliwości z punktu widzenia zasady równości wobec prawa (a zwłaszcza warunku operatywności kryterium ewentualnego różnicowania podmiotów prawa), których nie da się zupełnie usunąć poprzez przyjęcie, że unormowanie to służy osiąganiu celów sprawiedliwościowych i ogólnoprewencyjnych – dość nieuchwytnych i nieweryfikowalnych.

Ponadto, jeżeli na etap postępowania wykonawczego, podporządkowanego celom szczególnoprewencyjnym, ustawodawca nie tyle wprowadza dyrektywy – *nota bene* już uwzględniane przy wymiarze kary – kary jako sprawiedliwego odwetu, kary mającej oddziaływać na społeczeństwo (te dyrektywy są w jakiś sposób obecne poprzez przesłanki formalne), co wręcz przyznaje tym dyrektywom pierwszeństwo, to musi to rodzić sprzeczności. Oczywiście nie można bagatelizować dyrektywy sprawiedliwej odpłaty, w przeciwnym razie kara przekształciłaby się w środek ochronny, zabezpieczający[66], ale skupienie uwagi, zwłaszcza na etapie wykonania kary, właśnie na niej nie służy też nadrzędnej funkcji prawa karnego – funkcji ochronnej. Nadmierne ograniczanie na gruncie warunkowego przedterminowego zwolnienia racji indywidualnoprewencyjnych w imię zapewnienia realizacji celów sprawiedliwościowych, ogólnoprewencyjnych prowadzi do osłabienia czy wręcz zaprzepaszczenia tych pierwszych, a przez to funkcjonalności tej instytucji, czego przykładów dostarcza praktyka.

W świetle przedstawionych uwag rodzi się pytanie o zasadność utrzymywania art. 77 § 2 w kodeksie karnym[67].

Bibliografia

Bojarski T. (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2011.

Buchała K., Zoll A., *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz do art. 1–116 Kodeksu karnego,* Kraków 1998.

Burzyńska M., *Klauzula generalna*, „Gazeta Prawna. pl. Encyklopedia", http://www.gazetaprawna.pl/encyklopedia/prawo,hasla,335422,klauzula-generalna.html (dostęp: 05.08.2016).

Filar M. (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2008.

Giezek J. (red.), *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz*, Warszawa 2012.

Goniewicz G., *Orzekanie o warunkowym przedterminowym zwolnieniu z odbywania reszty kary pozbawienia wolności po nowelizacji kodeksu karnego*, „Palestra" 2015, Nr 7–8.

Hołda Z., Postulski K., *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz,* Gdańsk 2005.

Kalisz T., *Warunkowe zwolnienie z reszty kary pozbawienia wolności z perspektywy problemów z ustalaniem treści i kierunku prognozy kryminologicznej*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego" 2013, Nr 30.

Kalitowski M., Sienkiewicz Z., Szumski J., Tyszkiewicz L., Wąsek A., *Kodeks karny. Komentarz*, t. II, Gdańsk 2000.

66 Por. A. Zoll, *Stopień społecznego niebezpieczeństwa czynu jako dyrektywa wymiaru kary*, „Nowe Prawo" 1969, Nr 6, s. 945–946.

67 Za skreśleniem art. 77 § 2 k.k. opowiada się S. Lelental (por. S. Lelental, [w:] M. Melezini (red.), *System…*, s. 1200).

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

Stańdo-Kawecka B., *Komentarz do Rekomendacji Rec (2003) 22 o warunkowym zwolnieniu*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego" 2011.
Królikowski M., Zawłocki R. (red.), *Kodeks karny. Część ogólna. Tom II. Komentarz do art. 32–116*, Warszawa 2010.
Kulesza J., *Glosa do postanowienia Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 3 listopada 1998 r., II AKz 115/98*, „Palestra" 1999/2000, Nr 12/1.
Kutek E., *Prokurator jako strona w postępowaniu o udzielenie warunkowego przedterminowego zwolnienia*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego" 2006, Nr 20.
Lachowski J., *Instytucja warunkowego przedterminowego zwolnienia*, „Państwo i Prawo" 2008, Nr 2.
Lachowski J., *Przesłanka materialna warunkowego przedterminowego zwolnienia na gruncie kodeksu karnego*, „Prokuratura i Prawo" 2008, Nr 11.
Lelental S., *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz,* Warszawa 2001.
Lelental S., *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz,* Warszawa 2010.
Majewski J., *Kodeks karny. Komentarz do zmian 2015*, Warszawa 2015.
Marek A., *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa, 2010.
Melezini M. (red.), *System prawa karnego. Kary i środki karne. Poddanie sprawcy próbie*, t. 6, Warszawa 2016.
Mozgawa M., Budyn-Kulik M., Kozłowska-Kalisz P., Kulik M., *Kodeks karny. Komentarz,* Warszawa 2014.
Płatek M., *Europejskie Reguły Więzienne*, „Państwo i Prawo" 2008, Nr 2.
Siwek K., *Granice pojęcia „kara pozbawienia wolności" (Uwagi na tle art. 77 § 2 k.k.)*, „Przegląd Sądowy" 2013, Nr 1.
Stańdo-Kawecka A., *Komentarz do Rekomendacji Rec (2003) 22 o warunkowym zwolnieniu*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego" 2011, Nr 72–73.
Safjan M., *Klauzule generalne: zalety i wady*, „Rzeczpospolita", 9.08.1999.
Siwek K., *Granice pojęcia „kara pozbawienia wolności" (Uwagi na tle art. 77 § 2 k.k.),* „Przegląd Sądowy" 2013, Nr 1.
Stefański R.A. (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2015.
Uzasadnienie rządowego projektu ustawy – Kodeks karny z dnia 18 sierpnia 1995 r. (Sejm II kadencji; druk sejmowy Nr 1274).
Uzasadnienie rządowego projektu kodeksu karnego, [w:] Nowe kodeksy – z 1997 r. z uzasadnieniami. Kodeks karny. Kodeks postępowania karnego. Kodeks karny wykonawczy, Warszawa 1997.
Wiciński G., *Glosa do postanowienia Sądu Apelacyjnego w Łodzi z dnia 23 marca 1999 r., II AKz 11/99*, „Prokuratura i Prawo", 2000, Nr 7–8.
Wilk L., *Kara dożywotniego pozbawienia wolności a instytucje warunkowego zwolnienia i prawa łaski*, „Prokuratura i Prawo" 2008, Nr 10.
Witkowska M., *Zasada równości w stosunkach pracy na tle orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego" 2011, Nr 1, poz. 213.
Wróbel W., *Glosa do uchwały SN z 11.01.1999 r. I KZP 15/98*, „Państwo i Prawo" 1999, Nr 3.
Wróbel W. (red.), *Nowelizacja prawa karnego 2015. Komentarz*, Kraków 2015.
Zagórski J., *Wykonywanie kary dożywotniego pozbawienia wolności*, [w:] *Stan i węzłowe problemy polskiego więziennictwa*, Biuletyn RPO, Warszawa 2000.
Zoll A., *Czy kara ma być sprawiedliwa, czy celowa?*, [w:] Fundowicz S. (red.), *Prawo i godność. Księga pamiątkowa w 70. rocznicę urodzin Profesora Wojciecha Łączkowskiego*, Lublin 2003.
Zoll A., *Stopień społecznego niebezpieczeństwa czynu jako dyrektywa wymiaru kary*, „Nowe Prawo" 1969, Nr 6.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

Akty prawne

Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., zmieniona następnie Protokołami Nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem Nr 2 (Dz.U. z 1993 r., Nr 61, poz. 284).
Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. z 1997 r., Nr 78, poz. 483, ze zm.).
Ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 r. Kodeks karny (Dz.U. z 1969 r., Nr 13, poz. 94, ze zm.).
Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (Dz.U. z 1997 r., Nr 88, poz. 553, ze zm.).
Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. 1997 r., Nr 90, poz. 557, ze zm.).
Ustawa z dnia 20 lutego 2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektorych innych ustaw (Dz.U. z 2015 r., poz. 396).

Orzecznictwo

Postanowienie SA w Białymstoku z dnia 31 stycznia 2013 r., II AKzw 43/13, KZS 2013/3/91.
Postanowienie SA we Wrocławiu z dnia 12 listopada 2012 r., II AKzw 1485/12, OSAW 2014/1/311.
Postanowienie SA we Wrocławiu z dnia 12 stycznia 2005 r., II AKzw 1123/04, OSA 2006, z. 6, poz. 41.
Postanowienie SA we Wrocławiu z dnia 24 stycznia 2007 r., II AKzw 76/07, KZS 2007, Nr 7–8, poz. 69.
Postanowienie SA w Gdańsku z dnia 22 sierpnia 2000 r., II AKz 630/00, OSA 2001, Nr 1 poz. 7.
Postanowienie SA w Krakowie z dnia 13 grudnia 2001 r., II AKz 484/01, OSA 2002, Nr 9, poz. 71.
Postanowienie SA w Krakowie z dnia 19 lutego 2015 r., II AKzw 112/15, KZS 2015/2/58.
Postanowienie SA w Krakowie z dnia 21 czerwca 2000 r., II AKz 217/00, KZS 2000, Nr 6, poz. 12.
Postanowienie SA w Krakowie z dnia 29 września 2014 r., II AKzw 1060/14, KZS 2014/10/45.
Postanowienie SA w Krakowie z dnia 4 grudnia 2014 r., II AKzw 1381/14, KZS 2014/12/44.
Postanowienie SA w Krakowie z dnia 9 czerwca 2015 r., AKzw 516/15, KZS 2015/6/67.
Postanowienie SA w Lublinie w dnia 29 sierpnia 2012 r., II AKzw 866/12, OSA 2013/4/37–40.
Postanowienie SA w Lublinie z dnia 15 kwietnia 2009 r., II AKzw 285/09, KZS 2009, Nr 7–8, poz. 69.
Postanowienie SA w Lublinie z dnia 28 grudnia 2005 r., II AKzw 880/05, LEX Nr 166038.
Postanowienie SA w Szczecinie z dnia 9 lutego 2012 r., II AKzw 60/12, OSASz 2012/4/50–55.
Postanowienie SA w Łodzi z dnia 23 marca 1999 r., II AKz 114/99, „Prokuratura i Prawo", 2000, Nr 7–8, s. 89.
Postanowienie SN z dnia 8 stycznia 2014 r., IV KK 253/13, LEX Nr 1428331.
Uchwała pełnego składu Izby Karnej SN z dnia 11 stycznia 1999 r., I KZP 15/98, OSNKW 1999, z. 1–2, poz. 1.
Uwagi na tle art. 77 § 2 k.k. 221
Wyrok ETPC z dnia 20 maja 2014 r., 73593/10 (Magyar v. Węgry), LEX Nr 1460574.
Wyrok ETPC z dnia 2 września 2010 r. 36295/02 (Igorov v. Bułgaria), LEX Nr 599286.
Wyrok ETPC z dnia 3 lutego 2015 r. 57592/08 (Hutchinson v. Wielka Brytania), LEX Nr 1621694.
Wyrok ETPC z dnia 4 września 2014 r. 140/10 (Trabelsi v. Belgia), LEX Nr 1500623.
Wyrok ETPC z dnia 9 lipca 2013 r. 66069/09 (Vinter i inni v. Wielka Brytania), LEX Nr 1424788.
Wyrok SA w Białymstoku z dnia 19 marca 2013 r., II AKa 47/13, KZS 2014/1/79.
Wyrok SA w Białymstoku z dnia 5 marca 2013 r., II AKa 24/13, LEX Nr 1294725.
Wyrok SA w Katowicach z dnia 17 kwietnia 2014 r., II AKa 47/14, LEX Nr 1466775, KZS 2014/6/88.
Wyrok SA w Krakowie z dnia 25 marca 2015 r., II AKa 126/14, KZS 2015/5/72.
Wyrok SA w Poznaniu z dnia 19 grudnia 2012 r., II AKa 264/12, LEX Nr 1264424.
Wyrok TK z dnia 10 lipca 2000 r. SK 21/99, OTK ZU 2000, z. 5, poz. 144.
Wyrok TK z dnia 5 kwietnia 2011 r., P6/10, OTK – A 2011/3/19.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

http://dx.doi.org/10.18778/8088-454-0.17

Renata Szczepanik

O dowodach (swojej) resocjalizacji recydywistów podejmujących starania o przedterminowe warunkowe zwolnienie z odbycia reszty kary

1. Wstęp

Najogólniej mówiąc, przedterminowe zwolnienie jest pewnego rodzaju rezultatem prób oszacowania możliwości powstrzymywania się skazanego przed popełnianiem przestępstw po zwolnieniu z zakładu karnego. Jest to specyficzny rodzaj decyzji podjętej przez sąd, której zobiektywizowany status nadają kryteria konieczne do spełnienia przez skazanego. Aby skorzystać z tego przywileju, skazany musi bowiem spełnić szereg warunków. Część z nich ma charakter formalny i wiąże się z samą karą, natomiast pozostałe wskazują na konieczność posiadania przez kandydata, na wcześniejsze opuszczenie więzienia, pozytywnych właściwości związanych bezpośrednio z zachowaniem w zakładzie karnym oraz warunkami życia, jakie go czekają po opuszczeniu zakładu karnego[1].

1 Formalnoprawne przesłanki instytucji przedterminowego warunkowego zwolnienia stanowią przedmiot refleksji bogatego piśmiennictwa naukowego i dlatego w opracowaniu pominę te analizy (Np. S. Lelental, *Warunkowe przedterminowe zwolnienie w orzecznictwie Sądu Najwyższego i sądów apelacyjnych w latach 2003–2004*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego" 2005 Nr 49, s. 269–296; M. Puszka, *Problemy resocjalizacji a warunkowe przedterminowe zwolnienie*, [w:] J. Świtka, M. Kuć, I Niewiadomska (red.), *Rola wartości moralnych w procesie socjalizacji i resocjalizacji*, Lublin 2005, s. 201–227; S. Lelental, *Warunkowe przedterminowe zwolnienie w orzecznictwie Sądu Najwyższego i sądów apelacyjnych w 2005 roku*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego" 2006, Nr 50; A. Marek, *Prawo karne*, Warszawa 2006; B. Baran, *Instytucja warunkowego przedterminowego zwolnienia po nowelizacji kodeksu karnego wykonawczego z dnia 16 września 2011 r.*, „Roczniki Administracji i Prawa" 2012, Nr 12, s. 219–32; M. Jankowski, S. Momot, *Warunkowe przedterminowe zwolnienie – wybrane aspekty praktyki*, Instytut Wymiaru Sprawiedliwości, Warszawa 2012, https://www.iws.org.pl/pliki/files/IWS_Jankowski%20M.,%20Momot%20St._WPZ.pdf (dostęp: 1.07.2016).

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

Analiza piśmiennictwa naukowego przedmiotu nakazuje sądzić, że zbyt wielkie znaczenie przypisywane jest przesłankom opartym na charakterze i okolicznościach popełnienia czynu oraz właściwościach osobistych skazanego z okresu przed „resocjalizacją"[2], a zbyt mało (lub wcale) nie poświęca się uwagi „postępom resocjalizacji", tj. okresowi pobytu w zakładzie karnym[3]. Oznacza to więc w rzeczywistości, że prognozowanie na potrzeby przedterminowego warunkowego zwolnienia opiera się w największej mierze o przeszłość – nie przyszłość skazanego. Skazany zaś nie ma możliwości cofnięcia czasu i zmiany wydarzeń sprzed lat. To, co może zrobić (i robi), to gromadzenie dowodów swojej aktualnej zmiany (tj. efektów swojej „resocjalizacji").

Zasadniczy materiał dowodowy dotyczący okresu pobytu w zakładzie karnym stanowią udokumentowane odpowiednio opinie sporządzone przez personel, potwierdzające poprawne zachowanie skazanego. Nastawienie na gromadzenie dowodów swojej zmiany niewątpliwie mobilizuje do określonego zachowania osoby skazane, ponieważ w ich „interesie" jest dostarczenie (lub wskazanie) personelowi odpowiednich informacji stanowiących podstawy dla konstruowania pozytywnych wniosków w prognozie kryminologicznej[4], które to z kolei będą stanowić materiał pozwalający sądowi na podjęcie decyzji procesowej w oparciu o przesłanki określone w przepisach. Rozpoczyna się swoista „gra w resocjalizację" pomiędzy skazanymi starającymi się o wcześniejsze opuszczenie zakładu karnego a personelem[5], w której to grze wszyscy gracze przejawiają wysoką świadomość iluzoryczności i fasady na potrzeby starań o przedterminowe warunkowe zwolnienie[6].

---

2 Użycie przeze mnie tego terminu jest pewnego rodzaju skrótem myślowym. Definiowanie „resocjalizacji penitencjarnej" stanowi odrębny i rozległy przedmiot analiz, dlatego na potrzeby tego artykułu świadomie ujmuję ten termin w cudzysłowie.

3 Por. S. Lelental, *Warunkowe przedterminowe zwolnienie w orzecznictwie Sądu Najwyższego i sądów apelacyjnych w 2005 roku*…; S. Lelental, *Warunkowe przedterminowe zwolnienie w orzecznictwie Sądu Najwyższego i sądów apelacyjnych w latach 2003–2004*..., s. 269–296; Por. J. Korecki, *Przygotowanie do wolności skazanych odbywających kary długoterminowe. Opolska koncepcja warunkowego zwolnienia*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego" 1999, Nr 22–23, s. 54–55.

4 Warto także zaznaczyć, że najczęściej podmiotem składającym wniosek o przedterminowe warunkowe zwolnienie jest skazany (A. Nawój-Śleszyński, *Warunkowe zwolnienie z odbycia reszty kary skazanych odbywających karę pozbawienia wolności w różnych systemach jej wykonywania*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego" 2015, Nr 36, s. 118), a beneficjentem skazany odbywający karę pozbawienia wolności po raz pierwszy. Istnieje także silne przekonanie wśród wielu skazanych, że jeśli wnioskodawcą jest dyrektor, to zwiększa szanse na pozytywne zakończenie sprawy, a samodzielne złożenie wniosku bez poparcia administracji znacząco obniża wiarę w sukces (M. Puszka, *Problemy resocjalizacji*…., s. 201–227; M. Jankowski, S. Momot, *Warunkowe przedterminowe zwolnienie*…).

5 R. Szczepanik, *Stawanie się recydywistą. Kariery instytucjonalne osób powracających do przestępczości*, Łódź 2015.

6 Zob. także: K. Miszewski, *Adaptacja do warunków więziennych skazanych długoterminowych* [niepublikowana praca doktorska], Uniwersytet Warszawski, Warszawa 2015.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

Recydywiści, zwłaszcza wielokrotni, którzy podejmują starania na rzecz przedterminowego warunkowego zwolnienia, stają przed trudnym „zadaniem". Po pierwsze, w odniesieniu do nich stawiane są wyższe wymagania formalnoprawne niż w przypadku osób bez „bagażu" powrotności do przestępczości. Po drugie, zwykle mają za sobą już doświadczenia warunkowego przedterminowego zwolnienia, które z punktu widzenia systemu przeciwdziałania przestępczości zakończyły się porażką. W ramach autoprezentacji osoby, która zasługuje na wcześniejsze opuszczenie więzienia, recydywista sięga po strategie, których celem jest wpływanie i kontrolowanie sposobu, w jaki definiuje go otoczenie. Trudność zawiera się w zadaniu: przekonać otoczenie, że mimo zaprzepaszczenia uprzednio otrzymywanych od społeczeństwa „drugich szans" zasługują na kolejną. Publicznością dla tak ujętych działań jest personel więzienny. W opracowaniu podejmę się próby odpowiedzi na pytania o to, w jaki sposób i jakie w ogóle recydywiści gromadzą dowody potwierdzające efektywność ich „resocjalizacji penitencjarnej"? Jakie warunki sukcesu i jakie przyczyny porażek przypisują swoim staraniom o uznanie ich za „zresocjalizowanych", tj. takich, którzy zasługują na wcześniejsze opuszczenie więzienia?

2. Badania własne

Sposób mojego postępowania badawczego wyznaczały procedury metodologii teorii ugruntowanej (teoretyczne pobieranie próbek, teoretyczne nasycenie, metoda ciągłego porównywania, poszukiwanie kategorii centralnych i integrowanie teorii[7]). Metodologia teorii ugruntowanej jest rezultatem założeń teoretycznych paradygmatu interpretatywnego, a ściślej symbolicznego interakcjonizmu[8]. Uczestnicy badanego świata społecznego (w tym przypadku: zakładu karnego) widzą go jako oczywisty, a zadaniem badacza jest ukazanie, jak został stworzony i jakie warunki go konstruowały (interpretacja). Rzeczywistość społeczna powrotnych przestępców ujawniała się w toku analizy interakcji, w których uczestniczyli badani przeze mnie mężczyźni, odkrywania ich sposobów interpretowania i definiowania sytuacji (subiektywnych znaczeń) i wynikających z tego działań[9]. Teoretyczne ramy dla analiz działań recydywistów na rzecz dostarczania personelowi penitencjarnemu dowodów swojej zmiany „na lepsze" stanowi koncepcja dramaturgiczna

7 Prezentowane w artykule badania stanowią fragment szerszych analiz przedstawionych w książce R. Szczepanik, *Stawanie się recydywistą. Kariery instytucjonalne osób powracających do przestępczości*, Łódź 2015.

8 A. Wyka, *Badacz społeczny wobec doświadczenia*, Warszawa 1993; E. Hałas, *Interakcjonizm symboliczny. Społeczny kontekst znaczeń*, Warszawa 2006.

9 R. Szczepanik, *Stawanie się recydywistą. Kariery instytucjonalne osób powracających do przestępczości*, Łódź 2015.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

Erving'a Goffmana[10]. Najogólniej mówiąc, E. Goffman sięga po metaforę teatru do wyjaśniania zachowań społecznych. Relacje społeczne to powtarzające się spotkania ludzi, z których każdy „gra" lub coś/kogoś „odgrywa" i stara się narzucić partnerom interakcji pożądany obraz własnej osoby. Podobnie jak w scenerii teatru, owa gra zdeterminowana jest miejscem i publicznością.

Publiczność stanowią personel i współosadzeni. Recydywista sięga po rozmaite techniki przekonywania widowni co do wiarygodności swojego wizerunku i utwierdzania jej w tym przekonaniu. Jest to jednakże sztuka operowania określonymi technikami twarzy[11] w celu osiągania wzajemnie wykluczających się dążeń – wzmacniania wizerunku niezłomnego przestępcy (przed publicznością współosadzonych) i osłabiania go jednocześnie (gdy widzem jest personel)[12].

Podstawowy materiał empiryczny stanowiły zapisy biograficznych wywiadów narracyjnych i swobodnych. Pojęcia i relacje opisane w niniejszym artykule zostały wygenerowane z danych, jakimi były biografie mężczyzn z doświadczeniem co najmniej trzykrotnego pobytu w więzieniu. Badani przeze mnie recydywiści w okresie realizacji badań (lata 2011–2013) pozostawali w wieku 25–51 lat i odbywali karę pozbawienia wolności w zakładzie karnym dla recydywistów (typu półotwartego i otwartego).

Przedterminowe warunkowe zwolnienie stanowiło ważne doświadczenie dla recydywistów w okresie realizacji mojego projektu badawczego. Część z nich spełniała formalne przesłanki dla uruchomienia procedur, inni z niecierpliwością i nadzieją wyczekiwali relatywnie niedalekiego czasu, w którym nabędą takie uprawnienia, a jeszcze inni przeszli już ten proces (dla jednych zakończony porażką, dla innych sukcesem).

---

10 E. Goffman, *Człowiek w teatrze życia codziennego*, Warszawa 2008; por. S. Andreski, *Czarnoksięstwo w naukach społecznych,* Warszawa 2002.

11 Techniki twarzy to jedna z kategorii teoretycznych E. Goffmana (por. E. Goffman, *Rytuał interakcyjny*, Warszawa 2006; E. Goffman, *Człowiek w teatrze życia codziennego*, Warszawa 2008; E. Goffman, *Spotkania. Dwa studia z socjologii interakcji*, Kraków 2010; E. Goffman, *Instytucje totalne. O pacjentach szpitali psychiatrycznych i mieszkańcach innych instytucji totalnych*, Sopot 2011).

12 Ciekawą ilustracją jest tu anegdota opowiedziana przez byłego funkcjonariusza zakładu karnego w północnej Polsce, w którym pod koniec lat 80. miał miejsce bunt. Osadzeni opanowali cały zakład i dotarli do pomieszczeń, w których znajdowały się ich dokumenty, akta osobopoznawcze. Zostały one przez nich ostentacyjnie zniszczone, spalone. Po ustaniu buntu zdarzały się nieodosobnione przypadki dyskretnego przekazywania przez „doświadczonych" recydywistów wychowawcom fragmentów swoich teczek (część B), w których zawierały się żmudnie, czasem przez długie lata, gromadzone przez nich „dowody swojej zmiany", czyli resocjalizacji. Recydywiści ci wiele ryzykowali – jeśli bowiem podczas euforii powodowanej przejęciem kontroli nad więzieniem przez osadzonych zostaliby przyłapani przez współtowarzyszy na tym, że chowają i chronią przed zniszczeniem część swoich dokumentów, mogłoby to być uznane za słabość, tchórzostwo czy kolaborowanie z personelem i skończyć się nawet zagrożeniem utraty życia w konsekwencji samosądu.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

3. Strategie autoprezentacji recydywistów „zasługujących" na wcześniejsze wyjście z więzienia

Dominującym sposobem definiowania warunkowego przedterminowego zwolnienia przez recydywistów jest nadawanie mu właściwości narzędzia władzy personelu nad skazanymi („jest to takie widzimisię administracji"; „dadzą albo nie dadzą i to nie zależy od skazanego"), a procedury przedterminowego warunkowego zwolnienia traktowane są przez recydywistów jako egzamin z postępów resocjalizacji („za miesiąc będę już po wokandzie. To się wtedy okaże, czy się zresocjalizowałem czy jeszcze nie"). Problem w tym, że nie wiadomo, czym jest, a czym nie jest owo „zresocjalizowanie". Być może też dlatego instytucji przedterminowego warunkowego zwolnienia recydywiści nadają miano przypadku („czasem człowiek się nie spodziewa, a tu masz! Łatwo poszło […], a czasem człowiek się stara, a im ciągle za mało") oraz nieracjonalności („Zależy, którą nogą rano wstanie sędzia") – w każdym razie cech całkowicie niezależnych od starań i zachowania kandydata starającego się o uzyskanie tego przywileju[13]:

N: Mimo że się uważa, że […] się robi coś jak w regulaminie, to […] i tak, i tak nie wiadomo, jak to obmyśli administracja. Czuję się czasami jak w psychiatryku, a nie w więzieniu. Mówisz, że jesteś zdrowy, a oni mówią ci: „nie – jesteś chory, bardzo chory".

Okres pobytu w zakładzie karnym można podzielić na dwie części. Początkowo jest to czas, kiedy buduje się (lub wzmacnia) swoją pozycje w grupie współosadzonych i żyje się życiem nastawionym na „tu i teraz". Recydywista ma niewiele do stracenia, ponieważ prawo do starania się o przedterminowe zwolnienie przysługuje mu w tak dalekiej przyszłości, że jawi mu się ta sytuacja jako abstrakcja. Wizja wcześniejszego zwolnienia z zakładu karnego urzeczywistnia się wraz z upływem czasu. Do pewnego momentu, podstawową widownię stanowią współosadzeni, a zasadniczym celem działań recydywisty jest prezentowanie wizerunku osoby, która się „nie daje" i „którą niełatwo złamać". Im bliższa perspektywa opuszczenia więzienia (obliczana przede wszystkim formalno-prawnymi możliwościami ubiegania się o warunkowe przedterminowe zwolnienie), tym taktyki autoprezentacji podlegają przeobrażeniom i większe znaczenie udziałowi w roli publiczności przypisywane zaczyna być personelowi.

Recydywista rozpoczyna specyficzną „grę", której reguły stanowią metody resocjalizacji penitencjarnej oparte na przesłankach tzw. ekonomii punktowej. Istotę tej metody można ulokować w systemie działań instytucjonalnych

13 Fragmenty wywiadów (F: funkcjonariusz, N: recydywista; R. Sz: autorka opracowania).

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

(resocjalizacyjnych), które zorientowane są na wyjaśnianie zewnętrznych form zachowań osób przestępczych[14]. Jak pisze Marek Konopczyński: „[…] cała ich aparatura pojęciowa i metodyczna dokonuje analizy, oceny i korekcji tego wszystkiego, co jest zauważalne i rozpoznawalne"[15]. Najprościej ujmując, metoda ta opiera się na dawaniu punktów za pożądane/poprawne/oczekiwane zachowanie i odebranie ich za niepożądane/niepoprawne/nieregulaminowe. Owe „punkty" w rzeczywistości penitencjarnej przyjmują postać wniosków o nagrodę i ukaranie. W praktyce to personel wartościuje i przypisuje określonym zachowaniom skazanego daną liczbę „punktów", a rezultatem takiego postepowania jest lista „wzmocnień, czyli przedmiotów i czynności, które można kupić za zarobione punkty"[16] i które są dla skazanego dobrem pożądanym, atrakcyjnym. Tym, co można sobie „kupić" za zgromadzone punkty, w mniemaniu recydywistów jest przede wszystkim wcześniejsze opuszczenie zakładu karnego.

Badania własne pokazują, że to właśnie przesłanki ekonomii punktowej stanowią podstawową formę presji i sposobu kształtowania motywacji osób osadzonych do pracy nad zmianą w obrębie współczesnych polskich więzień. „Dodatnio" punktowane są określone zachowania (w postaci wniosków o nagrody), a „ujemnie" inne (przyjmujące postać wniosków o ukaranie). Ostateczny bilans „punktów" wraz z dodatkowymi „dowodami" zmiany stanowią punkt wyjścia dla starań osadzonych o przywilej wcześniejszego opuszczenia więzienia i prezentacji siebie, jako osoby „rokującej" na powstrzymywanie się przed przestępczością.

Jako że to personel Służby Więziennej dysponuje określonymi metodami pomiaru i oceny „starań" pretendującego do wyjścia na wolność, jest więc on zasadniczym partnerem –graczem oraz podstawową publicznością dla recydywisty:

N: Sędzia, administracja […] to są osoby, które decydują o przyszłości danego skazanego.
N: Zależy jak na to spojrzy wychowawca.

Uwagę zwraca wysoka świadomość rozgrywającej się gry przez obie strony graczy – personel i recydywistów.

N: Wkładanie maski […] i „jestem zresocjalizowany". „Zrobię co mi każą, pójdę gdzie mi każą […], pokażę, że mi zależy". O, na przykład wie pani, w tamtym miesiącu cały pawilon się zrobił nagle patriotyczny. Wszyscy, prawie każdy jeden zaczął uczęszczać na spotkania z sybirakami. Oczywiście z własnej woli i zainteresowania [śmiech]. Wychowawca nie powie tego wprost, bo przecież nie może zabronić, ale przecież widzi, o co chodzi.

14 M.in. K. Pospiszyl, *Resocjalizacja nieletnich. Doświadczenia i koncepcje*, Warszawa 1990.
15 M. Konopczyński, *Pedagogika resocjalizacyjna. W stronę działań kreujących*, Kraków 2014, s. 64.
16 K. Pospiszyl, *Resocjalizacja nieletnich*…, s. 12.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

Jednocześnie recydywiści mają wysoką świadomość nierównego startu w owej grze. Silnie oznaczeni są piętnem osoby niewiarygodnej społecznie, takiej, która nie skorzystała z wielu uprzednio dawnych jej szans przez społeczeństwo, zawiodła oczekiwania, oszukała itp.

Goffmanowskie „utrzymywanie twarzy"[17] polega na koncentracji wokół ukrywania swego prawdziwego oblicza, względnie jego korygowania, aby „jak najlepiej wypaść". Jednocześnie zasadniczą regułą interakcji strategicznych jest świadomość partnerów interakcji „drugiego dna" swoich prezentacji. Budowanie wizerunku to specyficzny rodzaj „posunięć graczy", w trakcie których obie strony chcą przekazać korzystne dla siebie informacje, a ukryć te niekorzystne:

R.Sz.: No proszę. Pan X. wychodzi za kilka dni, a i tak robi gazetki. Przecież już nic nie musi udowadniać, prawda? To chyba dobrze o nim świadczy.

F: Eeee. Tutaj nikt nic nie robi za darmo. Nic, co robią, nie jest bez powodu.

Strategicznej interakcji towarzyszy również cel, jakim jest zdobycie informacji o słabych i mocnych stronach adwersarza. Interakcje strategiczne to wzajemne ocenianie, sporządzanie mapy swych własnych najlepszych sposobów działania na podstawie szacowania możliwości „zagrania" przeciwnika. Gracze nastawieni są więc na odkrywanie, a kolejno wykorzystywanie słabych stron adwersarzy w osiąganiu swoich celów[18].

N: Recydywista to jest psycholog bez papierów […]. Jest cwany. Patrzy, obserwuje. Zna się na ludziach.

N: [Personel oceniający] Zwracają uwagę na takie rzeczy jak na przykład szkoła. Z tamtym wyrokiem ukończyłem szkołę i teraz też będę się starał, by mnie umieścili na kursie zawodowym.

N: Już nie jestem roszczeniowy […]. Wiem, że tym nic nie wskóram dlatego staram się niczego nie domagać, aby funkcjonariusze mieli ze mną spokój, tak?

Przekaz, jaki stanowi punkt wyjścia dla wszystkich taktyk autoprezentacji „osoby, która zasługuje na wolność", obejmuje trzy ekspozycje: 1. „Jestem innym, nowym człowiekiem"; 2. „Nie jestem już sam w zmaganiach z moimi problemami" i 3. „Pobawiłem się, poniosłem konsekwencje […]. Teraz się uspokoiłem, bo mam dla kogo żyć". W scenariuszu działań autowizerunkowych recydywistów wpisują się natomiast następujące strategie: lokowanie się w roli ofiary systemu, odwoływanie się do wartości uznawalnych społecznie, nawrócenie religijne, zakotwiczenie na wolności i definiowanie (swojej) przestępczości przez pryzmat choroby. Przyjęcie określonej strategii oznacza eksponowanie i koncentrację na gromadzeniu specyficznej puli dowodów swojej „zmiany na lepsze" i sposobu definiowania „nowego ja".

17 E. Goffman, *Rytuał interakcyjny*…

18 *Ibidem*.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

Umieszczanie się w roli ofiary systemu to nacisk na gromadzenie dowodów bycia niesprawiedliwie potraktowanym przez niespójne, niekonsekwentne i krzywdzące ustawodawstwo. Recydywiści nadają systemowi silne właściwości dyskryminujące:

N: Moja rola była drugorzędna w całym tym zajściu […] poszkodowani mówili w prokuratorze, że ja nie, ale oni […] paragraf 64 i bez gadania do więzienia.

Jest to specyficzne zarządzanie, a nawet eksponowanie atrybutu (recydywa), który w największym stopniu utrudnia im starania o wcześniejsze wyjście z więzienia. Stawiają się bowiem na pozycji z góry przegranej z powodu niewiarygodności społecznej, jaką są naznaczeni i niskich możliwości obrony. Nie kwestionują tego, że zostali identyfikowani jako przestępcy, nie stawiają się w roli osób, które walczą z systemem. Prezentują się jako osoby bezbronne, wymagające wsparcia, ponieważ system sięga wobec nich po nieuczciwe narzędzia, „gra nierówno" z recydywistami. Ilustracją dla poczucia niesprawiedliwości, której nadawane jest miano specyficznego rodzaju „siedzenia za niewinność" jest następujący fragment wywiadu:

R.Sz.: No to ukradł pan czy nie ukradł, bo się już pogubiłam […]?

N: Nie ukradłem! Yyy, to znaczy ukradłem, ale nie to, za co mnie wsadzili, tak? Ja nie siedzę za to, co zrobiłem, tylko za to, co nie zrobiłem. Ja nie mówię, że ja nigdy nic nie zrobiłem, nie. Ale […] proszę panią, jak oni grają nierówno, tak? Niby mają to prawo […], a nie potrafią mi udowodnić, że coś zrobiłem, to mnie wsadzą za coś, czego akurat nie zrobiłem […], bo mnie na przykład ktoś pomówi o to, a ja wiadomo, recydywa, to problemu ze wsadzeniem mnie nie ma, tak?

Recydywiści akcentujący bycie ofiarą systemu podkreślają silny rozdźwięk pomiędzy przepisami o warunkowym przedterminowym zwolnieniu, a praktyką jego stosowania. Przejawem bycia „nie fair" systemu oraz nierównej gry są również niejasne kryteria „resocjalizacji" oraz pełne sprzeczności i paradoksów oczekiwania personelu.

N: Pół roku temu stawałem i sędzia penitencjarny powiedział, że ze względu na moją przeszłość, karalność, długi termin izolacji […] warunkowego nie udziela mi. A przecież mam nienaganne zachowanie i rokuję. Drugi raz już nie będę się starał, bo i tak wiem, że nie dostanę. Iść do sędziego i wysłuchiwać go, że ja taki czy owaki, mimo tego że ja wykazuję inicjatywę i chcę poprawy […], to proszę panią, niech oni się za przeproszeniem […] już niech mnie nie obrażają tymi swoimi niechęciami wobec mnie.

N: To mu mówię – „niech mi wychowawca powie, to co to jest ta resocjalizacja?". A on mi mówi, że to znaczy, żebym do przestępstwa nie wracał już. No dobrze, ale […] jak ja mam mu pokazać, że nie wracam, jak tu w więzieniu jestem? Obłęd jakiś to jest.

N: Zawsze coś wynajdą.

Dla recydywistów „wyznaniem" jest system podziału przywilejów i kar stosowanych przez personel oparty na pozorach. Zwyciężają ci, którzy posiadają wysokie

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

kompetencje stosowania „technik twarzy" na głównej scenie realizowanego spektaklu (zwłaszcza w sytuacjach kryzysowych). Na zapleczu sceny, poza widokiem głównej publiczności toczy się zaś prawdziwa gra, która jest już poza zasięgiem wzroku „oceniającego":

N: to, że dziś grasz w siatkę i potrafisz się zahamować, że komuś nie naubliżasz […] lub nie dasz po mordzie. Ale idziesz na celę to od razu opowiadasz: „k**wa, gdyby nie w więzienie, to bym zaje*ał go, złamał kark" […]. Personel nie siedzi w czterech ścianach 24 godziny na dobę, ale też administracja przymyka oczy, bo też chce mieć święty spokój. Nie chce im się wnikać, jak jest naprawdę.

W końcu, recydywiści – ofiary systemu podają w wątpliwość postawy moralne decydentów, tj. osób, które trzymają w ręku narzędzie władzy, jakim jest przywilej przedterminowego warunkowego zwolnienia z zakładu karnego:

N: „Myślisz ku**o, że jesteś u siebie ku**a w mieście w kartonie pod mostem, żebyś ku**o pluła. Włożę ci pałkę w du*ę, zobaczymy jak się zachowasz". Tak do mnie powiedział dowódca zmiany. Człowiek, który trzyma powiedzmy całe więzienie w ryzach. I proszę panią to oni mówią o nas, że się źle zachowujemy, oni nam wystawiają opinie, a niech pani zobaczy […], jakimi oni potrafią też być, tak?

Drugą strategią działań na rzecz uzyskania przedterminowego warunkowego zwolnienia jest odwoływanie się do wartości uznawalnych społecznie. W jej obrębie recydywista sytuuje się w roli nieszkodliwego przestępcy, który dokonał nieznaczących czynów karalnych, ale to dopiero reakcja kontroli formalnej podniosła jego aktywność do rangi wysokiej szkodliwości społecznej:

N: W trakcie więzienia za handel narkotykami i miałem ucieczkę to dołożyli mi i […] zrobiło się z tego wszystkiego razem 15 lat. To proszę panią, jak teraz zrobili to nowe prawo, to ja jestem tą bestią, bo ta ustawa o bestiach jest i ja się na nią załapałem.

Wartości „wytrychy", po jakie sięga recydywista, to: szczęście rodziny – zwłaszcza troska o jej byt materialny, wychowanie dzieci, opieka nad starszymi, chorymi, wykształcenie, praca, religia. Natomiast co ciekawe, pracy nadawane jest niejednoznaczne miejsce w owym systemie wartości, w oparciu o który recydywista realizuje scenariusz gromadzenia dowodów „swojej zmiany"[19]:

N: Oni mi dali warunkowe. Powiem pani, że sam byłem zdziwiony, bo przecież to przestępstwo, którego dokonałem nie było małe, tak? Ale ja wtedy pracowałem w zakładzie karnym.

N: Mówię sędzi, że mam pracę gotową, umówiony już byłem na zatrudnienie, takie szczęście miałem, że od razu po wyjściu by czekało i ten właściciel to poświadczył […], ale sędzi to było za mało.

19 O znaczeniu nadawanym przez recydywistów pracy w trakcie odbywania kary pozbawienia wolności oraz po opuszczeniu więzienia piszę w artykule: R. Szczepanik, *Rola zatrudnienia w procesie odchodzenia od aktywności przestępczej i osłabiania wizerunku recydywisty*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego" 2016, Nr 92, s. 73–95.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

Strategia trzecia opiera się na nawróceniu religijnym**.** Może to być przemiana religijna nastawiona na „tu i teraz" (i w warunkach tylko konkretnego zakładu karnego), która nosi cechy incydentu oraz narzędzia ekspozycji swojej zmiany. Niekoniecznie takie działania należy interpretować jedynie jako prymitywną formę autoprezentacji „nowego ja". Niektórzy badacze nadają mu następujące warunki: „stare modele działania wyczerpały się, zawiodły lub zostały zakłócone albo mogły się wkrótce wyczerpać, zawieść lub ulec zakłóceniu, i zetknęły się z możliwością (lub potrzebą) łatwego spróbowania czegoś nowego w życiu"[20]. Lokowanie swoich dotychczasowych porażek w „woli" Boga, operowanie kategoriami łaski, przebaczenia wobec przejawianej skruchy stanowi bardzo delikatny przedmiot oceny dla publiczności.

Z punktu widzenia rzeczywistych szans sukcesu readaptacji społecznej i szanse na niepowrotność do przestępstwa mieli natomiast ci recydywiści, którzy posiadają bardzo silne zaplecze „religijne" na wolności. Analiza materiału biograficznego badanych recydywistów pozwala mi na konstatacje, że wspólnoty takiej nie stanowili członkowie Kościoła katolickiego. Prawdopodobnie należy tłumaczyć siłę relacji łączących członków mniej popularnych wyznań z powodu małej liczebności osób zawiązujących te grupy religijne i większej bezpośredniości relacji wynikającej z mniejszej anonimowości uczestników.

Strategie czwartą określam jako zakotwiczenie na wolności. Recydywiści lokują wiarygodność swoich starań o uznanie na zasługującego na przedterminowe zwolnienie z zakładu karnego w pozyskanym odpowiednio lub rekonstruowanym zapleczu środowiskowym na wolności. Istotne są właściwości tego środowiska: całkowicie wolne od skaz kryminogennych. Recydywiści eksponują więc silne walory resocjalizacyjne i profilaktyczne nowemu zapleczu środowiskowemu i nadają mu wyraźne właściwości „stania na straży" swoich pokus[21]:

N: Mam tam […] dobry kolega, niemający do czynienia nigdy z policją. On prowadzi normalny tryb życia.

N: Zamieszkam z moim tatą. On nawet papierosów nie pali. Nigdy nie pił ani coś.

Strategia piąta to definiowanie przestępczości przez pryzmat choroby. Recydywiści kwestionują siebie jako sprawcę przestępstw i lokują przyczyny swojego złego zachowania w chorobie (uzależnieniu)[22].

N: Mimo to że wszystkie przestępstwa były pod wpływem alkoholu, nigdy nie byłem kierowany na żadną terapię. To też dla mnie było dziwne.

---

20 J. Lofland, D.A. Snow, L. Anderson, L.H. Lofland, *Analiza układów społecznych. Przewodnik metodologiczny po badaniach jakościowych*, Warszawa 2006, s. 220.

21 Por. R. Szczepanik, *Partnerki życiowe recydywistów i ich rola w powstrzymywaniu aktywności przestępczej*, „Profilaktyka Społeczna i Resocjalizacja" 2015, t. 26, s. 35–57.

22 Por. techniki neutralizacji przestępstw: D. Matza, G.M. Sykes, *Juvenile delinquency and subterranean values*, „American Sociological Review" 1969, Nr 26(5), s. 713–719.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

Przyjęte przez recydywistów strategie powodują, że podejmują starania na rzecz uwiarygodnienia swojego wizerunku „nowej" osoby, która zasługuje na warunkowe przedterminowe zwolnienie. Dowody zmiany i warunki sprzyjające jej utrzymaniu muszą zyskać status sformalizowanych, obiektywnych opinii w postaci notatek z obserwacji, zaświadczeń itp., które stanowić będą podstawy dla prognozowania kryminologicznego. Przyjęte strategie wzmacniane są dodatkowo przez wnioski o nagrody, jakie gromadzi recydywista w swojej dokumentacji.

Obierane strategie eksponowania „ja" zasługującego na wolność zawierają dwie zasadnicze kategorie zmianotwórcze: zasoby wewnętrzne i zewnętrzne (prezentowane osobno lub łącznie). Do najważniejszych należą: odcinanie przeszłości „grubą kreską" („Jeżeli miałbym głowę taką jak teraz mam […] kiedyś […] nigdy bym nie chciał zasmakować więzienia"), realizacja wartości pożądanych społecznie (odwoływanie się do idei humanitaryzmu i miłosierdzia, które nakazuje udzielenie wsparcia i wybaczenia osobie wyrażającej skruchę), eksponowanie swojej użyteczności na wolności („Mój tato wymaga opieki, a ja nie mogę mu pomóc"), zrywanie ze wspólnikami, manifestowanie sukcesu pedagogicznego personelu oraz eksponowanie nowych kompetencji (zdobytych w więzieniu).

4. Podsumowanie

W kontekście gromadzenia dowodów „zasługiwania" na przedterminowe warunkowe zwolnienie z zakładu karnego, „resocjalizacja więzienna" to rodzaj gry toczącej się pomiędzy bardzo świadomymi graczami, jakimi są recydywiści i personel. Mimo że recydywista jest osobą z gruntu „niewiarygodną społecznie" i nie zasługującą na zaufanie, to podejmuje starania i próby pokonania tych trudności i dotarcia do celu, jakim jest uzyskanie przywileju wcześniejszego opuszczenia więzienia. Nie zawsze towarzyszy temu jednak wyrafinowanie i fałszywa fasada gry scenicznej recydywisty autoprezentującego się jako tego, który zasługuje na wolność, ponieważ się „zresocjalizował".

Niektórzy recydywiści rzeczywiście przejawiają głęboką wiarę we własną przemianę i nawet, jeśli definiują ją, operując sloganami resocjalizacyjnymi (np. „jestem lepszym człowiekiem", „zrozumiałem, ile krzywd wyrządziłem", „zrobię wszystko, by już nie krzywdzić innych"), przez co w istocie osłabiają swoje przekazy autoprezentacyjne, to cechuje ich optymizm i poczucie silnej determinacji w walce o to, by nie wrócić do zakładu karnego po raz kolejny. Dla innych jest to wynik swoistej kalkulacji. Szczególnie dla starszych recydywistów, sporządzony przez nich bilans życia (spędzenie wielu lat w zakładzie karnym, specyficzne zmęczenie pobytami w instytucjach penitencjarnych, utrata silnej pozycji w środowisku przestępczym) stanowi punkt wyjścia dla organizowania warunków życia rzeczywiście

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

zorientowanego na powstrzymywanie się przed przestępczością (a właściwie – minimalizowanie ryzyka powrotu do zakładu karnego)[23].

Deklaracje przemiany recydywistów oraz plany zerwania z przestępczym stylem życia stanowią przedmiot powątpiewań i obarczane są wysokim stopniem nieufności ze strony otoczenia – zarówno współosadzonych, jak i personelu penitencjarnego. Szacowanie „prawdy" i „kamuflażu" w działaniach wizerunkowych kandydatów do wcześniejszego opuszczenia zakładu karnego to dylematy, z jakimi boryka się sąd penitencjarny. W praktyce sprzyja to sięganiu po specyficzne działania asekuracyjne przez decydentów: budowanie opinii oraz szacowanie wizji przyszłości recydywisty w oparciu o jego „przeszłość" (tj. bagaż przestępczy) a nie „teraźniejszość" (sprawowanie w czasie kary pozbawienia wolności).

Bibliografia

Andreski S., *Czarnoksięstwo w naukach społecznych*, Warszawa 2002.

Baran B., *Instytucja warunkowego przedterminowego zwolnienia po nowelizacji kodeksu karnego wykonawczego z dnia 16 września 2011 r.*, „Roczniki Administracji i Prawa" 2012, Nr 12, s. 219–232.

Cid J., Martí J., *Turning points and returning points: Understanding the role of family ties in the process of desistance*, „European Journal of Criminology" 2012, Nr 6, s. 603–620.

Goffman E., *Rytuał interakcyjny*, Warszawa 2006.

Goffman E., *Człowiek w teatrze życia codziennego*, Warszawa 2008.

Goffman E., *Spotkania. Dwa studia z socjologii interakcji*, Kraków 2010.

Goffman E., *Instytucje totalne. O pacjentach szpitali psychiatrycznych i mieszkańcach innych instytucji totalnych*, Sopot 2011.

Hałas E., *Interakcjonizm symboliczny. Społeczny kontekst znaczeń*, Warszawa 2006.

Jankowski M., Momot S., *Warunkowe przedterminowe zwolnienie – wybrane aspekty praktyki*, Instytut Wymiaru Sprawiedliwości, Warszawa 2012, https://www.iws.org.pl/pliki/files/IWS_Jankowski%20M.,%20Momot%20St._WPZ.pdf (dostęp: 1.07.2016).

Konopczyński M., *Pedagogika resocjalizacyjna. W stronę działań kreujących*, Kraków 2014.

Korecki J., *Przygotowanie do wolności skazanych odbywających kary długoterminowe. Opolska koncepcja warunkowego zwolnienia*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego" 1999, Nr 22–23.

Laub J.H., Nagin D.S., Sampson R.J., *Trajectories of change in criminal offending: Good marriages and the desistance process*, „American Sociological Review" 1998, Nr 1, 1998, s. 225–238.

23 Zagadnienie to jest dość dobrze udokumentowane w piśmiennictwie kryminologicznym poświęconym tzw. punktom zwrotnym oraz przyczynom zerwania z przestępczym stylem życia, m.in.: J. Cid, J. Marti, *Turning points and returning points: Understanding the role of family ties in the process of desistance*, „European Journal of Criminology" 2012, Nr 6, s. 603–620; J.H. Laub, D.S. Nagin, R.J. Sampson, *Trajectories of change in criminal offending: Good marriages and the desistance process*, „American Sociological Review" 1998, Nr 1, s. 225–238; J.H. Laub, R.J. Sampson, *Turning points in the life course: Why change matters to the study of crime*, „Criminology" 1993, Nr 1, 31(3), s. 301–325; R.J. Sampson, J.H. Laub, *Crime and deviance in the life course*, „Annual Review of Sociology" 1992, Nr 1, s. 63–84; R.J. Sampson, J.H. Laub, *Crime and deviance over the life course: The salience of adult social bonds*, „American Sociological Review" 1999, Nr 1, s. 609–627.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

Laub J.H., Sampson R.J., *Turning points in the life course: Why change matters to the study of crime*, „Criminology" 1993, Nr 1,31(3), s. 301–325.
Lelental S., *Warunkowe przedterminowe zwolnienie w orzecznictwie Sądu Najwyższego i sądów apelacyjnych w latach 2003–2004*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego" 2005, Nr 49, s. 269–296.
Lelental S., *Warunkowe przedterminowe zwolnienie w orzecznictwie Sądu Najwyższego i sądów apelacyjnych w 2005 roku*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego", 2006, Nr 50.
Lofland J., Snow D.A., Anderson L., Lofland L.H., *Analiza układów społecznych. Przewodnik metodologiczny po badaniach jakościowych*, Warszawa 2006.
Marek A., *Prawo karne*, Warszawa 2006.
Matza D., Sykes G.M., *Juvenile delinquency and subterranean values*, „American Sociological Review" 1969, Nr 26(5), s. 713–719.
Miszewski K., *Adaptacja do warunków więziennych skazanych długoterminowych* [niepublikowana praca doktorska], Uniwersytet Warszawski, Warszawa 2015.
Nawój-Śleszyński A., *Warunkowe zwolnienie z odbycia reszty kary skazanych odbywających karę pozbawienia wolności w różnych systemach jej wykonywania*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego" 2015, Nr 36.
Pospiszyl K., *Resocjalizacja nieletnich. Doświadczenia i koncepcje*, Warszawa 1990.
Puszka M., *Problemy resocjalizacji a warunkowe przedterminowe zwolnienie*, [w:] Świtka J. Kuć M., Niewiadomska I. (red.), *Rola wartości moralnych w procesie socjalizacji i resocjalizacji*, Lublin 2005, s. 201–227.
Sampson R.J., Laub J.H, *Crime and deviance in the life course*, „Annual Review of Sociology" 1992, Nr 1, s. 63–84.
Sampson R.J., Laub J.H., *Crime and deviance over the life course: The salience of adult social bonds*, „American sociological review" 1999, Nr 1, s. 609–627.
Stępniak P., *Udział skazanego w kształtowaniu prognozy kryminologicznej. Z praktyki*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego" 2008, Nr 61, s. 49–67.
Szczepanik R., *Stawanie się recydywistą. Kariery instytucjonalne osób powracających do przestępczości*, Łódź 2015.
Szczepanik R., *Rola zatrudnienia w procesie odchodzenia od aktywności przestępczej i osłabiania wizerunku recydywisty*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego" 2016, Nr 92, s. 73–95.
Szczepanik R., *Partnerki życiowe recydywistów i ich rola w w powstrzymywaniu aktywności przestępczej*, „Profilaktyka Społeczna i Resocjalizacja" 2015, t. 26, s. 35–57.
Wyka A., *Badacz społeczny wobec doświadczenia*, Warszawa 1993.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

http://dx.doi.org/10.18778/8088-454-0.18

Adam Kwieciński, Kamila Mrozek

Kilka uwag na tle stosowania art. 152 k.k.w. w świetle nowelizacji z dnia 20 lutego 2015 r.

Wielka reforma prawa karnego związana z wejściem w życie ustawy z dnia 20 lutego 2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw[1] przyniosła poważne zmiany w obrębie warunkowego zawieszenia wykonania kary. Przekształcenia te widoczne były głównie na gruncie prawa materialnego, niemniej bezpośrednie odesłanie w treści art. 152 k.k.w. do zasad ogólnych, o których mowa w art. 69–75 k.k., istotnie wpływa na kształt instytucji warunkowego zawieszenia wykonania kary pozbawienia wolności uregulowanej w prawie karnym wykonawczym.

Na wstępie zaznaczyć należy, że jednym z celów reformy było przejęcie przez grzywnę i karę ograniczenia wolności rzeczywistego priorytetu w stosunku do kary pozbawienia wolności, w tym także kary z warunkowym zawieszeniem jej wykonania[2]. Osiągnięcie założonego celu musiało się zatem wiązać z istotnym ograniczeniem, zarówno z podmiotowego, jak i przedmiotowego punktu widzenia, możliwości stosowania warunkowego zawieszenia wykonania kary.

Dotychczasowa praktyka sądów polegająca na wymierzaniu sankcji przy dolnej granicy ustawowego zagrożenia prowadziła w rzeczywistości do masowego orzekania kar pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem ich wykonania. Szacunki Ministerstwa Sprawiedliwości wskazują, że ograniczenie możliwości stosowania warunkowego zawieszenia wyłącznie do kary pozbawienia wolności nieprzekraczającej jednego roku, istotnie zmniejszy udział tej sankcji w strukturze kar. Biorąc pod uwagę fakt, że w 2013 r. karę pozbawienia wolności od roku do lat

1 Ustawa z dnia 20 lutego 2015 r., o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2015 r., poz. 396).

2 Ustawowym potwierdzeniem przejęcia przez grzywnę i karę ograniczenia wolności podstawowych funkcji w zakresie polityki karnej jest również zmiana w zakresie art. 58 § 1 k.k. oraz dodanie art. 37a k.k.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

dwóch orzeczono 89 505 razy, w tym z warunkowym zawieszeniem jej wykonania – 74 993 razy należy przypuszczać, że modyfikacja przesłanek z art. 69 k.k. zmniejszy potencjalną populację osób skazanych na karę z warunkowym zawieszeniem jej wykonania o ok. 80 tys. sprawców. Z kolei wśród obecnie skazanych na karę pozbawienia wolności do jednego roku w ok. 6 tys. przypadków można mówić o recydywie (szacunki Ministerstwa Sprawiedliwości oparte na procentowym udziale osób uprzednio skazanych w ogólnej strukturze kar)[3]. Wprowadzona zmiana w konsekwencji doprowadzi do znacznego ograniczenia populacji skazanych na karę pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem jej wykonania o ok. 140 tys. osób[4].

W ścisłym związku z ograniczeniem zakresu stosowania przedmiotowej instytucji pozostaje także obniżenie minimalnej granicy dopuszczalnej długości okresu próby. Zgodnie z nowym brzmieniem art. 70 § 1 i 2 k.k. zawieszenie wykonania kary następuje na okres próby, który wynosi od roku do 3 lat i biegnie od uprawomocnienia się wyroku. W wypadku zawieszenia wykonania kary wobec sprawcy młodocianego oraz sprawcy, który popełnił przestępstwo z użyciem przemocy na szkodę osoby wspólnie zamieszkującej, okres próby wynosi od 2 do 5 lat.

Przepis art. 152 k.k.w. wprowadza możliwość warunkowego zawieszenia wykonania kary w postępowaniu wykonawczym. Jeżeli odroczenie wykonania kary nieprzekraczającej roku pozbawienia wolności trwało przez okres co najmniej jednego roku – sąd może warunkowo zawiesić wykonanie tej kary na zasadach określonych w art. 69–75 k.k.[5] Skuteczność wniosku o warunkowe zawieszenie wykonania kary uzależniona jest zatem od spełnienia *in concreto* trzech kumulatywnie występujących przesłanek:

- wykonywana kara nie przekracza 1 roku, przy czym bez znaczenia jest to, czy kara ta wymierzona była za jedno przestępstwo, czy była karą łączną;
- odroczenie wykonania kary trwało nieprzerwanie przez okres co najmniej 1 roku;
- zachodzą podstawy do sformułowania pozytywnej prognozy społeczno-kryminologicznej.

Jeżeli chodzi o warunek pierwszy, pamiętać należy, że nowela „lipcowa" istotnie zmieniła granicę wymiaru kary, uprawniającą do wystąpienia z wnioskiem o warunkowe zawieszenie jej wykonania. Dotychczas granica ta była dwukrotnie wyższa. Przyjęte rozwiązanie zostało jednak poddane daleko idącej krytyce. Jerzy Lachowski wskazuje bowiem, że istnienie dwóch alternatyw dla kary izolacyjnej (grzywny oraz kary ograniczenia wolności) w połączeniu z ich ustawową preferencją nie stanowi przekonywującego argumentu za ustanowieniem surowszego

3 https://isws.ms.gov.pl/pl/baza-statystyczna/opracowania-wieloletnie (dostęp: 16.08.2016).

4 K. Ujazdowski, *Koniec z „zawiasami"*, „Na wokandzie" 2015, Nr 24.

5 Przepis art. 152 § 1 k.k.w. został znowelizowany na mocy art. 4 pkt 54 ustawy z dnia 20 lutego 2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw. Zmiana ta miała charakter dostosowawczy i wynikała ze zmiany przepisu art. 69 § 1 k.k.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

maksimum kary pozbawienia wolności, która może podlegać zawieszeniu[6]. Także podwyższenie górnej granicy kary ograniczenia wolności do 2 lat przemawia przeciwko ograniczeniu przedmiotowemu zastosowania tytułowej instytucji[7].

Wskazać również należy, że w odniesieniu do wymiaru kary na gruncie obecnie obowiązujących przepisów nie budzi już żadnych wątpliwości, że chodzi o wymiar kary orzeczonej (w tym także kary łącznej), nie zaś o jej część podlegającą wykonaniu (np. po zaliczeniu na poczet kary okresu tymczasowego aresztowania, darowaniu części kary, jej złagodzeniu czy w przypadku odwołania warunkowego przedterminowego zwolnienia)[8]. Taka interpretacja wynika wprost z treści art. 69 § 1 k.k., do którego odwołuje się art. 152 k.k.w., a w którym jest właśnie mowa o orzeczonej karze pozbawienia wolności.

W przypadku realnego zbiegu przestępstw i orzeczenia kary łącznej to właśnie jej wymiar, jako kary podlegającej wykonaniu, będzie decydował o ewentualnym warunkowym zawieszeniu wykonania[9]. Wykładnia językowa art. 152 k.k.w. pozwala przyjąć, że w przepisie tym chodzi o jedną karę pozbawienia wolności, a nie o sumę kar zbiegających się, a zatem niepodlegających łączeniu i wykonywanych kolejno.

Ustawodawca wprowadził dodatkowo wymóg, by sprawca w czasie popełnienia przestępstwa nie był skazany na karę pozbawienia wolności. Ograniczenie to o charakterze ściśle podmiotowym wyklucza możliwość zastosowania warunkowego zawieszenia wykonania kary nie tylko wobec skazanych w trybie art. 64 § 1 i 2 k.k., ale również wobec pozostałych skazanych, którzy popełnili jakiekolwiek inne przestępstwo, skutkujące orzeczeniem kary pozbawienia wolności. Warto dodać, że bez znaczenia jest przy tym, czy przestępstwo zostało popełnione umyślnie czy też nieumyślne oraz czy orzeczono za nie karę bezwzględną, czy z warunkowym zawieszeniem jej wykonania. Każde wcześniejsze skazanie na karę pozbawienia wolności stwarza zatem przeszkodę do warunkowego zawieszenia wykonania kary[10]. Bezwzględne wyłączenie możliwości warunkowego zawieszenia wykonania kary w sytuacji, gdy sprawca w czasie popełnienia przestępstwa był już skazany na karę pozbawienia wolności, ocenić zatem należy negatywnie. Przyjęte rozwiązanie w sposób znaczący ograniczało będzie możliwość warunkowego

6 J. Lachowski, *Ocena wybranych zmian w zakresie instytucji warunkowego zawieszenia wykonania kary w ustawie z 20 lutego 2015 r.*, [w:] M. Bojarski, J. Brzezińska, K. Łucarz (red.), *Problemy współczesnego prawa karnego i polityki kryminalnej. Księga jubileuszowa Profesor Zofii Sienkiewicz*, Wrocław 2015, s. 251.

7 Wskazuje się bowiem na podobieństwo kary ograniczenia wolności do kary pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem jej wykonania, z uwagi na „nasycenie" obu form dużą ilością elementów probacyjnych.

8 K. Postulski, *Glosa do uchwały SN z dnia 21 grudnia 1999 r.*, I KZP 45/99, OSP 2000, Nr 5.

9 R. Pietruszka, *Warunkowe zawieszenie wykonania kary pozbawienia wolności na podstawie art. 152 k.k.w.*, [w:] S. Lelental, G.B. Szczygieł (red.), *X lat obowiązywania kodeksu karnego wykonawczego*, Białystok 2009, s. 280.

10 Zwrócić należy uwagę na pewną niekonsekwencję ustawodawcy, który z jednej strony wyklucza możliwość warunkowego zawieszenia wykonania kary w sytuacji, gdy sprawca w czasie popełnienia przestępstwa był już skazany na karę pozbawienia wolności, z drugiej zaś otwiera taką możliwość wobec sprawcy przestępstwa określonego w art. 178a § 4 k.k. (art. 69 § 4 k.k.).

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

zawieszenia wykonania kary, także w sytuacji, gdy wobec sprawcy sformułowano pozytywną prognozę społeczno-kryminologiczną. Tak daleko idące ograniczenie wyłączy zatem możliwość zastosowania tego środka wobec sprawców skazanych na karę pozbawienia wolności – także z warunkowym zawieszeniem jej wykonania – za czyn popełniony nieumyślnie.

Możliwość warunkowego zawieszenia wykonania kary pozbawienia wolności w trybie art. 152 k.k.w. uzależniona jest dodatkowo od uprzedniego odroczenia jej wykonania na okres co najmniej 1 roku. Oznacza to, że brak tej podstawy stanowi bezwzględną przeszkodę do wydania postanowienia o warunkowym zawieszeniu wykonania kary powodując jednocześnie konieczność umorzenia postępowania w tym przedmiocie.

W jednym z orzeczeń Sąd Najwyższy wskazał, iż przez „odroczenie wykonania kary" pozbawienia wolności przewidziane w art. 152 k.k.w. należy rozumieć taką prolongatę w zakresie wykonania tej kary, która została orzeczona na podstawie art. 150 § 1 k.k.w., 151 § 1–3 k.k.w. lub art. 336 § 1 k.k. albo taką, której podstawę rozstrzygnięcia, podjętego w postępowaniu wykonawczym, stanowiły takie same przesłanki jak przy odroczeniu[11]. Powołana teza modyfikuje zatem dość istotnie drugą z podstaw warunkowego zawieszenia wykonania kary, rozszerzając ją o inne – oprócz odroczenia – instytucje przewidziane na gruncie prawa karnego wykonawczego. Jako przykład wskazać można zawieszenie postępowania wykonawczego w trybie art. 15 § 2 k.k.w., tj. ze względu na niemożność wykonania orzeczenia z powodu choroby psychicznej lub innej przewlekłej, ciężkiej choroby. Pogląd przeciwny zakłada, iż nie można identyfikować „odroczenia wykonania kary" z każdym okresem faktycznego jej niewykonywania[12].

W tej sytuacji podjąć należy próbę wyjaśnienia pojęcia „niewykonywanie kary". O ile „odroczenie wykonania kary" nie wymaga szerszego komentarza (wstrzymanie biegu jakieś sprawy, odłożenie jej na późniejszy termin), o tyle dość problematyczne wydaje się właśnie sprecyzowanie drugiego. Podstawy „niewykonywania kary" mogą być bowiem bardzo zróżnicowane. Jako przykład wskazać można zawieszenie postępowania wykonawczego (art. 15 § 2 k.k.w.), wstrzymanie wykonania orzeczenia (art. 127 k.p.k., art. 532 § 1 k.p.k., art. 545 § 1 w zw. z art. 532 § 1 k.p.k., art. 9 § 3 i 4 k.k.w.) lub wstrzymanie wykonania kary (art. 568 k.p.k.). Także bezprawne uchylanie się skazanego od odbywania orzeczonej kary pozbawienia wolności skutkuje faktycznym jej niewykonywaniem, jednakże z oczywistych względów okoliczność ta nie może w żaden sposób wpływać na możliwość warunkowego zawieszenia wykonania kary w trybie art. 152 k.k.w. Prowadziłoby to bowiem do powstania stanu prawnokarnie irrelewantnego.

---

11 Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 29 września 2004 r., I KZP 18/04, OSNKW 2004, Nr 9, poz. 89.

12 Zwolennikiem tego poglądu jest M. Rzewuski; por. M. Rzewuski, *„Odroczenie wykonania kary" jako przesłanka warunkowego zawieszenia wykonania kary pozbawienia wolności*, „Probacja" 2009, Nr 3–4 oraz B. Czechowicz, *Warunkowe zawieszenie wykonania kary pozbawienia wolności w postępowaniu wykonawczym (art. 152 k.k.w.)*, [w:] L. Bogunia (red.), *Nowa kodyfikacja prawa karnego, t. VIII*, Wrocław 2001, s. 324.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

Konfrontowane pojęcia nie są zatem synonimiczne. Dlatego też istotą drugiego poglądu jest ścisłe interpretowanie pojęcia „odroczenie wykonania kary", zgodnie z regułami wykładni systemowej. Za takim rozwiązaniem przemawia m.in. umieszczenie instytucji warunkowego zawieszenia wykonania kary w oddziale 10 kodeksu karnego wykonawczego, który reguluje zasady odraczania wykonania kary oraz udzielania przerw w jej wykonaniu. Jednakże, gdyby intencją ustawodawcy było poszerzenie możliwości stosowania warunkowego zawieszenia wykonania kary również do podobnych stanów faktycznych, przepis art. 152 k.k.w. zostałby umieszczony w części ogólnej kodeksu karnego wykonawczego.

Stanowisko to zostało również potwierdzone w postanowieniu Sądu Najwyższego z dnia 21 czerwca 2000 r., z którego jednoznacznie wynika, że „literalne brzmienie omawianego przepisu art. 152 KKW jednoznacznie wykazuje, iż chodzi w nim o sytuacje, w których kara pozbawienia wolności nie była wykonywana jedynie z powodu odroczenia jej wykonania. W przepisie bowiem jest mowa wprost o »odroczeniu wykonania kary«, nie zaś o jej niewykonaniu, którego źródłem mogą być różne podstawy i przyczyny"[13].

Oba zaprezentowane stanowiska znajdują uzasadnienie prawne. Niemniej jednak, pamiętając o zmianach w zakresie stosowania warunkowego zawieszenia wykonania kary wprowadzone ustawą z dnia 20 lutego 2015 r., polegających m.in. na ograniczeniu możliwości orzekania kary pozbawienia wolności, w tym w formie warunkowego zawieszenia jej wykonania na rzecz wolnościowych środków prawnokarnej reakcji na przestępstwo, należy opowiedzieć się za drugim stanowiskiem nakazującym przyjęcie tezy, że „odroczenie wykonania kary" pozbawienia wolności, przewidziane w art. 152 k.k.w., oznacza wyłącznie taką prolongatę w zakresie wykonania tej kary, która została orzeczona postanowieniem sądu w przedmiocie odroczenia wykonania kary.

Rozstrzygnięcie o warunkowym zawieszeniu wykonania kary w trybie art. 152 k.k.w. wymaga nadto sformułowania pozytywnej prognozy społeczno-kryminologicznej. Prognoza kryminologiczna jest zatem – obok przesłanki albo przesłanek formalnych – poszlaką materialną warunkującą, jeśli jest dodatnia, wydanie przez właściwy organ pozytywnego orzeczenia w sprawie[14].

Sąd w postępowaniu wykonawczym, stosując art. 152 k.k.w., bada, czy zachowanie skazanego, po wydaniu wyroku skazującego, w okresie odroczenia wykonania kary, pozwala na inną niż w chwili wykonania ocenę tego, czy warunkowe zawieszenie wykonania kary będzie wystarczające dla osiągnięcia wobec sprawcy celów kary, a w szczególności – zapobieżenia powrotowi do przestępstwa (art. 69 § 1 k.k.)[15].

Przedmiotem oceny sądu orzekającego powinno być przede wszystkim to, co zdarzyło się już po wydaniu wyroku, szczególnie w okresie odroczenia wykonania

13 Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 21 czerwca 2000 r., II KKN 80/00, LEX Nr 50929.

14 G. Wiciński, *Postępowania incydentalne związane z wykonaniem kary pozbawienia wolności w programie probacji*, Łódź 2012, s. 280.

15 Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 15 kwietnia 1999 r., I KZP 6/99, OSNKW 1999, Nr 5–6, poz. 30.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

kary. Sąd powinien zatem zbadać sposób życia i zachowania się skazanego po wydaniu wyroku, a zwłaszcza starania o naprawienie szkody lub zadośćuczynienie w innej formie społecznemu poczuciu sprawiedliwości (art. 53 § 2 i art. 69 § 2 k.k.)[16].

Podejmując decyzję w przedmiocie warunkowego zawieszenia wykonania kary, sąd właściwy w postępowaniu dotyczącym wykonania orzeczenia dokonuje kolejnej już oceny zasadności wymierzonej kary pozbawienia wolności. Przedmiotem zainteresowania sądu powinna zatem być prognoza kryminologiczna przejawiająca się w założeniu, że dotychczasowa postawa skazanego oraz jego zachowanie po popełnieniu przestępstwa dają duże prawdopodobieństwo przestrzegania przez niego porządku prawnego w przyszłości, w szczególności w zakresie ryzyka powrotu do przestępstwa.

Należy przy tym bardzo wyraźnie podkreślić, iż prognoza kryminologiczna ferowana na potrzeby postępowania w przedmiocie warunkowego zawieszenia wykonania kary nie jest w żadnym stopniu falsyfikacją poprzedniej, lecz nową prognozą opartą na innym materiale obejmującym zarówno okres, który podlegał ocenie przez sąd orzekający w postępowaniu jurysdykcyjnym, jak i okres po wydaniu wyroku skazującego na bezwzględną karę pozbawienia wolności[17].

Liczne zmiany wprowadzone na gruncie instytucji warunkowego zawieszenia wykonania kary pozbawienia wolności powodują konieczność wyjaśnienia jeszcze jednej, bardzo ważnej kwestii – problematyki stosowania przepisów międzyczasowych. Zagadnienie to powstaje w związku z obowiązywaniem prawa w określonych ramach czasowych. Kwestią dyskusyjną pozostaje zatem zakres stosowania przepisów obowiązujących obecnie, wobec sprawców, którzy popełnili przestępstwo przed dniem 1 lipca 2015 r. Na tle tak zakreślonego problemu rodzi się pytanie o to, która norma znajdzie w tym przypadku zastosowanie – art. 4 § 1 k.k., art. 243 k.k.w., czy ewentualnie przepisy przejściowe zawarte w ustawie z dnia 20 lutego 2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw.

Wprowadzenie do systemu prawa przepisów intertemporalnych wyłącza możliwość stosowania zarówno art. 4 § 1 k.k., jak i art. 243 k.k.w. Przepisy art. 14, 16 i 17 ustawy z dnia 20 lutego 2015 r. mające zastosowanie do warunkowego zawieszenia wykonania kary w trybie art. 152 k.k.w. mają zatem pierwszeństwo i mogą być stosowane bezpośrednio wobec osób, które popełniły przestępstwo przed dniem wejścia w życie ustawy nowelizującej. Dopiero brak możliwości zastosowania wskazanych rozwiązań powoduje konieczność rozstrzygnięcia przedmiotowego problemu przy użyciu jednej z norm regulujących to zagadnienie – art. 4 § 1 k.k. lub art. 243 § 1 k.k.w.

Zgodnie z brzmieniem art. 4 § 1 k.k., jeżeli w czasie orzekania obowiązuje ustawa inna niż w czasie popełnienia przestępstwa, stosuje się ustawę nową, jednakże należy stosować ustawę obowiązującą poprzednio, jeżeli jest względniejsza

16 Postanowienie SA w Lublinie z dnia 28 kwietnia 2010 r., II AKzw 290/10, Lex Nr 593382.

17 A. Zoll, *Materialnoprawne aspekty warunkowego zawieszenia wykonania kary pozbawienia wolności na podstawie art. 152 k.k.w.*, [w:] B. Stańdo-Kawecka, K. Krajewski (red.), *Problemy penologii i praw człowieka na początku XXI stulecia, Księga poświęcona pamięci Profesora Zbigniewa Hołdy*, Warszawa 201, s. 133.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

dla sprawcy. Zasada ta doznaje jednak pewnego ograniczenia w postępowaniu wykonawczym ze względu na treść art. 243 § 1 k.k.w., który stanowi, że przepisy kodeksu karnego wykonawczego stosuje się również przy wykonywaniu orzeczeń, które stały się wykonalne przed dniem jego wejścia w życie.

Na tym tle pojawia się zasadnicze pytanie: czy wyjątek *lex mitior* znajduje zastosowanie w postępowaniu wykonawczym względem instytucji uregulowanej w art. 152 k.k.w.? Włodzimierz Wróbel wskazuje, że materialnoprawny charakter przedmiotowej instytucji powoduje, że nie może ona podlegać przyjętemu w kodeksie karnym wykonawczym reżimowi bezpośredniego stosowania ustawy nowej[18]. Oznacza to zatem, że po dniu 1 lipca 2015 r. możliwe będzie warunkowe zawieszenie wykonania kary na zasadach określonych w art. 69–75 k.k., obowiązujących przed dniem 1 lipca, tylko pod warunkiem że przestępstwo, za które orzeczono karę pozbawienia wolności, zostało popełnione przed tą datą. Ze stanowiskiem tym nie zgadza się Tomasz Kalisz, który twierdzi, że warunkowe zawieszenie wykonania kary, o którym mowa w treści art. 152 k.k.w., to w istocie instytucja prawa karnego wykonawczego, mająca charakter modalnej formy wykonania kary pozbawienia wolności, co oznacza, że bliżej jej do art. 243 k.k.w. niż art. 4 § 1 k.k.[19]

Wskazać należy, że norma wyrażona w art. 4 § 1 k.k. nie znajduje automatycznego, prostego zastosowania w postępowaniu karnym wykonawczym, które rządzi się autonomicznymi co do zasady regulacjami. Znajduje to wyraz już w treści art. 1 § 1 k.k.w., zgodnie z którym wykonywanie orzeczeń w postępowaniu karnym odbywa się według przepisów tego kodeksu. Ustawodawca nadał więc prymat bezpośredniemu działaniu ustawy nowej w zakresie wykonywania orzeczeń, które już wcześniej były wykonalne, wyrażając tę decyzję w treści art. 243 § 1 k.k.w., stanowiącego, że przepisy Kodeksu karnego wykonawczego stosuje się również przy wykonywaniu orzeczeń, które stały się wykonalne przed dniem jego wejścia w życie. Oznacza to, że zasada stosowania ustawy poprzedniej, w wypadkach gdy była ona względniejsza dla sprawcy, nie znajduje zastosowania w postępowaniu karnym wykonawczym, w zakresie instytucji uregulowanej w art. 152 k.k.w.

Rozważenia wymaga również kwestia dopuszczalności stosowania art. 76 k.k. w ramach warunkowego zawieszenia wykonania kary w trybie art. 152 k.k.w. i pojawiającej się na tym tle wątpliwości, w którym momencie następuje zatarcie skazania w sytuacji pomyślnego upływu okresu próby po warunkowym zawieszeniu wykonania kary pozbawienia wolności uprzednio orzeczonej w postaci bezwzględnej i odroczonej. Przepis art. 152 k.k.w. przewiduje bezpośrednie stosowanie

18 W. Wróbel, *Aktualne problemy intertemporalne okresu przejściowego po wejściu w życie ustawy z 20 lutego 2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw*. Część I, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych" 2015, Nr 4, s. 6–7.

19 T. Kalisz, *Warunkowe zawieszenie wykonania kary pozbawienia wolności w trybie art. 152 k.k.w. Problemy intertemporalne po wejściu w życie ustawy z 20 lutego 2015 r. o zmianie ustawy – kodeks karny oraz niektórych innych ustaw*, [w:] J. Sawicki, K. Łucarz (red.), *Na styku prawa karnego i prawa o wykroczeniach. Zagadnienia materialnoprawne oraz procesowe*, Wrocław 2016, s. 9–11. Preprint opracowania skierowany do druku.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

art. 69–75 k.k. Oznacza to, że w tym przypadku wyłączono możliwość stosowania art. 76 k.k. dotyczącego kwestii zatarcia skazania z mocy samego prawa. Przyjąć zatem należy, że pozytywny upływ okresu próby uruchamia jedynie możliwość zatarcia skazania, w oparciu o normę wynikającą z treści art. 107 § 1 i 2 k.k., tak jakby w przypadku skazanego wykonana została bezwzględna kara pozbawienia wolności.

Bibliografia

Bogunia L., *Nowa kodyfikacja prawa karnego, t. VIII*, Wrocław 2001.
Bojarski M., Brzezińska J., Łucarz K. (red.), *Problemy współczesnego prawa karnego i polityki kryminalnej, Księga Jubileuszowa Profesor Zofii Sienkiewicz*, Wrocław 2015.
Lelental S., Szczygieł G.B. (red.), *X lat obowiązywania Kodeksu karnego wykonawczego*, Białystok 2009.
Postulski K., *Glosa do uchwały SN z dnia 21 grudnia 1999 r.*, I KZP 45/99, OSP 2000, Nr 5.
Rzewuski M., *„Odroczenie wykonania kary" jako przesłanka warunkowego zawieszenia kary pozbawienia wolności*, „Probacja" 2009, Nr 3–4.
Sawicki J., Łucarz L. (red.), *Na styku prawa karnego i prawa o wykroczeniach. Zagadnienia materialnoprawne oraz procesowe*, Wrocław 2016. Preprint opracowania skierowany do druku.
Stańdo-Kawecka B., Krajewski K., *Problemy penologii i praw człowieka na początku XXI stulecia, Księga poświęcona pamięci Profesor Zbigniewa Hołdy*, Warszawa 2011.
Ujazdowski K., *Koniec z „zawiasami"*, „Na wokandzie" 2015, Nr 24.
Wiciński G., *Postępowania incydentalne związane z wykonywaniem kary pozbawienia wolności w programie probacji*, Łódź 2012.
Wróbel W., *Aktualne problemy intertemporalne okresu przejściowego po wejściu w życie ustawy z 20 lutego 2015r., o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw.* Część I, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych" 2015, Nr 4.

Akty prawne

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz.U. z 1997 r., Nr 88, poz.553 ze zm.).
Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. z 1997 r., Nr 90, poz. 557 ze zm.).
Ustawa z dnia 20 lutego 2015 r., o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektorych innych ustaw (Dz.U. z 2015 r., poz. 396).

Orzecznictwo

Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 21 czerwca 2000 r., II KKN 80/00, LEX Nr 50929.
Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 29 września 2004 r., I KZP 18/04, OSNKW 2004, Nr 9, poz.89.
Postanowienie SA w Lublinie z dnia 28 kwietnia 2010 r., II AKzw 290/10, LEX Nr 593382.
Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 15 kwietnia 1999 r., I KZP 6/99, OSNKW 1999, Nr 5–6, poz. 30.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

http://dx.doi.org/10.18778/8088-454-0.19

Magdalena Niewiadomska-Krawczyk

Zarządzenie wykonania kary jako wskaźnik stopnia efektywności pracy kuratora sądowego

Ostatnia duża nowelizacja kodyfikacji karnych w zakresie orzekania i wykonywania kar oraz środków karnych[1] objęła także instytucje związane z poddaniem sprawcy próbie, w tym warunkowe zawieszenie wykonania kary. Istotnej zmianie uległ nie tylko prawnomaterialny, ale też prawno-wykonawczy kształt tej instytucji.

Do najważniejszych zmian zaliczyć trzeba ograniczenie stosowania warunkowego zawieszenia wykonania wyłącznie do kary pozbawienia wolności, zmianę przesłanek umożliwiających stosowanie tej instytucji (wymierzona kara nie może przekraczać roku, a sprawca nie może być skazany na karę pozbawienia wolności w czasie popełnienia przestępstwa)[2], a także skrócenie okresu próby, który obecnie wynieść może zasadniczo od 1 roku do lat 3, z wyjątkiem sprawców młodocianych oraz sprawcy, który popełnił przestępstwo z użyciem przemocy na szkodę osoby wspólnie zamieszkującej – dla których okres ten wynosi od 2 do 5 lat[3].

Ponadto w prawie karnym wykonawczym dokonano zmian w zakresie, m.in. praw i obowiązków kuratorów sądowych oraz zasad sprawowania dozoru[4], w tym

1 Dokonana ustawą z dnia 20 lutego 2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2015 r., poz. 369), która weszła w życie 1 lipca 2015 r.

2 Zob. art. 69 § 1 k.k. w wersji po 1 lipca 2015 r.

3 Szerzej na temat obecnego kształtu warunkowego zawieszenia wykonania kary zob. M. Niewiadomska-Krawczyk, *Warunkowe zawieszenie wykonania kary po nowelizacji k.k. i k.k.w. – z perspektywy zadań kuratora sądowego*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego" 2015, Nr XXXVI, s. 123 i n.; na temat zasadności zmian przesłanek warunkowego zawieszenia, por. W. Zalewski, *Krytycznie o zawieszeniu wykonania kary w polskim prawie karnym*, [w:] *Kary i środki wolnościowe w perspektywie praktyki orzeczniczej i wykonawczej*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego" 2014, Nr XXXIII, s. 149.

4 Zob. przepisy rozdziału XI k.k.: *Prawa i obowiązki kuratora sądowego, wykonywanie dozoru, warunkowego umorzenia postępowania i warunkowego zawieszenia wykonania kary*.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

uregulowano na poziomie ustawowym tzw. „szacowanie ryzyka" powrotności do przestępstwa sprawcy poddanego w okresie próby dozorowi kuratora sądowego[5].

Z uzasadnienia do projektu nowelizacji[6] wynika, że celem zmian była próba odwrócenia obecnej tendencji w strukturze orzekanych kar na rzecz zwiększenia ilości wymierzanych kar wolnościowych i zmniejszenia udziału kary pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem jej wykonania w owej strukturze. Zdaniem projektodawcy odsetek tej właśnie kary w ogólnej liczbie orzekanych kar w Polsce wynosi ok. 60%[7].

Poza tym, jak wskazuje się w uzasadnieniu „sąd orzekając karę pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem jej wykonania, kierując się określoną linią orzeczniczą Sądu Najwyższego, ustala rozmiar pozbawienia wolności znacznie wyżej niż gdyby orzekał tę karę bez warunkowego zawieszenia jej wykonania"[8]. Jak wskazano w dalszej części uzasadnienia, ze względu na ograniczoną wydolność służb probacyjnych, prowadzi to do negatywnego przebiegu okresu próby i masowego zarządzania wykonania kar pozbawienia wolności, co w efekcie zapełnia więzienia, przyczyniając się do ich przeludnienia. Na tej podstawie wyprowadzono wniosek o nieskuteczności polskiej probacji.

Takie krytyczne stanowisko wobec efektywności stosowania i wykonywania środków probacyjnych wyrażono już znacznie wcześniej, bo w momencie wprowadzania do prawa karnego wykonawczego nowego narzędzia, w postaci „szacowania ryzyka" powrotności do przestępstwa, które, po raz pierwszy pojawiło się w Rozporządzeniu Ministra Sprawiedliwości z dnia 26 lutego 2013 r. w sprawie sposobu wykonywania obowiązków i uprawnień przez kuratorów sądowych w sprawach karnych wykonawczych[9]. W uzasadnieniu do wspomnianego aktu wykonawczego wskazano, że celem wprowadzenia nowego rozwiązania prawnego było obniżenie poziomu powrotności do przestępstwa sprawców poddanych oddziaływaniom kuratorskiej służby sądowej[10]. Jednocześnie wyraźnie podniesio-

5 Art. 169 b k.k.; do momentu wejścia w życie omawianej nowelizacji materia związana z oceną ryzyka regulowana była w Rozporządzeniu Ministra Sprawiedliwości z dnia 26 lutego 2013 r. w sprawie sposobu wykonywania obowiązków i uprawnień przez kuratorów sądowych w sprawach karnych wykonawczych (Dz.U. z 2013 r., poz. 335). Więcej na ten temat zob. M. Niewiadomska-Krawczyk, *Warunkowe zawieszenie*…, s. 127 i n.

6 Uzasadnienie do rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw, druk 2393, www.sejm.gov.pl/Sejm7.nsf/druk.xsp?Nr=2393 (dostęp: 27.07.2015).

7 Por. dane statystyczne zaprezentowane w opracowaniu A. Nawój-Śleszyński, *Warunkowe zawieszenie wykonania kary pozbawienia wolności i warunkowe zwolnienie z odbycia reszty kary pozbawienia wolności a populacja więzienna*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego" 2011, Nr 71, s. 111.

8 Uzasadnienie rządowego projektu powołanego w przyp. 6.

9 Zob. przypis 5.

10 Por. uzasadnienie do projektu Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości powołanego w przyp. 5, http://legislacja.rcl.gov.pl/docs/517/52889/52920/dokument66446.pdf (dostęp: 22.05.2014).

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

no, że dotychczasowa działalność służby kuratorskiej została oceniona negatywnie ze względu na wysoki stopień powrotności do przestępstwa sprawców poddanych oddziaływaniom kuratora sądowego[11]. Ocenę oparto na badaniach przeprowadzonych przez Instytut Wymiaru Sprawiedliwości, które dowiodły, że powrotność do przestępstwa skazanych w okresie próby, poddanych dozorowi kuratora sądowego, wynosi ok. 45%[12]. Ponadto wykazano, że wśród orzeczeń skutkujących pozbawieniem wolności sprawców przestępstw największą grupę stanowiły orzeczenia o zarządzeniu wykonania kary pozbawienia wolności, której wykonanie zostało wcześniej warunkowo zawieszone[13].

Dane statystyczne Ministerstwa Sprawiedliwości w zakresie orzecznictwa i wykonawstwa w sprawach karnych potwierdzają opisany wyżej stan rzeczy.

Tabela 1. Rodzaje kar orzekanych w sądach rejonowych (w liczbach bezwzględnych – w tys.)

Rok	Kara pozbawienia wolności	Kara pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem wykonania	Kara ograniczenia wolności (w tym z warunkowym zawieszeniem wykonania)	Kara grzywny samoistnej
2002	37,5	212	34,3	67,3
2003	38,2	239,2	53,3	92,4
2004	43,3	272,6	72,2	103,6
2005	42,3	297,5	69,5	98,7
2006	41,5	280,3	60,1	88,7
2007	41,6	276	49,7	85,2
2008	36,0	247,7	40,7	86,2
2009	37,7	242,3	44,0	86,2
2010	37,1	241,7	48,7	85,4
2011	40,1	237,2	50,3	88,9
2012	40,0	219,7	51,1	83,3
2013	37,7	190,1	47,0	75,0

Źródło: na podstawie danych statystycznych oraz opracowania udostępnionych przez Wydział Kurateli Ministerstwa Sprawiedliwości[14].

11 Zob. B. Stańdo-Kawecka, *Wybrane problemy profesjonalizacji i klasyfikacji sprawców oddanych pod dozór do grup ryzyka*, [w:] *Kary i środki wolnościowe w perspektywie praktyki orzeczniczej i wykonawczej*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego" 2014, Nr XXXIII, s. 27 i n.

12 K. Buczkowski, *Wyniki analizy dozoru kuratora orzeczonego przy warunkowym zawieszeniu kary pozbawienia wolności – na podstawie akt wykonawczych*, [w:] D. Wójcik (red.), *Kuratela sądowa. Sukcesy i porażki*, Warszawa 2010, s. 320 i n.

13 Zob. B. Stańdo-Kawecka, *Wybrane problemy…*, s. 28.

14 Dane statystyczne – formularz MS – s6r oraz opracowanie; K. Mycka, *Środki probacyjne w polskim prawie karnym*, Warszawa 2014, materiały udostępnione przez Naczelnika Wydziału Kurateli w Ministerstwie Sprawiedliwości.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

Tabela 2. Rodzaje kar orzekanych w sądach rejonowych (udział procentowy)

Rok	Kara pozbawienia wolności	Kara pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem wykonania	Kara ograniczenia wolności (w tym z warunkowym zawieszeniem wykonania)	Kara grzywny samoistnej
2002	11	60	10	19
2003	9	56	13	22
2004	9	55	15	21
2005	8	59	14	19
2006	9	59	13	19
2007	9	61	11	19
2008	9	60	10	21
2009	9	59	11	21
2010	9	58,5	11,8	20,6
2011	9,6	56,9	12,1	21,4
2012	10	55,2	12,8	21,7
2013	10,7	54,3	13,4	21,4

Źródło: na podstawie danych statystycznych udostępnionych przez Wydział Kurateli Ministerstwa Sprawiedliwości, formularz MS – s6r oraz opracowania K. Mycka, *Środki probacyjne w polskim prawie karnym* – materiały udostępnione przez Naczelnika Wydziału Kurateli w Ministerstwie Sprawiedliwości.

Zaprezentowane w Tabela 1 i Tabela 2 dane wskazują, iż na przestrzeni jedenastu lat udział kary pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem jej wykonania w ogólnej liczbie orzekanych kar był największy w każdym kolejnym roku. Chociaż podlegał nieznacznym wahaniom – 297,5 tys. w 2005 r., 280,3 tys. w 2008 r. i 190 tys. w 2013 r. to przez cały ten czas oscylował w granicach 54–60%.

W tym miejscu warto nadmienić, że liczba faktycznie wykonywanych przez kuratorów sądowych orzeczeń z warunkowym zawieszeniem wykonania kary w każdym kolejnym roku była znacznie wyższa, gdyż zważywszy na okres próby, wykonywanie takiego orzeczenia wynosiło z reguły kilka lat[15]. Obrazuje to Tabela 3.

15 Przed 1 lipca 2015 r. okres próby uzależniony był m.in. od rodzaju kary, której wykonanie warunkowo zawieszano i wynosiło odpowiednio 2–5 lat przy warunkowym zawieszeniu wykonania kary pozbawienia wolności, 1–3 lat przy warunkowym zawieszeniu kary ograniczenia wolności lub grzywny; wyjątek stanowili sprawcy młodociani oraz multirecydywiści, dla których okres ten wynosił 3–5 lat – art. 70 k.k.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

Tabela 3. Liczba orzekanych kar pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem oraz wykonywanych tego typu orzeczeń w sądach rejonowych (w tys.)

Rok	Liczba orzeczonych kar pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem wykonania	Liczba wykonywanych orzeczeń z warunkowym zawieszeniem wykonania kary pozbawienia wolnościowych	Stosunek procentowy kar orzekanych do wykonywanych
2007	276	570,3	48,4
2008	247,7	598,4	41,4
2009	242,3	651,2	37,2
2010	241,7	682,2	35,4
2011	237,2	711,8	33,3
2012	219,7	701,3	31,3
2013	190,1	641,8	29,6

Źródło: na podstawie danych statystycznych udostępnionych przez Wydział Kurateli Ministerstwa Sprawiedliwości oraz opracowania: K. Mycka, *Analiza orzecznictwa i wykonawstwa w sprawach karnych*, Warszawa 2013 r. – materiały udostępnione przez Naczelnika Wydziału Kurateli Ministerstwa Sprawiedliwości.

Przedstawione wyżej wartości wskazują wyraźnie, iż liczba orzekanych przez sądy rejonowe kar pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem ich wykonania była co najmniej dwukrotnie, w niektórych latach zaś nawet trzykrotnie niższa niż liczba wykonywanych w tym samym roku przez kuratorów sądowych orzeczeń tego rodzaju. Inaczej mówiąc, stosunek orzekanych kar tego rodzaju do wykonywanych w danym roku, wynosił w poszczególnych latach 30–50%.

Warto jeszcze wskazać liczbę zarządzonych kar pozbawienia wolności w poszczególnych latach oraz jej stosunek do orzeczonych i wykonywanych kar tego typu.

Zamieszczone w Tabeli 4 dane (choć niepełne)[16] obrazują liczbę zarządzanych w danym roku kar pozbawienia wolności. Należy zauważyć, że liczba ta gwałtownie wzrosła w roku 2008 (do 46,8 tys.) i od tego czasu utrzymuje się na względnie stałym poziomie (48–50 tys.) Ponadto dane te wskazują udział procentowy zarządzanych kar pozbawienia wolności w liczbie orzekanych kar pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem wykonania. Udział ten wynosi od 8% w roku 2002 do ponad 25% w roku 2013, przy czym można zaobserwować stały, coroczny wzrost o ok. 2–3%. Stosunek zarządzonych kar pozbawienia wolności do wykonywanych tego typu orzeczeń nie jest znaczący i wynosi ok. 7%.

16 Bd – brak danych oznacza, iż nie uzyskano z Ministerstwa Sprawiedliwości stosownych danych za wskazany rok.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

Tabela 4. Liczba zarządzonych kar pozbawienia wolności w sądach rejonowych oraz liczba orzeczonych kar pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem i liczba wykonywanych tego typu orzeczeń (w liczbach bezwzględnych – w tys.)

Rok	Liczba zarządzonych kar pozbawienia wolności	Liczba orzeczonych kar pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem wykonania	Liczba wykonywanych orzeczeń z warunkowym zawieszeniem wykonania kary pozbawienia wolnościowych	Stosunek zarządzonych kar pozbawienia wolności do orzeczonych kar pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem wykonania (%)	Stosunek zarządzonych kar pozbawienia wolności do wykonywanych kar pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem wykonania (%)
2002	17,4	212	bd	8,01	bd
2003	21,6	239,2	bd	9,03	bd
2004	28	272,6	bd	10,27	bd
2005	34,9	297,5	bd	11,73	bd
2006	bd	280,3	bd	bd	bd
2007	bd	276	570,3	bd	bd
2008	46,8	247,7	598,4	18,89	7,8
2009	48,5	242,3	651,2	20,01	7,4
2010	bd	241,7	682,2	bd	bd
2011	49,8	237,2	711,8	21	6,99
2012	50,9	219,7	701,3	23,16	7,25
2013	48,2	190,1	641,8	25,35	7,51

Bd – brak danych oznacza, iż nie uzyskano z Ministerstwa Sprawiedliwości stosownych danych za wskazany rok.
Źródło: Na podstawie danych statystycznych oraz opracowania – udostępnionych przez Wydział Kurateli Ministerstwa Sprawiedliwości[17].

Zważywszy przeprowadzone dotychczas rozważania oraz zaprezentowane dane statystyczne, można zadać pytanie czy wspomniana w uzasadnieniu do ustawy nowelizującej negatywna ocena probacji w Polsce odnosi się do systemu probacji, rozumianego jako zespół wzajemnie powiązanych elementów, tworzących pewien układ w celu realizacji określonej funkcji[18], czy też tę negatywną ocenę należy ograniczyć wyłącznie do działań podejmowanych przez kuratorów sądowych w trakcie wykonywania orzeczeń z warunkowym zawieszeniem wykonania kary pozbawienia wolności. W pierwszym wypadku istotne znaczenie będzie miała współpraca organów orzekających i wykonawczych oraz trafność decyzji podejmowanych zarówno na etapie orzekania (trafność prognozy kryminologicznej) oraz na etapie wykonywania kary przez wszystkie zaangażowane w ten proces podmioty.

17 Źródło jak w przyp. 17.
18 Por. pojęcie „System" – *Słownik Języka Polskiego PWN*, www.sjp.pwn.pl.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

W drugim natomiast przypadku zasadne wydaje się postawienie kolejnego pytania, a mianowicie, czy skoro powrotność do przestępstwa sprawcy w okresie próby świadczy o negatywnej ocenie działań podejmowanych przez kuratora sądowego, to czy można na tej podstawie stwierdzić, iż będące konsekwencją powrotności do przestępstwa, zarządzenie wykonania kary, stanowi wskaźnik efektywności pracy kuratora sądowego.

Zauważyć należy, iż zgodnie z treścią art. 75 Kodeksu karnego[19] popełnienie przestępstwa w okresie próby powoduje (jeśli jest to umyślne przestępstwo podobne) lub może powodować (jeśli jest to inne przestępstwo lub zachodzą inne okoliczności, np. niewywiązywanie się z nałożonych obowiązków) zarządzenie wykonania kary. Niezaprzeczalnie zatem powrotność do przestępstwa pozostaje w ścisłym związku z zarządzaniem wykonania kary pozbawienia wolności. Wydaje się jednak, że nie pozwala to na wyprowadzenie prostego wniosku, że każde zarządzenie wykonania kary świadczy o negatywnej pracy kuratora sądowego.

Odpowiedź na postawione wyżej pytania wymaga odwołania się do wyników badań przeprowadzonych przez Instytut Wymiaru Sprawiedliwości.

Jedną z badanych wówczas zmiennych była zależność pomiędzy powrotnością do przestępstwa a sposobem zakończenia dozoru. Wykazała ona, że spośród skazanych, których dozór zakończył się w terminie, do przestępstwa powróciło ok. 43%. Natomiast w przypadku skazanych, których dozór zakończył się wcześniej, na wniosek kuratora sądowego, do przestępstwa powróciło tylko 22% badanych[20].

Na tej podstawie można wysnuć dwa wnioski. Po pierwsze nie zawsze pozostawanie pod dozorem przez pełen okres próby zmniejsza ryzyko powrotności do przestępstwa. Po drugie, co przyznał sam autor badań, prognoza opiekuna co do tego, że dozorowany nie popełni ponownie przestępstwa, pomimo skrócenia okresu oddziaływania za pomocą środków probacji, sprawdziła się w 80%[21]. Trudno zatem, na tej podstawie przyjąć, że popełnienie przez skazanego dozorowanego, przestępstwa w okresie próby, świadczy o nieefektywności podejmowanych wobec niego przez kuratora sądowego oddziaływań.

Ponadto podkreślić trzeba, że omawiane badania obejmowały także inne elementy wpływające na efektywność dozoru. Wykazano, że czynnikiem mającym kapitalne znaczenie dla przebiegu dozoru jest uprzednia karalność sprawcy poddanego oddziaływaniom kuratora sądowego. W kryminologii znane jest stanowisko wedle którego każde kolejne skazanie zwiększa prawdopodobieństwo popełnienia kolejnego przestępstwa[22].

Badania wykazały, że prawie 29% dozorowanych miało wcześniej doświadczenia przestępcze. Wśród dozorowanych, którzy mieli za sobą przeszłość kryminalną, do przestępstwa w okresie próby powróciło 57%, zaś wśród osób poddanych

19 Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – kodeks karny (Dz.U. z 1997 r., Nr 88, poz. 553 ze zm.).

20 Zob. K. Buczkowski, *Wyniki analizy dozoru*…, s. 330.

21 *Ibidem*.

22 Por. J. Błachut, A. Gaberle, K. Krajewski, *Kryminologia*, Gdańsk 2004, s. 314.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

oddziaływaniom probacyjnym na skutek popełnienia pierwszego przestępstwa, ponownie popełniło przestępstwo w okresie próby 40% skazanych[23].

Powyższe rozważania prowadzą do wniosku, że istnieją pewne czynniki o charakterze zewnętrznym, pierwotne w stosunku do działań podejmowanych przez kuratora sądowego, na które nie ma on wpływu, a które determinują powrotność sprawcy do przestępstwa. Działania podejmowane przez kuratora sądowego w procesie wykonywania kary z warunkowym zawieszeniem mogą działać powstrzymująco, ale nie gwarantują ich wyeliminowania. Skoro tak, to wydaje się, że przyczyn negatywnego wyniku probacji należy poszukiwać nie w braku efektywnej pracy kuratora sądowego ale w wadliwym funkcjonowaniu systemu probacji. Biorąc pod uwagę liczbę orzeczeń o karze pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem jej wykonania oraz odsetek skazanych na tę formę probacji, mających przeszłość kryminalną, wydaje się, że część z nich w ogóle nie powinna być poddawana oddziaływaniu w ramach wolności kontrolowanej.

Problem zatem zaczyna się już w momencie orzekania, a nie dopiero na etapie wykonywania omawianego środka reakcji prawnokarnej. W takiej sytuacji, skoro wprowadzono do prawa karnego wykonawczego „szacowanie ryzyka" powrotności do przestępstwa, które w założeniu ma wpływ na kształt sprawowanego przez kuratora sądowego dozoru, to być może zasadne byłoby rozważenie stosowania tego narzędzia już na etapie postępowania jurysdykcyjnego, w celu podjęcia trafnej decyzji co do zastosowania środka związanego z poddaniem sprawcy próbie[24].

Wydaje się również, iż za przyjęciem koncepcji negatywnej oceny systemu probacji a nie pracy kuratora sądowego przemawiają dane statystyczne zamieszczone w Tabeli 4, wskazujące na stosunek liczby zarządzonych kar pozbawienia wolności do liczby wykonywanych orzeczeń z warunkowym zawieszeniem wykonania kary pozbawienia wolności, który nie przekracza 8%. Istotne znaczenie ma również stosunek kar zarządzonych do orzeczonych kar pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem wykonania, który wciąż ulega zwiększeniu, a w 2013 r. wynosił 25%. Jednocześnie porównanie ilości zarządzanych kar pozbawienia wolności w liczbach bezwzględnych i ich procentowy udział w liczbie wykonywanych orzeczeń o warunkowym zawieszeniu wykonania kary, który jak wspomniano wyżej nie przekracza 8% pokazuje jak ogromną ilość orzeczeń tego typu wykonuje kuratorska służba sądowa. W takiej sytuacji może dojść do niewydolności tej służby ze względu na ograniczone zasoby osobowe, ale nie jest to równoznaczne z brakiem efektywności pracy kuratorów sądowych.

W związku z powyższym wydaje się, że nie można przyjąć, że zarządzenie wykonania kary pozbawienia wolności wobec skazanych poddanych dozorowi jest jedynym wskaźnikiem efektywności pracy kuratora sądowego.

---

23 K. Buczkowski, *Wyniki analizy dozoru…*, s. 331.

24 Por. M. Niewiadomska-Krawczyk, *Dozór kuratora sądowego nad skazanymi warunkowo zwolnionymi z odbycia reszty kary pozbawienia wolności po nowelizacji k.k.w.*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego" 2015, Nr 89, s. 77 i n.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

Nie oznacza to jednak, że zarządzenie wykonania kary pozbawienia wolności wobec sprawców poddanych dozorowi kuratora sądowego nie może stanowić jednego z elementów takiej oceny.

Należy bowiem zwrócić uwagę, że badania przeprowadzone przez Instytut Wymiaru Sprawiedliwości obejmowały wyłącznie skazanych dozorowanych. Jest to jednak tylko część skazanych poddanych próbie w ramach warunkowego zawieszenia wykonania kary pozbawienia wolności. Pozostałą część stanowią skazani nie poddani pod dozór, w stosunku do których kurator wykonuje tzw. „kontrolę okresu próby", w tym prawidłowości wykonywanych obowiązków probacyjnych i w stosunku do tej grupy skazanych także może złożyć wniosek o zarządzenie wykonania kary. Skoro mamy oceniać efektywność pracy kuratora sądowego to powinniśmy wziąć pod uwagę także powrotność do przestępstwa w okresie próby sprawców, w stosunku do których kurator wykonuje czynności kontrolne, a także ilość zarządzonych wobec tej grupy kar pozbawienia wolności i porównać wyniki obu grup. Wydaje się także, że istotne dla oceny kuratorskiej służby sądowej jest ustalenie powrotności do przestępstwa skazanych już po pomyślnym zakończeniu okresu próby (a nie tylko w jej trakcie), niezależnie od tego czy pozostawali oni pod dozorem kuratora czy też nie.

Pamiętać ponadto należy, iż probacja obejmuje także dwie inne instytucje, a mianowicie warunkowe umorzenie postępowania oraz warunkowe przedterminowe zwolnienie. Zasadnym dla oceny działalności kuratorów sądowych wydaje się także uwzględnienie wyników powrotności do przestępstwa w okresie próby i po pozytywnym jej zakończeniu sprawców, w stosunku do których warunkowo umorzono postępowanie karne, jak również skazanych warunkowo przedterminowo zwolnionych z zakładów karnych. Kolejną zmienną powinna być ilość podjętych postępowań oraz odwołań warunkowego zwolnienia stosowanych wobec tych grup sprawców. Wydaje się bowiem, że prawdziwy obraz działalności kuratorskiej służby sądowej można uzyskać, zestawiając wyniki dotyczące wykonywania wszystkich rodzajów orzeczeń o charakterze probacyjnym. Dopiero wypadkowa wszystkich uzyskanych w ten sposób zmiennych powinna być miernikiem efektywności pracy kuratora sądowego.

Wydaje się także, że interesujące wyniki w zakresie oceny działalności kuratorskiej służby sądowej w ramach probacji dałoby zestawienie powrotności do przestępstwa sprawców poddanych wszystkim rodzajom oddziaływań probacyjnych w ramach instytucji związanych z poddaniem sprawcy próbie i, co za tym idzie, liczby negatywnych decyzji sądowych w tym zakresie, z ilością przestępstw ponownie popełnianych przez sprawców, wobec których orzeczono karę pozbawienia wolności, która została w całości wykonana.

Ponadto na tle dotychczasowych wywodów należy zwrócić uwagę na jedną jeszcze kwestię. Jak już zostało wspomniane, zarządzenie wykonania kary jest obligatoryjne lub fakultatywne. Wówczas z reguły poprzedzone jest stosownym wnioskiem kuratora sądowego. Gdyby przyjąć, że liczba zarządzeń wykonania kary pozbawienia wolności jest jedynym miernikiem pracy kuratora sądowego,

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

to występowanie z takim wnioskiem, (czysto teoretycznie) nie byłoby „na rękę" kuratorowi sądowemu, a to dopiero miałoby kolosalny wpływ na jakość podejmowanych działań. Oczywiście do takiej sytuacji zapewne nie doszłoby z uwagi na wysoki profesjonalizm i zaangażowanie tej grupy zawodowej (kuratorzy społeczni są przecież nadzorowani przez kuratorów zawodowych), ale może to być kolejny argument przeciwko tworzeniu „wyrywkowych i bardzo ograniczonych" podstaw oceny działalności kuratorskiej służby sądowej. W omawianej sytuacji nieuprawnione wydaje się w ogóle przyjęcie stanowiska, iż chodzi o szeroko przecież interpretowaną „działalność" tej służby, a jedynie o jej „wycinek".

Podsumowując prowadzone w niniejszym opracowaniu rozważania, należy stwierdzić, iż działalność kuratorskiej służby sądowej ma charakter złożony. Świadczy o tym chociażby fakt wykonywania trzech różnych środków probacji, jak również innych kar i środków o charakterze wolnościowym. Dlatego też ocena działalności tej służby i jej efektywności powinna być również kompleksowa. Sam fakt powrotności do przestępstwa w okresie próby sprawców pozostających pod dozorem kuratora sądowego w związku z warunkowym zawieszeniem wykonania kary pozbawienia wolności nie daje podstaw do oceny (w tym negatywnej) podejmowanych przez tę służbę działań. Podobnie ilość zarządzeń wykonania kary, wydanych w konsekwencji naruszenia porządku prawnego w okresie próby nie może stanowić jedynego miernika efektywności pracy tej służby.

Nie ma jednak przeszkód, aby uznać, że obie te wartości mogą być częścią takiej oceny, konstruowanej w oparciu o wskazane wyżej zmienne, a będącą wypadkową wielu elementów odzwierciadlających poszczególne obszary działalności kuratorskiej służby sądowej.

Bibliografia

Błachut J., Gaberle A., Krajewski K., *Kryminologia*, Gdańsk 2004.

Buczkowski K., *Wyniki analizy dozoru kuratora orzeczonego przy warunkowym zawieszeniu kary pozbawienia wolności – na podstawie akt wykonawczych*, [w:] Wójcik D. (red.), *Kuratela sądowa. Sukcesy i porażki*, Warszawa 2010.

Mycka K., *Analiza orzecznictwa i wykonawstwa w sprawach karnych*, materiały udostępnione przez Naczelnika Wydziału Kurateli Ministerstwa Sprawiedliwości, Warszawa 2013.

Mycka K., *Środki probacyjne w polskim prawie karnym*, materiały udostępnione przez Naczelnika Wydziału Kurateli w Ministerstwie Sprawiedliwości, Warszawa 2014.

Nawój-Śleszyński A., *Warunkowe zawieszenie wykonania kary pozbawienia wolności i warunkowe zwolnienie z odbycia reszty kary pozbawienia wolności a populacja więzienna*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego" 2011, Nr 71.

Niewiadomska-Krawczyk M., *Warunkowe zawieszenie wykonania kary po nowelizacji k.k. i k.k.w. – z perspektywy zadań kuratora sądowego*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego" 2015, Nr XXXVI.

Niewiadomska-Krawczyk M., *Dozór kuratora sądowego nad skazanymi warunkowo zwolnionymi z odbycia reszty kary pozbawienia wolności po nowelizacji k.k.w.*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego" 2015, Nr 89.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

Słownik Języka Polskiego PWN, www.sjp.pwn.pl
Stańdo-Kawecka B., *Wybrane problemy profesjonalizacji i klasyfikacji sprawców oddanych pod dozór do grup ryzyka*, [w:] *Kary i środki wolnościowe w perspektywie praktyki orzeczniczej i wykonawczej*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego" 2014, Nr XXXIII.
Uzasadnienie do projektu Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości http://legislacja.rcl.gov.pl/docs/517/52889/52920/dokument66446.pdf (dostęp: 22.05.2014)
Uzasadnienie do rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw, druk 2393, www.sejm.gov.pl/Sejm7.nsf/druk.xsp?Nr=2393 (dostęp: 27.7.2015)
Zalewski W., *Krytycznie o zawieszeniu wykonania kary w polskim prawie karnym*, [w:] *Kary i środki wolnościowe w perspektywie praktyki orzeczniczej i wykonawczej*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego" 2014, Nr XXXIII.

Akty prawne

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – kodeks karny (Dz.U. z 1997 r., Nr 88, poz. 553 ze zm.).
Ustawa z dnia 20 lutego 2015 r. o zmianie ustawy – kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2015 r., poz. 369).
Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 26 lutego 2013 r. w sprawie sposobu wykonywania obowiązków i uprawnień przez kuratorów sądowych w sprawach karnych wykonawczych (Dz.U. z 2013 r., poz. 335).

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

http://dx.doi.org/10.18778/8088-454-0.20

Izabela Czyżykowska-Kobalczyk

Dozory sprawowane przez kuratorów sądowych, zakończone zarządzeniem wykonania kary pozbawienia wolności lub odwołaniem warunkowego przedterminowego zwolnienia – przyczyny

1. Wstęp

W polskim ustawodawstwie karnym dozór zajmuje naczelne miejsce wśród środków związanych z poddaniem sprawcy czynu karalnego próbie, sprawowanych przez kuratora sądowego. Orzeka go sąd na podstawie Kodeksu karnego oraz Kodeksu karnego wykonawczego, w których określone przepisy prawne stwarzają sądowi możliwość lub obowiązek zastosowania tego środka w stosunku do sprawcy czynu karalnego. W kodeksach tych brakuje jednak definicji samego dozoru. *Słownik języka polskiego* określa dozór jako opiekę nad czymś lub kimś, mającą na celu dopilnowanie wykonania czegoś lub zapobieżenie czemuś: strzeżenie, pilnowanie, doglądanie. Encyklopedyczne ujęcie dozoru kuratora mówi, że jest to „forma oddziaływania wychowawczego na osobę skazaną z warunkowym zawieszeniem wykonania kary lub warunkowo-przedterminowo zwolnioną z odbycia reszty kary pozbawienia wolności”[1]. Na gruncie prawa karnego określono, iż dozór nie jest zwykłym środkiem administracyjnym, który skazany miałby odczuwać jako dolegliwość, lecz jest to środek służący roztoczeniu pieczy nad życiem skazanego i ułatwieniu mu pomyślnego przebiegu próby[2].

Reguły wykonywania dozoru regulują przepisy Kodeksu karnego wykonawczego[3], w myśl których: sprawowanie dozoru powierza się kuratorowi sądowemu tego sądu rejonowego, w okręgu którego środek ten jest lub ma być wykonywany. Można go

1 W. Liszke, *Wychowawczo-zapobiegawcza funkcja dozoru,* [w:] T. Jedynak, K. Stasiak (red.), *Zarys Metodyki Pracy Kuratora Sądowego,* Warszawa 2010, s. 294–295.

2 *Ibidem*, s. 295, [za:] W. Świda, *Prawo karne*, Warszawa 1989.

3 Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. z 1997 r., Nr 90, poz. 557 ze zm.), art. 170 § 1 i 2 k.k.w.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

także powierzyć stowarzyszeniu, organizacji lub instytucji, do których działalności należy troska o wychowanie, zapobieganie demoralizacji lub pomoc skazanym. Zadaniem kuratora sądowego, a także innych osób, stowarzyszeń, organizacji i instytucji wykonujących dozór jest pomoc w readaptacji społecznej skazanego. Kontrola ścisłego wykonywania przez skazanego nałożonych na niego obowiązków i poleceń ma na celu wychowawcze oddziaływanie i zapobieganie powrotowi do przestępstwa[4]. Aby to osiągnąć, sądowy kurator zawodowy organizuje i prowadzi działania mające na celu pomoc skazanemu w społecznej readaptacji i zapobieżenie jego powrotowi do przestępstwa, a także polegające na kontroli przestrzegania przez skazanego nałożonych obowiązków ustanowionych przez sąd lub związanych z dozorem[5].

Oddając skazanego pod tak pojmowany dozór, sąd zakłada, że będzie on pełnić funkcję kontrolną, umożliwiającą sądowi stały wgląd w przebieg próby. Jednocześnie będzie stanowił swoisty środek resocjalizacyjny wobec skazanego w celu zmiany jego postawy z antyprawnej na społecznie akceptowaną, poprzez wspieranie i motywowanie skazanego do wykonania nałożonych obowiązków oraz przestrzegania porządku prawnego i tym samym zapobiegnie ponownemu popełnieniu przestępstwa. W tym znaczeniu dozór może więc kształtować nowe postawy sprawcy czy wzory zachowań, a nie tylko powstrzymywać przed popełnieniem przestępstwa. Kurator musi więc nie tylko kontrolować zachowanie skazanego, ale prowadzić oddziaływania umożliwiające skazanemu powrót do społeczeństwa zgodnie z prawem. W myśl art. 2 k.k.w. sądowy kurator zawodowy jest organem postępowania wykonawczego wykonującym orzeczenia sądu. Dodatkowo ustawa z dnia 27 lipca 2001 roku o kuratorach sądowych[6] w art. 1 sprecyzowała, że kuratorzy sądowi realizują określone przez prawo zadania o charakterze wychowawczo-resocjalizacyjnym, diagnostycznym, profilaktycznym i kontrolnym, związane z wykonywaniem orzeczeń sądu. Ugruntowała w ten sposób model kurateli wychowującej, w którym wychowanie ma charakter resocjalizacyjny i opiera się na czynnościach diagnostycznych, z wykorzystaniem czynności profilaktycznych i kontrolnych[7]. Działając w ramach postępowania wykonawczego, kurator sądowy powinien spełniać rolę, jaką wyznaczają mu normy prawne określające dozór i posługiwać się dostępnymi mu środkami prawnymi. Jednak sposób posługiwania się tymi środkami wyznaczają wskazania psychologii i pedagogiki resocjalizacyjnej. Tak więc dozór kuratora sądowego, jako instytucja prawa karnego, realizowany jest środkami prawnymi w ramach okresu określonego w orzeczeniu, ale metodami wychowawczymi[8].

Do instytucji prawnych związanych z orzekanym dozorem nad sprawcą czynu karalnego należą między innymi:

4 Art. 171 § 2 k.k.w.

5 Art. 173 § 1 k.k.w.

6 Dz.U. z 2001 r., Nr 154, poz. 1787 ze zm.

7 W. Liszke, *Wychowawczo-zapobiegawcza funkcja...*; za K. Gromek, *Kuratorzy sądowi. Komentarz*, Warszawa 2005, s. 44.

8 J. Śpiewak, *Kurator sądowy w postępowaniu karnym wykonawczym. Poradnik dla sprawujących dozory*, Warszawa 1999, s. 6.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

– warunkowe zawieszenie wykonania kary pozbawienia wolności;
– warunkowe przedterminowe zwolnienie z odbycia reszty kary pozbawienia wolności;
– warunkowe umorzenie postępowania karnego.

Możliwość zastosowania ich przez sąd uzależniona jest od spełnienia zarówno przesłanek formalnych, jak i materialnych, ale najważniejsza jest tzw. pozytywna prognoza kryminologiczna, czyli przesłanki, jakie muszą wystąpić po stronie skazanego uzasadniające przypuszczenie, że skazany będzie przestrzegał wszystkich ustalonych przez sąd warunków, a zwłaszcza porządku prawnego. I tak, zgodnie z art. 69 § 2 k.k.,[9] zawieszając wykonanie kary, sąd bierze pod uwagę przede wszystkim postawę sprawcy, jego właściwości i warunki osobiste, dotychczasowy sposób życia oraz zachowanie się po popełnieniu przestępstwa. A zgodnie z art. 77 § 1 k.k. skazanego na karę pozbawienia wolności sąd może warunkowo zwolnić z odbycia reszty kary tylko wówczas, gdy jego postawa, właściwości i warunki osobiste, sposób życia przed popełnieniem przestępstwa, okoliczności jego popełnienia oraz zachowanie po popełnieniu przestępstwa i w czasie odbywania kary uzasadniają przekonanie, iż skazany po zwolnieniu będzie przestrzegał porządku prawnego, w szczególności nie popełni ponownie przestępstwa. Zawieszenie wykonania kary, a także warunkowe zwolnienie następuje na okres próby, który już samoistnie może oddziaływać prewencyjnie, powstrzymując przed popełnieniem przestępstwa, ale wzmocniony dodatkowo o dozór, a także nałożone obowiązki zakładają resocjalizację sprawcy. W myśl art. 73 § 1 k.k. zawieszając wykonanie kary, sąd może w okresie próby oddać skazanego pod dozór kuratora lub osoby godnej zaufania, stowarzyszenia, instytucji albo organizacji społecznej, do której działalności należy troska o wychowanie, zapobieganie demoralizacji lub pomoc skazanym. Dozór jest obowiązkowy wobec młodocianego sprawcy przestępstwa umyślnego, sprawcy określonego w art. 64 § 2, a także wobec sprawcy przestępstwa popełnionego w związku z zaburzeniami preferencji seksualnych oraz sprawcy, który popełnił przestępstwo z użyciem przemocy na szkodę osoby wspólnie zamieszkującej (art. 73 § 2 k.k). Zawieszając wykonanie kary sąd zobowiązuje, a jeżeli orzeka środek karny, może zobowiązać skazanego do wykonania obowiązków określonych w art. 72 § 1 k.k.

W myśl art. 159 k.k.w. warunkowo zwolnionego sąd penitencjarny może w okresie próby oddać pod dozór kuratora sądowego, osoby godnej zaufania, stowarzyszenia, organizacji lub instytucji, do której działalności należy troska o wychowanie, zapobieganie demoralizacji lub pomoc skazanym, oraz nałożyć na niego obowiązki określone w art. 72 § 1 Kodeksu karnego, a jeżeli szkoda wyrządzona przestępstwem, za które skazany odbywa karę, nie została naprawiona, orzec obowiązek określony w art. 72 § 2 k.k. Wobec skazanego za przestępstwo określone w art 197–203 k.k., popełnione w związku z zaburzeniami preferencji seksualnych, młodocianego sprawcy przestępstwa umyślnego, sprawcy określonego w art. 64 k.k., a także wobec skazanego na karę dożywotniego pozbawienia wolności oddanie pod dozór jest obowiązkowe. Nałożone obowiązki, a także sprawowanie samego dozoru, mogą w okresie próby podlegać modyfikacjom.

9 Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – kodeks karny (Dz.U. z 1997 r., Nr 88, poz. 553 ze zm.).

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

Skalę orzekania warunkowego zawieszenia wykonania kary pozbawienia wolności w latach 2012–2015 przedstawia poniższe zestawienie.

Tabela 1. Warunkowe zawieszenie wykonania kary w sądach rejonowych

Osoby wobec których orzeczenie jest wykonywane (stan na 31 grudnia)	2012	2013	2014	2015
Ogółem:	680 449	641 799	572 522	491 954
w tym pozbawienia wolności	671 581	635 791	567 438	488 595
Z nałożonymi obowiązkami	305 086 45,42%	320 384 50,39%	306 269 53,97%	301 052 61,61%
Bez nałożonych obowiązków	365 347	315 407	261 169	229 225
Osoby wcześniej nie karane	382 592	349 291	315 890	305 268
Osoby uprzednio karane	316 207 % 46,47	292 508 % 46,00	256 632 % 45,22	229 186 % 46,90

Źródło: dane statystyczne MS-S10 r. – Sprawozdania z sądowego wykonywania orzeczeń według właściwości rzeczowej – Sądy Rejonowe – Polska.

Analiza powyższych danych wskazuje na widoczny spadek liczby wykonywanych orzeczeń warunkowego zawieszenia wykonania kary pozbawienia wolności. Może to wskazywać na oczekiwaną, pozytywną zmianę w polityce karnej i uwzględnienie głosów środowisk naukowych postulujących zmniejszenie procentowego udziału orzeczeń pozbawienia wolności, a zwłaszcza z jej warunkowym zawieszeniem w strukturze wymierzanych kar. W roku 2013 Sędziowie Krzysztof Mycka oraz Tomasz Kozłowski wskazywali, że w warunkach polskich zdecydowanie nadreprezentowana jest kara pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem jej wykonania, a cechą charakterystyczną polskiego wymiaru sprawiedliwości jest wielokrotna skazywalność tych samych osób. Prowadzi to ich zdaniem do nieskuteczności stosowanych sankcji, które nie są w stanie wypełnić podstawowych funkcji prewencyjnych, a mianowicie nie powstrzymują sprawców od popełniania kolejnych przestępstw[10]. Szczególnie wymowne są tu dane z roku 2015, w którym nastąpiła nowelizacja Kodeksu karnego mająca właśnie na celu zmniejszenie udziału orzekania kar izolacyjnych na rzecz kar nie izolacyjnych, a zwłaszcza kary ograniczenia wolności. W tym roku liczba orzeczeń warunkowego zawieszenia spadła o prawie 200 tysięcy w stosunku do roku 2012.

Zestawienie aktualnych danych wskazuje jednak, że w dalszym ciągu odsetek osób uprzednio karanych w ogólnej liczbie orzeczeń warunkowego zawieszenia kary kształtuje się średnio na poziomie 46,3% – a dokładnie: 2012 r. – 46,47%; 2013 r. – 46,00%; 2014 r. – 45,22%; 2015 r. – 46,90% – jest to więc niemalże połowa wszystkich orzeczeń warunkowego zawieszenia, co może mieć istotny wpływ na ich niepowodzenie na tym samym zarządzenie wykonania kary.

10 K. Mycka, T. Kozłowski, *Paradoksy polskiej polityki karnej, czyli jak zapełniamy więzienia*, „Probacja" 2013, Nr 2, s. 10–12.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

W swoich analizach za lata 2002–2011 K. Mycka i T. Kozłowski zwrócili uwagę na jeszcze inny problem orzekania warunkowego zawieszenia, a mianowicie wykazali, że polska probacja bardzo oszczędnie korzysta z możliwości łączenia okresu próby z obowiązkami probacyjnymi, a zwłaszcza w znikomym stopniu orzekane są zakazy zbliżania się oraz obowiązek poddania się oddziaływaniom terapeutycznym i uczestnictwa w programach korekcyjno-edukacyjnych dla sprawców przemocy w rodzinie[11].

Aktualne dane za lata 2012–2015 wskazują na utrzymanie na podobnym poziomie liczby orzeczeń z nałożonymi obowiązkami, ale także wyraźny spadek orzeczeń bez nałożonych obowiązków, co przy jednoczesnym spadku ogólnej liczby orzeczeń warunkowego zawieszenia kary pozbawienia wolności korzystnie wpływa na wskaźnik ich stosowania. Dokładnej analizy wymagałaby jeszcze kwestia udziału w ogólnej liczbie orzeczeń poszczególnych obowiązków, a zwłaszcza wymienianych przez powyższych autorów jako stosowanych w znikomych ilościach.

O liczbie przypadków warunkowego przedterminowego zwolnienia informują dane zawarte w poniższej Tabeli 2.

Tabela 2. Warunkowe przedterminowe zwolnienia – orzeczenia – sądy okręgowe

	2012	2013	2014	2015
Orzeczenia ogółem na 31 grudnia	46 534	47 367	43 166	38 275
– z nałożonymi obowiązkami	45 586 97,96%	46 129 97,38%	42 095 97,51%	37 217 97,23%
– bez obowiązków	948	1 238	1 071	1 085
– orzeczono oddanie pod dozór	45 792 98,40%	46 021 97,15%	41 680 96,55%	32 675 * 85,36%
– bez dozoru	742	1 346	1 486	brak danych w formularzu MS-S10

* z uwagi na zmianę w 2015 r. druku MS-S10 o – podano dozory wykonywane w ostatnim dniu okresu sprawozdawczego.

Źródło: dane statystyczne MS-S10o – Sprawozdania z sądowego wykonywania orzeczeń według właściwości rzeczowej – Sądy Okręgowe – Polska.

Z analizy powyższych danych wynika, że niezależnie od ogólnej liczby orzeczeń warunkowego przedterminowego zwolnienia liczba orzeczeń dozorów oraz nałożonych obowiązków wynosi średnio 94,36% (dane z roku 2015 dotyczące oddania pod dozór mogą zawierać błąd ze względu na zmianę formularza MS-S10 o). Tak więc, mimo że oddanie skazanego pod dozór jest fakultatywne i zależy od oceny przez sąd konkretnego przypadku, jego zastosowanie przy warunkowym przedterminowym zwolnieniu jest powszechne.

11 *Ibidem*, s. 32, 33.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

2. Zarządzenie wykonania warunkowo zawieszonej kary oraz odwołanie warunkowego przedterminowego zwolnienia

Okres próby i nałożone na sprawcę czynów karalnych obowiązki oraz dozór kuratora mają służyć resocjalizacji skazanego. Określenie „warunkowe" (zawieszenie lub zwolnienie) oznacza pod warunkiem lub przy spełnieniu określonych warunków. Oczywisty jest więc fakt, że skutkiem niedotrzymania przez skazanego tych warunków jest wykonanie zarządzonej kary pozbawienia wolności lub odwołanie zwolnienia. W myśl art. 75 § 1 k.k. sąd zarządza wykonanie kary, jeżeli skazany w okresie próby popełnił podobne przestępstwo umyślne, za które orzeczono prawomocnie karę pozbawienia wolności bez warunkowego zawieszenia jej wykonania, a także w okresie próby rażąco narusza porządek prawny, ponownie używając przemocy lub groźby bezprawnej wobec osoby najbliższej lub innej osoby małoletniej zamieszkujących wspólnie ze sprawcą. A zgodnie z art. 75 § 2 k.k. sąd może zarządzić wykonanie kary, jeżeli skazany w okresie próby rażąco narusza porządek prawny, w szczególności, gdy popełnił inne przestępstwo niż określone w § 1 albo jeżeli uchyla się od uiszczenia grzywny, od dozoru, wykonania nałożonych obowiązków lub orzeczonych środków karnych, środków kompensacyjnych lub przepadku.

Sąd zarządza wykonanie kary, jeżeli okoliczności, o których mowa w § 2, zaistnieją po udzieleniu skazanemu pisemnego upomnienia przez sądowego kuratora zawodowego, chyba że przemawiają przeciwko temu szczególne względy (art. 75 § 2a k.k). Analizę zarządzeń przedstawia Tabela 3.

Tabela 3. Zarządzenie wykonania kary warunkowo zawieszonej – Sądy rejonowe (liczby uwzględnione w okresie sprawozdawczym)

Rok	2012	2013	2014	2015
Ogółem sprawy	52 596	48 927	42 081	34 052
w tym po pisemnym upomnieniu kuratora	914	1 894	1 837	2 046
	1,73%	3,87%	4,34%	6,0%
Wnioski kuratora				
złożone	41 799	41 238	36 049	32 086
uwzględnione	26 643	25 596	22 255	18 760
Zarządzenie kary pozbawienia wolności	49 445	48 287	41 529	33 570

Źródło: dane statystyczne MS-S10 r Sprawozdania z sądowego wykonywania orzeczeń według właściwości rzeczowej – Sądy Rejonowe – Polska.

Przedstawione w Tabeli 3 dane obrazują spadek liczby zarządzeń wykonania kary pozbawienia wolności co przypuszczalnie wynika ze spadku liczby orzeczeń tej instytucji prawnej. Przedstawione zestawienie liczb wniosków złożonych

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

i uwzględnionych wskazuje, jak wiele z nich nie zostało przez sąd uwzględnione, a tym samym nie zwiększyło liczby zarządzeń. Znaczący udział w zarządzeniu zawieszonej kary ma natomiast rosnąca ich liczba po upomnieniu kuratora sądowego – z 1,73% w roku 2012 do 6% w roku 2015. Wynika to z uregulowania art. 75 § 2a k.k. dodanego do kodeksu karnego poprzez nowelizację z roku 2012, a więc swoistej obligatoryjności przepisu. Zestawienie danych dotyczących dozorów przedstawiono w Tabeli 4.

Tabela 4. Dozór w okresie warunkowego zawieszenia wykonania kary pozbawienia wolności w sądach rejonowych – osoby, przyczyny zakończenia

Rok	2012	2013	2014	2015
Osoby wobec których dozory są wykonywane wg stanu na 31 grudnia	215 813	219 109	186 352	162 105
Zakończono w okresie sprawozdawczym na skutek:	103 661	100 778	104 116	85 440
– upływu okresu zawieszenia	46 696 45,04%	49 512 49,12%	56 998 54,74%	44 518 52,10%
– zwolnienia od dozoru	14 707 14,18%	14 242 14,13%	11 978 11,50%	9 635 11,27%
– zarządzenia wykonania kary na skutek:	25 554 24,65%	25 372 25,17%	22 970 22,06%	18 963 22,19%
popełnienia w okresie próby podobnego przestępstwa umyślnego za które orzeczono prawomocnie karę pozbawienia wolności (art. 75 § 1 k.k.)	11 119 43,51%	9 786 38,57%	7 991 34,78%	4 166 21,96%
rażącego naruszenia porządku prawnego poprzez używanie przemocy wobec osoby najbliższej lub małoletniej zamieszkującej wspólnie (art. 75 § 1a k.k.)	838 3,27%	833 3,28%	670 2,91%	603 3,17%
popełnienie innego rodzaju przestępstwa niż określone w art. 75 § 1 k.k.	1 610 6,30%	1 720 6,77%	1 663 7,23%	2 090 11,02%
rażącego naruszenia porządku prawnego w inny sposób	4 950 19,37%	5 134 20,23%	4 431 19,29%	3 717 19,60%
uchylania się od dozoru	2 930 11,46%	3 649 14,38%	3 829 16,66%	3 984 21,00%
uchylania się od wykonania nałożonych obowiązków lub środków karnych	3 699 14,47%	4 085 16,10%	4 173 18,01%	4 218 22,24%
uchylania się od uiszczenia grzywny	408	165	213	186

Źródło: dane statystyczne MS-S10 r., Sprawozdania z sądowego wykonywania orzeczeń według właściwości rzeczowej – Sądy Rejonowe – Polska.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

Wykazanemu w Tabeli 1 spadkowi liczby orzeczeń warunkowego zawieszenia towarzyszy systematyczny spadek liczby wykonywanych dozorów od roku 2012 do roku 2015, wykazany w Tabeli 4, co wydaje się być oczywistą konsekwencją, a także wspomniany już spadek liczby zarządzeń przedstawiony w Tabeli 3.

Wśród przyczyn zarządzenia należy zwrócić uwagę na spadek liczby zarządzeń wykonania kary pozbawienia wolności na podstawie art. 75 § 1 k.k, także ich procentowego udziału w ogólnej liczbie zarządzeń.

Jednocześnie zaś widoczny jest procentowy (w stosunku do ogólnej liczby) wzrost zarządzeń na skutek:

– rażącego naruszenia porządku prawnego z art. 75 § 2 k.k. – z 21,17% w roku 2012 do 27,63% w roku 2015,

– popełnienia innego rodzaju przestępstwa niż określone w art. 75 § 1 k.k. – z 8,56% w roku 2012 do 13,67% w roku 2015.

Przyczyny takiego stanu można upatrywać w zmianie przepisów prawnych określających tzw. obligatoryjne zarządzenie wykonania kary. Do roku 2013 popełnienie przestępstwa umyślnego, za które orzeczono karę pozbawienia wolności skutkowało bezwzględnym zarządzeniem jej wykonania. Orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego z dnia 17 lipca 2013 roku o niekonstytucyjności takiej interpretacji mogło doprowadzić do sytuacji spadku liczby orzeczeń na tej podstawie prawnej. Nowelizacja Kodeksu karnego, która weszła w życie z dniem 1 lipca 2015 roku, również spowodowała ograniczenie liczby zarządzeń przez doprecyzowanie w art. 75 § 1 k.k. prawomocnego orzeczenia kary pozbawienia wolności bez jej warunkowego zawieszenia za przestępstwo popełnione w okresie próby. Z całą pewnością spowodowało to zaliczenie tych skazań do popełnienia innego rodzaju przestępstwa, którego procentowy udział w liczbie zarządzeń wzrósł z 6,30% w roku 2012 do 11,02% w roku 2015, a także rażącego naruszenia porządku prawnego, którego procentowy udział mimo spadku ogólnej liczby zarządzeń utrzymał się na średnim poziomie 19,62%

Z Tabeli 4 wynika też, że znaczącą przyczyną zarządzenia wykonania kary pozbawienia wolności jest uchylanie się od dozoru kuratora, a także uchylanie się od wykonania obowiązków, których procentowy udział w ogólnej liczbie zarządzeń wyraźnie wzrósł:

– uchylania się od wykonania nałożonych obowiązków – z 18,56% w roku 2012 do 26,72% w roku 2015,

– uchylania się od dozoru – z 6,75% w 2012 roku do 11,39% w 2015 roku.

Taki stan rzeczy świadczy niestety nadal o tym, że udział kary pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem jej wykonania w strukturze kar kryminalnych jest nadmierny, a efektywność tej kary niedostateczna[12].

Należy jednak wykazać, że w ogólnej liczbie zakończonych dozorów procentowy udział zakończenia okresu próby na skutek jej upływu wzrósł z 45,04% w 2012

12 A. Nawój-Śleszyński, *Rola środków penalnych związanych z poddaniem sprawcy próbie w kształtowaniu rozmiarów populacji więziennej*, „Probacja" 2014, Nr 2, s. 28.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

roku do 52,10% w roku 2015. Jeśli dodamy do tego zakończenie na skutek zwolnienia od dozoru, które w analizowanym okresie średnio wynosi 12,77% uzyskamy ponad 60% udział pozytywnie zakończonych dozorów przy warunkowym zawieszeniu kary pozbawienia wolności w ich ogólnej liczbie, co może jednak świadczyć na korzyść stosowania tego środka probacyjnego. Graficzną interpretację przyczyn zarządzenia kary przedstawiono na wykresie 1.

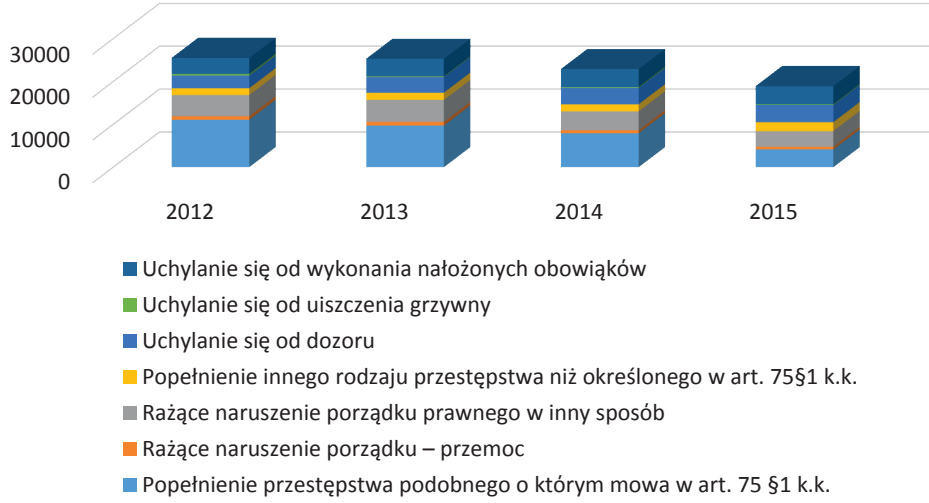

Wykres 1. Przyczyny zarządzenia wykonania kary
Źródło: oprac. własne.

O liczbie dozorów oraz przyczynach ich zakończenia w okresie warunkowego przedterminowego zwolnienia informuje Tabela 5.

Analizując przyczyny zakończenia dozorów przy warunkowym przedterminowym zwolnieniu, można dostrzec, że największa ich liczba następuje na skutek upływu okresu próby oraz zwolnienia od dozoru. Obie przyczyny stanowią średnio 65,98% ogółu zakończonych spraw, co brzmi optymistycznie dla stosowania tej instytucji prawa. Odwołanie warunkowego przedterminowego zwolnienia stanowi średnio 24,28% ogólnej liczby zakończonych dozorów i widoczny jest spadek liczby odwołań na skutek art. 160 § 1 k.k.w., zgodnie z którym sąd penitencjarny odwołuje warunkowe zwolnienie, jeżeli zwolniony w okresie próby popełnił przestępstwo umyślne, za które orzeczono prawomocnie karę pozbawienia wolności bez jej warunkowego zawieszenia. Analogicznie jak przy warunkowym zawieszeniu kary może to być efekt nowelizacji Kodeksu karnego wykonawczego z 2015 roku i zawężenie obligatoryjności przepisu. Fakultatywnie sąd może odwołać warunkowe zwolnienie, jeżeli zwolniony w okresie próby rażąco narusza porządek prawny, popełniając inne przestępstwo lub orzeczona została inna kara niż określone w art. 160 § 1 k.k.w. albo gdy uchyla się od dozoru, wykonania nałożonych obowiązków lub orzeczonych środków karnych, przepadku lub środków kompensacyjnych.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

Tabela 5. Dozór w okresie warunkowego przedterminowego zwolnienia – przyczyny zakończenia – sądy okręgowe

Rok		2012	2013	2014	2015
Osoby wobec których orzeczono dozory w okresie sprawozdawczym		24 353	25 534	21 505	18 807
– z obowiązkami		22 919	25 070	21 287	18 537
– bez obowiązków		433	464	218	270
Osoby wobec których zakończono dozory w tym po pisemnym upomnieniu kuratora		24 107	26 886	24 107	22 770
		1 718	1 508	1 485	1 508
Zakończenia dozorów przyczyny:		30 099	27 408	25 230	23 257
– upływ okresu próby		17 006 56,5%	15 661 57,14%	13 951 55,29%	14 853 63,86%
– zwolnienie od dozoru		2 571 8,54%	2 150 7,84%	2 101 8,32%	1 504 6,46%
– odwołanie warunkowego zwolnienia % zakończeń		7 034 23,36%	7 183 26,20%	6 160 24,41%	5 382 23,15%
w tym na skutek:	popełnienia w okresie próby przestępstwa umyślnego (art 160 § 1 pkt 1 k.k.w.) = (art 160 § 1 k.k.w.)	3 605 51,25%	3 463 48,21%	2 557 41,50%	1 822 33,84%
	uchylania się od obowiązków z art. 159 § 2 (art. 160 § 1 pkt 2 k.k.w.) = (art. 160 § 3 k.k.w.)	233 3,31%	193 2,68%	273 4,43%	255 4,73%
	uchylania się od dozoru	1 436 20,41%	1 493 % 20,78	1 482 % 24,05	1 633 % 30,33
	uchylania się od wykonania obowiązków lub środków karnych	1 014 14,41%	1 396 19,43%	1 360 22,07%	1 438 26,70%
	rażącego naruszenia porządku prawnego w szczególności popełnienia innego przestępstwa	563 8,00%	489 6,80%	399 6,47%	431 8,00%
	zaistnienia przesłanek z art. 160 § 2 k.k.w. (przemoc)	183 2,60%	149 2,07%	89 1,44%	73 1,35%

Źródło: dane statystyczne MS-S10o. Sprawozdania z sądowego wykonywania orzeczeń według właściwości rzeczowej – Sądy Okręgowe – Polska.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

Obligatoryjnemu spadkowi liczby odwołań nie towarzyszy widoczny ich wzrost na skutek popełnienia innego przestępstwa niż określone w art. 160 § 1 k.k.w., ale procentowo utrzymuje się na tym samym poziomie przy jednoczesnym niewielkim spadku ich liczby ogólnej.

Niepokojąco duże liczby, a także udział procentowy w ogólnej liczbie warunkowych odwołań ma uchylanie się od dozoru kuratora, które wzrosło z 20,41% w roku 2012 do 30,33% w roku 2015, a także uchylanie się od wykonania obowiązków i środków karnych które również wzrosło z – 14,41% w roku 2012, do 26,70% w roku 2015.

Graficzne przedstawienie danych prezentuje Wykres 2.

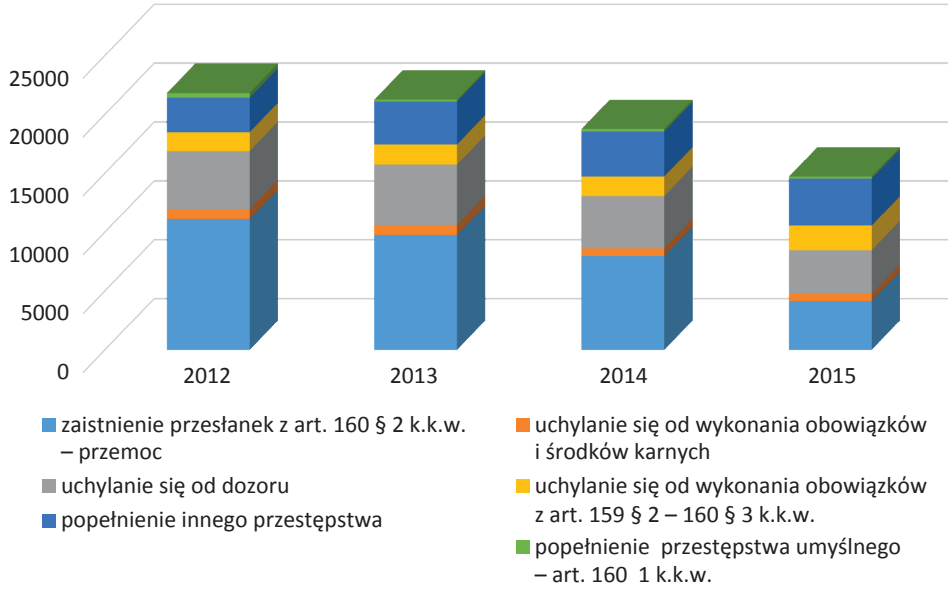

Wykres 2. Przyczyny odwołania warunkowego przedterminowego zwolnienia
Źródło: oprac. własne.

3. Podsumowanie

Przedstawione w niniejszej pracy przyczyny zarządzenia wykonania warunkowo zawieszonej kary lub odwołania warunkowego przedterminowego zwolnienia w dozorach kuratorów związane są z naruszeniem przez dozorowanego podstawowych przesłanek obu instytucji karnych, a zwłaszcza:

- popełnienie w okresie próby umyślnego przestępstwa podobnego;
- naruszenie porządku prawnego przez popełnienie innego rodzaju przestępstwa;
- rażące naruszenie porządku prawnego w tym unikanie dozoru i wykonania obowiązków;
- przemoc wobec najbliższych.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

Można określić, że są to przyczyny obiektywnie stwierdzalne na podstawie uregulowań prawnych i, jak wynika z przytoczonych zestawień, mierzalne. O wiele trudniejsze jest wskazanie przyczyn subiektywnych leżących po stronie skazanego, kuratora czy wręcz ogólnie systemu probacji. Aby je określić, należałoby odpowiedzieć na szczegółowe pytania:

- dlaczego skazany ponownie naruszył porządek prawny?
- dlaczego unika kontaktu z kuratorem?
- dlaczego nie realizuje nałożonych obowiązków?

Od kurateli oczekuje się, aby podejmowane interwencje resocjalizacyjne były jak najbardziej skuteczne, a wręcz uważa się, że głównym celem tej służby jest obniżanie przestępczości osób, które weszły w konflikt z prawem i które dostały swoja szansę[13]. W takim rozumieniu zarządzenie wykonania kary bądź odwołanie zwolnienia będzie wskaźnikiem nieefektywności oddziaływań służby kuratorskiej. Uważam jednak, że nie jest to w pełni słuszne stwierdzenie i popieram pogląd, stwierdzający, że takie oceny nie spełniają oczekiwań, gdyż odnoszą się tylko do wąskiego obszaru relacji między skazanym poddanym oddziaływaniom wychowawczym a system prawnym[14].

Efektywność kuratora, doprowadzenie do stanu reintegracji społecznej skazanego, a przynajmniej stanu, w którym nie powróci on do przestępstwa – nie jest wyłącznym problemem kuratora. Efektywność kuratora stanowi wypadkowa wielu czynników, wśród których warunki organizacyjne jego funkcjonowania, w tym warunki techniczne do realizacji zadań, prawidłowe uregulowania jego zadań w prawie, pozytywny odbiór i zaufanie społeczne są równie ważne jak kompetencje, poziom wykształcenia i przygotowania do wykonywania zadań[15].

Jak dotąd kuratorzy nie zostali wyposażeni w żadne sprawdzone, wystandaryzowane narzędzie diagnostyczne w związku z czym w oddziaływaniach na osoby oddane pod dozór muszą zawierzyć własnej intuicji i doświadczeniu[16] .

Także orzekanie w polskim systemie prawnym odbywa się bez profesjonalnej diagnostyki przedsądowej, co może wpływać na nietrafność orzeczeń, a w konsekwencji niepowodzenie okresu próby.

W niniejszej pracy wykazano, że dozory zakończone zarządzeniem warunkowo zawieszonej kary lub odwołaniem warunkowego zwolnienia a więc niepowodzeniem stanowią około 24% wszystkich zakończonych dozorów. Jednocześnie te zakończone z powodu pozytywnych przesłanek, czyli upływu okresu próby lub zwolnienia od dozoru stanowią ponad 60% ogółu, co moim zdaniem świadczy mimo wszystko o ich efektywności.

---

13 K. Mycka, T. Kozłowski, *Paradoksy…*, s. 31.

14 P. Wesołowski, *Uwarunkowania – przesłanki i przeszkody związane z wnioskowaniem o zwolnienie od dozoru kuratora*, „Probacja" 2013, Nr 3, s. 151.

15 J. Kufel, *Działalność kuratorów sądowych – Rozwiązania w zakresie ustawodawstwa i praktyki*, „Studia Prawno-Ekonomiczne" 2011, t. LXXXIII; [za:] M. Kalinowski, *Zarys Metodyki Pracy Kuratora Sądowego*, Rzeszów 1997, s. 123.

16 P. Wesołowski, *Uwarunkowania…*, s. 151.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

Należy w dalszym ciągu postulować ograniczenie stosowania kary pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem jej wykonania szczególnie przy braku pozytywnej prognozy kryminologicznej. Wskazane byłoby także przeprowadzanie profesjonalnej diagnostyki przedsądowej i szersze stosowanie kar nieizolacyjnych.

W stosunku do instytucji warunkowego przedterminowego zwolnienia konieczne jest postulowanie odpowiedniego przygotowania skazanego do opuszczenia zakładu karnego, tak by stworzyć optymalne warunki do jego właściwego funkcjonowania w warunkach wolnościowych.

Bibliografia

Kufel J., *Działalność kuratorów sądowych – Rozwiązania w zakresie ustawodawstwa i praktyki*, „Studia Prawno-Ekonomiczne" 2011, t. LXXXIII.

Liszke W., *Wychowawczo-zapobiegawcza funkcja dozoru*, [w:] Jedynak T., Stasiak K. (red.), *Zarys Metodyki Pracy Kuratora Sądowego*, Warszawa 2010.

Mycka K., Kozłowski T., *Paradoksy polskiej polityki karnej, czyli jak zapełniamy więzienia*, „Probacja" 2013, Nr 2.

Nawój-Śleszyński A., *Rola środków penalnych związanych z poddaniem sprawcy próbie w kształtowaniu rozmiarów populacji więziennej*, „Probacja" 2014, Nr 4.

Śpiewak J., *Kurator sądowy w postępowaniu karnym wykonawczym. Poradnik dla sprawujących dozory*, Warszawa 1999.

Wesołowski P., *Uwarunkowania – przesłanki i przeszkody związane z wnioskowaniem o zwolnienie od dozoru kuratora*, „Probacja 2013", Nr 3.

Akty prawne

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – kodeks karny (Dz.U. z 1997 r., Nr 88, poz. 553 ze zm.).

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – kodeks karny wykonawczy (Dz.U. z 1997 r., Nr 90, poz. 557 ze zm.).

Ustawa z dnia 27 lipca 2001 r. o kuratorach sądowych (Dz.U. z 2001 r., Nr 154, poz. 1787 ze zm.).

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

Varia

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

http://dx.doi.org/10.18778/8088-454-0.21

Tomasz Przesławski

Okręgowy Inspektorat Służby Więziennej – nowa formuła organizacji pośredniej więziennictwa

Historycznie w organizacji polskiej Służby Więziennej wcześniej Straży Więziennej funkcjonowały dwa modele ukształtowania szczebli w hierarchii jednostek organizacyjnych[1]: ustrój dwuszczeblowy (dwuinstancyjny) oraz trójszczeblowy (trójinstancyjny). Przez szczebel w hierarchii jednostek organizacyjnych rozumiem sytuację, w której jednostka organizacyjna poza wyodrębnieniem terytorialnym posiada również osobny człon kierowniczy, z wyraźnie przypisanymi przez prawo kompetencjami. Instancją nie będzie więc jednostka wydzielona wprawdzie terytorialnie, ale bez wyodrębnionego członu kierowniczego, podlegająca bezpośrednio kierownictwu jednostki wyższej. W strukturze organizacyjnej więziennictwa jednostka organizacyjna drugiego szczebla usytuowana pomiędzy organem centralnym a podstawowymi jednostkami organizacyjnymi w terenie, wzorowana na rozwiązaniach rosyjskich, pojawia się w aktach prawnych po odzyskaniu przez Polskę niepodległości na mocy dekretów Naczelnika Państwa. W dekrecie z 7 lutego 1919 roku w przedmiocie organizacji Okręgowych Dyrekcji Więziennych[2] oraz w dekrecie z 8 lutego 1919 roku w sprawie tymczasowych przepisów więziennych[3] jednostkami organizacyjnymi pośrednimi pomiędzy sekcją więzienną

1 Hierarchia jednostek organizacyjnych odnosi się do instytucji rozczłonkowanej terytorialnie, J. Zieleniewski, *Organizacja zespołów ludzkich. Wstęp do teorii organizacji i kierowania*, Warszawa 1967, s. 550–552. Na temat modeli administracji penitencjarnej por. M. Porowski, *Administracja penitencjarna – zasady organizacji i kierowania* „Studia Kryminologiczne, Kryminalistyczne i Penitencjarne" 1979, t. 9, 348–351; E. Neymark, *Organizacja więziennictwa polskiego*, [w:] *Księga jubileuszowa więziennictwa polskiego 1918–1928*, Warszawa 1929, s. 248–254.

2 Dekret z dnia 7 lutego 1919 r. w przedmiocie organizacji okręgowych dyrekcji więziennych Dziennik Praw. 1919, Nr 14, poz. 173.

3 Dekret z dnia 8 lutego 1919 r. w sprawie tymczasowych przepisów więziennych, Dziennik Praw. 1919, Nr 15, poz. 202.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

później Departamentem Więziennym Ministerstwa Sprawiedliwości a więzieniami były okręgowe dyrekcje więzienne. Powołane jednostki sprawowały kontrolę nad działalnością więzień i zakładów wychowawczo-poprawczych w zakresie administracyjnym, gospodarczym i finansowym (art. 1 dekretu z 7 lutego 1919 roku). Utworzono pięć takich Okręgowych Dyrekcji Więziennych: warszawską, siedlecką (w Warszawie) łódzką, lubelską, kielecką (art. 2 dekretu z 7 lutego 1919 roku) a później w 1920 roku utworzono jeszcze dwie: krakowską i lwowską[4]. Okręgowe Dyrekcje Więzienne sprawowały administracyjny nadzór nad więzieniami m.in. w Łodzi nad więzieniami w okręgach sądowych Łódzkim, Kaliskim i Piotrkowskim z wyjątkiem więzienia w Dąbrowie, a później także więzienia w Częstochowie, Sosnowcu i Będzinie[5]. Na czele Okręgowej Dyrekcji Więziennej stał dyrektor okręgowy, który miał prawo wydawania podległym naczelnikom więzień zarządzeń i wskazówek w zakresie sprawowanego nadzoru (kontroli). Dyrektor okręgowy wraz ze swoim pomocnikiem (inspektorem okręgowym) mianowany był przez Ministra Sprawiedliwości. Pozostały personel dyrekcji okręgowej przyjmowany był na wniosek dyrektora okręgowego przez szefa sekcji więziennej Ministerstwa Sprawiedliwości. Okręgowe dyrekcje więzienne działały praktycznie tylko na ziemiach byłego zaboru rosyjskiego i ze względów oszczędnościowych zostały zlikwidowane z dniem 1 października 1921 roku Na ziemiach byłego zaboru pruskiego i austriackiego do 1928 roku funkcje instancji pośredniej realizowały jednostki organizacyjne władz prokuratorskich i sądowych[6]. Rozwiązanie to stanowiło pozostałość po systemach więziennych państw zaborczych. W byłym zaborze austriackim stanowiska kierownicze administracji penitencjarnej należały do prezesów sądów okręgowych, którzy podlegali prezesom sądów apelacyjnych, po 1925 roku kierownictwo nad więzieniami przy sądach okręgowych powierzono naczelnikom więzień[7]. Instancją pośrednią pozostali prezesi sądów apelacyjnych. Na terenach byłego zaboru pruskiego przełożonymi więzień byli prokuratorzy przy

4 Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 11 listopada 1920 r. w porozumieniu z Ministrem Skarbu w przedmiocie utworzenia Okręgowych Dyrekcji Więziennych we Lwowie i Krakowie (Dz.U. z 1920 r., Nr 107 poz. 705). E. Neymark, *Organizacja więziennictwa polskiego*, „Gazeta Sądowa Warszawska" z 17 października 1925 r., Nr 42; K. Pawlak, *Więziennictwo Polskie w latach 1918–1939*, Kalisz 1995, s. 10.

5 Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 18 grudnia 1920 r. w sprawie wyłączenia więzień w Częstochowie, Sosnowcu i Będzinie z okręgu Łódzkiej Okręgowej Dyrekcji Więziennej i włączenie ich do okręgu Kieleckiej Okręgowej Dyrekcji Więziennej (Dz.U. z 1920 r., Nr 119, poz. 793).

6 S. Car, *Dziesięciolecie Więziennictwa polskiego*, polska odbitka z „Revue Penitentiaire de Pologne" 1929, Vol. IV, Nr 1/6 .

7 Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 17 kwietnia 1925 r. w sprawie przekazania kierownictwa w I instancji nad więzieniami przy sądach okręgowych – w apelacjach lwowskiej i krakowskiej naczelnikom (dyrektorom-zarządcom) więzień (Dz.U. z 1925 r., Nr 41, poz. 286). Por. także: *Więziennictwo Polskie, Dział Informacyjny, Przemówienie Ministra Sprawiedliwości*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego" 1926, Nr 9.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

sądach okręgowych podlegający prokuratorom przy sądach apelacyjnych[8]. Po wydaniu rozporządzenia Prezydenta Rzeczpospolitej z 7 marca 1928 roku w sprawie organizacji więziennictwa[9], jak również rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z 22 czerwca 1928 roku o wykonaniu rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z 7 marca 1928 roku w sprawie organizacji więziennictwa[10], Minister Sprawiedliwości wykonywał naczelne kierownictwo nad więzieniami, przy czym nadzór i kontrolę sprawował przy pomocy inspektorów więziennictwa, działających pod bezpośrednim kierownictwem Dyrektora Departamentu Karnego (Więziennego) Ministerstwa Sprawiedliwości. Od końca lat 20. XX w. w Polsce realizowany był więc dwuinstancyjny model organizacji więziennictwa.

Po II wojnie światowej, od 1945 roku, powraca jednostka organizacyjna drugiego szczebla pełniąca administracyjny nadzór nad jednostkami więziennymi, obozami oraz zakładami wychowawczo poprawczymi (do końca 1947 roku)[11]. Ze względów politycznych organizacja straży więziennej staje się częścią aparatu bezpieczeństwa publicznego. Organem centralnym więziennictwa do 7 grudnia 1954 roku pozostaje Departament VI Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego, departament więziennictwa i obozów (od połowy 1947 roku departament więziennictwa), któremu jako organy pośrednie podlegają wydziały więziennictwa usytuowane w strukturach Wojewódzkich Urzędów Bezpieczeństwa Publicznego[12]. Takie rozwiązanie organizacyjne wzorowane było na regulacjach radzieckich z okresu międzywojennego[13]. Po przejściu z dniem 8 grudnia 1954 roku więziennictwa do Ministerstwa Spraw Wewnętrznych organem naczelnym zostaje Departament Więziennictwa Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, od 19 marca 1955 roku przekształcony w Centralny Zarząd Więziennictwa Ministerstwa Spraw Wewnętrznych. Z dniem 30 września 1955 roku następuje rozwiązanie wydziałów więziennictwa Wojewódzkich Urzędów Bezpieczeństwa Publicznego, a ich miejsce zajmują centralne więzienia, którym administracyjnie podporządkowane

8 E. Neymark, *Organizacja więziennictwa polskiego*, „Gazeta Sądowa Warszawska" z 17 października 1925, Nr 42, s. 664–665, E. Neymark, *Organizacja więziennictwa polskiego*, „Gazeta Sądowa Warszawska" z 24 października 1925, Nr 43, s. 681. Krytycznie na temat instancji pośredniej w tym przekazania władzy II instancji prezesom Sądów Apelacyjnych w późniejszych projektach reformujących organizację więziennictwa por. Z. Bugajski, E. Neymark, *Aktualne zagadnienia i projekty reformy więziennictwa*, t.1, Warszawa 1925, s. 238; J. Zakrzewski, *Pierwsze pięciolecie więziennictwa polskiego*, [w:] *Księga jubileuszowa więziennictwa polskiego 1918–1928*, Warszawa 1929, s. 48.

9 Dz.U. z 1928 r., Nr 29, poz. 272.

10 Dz.U. z 1928 r., Nr 64, poz. 591.

11 K. Bedyński, *Kształtowanie się struktury administracyjnej więziennictwa*, [w:] P. Wierzbicki (red.), *Rozwój penitencjarystyki w PRL. Wybrane problemy*, Warszawa 1988, s. 27–28.

12 Z. Karl, *Krótki zarys struktury organizacyjnej więziennictwa polskiego w latach 1945–1956*, „Przegląd Więziennictwa" 1962, Nr 2.

13 J. Utrat-Milecki, *Więziennictwo w Polsce w latach 1944–1956*, Warszawa 1996, s. 19; M. Porowski, *Funkcje administracji penitencjarnej w Polsce, niepublikowana praca doktorska*, WPiA UW, Warszawa 1975, s. 181.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

są mniejsze więzienia karne, więzienia karno-śledcze, ośrodki pracy więźniów i kolonie rolne[14]. Jednostkami typu pośredniego przez krótki czas pozostawały Centralne Obozy Pracy (od kwietnia 1945) Pomorski Zarząd Obozów Pracy Więźniów w Potulicach (od czerwca 1945) Okręgowe Zarządy Pracy Więźniów (od października 1945 do 4 czerwca 1947 roku), a także delegatura Centralnego Zarządu Więziennictwa do spraw Ośrodków Pracy Więźniów przy kopalniach węgla w Chorzowie (od 24 kwietnia 1955 do 4 czerwca 1947 roku) [15].

Po przekazaniu więziennictwa do zakresu działania Ministra Sprawiedliwości od 1 listopada 1956 roku[16] reorganizacji poddano Centralny Zarząd Więziennictwa stanowiący jednostkę organizacyjną Ministerstwa Sprawiedliwości, oraz jednostki pośrednie[17]. Likwidacji uległa delegatura Centralnego Zarządu Więziennictwa w Chorzowie z dniem 31 grudnia 1957 roku oraz zredukowano z 33 do 17 liczbę centralnych więzień którym podlegały jednostki podstawowe z województw (więzienia karne, więzienia karno-śledcze, ośrodki pracy więźniów, kolonie rolne)[18].

W latach 70. ubiegłego wieku trzykrotnie zmieniano nazwę pośredniej jednostki organizacyjnej drugiego szczebla z centralnych więzień na wojewódzkie areszty śledcze, następnie w 1971 roku na wojewódzkie zarządy zakładów karnych, a od 1 stycznia 1976 roku na okręgowe zarządy zakładów karnych (od roku 1970 zmieniono również nazwę organu centralnego, Centralny Zarząd Więziennictwa stał się Centralnym Zarządem Zakładów Karnych i Aresztów Śledczych, a od 1971 roku Centralnym Zarządem Zakładów Karnych).

Od powstania okręgowych zarządów zakładów karnych podlegała zmianom ich liczba, początkowo było ich 10, od 1 stycznia 1977 roku zwiększono liczbę okręgów do 12, od 1 lipca 1980 roku, kierując się oszczędnościami etatowymi, zmniejszono do 8 okręgów, by od 1 kwietnia 1984 roku, mając na względzie większą efektywność szczebli pośrednich, podnieść liczbę okręgowych zarządów zakładów karnych do 14. Okręgowym zarządom zakładów karnych podlegały zakłady karne, areszty śledcze, ośrodki przystosowania społecznego, przywięzienne zakłady pracy oraz inne jednostki organizacyjne więziennictwa położone na ich terenie[19]. Ostatecznie 14 okręgowych

14 K. Bedyński, *Kształtowanie się*…, s. 38–39.

15 Z. Karl, *Krótki zarys*…, s. 18, 34; K. Bedyński, *Kształtowanie się*…, s. 41–42, 55; Podobnie jak w latach 1970–1976 taką jednostką była delegatura Centralnego Zarządu Zakładów Karnych do spraw zagospodarowania Bieszczad.

16 Ustawa z dnia 11 września 1956 r. o przejściu więziennictwa do zakresu działania Ministra Sprawiedliwości (Dz.U. Nr 41, poz. 188). Nie oznaczało to jednak rozwiązania faktycznych wpływów MSW w więziennictwie, por. P. Moczydłowski, *Więziennictwo w okresie transformacji ustrojowej w Polsce: 1989–2003*, [w:] T. Bulenda, R. Musidłowski (red.), *System penitencjarny i postpenitencjarny w Polsce*, Warszawa 2003. s. 88.

17 Na marginesie zauważyć należy, że podobna reforma na ziemiach polskich w zaborze rosyjskim była przeprowadzana z końcem XIX w. co było powodem dodatkowych trudności związanych z przeniesieniem w 1895 r. głównego zarządu więziennego „z ministeryjum spraw wewnętrznych do ministeryjum sprawiedliwości", por. M. Szaciński, *Reforma więzienna*, „Gazeta Sądowa Warszawska" 1904, Nr 33.

18 K. Bedyński, *Kształtowanie się*…, s. 48, 50.

19 *Ibidem*, s. 51, 56–57.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

zarządów zakładów karnych w: Bydgoszczy, Gdańsku, Katowicach, Koszalinie, Krakowie, Lublinie, Łodzi, Olsztynie, Opolu, Poznaniu, Rzeszowie, Szczecinie, Warszawie i Wrocławiu zostało zlikwidowanych 31 grudnia 1989 roku[20]. Na krótki czas zniesione zostały jednostki organizacyjne średniego szczebla w strukturze więziennictwa, a zadania oraz wynikające z nich prawa i obowiązki znoszonych jednostek przejęły Centralny Zarząd Zakładów Karnych oraz zakłady karne i areszty śledcze[21].

Jednostki pośrednie w strukturze organizacyjnej więziennictwa reaktywowane zostały z dniem 1 listopada 1990 roku w postaci rejonowych zakładów karnych i rejonowych aresztów śledczych[22]. Rejonowym aresztem śledczym i rejonowym zakładem karnym kierował naczelnik, który podlegał dyrektorowi Centralnego Zarządu Zakładów Karnych. Podobnie jak w przypadku okręgowych zarządów zakładów karnych zmianie podlegała liczba nowo utworzonych podmiotów, początkowo było to 19 rejonowych aresztów śledczych, następnie od 1 stycznia 1993 roku 14 rejonowych aresztów śledczych, a od 1 października 1993 roku 13 rejonowych aresztów śledczych. I odpowiednio od 1 listopada 1990 roku utworzono 13 rejonowych zakładów karnych, których liczbę zmniejszono od 1 stycznia 1993 roku do 2 – w Rzeszowie-Załężu i we Wrocławiu. Z dniem 31 sierpnia 1996 roku zniesiono rejonowe areszty śledcze i rejonowe zakłady karne tworząc w ich miejsce areszty śledcze i zakłady karne[23]. Likwidacja powołanych jednostek była skorelowana z wprowadzeniem ustawy z dnia 26 kwietnia 1996 roku o Służbie Więziennej, która zaczęła obowiązywać od 1 września 1996 roku (zwana dalej u.s.w.) z 1996 roku[24]. U.s.w. z 1996 roku wyodrębniła centralną jednostkę organizacyjną służby pod nową nazwą Centralnego Zarządu Służby Więziennej ze struktur organizacyjnych Ministerstwa Sprawiedliwości. Jednostkami organizacyjnymi drugiego szczebla o charakterze pośrednim pomiędzy Centralnym Zarządem Służby Więziennej a jednostkami podstawowymi zostały Okręgowe inspektoraty służby więziennej[25]. Utworzono z dniem 1 września 1996 roku 15 okręgowych

20 Zarządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 22 listopada 1989 r. w sprawie zniesienia okręgowych zarządów zakładów karnych (Dz.Urz.MS. z 1989 r., Nr 5, poz. 33).

21 J. Pyrcak, *Organizacja i zadania więziennictwa w nowej ustawie o służbie więziennej*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego" 1996, Nr 12–13, s. 58.

22 Zarządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 14 września 1990 r. w sprawie utworzenia rejonowych aresztów śledczych i rejonowych zakładów karnych oraz wykazu podległych im jednostek organizacyjnych (Dz.Urz.MS. z 1990 r., Nr 5, poz. 52).

23 Zarządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 14 sierpnia 1996 r. w sprawie zniesienia rejonowych aresztów śledczych i rejonowych zakładów karnych oraz utworzenia w ich miejsce aresztów śledczych i zakładów karnych (Dz.Urz.MS. Nr 5, poz.27).

24 Dz.U. z 1996 r., Nr. 61, poz. 283 ze zm.

25 Na marginesie wskazać należy, że z punktu widzenia rozczłonkowania terytorialnego ustawa wprowadziła dalszą możliwość wydzielenia organizacyjnego wskazując, że takie jednostki organizacyjne jak zakłady karne, areszty śledcze, ośrodki szkolenia i ośrodki doskonalenia kadr Służby Więziennej, mogą posiadać podległe oddziały położone w tej samej lub innej miejscowości (art. 3 ust. 4 u.s.w. z 1996 r.). Nie zmieniło to jednak szczebli hierarchii jednostek organizacyjnych SW, skoro ustawa nie przyznawała oddziałom samodzielności organizacyjnej na wzór powołanych jednostek (obecnie art. 8 ust. 4 u.s.w.).

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

inspektoratów SW w: Białymstoku, Bydgoszczy, Gdańsku, Katowicach, Koszalinie, Krakowie, Lublinie, Łodzi, Olsztynie, Opolu, Poznaniu, Rzeszowie, Szczecinie, Warszawie, i we Wrocławiu obejmujących terytorialnym zasięgiem działania zakłady karne, areszty śledcze oraz ośrodki doskonalenia kadr[26]. Zgodnie z regulacjami u.s.w. z roku 1996 (art. 6) kierownikiem okręgowego inspektoratu Służby Więziennej pozostawał dyrektor okręgowy Służby Więziennej, mianowany spośród oficerów Służby Więziennej, i zwalniany ze stanowiska na wniosek Dyrektora Generalnego Służby Więziennej przez Ministra Sprawiedliwości. Z kolei zastępca dyrektora okręgowego Służby Więziennej był mianowany spośród oficerów Służby Więziennej, i zwalniany ze stanowiska na wniosek Dyrektora Okręgowego przez Dyrektora Generalnego Służby Więziennej. Regulacje te zostały powtórzone w nowej ustawie z 9 kwietnia 2010 roku o Służbie Więziennej, obowiązującej obecnie, która weszła w życie 13 sierpnia 2010 roku[27]. Reguła, która stanowi o rozdzieleniu funkcji powoływania i wnioskowania na stanowisko kierownicze w SW pomiędzy różnymi podmiotami, oznacza w zakresie powoływania na stanowisko kierownicze, ograniczenie podległości osobowej przy zachowaniu pełnej zależności służbowej w hierarchii wyższych stanowisk kierowniczych Służby Więziennej. Bez stosownego wniosku Dyrektora Generalnego SW nie jest możliwy akt powołania na stanowisko Dyrektora Okręgowego SW, ani wbrew takiemu wnioskowi (art. 65 u.s.w.). Możliwa jest natomiast odmowa ze strony Ministra Sprawiedliwości powołania na stanowisko Dyrektora Okręgowego pomimo złożenia wniosku ze strony Dyrektora Generalnego SW.

Podobny mechanizm występuje przy powołaniu zastępcy Dyrektora Okręgowego SW. Przykładem limitowania zależności personalnej pomiędzy Dyrektorem Okręgowym SW a jego zastępcą, jest wyłączenie kompetencji z zakresu decyzji w sprawach realizacji uprawnień mieszkaniowych, które wobec obu podmiotów podejmuje Dyrektor Generalny SW (art. 192 pkt 2 lit. b u.s.w.). Pełna zależność personalna występuje w innych przestrzeniach podporządkowania np. jeśli chodzi o opinie służbowe, które w stosunku do Dyrektora Okręgowego SW sporządza Dyrektor Generalny SW, natomiast dla zastępców Dyrektora Okręgowego SW i funkcjonariuszy pełniących służbę w okręgowym inspektoracie Służby Więziennej, dyrektorów zakładów karnych i dyrektorów aresztów śledczych, komendantów ośrodków doskonalenia kadr Służby Więziennej, opinię wydaje Dyrektor Okręgowy SW (art. 88 pkt 2–3 u.s.w.). Akty wewnętrzne wydane na podstawie obowiązującej u.s.w. utrzymały dotychczasową liczbę okręgowych inspektoratów

26 Zarządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 20 sierpnia 1996 r. w sprawie siedzib, terytorialnego zasięgu i szczegółowego zakresu działania dyrektorów okręgowych oraz struktury organizacyjnej okręgowych inspektoratów Służby Więziennej (Dz.Urz.MS. z 1996 r., Nr 5, poz. 28). Zarządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 6 lutego 2004 r. w sprawie siedzib, terytorialnego zasięgu i szczegółowego zakresu działania dyrektorów okręgowych Służby Więziennej oraz struktury organizacyjnej okręgowych inspektoratów Służby Więziennej (Dz.Urz.MS. z 2004 r., Nr 2, poz. 6).

27 Dz.U. z 2010 r., Nr 79, poz. 523 ze zm.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

SW jak również siedziby i zasadniczo terytorialny zasięg działania dyrektorów okręgowych Służby Więziennej[28]. Dyrektor Okręgowy Służby Więziennej poza tym, że jest kierownikiem Okręgowego Inspektoratu Służby Więziennej (art. 12 ust. 1 u.s.w.), uzyskał status organu SW (art. 7 pkt 2 u.s.w.). Oznacza to wyodrębnienie organizacyjne z przypisanymi kompetencjami o charakterze wewnętrznym i penitencjarnym, wyjątkowo są to również kompetencje administracyjne. Dyrektor Okręgowy Służby Więziennej wraz z aparatem wykonawczym w postaci okręgowego inspektoratu Służby Więziennej działa na trzech płaszczyznach: organizacyjnej w zakresie administracji służbą, penitencjarnej w obszarze regulacji stosunków służbowych ukierunkowanych na skazanych oraz relacji ze skazanymi i wreszcie administracyjnej, w sytuacji podejmowanych działań charakterystycznych dla administracji publicznej. Takie wyodrębnienie sfer działania ma charakter konwencjonalny, gdyż np. stosunki wewnętrzne pomiędzy funkcjonariuszami SW niezależnie czy ich celem jest sama organizacja służby, czy organizacja świadczeń na rzecz skazanych mogą być zaliczone po prostu do organizacji SW. Wydzielenie tego typu stosunków do obszaru penitencjarnego uzasadnione może być tym, że służą one pośrednio wykonywaniu kary pozbawienia wolności i innych środków izolacyjnych. Przykładem działań Dyrektora Okręgowego SW ze sfery administracji służby jest opracowywanie planu finansowego dochodów i wydatków budżetowych dla okręgowego inspektoratu Służby Więziennej i podległych jednostek organizacyjnych (art. 12 ust. 2 pkt 7 u.s.w.) czy też uczestniczenie w postępowaniu dyscyplinarnym jako przełożony lub wyższy przełożony dyscyplinarny (art. 231 ust. 1, 8 u.s.w.). Egzemplifikacją działań penitencjarnych Dyrektora Okręgowego SW jest koordynacja oddziaływań penitencjarnych prowadzonych w podległych jednostkach organizacyjnych i nadzór nad nimi (art. 12 ust. 2 pkt 1 u.s.w.), natomiast gdy chodzi o stosunki z samymi skazanymi, wymienić należy tutaj rozpatrywanie skarg, które dotyczą działalności nadzorowanej jednostki organizacyjnej[29], jak również uchylanie decyzji sprzecznych z prawem w postępowaniu wykonawczym (art. 78 § 2 k.k.w.). Wreszcie Dyrektor Okręgowy SW, działając jako przełożony funkcjonariuszy pełniących służbę w podległych jednostkach organizacyjnych (art. 12 ust. 3 u.s.w.), wydając decyzje administracyjne, które powodują trwałe zmiany w treści stosunku służbowego (art. 218 u.s.w.), np. zwolnienia ze służby, pełni rolę organu administrującego (funkcjonalnego) w rozumieniu art. 5 k.p.a. Dyrektor Okręgowy SW poza działaniami władczymi może reprezentować Skarb Państwa w stosunkach cywilnoprawnych (art. 67 § 2 k.p.c.), w których np. funkcjonariusze SW domagają się w postępowaniu sądowym nie zrealizowanych

28 Zarządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 9 sierpnia 2010 r. w sprawie siedzib, terytorialnego zasięgu i szczegółowego zakresu działania dyrektorów okręgowych oraz struktury organizacyjnej okręgowych inspektoratów Służby Więziennej (Dz.Urz.MS. z 2010 r., Nr 8, poz. 116 i Nr 12, poz. 155 oraz z 2013 r. poz. 2 oraz z 2014 r,. poz. 35).

29 § 3 ust. 1 pkt 2 Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 13 sierpnia 2003 r. w sprawie sposobów załatwiania wniosków, skarg i próśb osób osadzonych w zakładach karnych i aresztach śledczych (Dz.U. z 2003 r., Nr 151, poz. 1467 ze zm.).

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

świadczeń wynikających z pragmatyki służbowej czy uchylenia kar nałożonych w postępowaniu dyscyplinarnym, natomiast skazani dochodzą roszczeń z tytułu ochrony dóbr osobistych naruszonych w trakcie izolacji.

Dyrektor Okręgowy SW wraz z innymi organami SW jest adresatem ustawowo powierzonych kompetencji wewnętrznych i penitencjarnych, w rozumieniu statycznym, gdy chodzi o zadania i zakresy działań określone w ustawie pragmatycznej, jak również dynamicznym, zważywszy na prawne formy działania, np. możliwość wydawania generalnych aktów administracyjnych: zarządzeń, instrukcji lub wytycznych (art. 12 ust. 4 u.s.w.), poleceń służbowych, aktów opiniujących, rozkazów personalnych[30]. Należy jednak zauważyć, że pierwszym podmiotem kompetencji związanej z organizacją legalnego pozbawienia wolności jest cała SW, co wynika z art. 2 ust. 1 u.s.w., który stanowi, iż SW realizuje na zasadach określonych w k.k.w. zadania w zakresie wykonywania tymczasowego aresztowania oraz kar pozbawienia wolności i środków przymusu skutkujących pozbawieniem wolności. Jest to więc przykład interesującego rozwiązania organizacyjnoprawnego, w którym cała struktura organizacyjna SW jest nośnikiem kompetencji penitencjarnej i związanej z nią kompetencji organizacyjnej realizowanej przez organy SW za pomocą hierarchicznie podporządkowanych jednostek organizacyjnych SW[31]. Zakresy działań określone w pragmatyce służbowej są wyrazem ustawowej dekoncentracji wewnątrz organizacji, w której poszczególne organy SW (a nawet, gdy chodzi o uprawnienia władcze z użyciem przymusu bezpośredniego i broni palnej wszyscy funkcjonariusze SW)[32] uzyskują możliwość realizacji w pewnym obszarze zadań SW. Powierzenie określonego zakresu spraw do załatwiania przez Dyrektora Okręgowego SW przy pomocy Okręgowego Inspektoratu SW nie oznacza niezależności od jednostki nadrzędnej. Dekoncentracja zadań organizacyjnych i penitencjarnych w SW odnosi się bowiem do układu scentralizowanego. Od strony więzi organizacyjnych zachodzących pomiędzy szczeblami jednostek organizacyjnych SW, jak i wewnątrz tych jednostek, organizację tę charakteryzuje hierarchiczne podporządkowanie, co oznacza możliwość kierowania działaniami podwładnych przez przełożonych w postaci wydawania wiążących poleceń służbowych, a w przypadku kierowników jednostek organizacyjnych także aktów o charakterze ogólnym. Osoby pełniące kierownicze stanowiska w SW oraz przełożeni wyższego szczebla pozostają jednocześnie w relacji zwierzchności i podporządkowania.

30 Wskazując na kompetencje w ujęciu relacji poziomej i pionowej, posiłkujemy się siatką pojęciową występującej w prawie administracyjnym, M. Matczak, *Kompetencje w prawie administracyjnym*, [w:] R. Hauser, Z. Niewiadomski, A. Wróbel, *System Prawa Administracyjnego, Instytucje prawa administracyjnego*, t. 1, Warszawa 2010, s. 361–362, 375–379.

31 T. Przesławski, *Służba Więzienna w Polsce. Administracja i podstawy działania*, Warszawa 2012, s. 116–121.

32 Funkcjonariusz SW może użyć środka przymusu bezpośredniego lub broni palnej lub wykorzystać je do celów określonych w ustawie o środkach przymusu i broni palnej wyłącznie w zakresie realizacji zadań ustawowych podmiotu, w którym pełni służbę albo w którym jest zatrudniony. Por. art. 5 ustawy z dnia 24 maja 2013 r. o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej (Dz.U. z 2013 r., poz. 628 ze zm.).

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

W przypadku Dyrektora Okręgowego SW wyraża to regulacja, zgodnie z którą podlega on Dyrektorowi Generalnemu SW (art. 63 ust. 2 pkt 2 u.s.w.) i jest przełożonym funkcjonariuszy SW i pracowników SW pełniących służbę (pracę) w Okręgowym Inspektoracie Służby Więziennej (art. 32 ust. 1 u.s.w.) oraz w podległych jednostkach organizacyjnych SW (art. 12 ust. 3 u.s.w.). W bezpośrednim zasięgu kierowania Dyrektora Okręgowego SW poza wypadkami niecierpiącymi zwłoki[33], jak również wydawaniem generalnych aktów (zarządzeń, wytycznych, instrukcji, art. 12 ust. 4 u.s.w.) pozostają zastępcy dyrektora okręgowego, dyrektor zakładu karnego, dyrektor aresztu śledczego oraz komendant ośrodka doskonalenia kadr Służby Więziennej (art. 63 ust. 2 pkt 3 u.s.w.). W pozostałym zakresie w strukturę kierowania Okręgowym Inspektoratem SW i jednostek podległych włączeni są dalsi przełożeni, w tym wymienieni powyżej, za pośrednictwem których Dyrektor Okręgowy SW administruje służbą. W postępowaniu dyscyplinarnym Dyrektor Okręgowy podlega władzy dyscyplinarnej Dyrektora Generalnego SW (art. 231 ust. 2 u.s.w.), natomiast sam jest przełożonym dyscyplinarnym dla funkcjonariuszy Okręgowego Inspektoratu SW oraz wyższym przełożonym dyscyplinarnym w stosunku do zastępcy dyrektora zakładu karnego lub aresztu śledczego, zastępcy komendanta ośrodka doskonalenia kadr Służby Więziennej oraz funkcjonariuszy tych jednostek (art. 231 ust. 8 pkt 3 u.s.w.). Z punktu widzenia między szczeblowych powiązań organizacyjnych pomiędzy jednostkami organizacyjnymi SW kierownicy jednostek SW pełnią jednocześnie funkcję organów SW (art. 7 pkt 2 u.s.w.), co może być również odczytywane jako wyraz funkcji kierowniczej organów wyższych SW nad organami niższymi.

Niezależnie od zgłaszanych niekiedy postulatów usytuowania centralnego szczebla Służby Więziennej w strukturach organizacyjnych Ministerstwa Sprawiedliwości[34], a więc powrotu do organizacyjnej formuły sprzed 1996 roku, a także większego usamodzielnienia jednostek podstawowych[35] i rezygnacji ze szczebla pośredniego w obecnym kształcie[36] bądź całkowitej jego likwidacji[37], biorąc

33 Por. § 7 Regulaminu Dyrektora Generalnego Służby Więziennej Nr 2/2010 z 18 października 2010 r. w sprawie sposobu pełnienia służby przez funkcjonariuszy Służby Więziennej.

34 M. Porowski, *Uwagi do projektu ustawy o Służbie Więziennej, Biuro Studiów i Ekspertyz*, lipiec 1995; http://biurose.sejm.gov.pl/teksty_pdf_95/e-51.pdf (dostęp: 21.04.2016).

35 Z. Lasocik, *Organizacja i zasady działania więziennictwa*, [w:] *System penitencjarny i postpenitencjarny w Polsce*, s. 211–212; W. Śledzik, *Ustawa o Służbie Więziennej – stan obecny i perspektywy*, [w:] W. Ambrozik, H. Machel, P. Stępniak (red.), *Misja Służby Więziennej a jej zadania wobec aktualnej polityki karnej i oczekiwań społecznych*, IV Kongres Penitencjarny, UAM, UG, CZSW, COSSW, Poznań-Gdańsk-Warszawa 2008, s. 268; G. Czajkowski, *Przeobrażenia w Służbie Więziennej*, [w:] B. Hołyst, W. Ambrozik, P. Stępniak (red.), *Więziennictwo – Nowe Wyzwania*, II Polski Kongres Penitencjarny, CZSW, UAM, PTP, COSSW, Warszawa–Poznań–Kalisz, s. 767.

36 K. Wójcik, *Propozycja zmian w ustawie o Służbie Więziennej*, [w:] W. Ambrozik, H. Machel, P. Stępniak (red.), *Misja Służby Więziennej…*, s. 330.

37 T. Wierzchowski, *Zakład karny w strukturze organizacyjnej więziennictwa – teraźniejszość i przyszłość*, [w:] B. Hołyst, W. Ambrozik, P. Stępniak (red.), *Więziennictwo – Nowe Wyzwania…*, s. 383.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

pod uwagę charakter zadań publicznych realizowanych przez SW oraz zachowanie efektywnego kierownictwa nad siecią jednostek więziennych, funkcjonowanie Okręgowych Inspektoratów SW uznać należy za historycznie i organizacyjnie uzasadniony element przyczyniający się w istotnym stopniu do skutecznego działania SW. Dyrektor Okręgowy SW wraz ze swoim aparatem pomocniczym w postaci Okręgowego Inspektoratu SW poza charakterystycznymi przejawami władztwa dla więzi kierowniczych, realizuje też funkcje nadzorcze, kontrolne, koordynacyjne i planistyczne. Przesunięcie środków oddziaływania nad jednostkami podstawowymi do ogniwa centralnego, wiązać musiałoby się z rozbudowaniem tego szczebla, a i tak, ze względu na skalę rozczłonkowania terytorialnego administracji więziennej, zarządzanie bezpośrednio z centrali uznać należałoby z punktu widzenia szybkości, ponoszonych nakładów finansowych i efektywności za niewystarczające. Podobnie, zważywszy na doświadczenia lat minionych, negatywnie oceniać należy pomysły koncentrowania w wybranych jednostkach podstawowych, uprawnień władczych w zakresie oceny prawidłowości działania innych zakładów karnych (aresztów śledczych), które poza działalnością własną pełniłyby rolę podmiotów nadzorujących i kontrolnych. Obecna struktura organizacyjna SW wraz z jednostką Okręgowego Inspektoratu SW skutecznie realizuje postawione przed nią zadania publiczne i dostosowana jest do specyfiki regionalnej i wielkości terytorialnej Rzeczpospolitej Polski.

Bibliografia

Bedyński K., *Kształtowanie się struktury administracyjnej więziennictwa*, [w:] Wierzbicki P. (red.), *Rozwój penitencjarystyki w PRL. Wybrane problemy*, Warszawa 1988.

Bugajski Z., Neymark E., *Aktualne zagadnienia i projekty reformy więziennictwa*, t. I, Warszawa 1925.

Car S., *Dziesięciolecie Więziennictwa polskiego*, polska odbitka z „Revue Penitentiaire de Pologne" 1929, Vol. IV, Nr 1/6.

Czajkowski G., *Przeobrażenia w Służbie Więziennej*, [w:] Hołyst B., Ambrozik W., Stępniak P. (red.), *Więziennictwo – Nowe Wyzwania*, II Polski Kongres Penitencjarny, CZSW, UAM, PTP, COSSW, Warszawa–Poznań–Kalisz 2001.

Karl Z., *Krótki zarys struktury organizacyjnej więziennictwa polskiego w latach 1945–1956*, „Przegląd Więziennictwa" 1962, Nr 2.

Lasocik Z., *Organizacja i zasady działania więziennictwa*, [w:] Bulenda T., Musidłowski R. (red.), *System penitencjarny i postpenitencjarny w Polsce,* Warszawa 2007.

Matczak M., *Kompetencje w prawie administracyjnym*, [w:] Hauser R., Niewiadomski Z., Wróbel A., *System Prawa Administracyjnego, Instytucje prawa administracyjnego*, t. 1, Warszawa 2010.

Moczydłowski P., *Więziennictwo w okresie transformacji ustrojowej w Polsce: 1989–2003*, [w:] Bulenda T., Musidłowski R. (red.), *System penitencjarny i postpenitencjarny w Polsce*, Warszawa 2003.

Neymark E., *Organizacja więziennictwa polskiego*, „Gazeta Sądowa Warszawska" z 17 października 1925, Nr 42.

Neymark E., *Organizacja więziennictwa polskiego*, „Gazeta Sądowa Warszawska" z 24 października 1925, Nr 43

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

Neymark E., *Organizacja więziennictwa polskiego*, [w:] *Księga jubileuszowa więziennictwa polskiego 1918–1928*, Warszawa 1929.
Pawlak K., *Więziennictwo Polskie w latach 1918–1939*, Kalisz 1995.
Porowski M., *Funkcje administracji penitencjarnej w Polsce*, niepublikowana praca doktorska, WPiA UW, Warszawa1975.
Porowski M., *Administracja penitencjarna – zasady organizacji i kierowania*, „Studia Kryminologiczne, Kryminalistyczne i Penitencjarne" 1979, t. 9.
Porowski M., *Uwagi do projektu ustawy o Służbie Więziennej, Biuro Studiów i Ekspertyz*, lipiec 1995, http://biurose.sejm.gov.pl/teksty_pdf_95/e-51.pdf (dostęp: 21.04.2016).
Przesławski T., *Służba Więzienna w Polsce. Administracja i podstawy działania*, Warszawa 2012.
Pyrcak J., *Organizacja i zadania więziennictwa w nowej ustawie o służbie więziennej*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego" 1996, nr 12 -13.
Śledzik W., *Ustawa o Służbie Więziennej – stan obecny i perspektywy*, [w:] Ambrozik W., Machel H., Stępniak P. (red.), *Misja Służby Więziennej a jej zadania wobec aktualnej polityki karnej i oczekiwań społecznych*, IV Kongres Penitencjarny, UAM, UG, CZSW,COSSW, Poznań–Gdańsk–Warszawa 2008.
Szaciński M., *Reforma więzienna*, „Gazeta Sądowa Warszawska" 1904, Nr 33.
Utrat-Milecki J., Więziennictwo w Polsce w latach 1944–1956, IPSiR UW, Warszawa 1996.
Wójcik K., *Propozycja zmian w ustawie o Służbie Więziennej*, [w:] *Misja Służby Więziennej a jej zadania wobec aktualnej polityki karnej i oczekiwań społecznych*, IV Kongres Penitencjarny, Ambrozik W., Machel H., Stępniak P. (red.), UAM, UG, CZSW, COSSW, Poznań-Gdańsk-Warszawa 2008.
Wierzchowski T., *Zakład karny w strukturze organizacyjnej więziennictwa – teraźniejszość i przyszłość*, [w:] Hołyst B., Ambrozik W., Stępniak P. (red.), *Więziennictwo – Nowe Wyzwania*, II Polski Kongres Penitencjarny, CZSW, UAM, PTP, COSSW, Warszawa–Poznań–Kalisz 2001.
Więziennictwo Polskie, Dział Informacyjny, Przemówienie Ministra Sprawiedliwości, „Przegląd Więziennictwa Polskiego" 1926, Nr 9.
Zakrzewski J., *Pierwsze pięciolecie więziennictwa polskiego*, [w:] *Księga jubileuszowa więziennictwa polskiego 1918–1928*, Warszawa 1929.
Zieleniewski J., *Organizacja zespołów ludzkich. Wstęp do teorii organizacji i kierowania*, Warszawa 1967.

Akty prawne

Dekret z dnia 7 lutego 1919 r. w przedmiocie organizacji okręgowych dyrekcji więziennych, Dziennik Praw. 1919, Nr 14, poz. 173.
Dekret z dnia 8 lutego 1919 r. w sprawie tymczasowych przepisów więziennych, Dziennik Praw. 1919, Nr 15, poz. 202.
Ustawa z dnia 11 września 1956 r. o przejściu więziennictwa do zakresu działania Ministra Sprawiedliwości (Dz.U. Nr 41, poz. 188).
Ustawa z dnia 9 kwietnia 2010 roku o Służbie Więziennej (Dz.U. z 2010 r., Nr 79, poz. 523 ze zm.).
Ustawa z dnia 24 maja 2013 r. o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej (Dz.U. z 2013 r., poz. 628 ze zm.).
Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 13 sierpnia 2003 r. w sprawie sposobów załatwiania wniosków, skarg i próśb osób osadzonych w zakładach karnych i aresztach śledczych (Dz.U. z 2003 r., Nr 151, poz. 1467 ze zm.).
Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 11 listopada 1920 r. w porozumieniu z Ministrem Skarbu w przedmiocie utworzenia Okręgowych Dyrekcji Więziennych we Lwowie i Krakowie (Dz.U. 1920, Nr 107 poz. 705).

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 18 grudnia 1920 r. w sprawie wyłączenia więzień w Częstochowie, Sosnowcu i Będzinie z okręgu Łódzkiej Okręgowej Dyrekcji Więziennej i włączenie ich do okręgu Kieleckiej Okręgowej Dyrekcji Więziennej (Dz.U. z 1920 r., Nr 119, poz. 793).

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 17 kwietnia 1925 r. w sprawie przekazania kierownictwa w I instancji nad więzieniami przy sądach okręgowych – w apelacjach lwowskiej i krakowskiej naczelnikom (dyrektorom-zarządcom) więzień (Dz.U. z 1925 r., Nr 41, poz. 286).

Zarządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 22 listopada 1989 r. w sprawie zniesienia okręgowych zarządów zakładów karnych (Dz.Urz.MS. z 1989 r., Nr 5, poz.33).

Zarządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 14 września 1990 r. w sprawie utworzenia rejonowych aresztów śledczych i rejonowych zakładów karnych oraz wykazu podległych im jednostek organizacyjnych (Dz.Urz.MS. z 1990 r., Nr 5, poz. 52).

Zarządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 14 sierpnia 1996 r. w sprawie zniesienia rejonowych aresztów śledczych i rejonowych zakładów karnych oraz utworzenia w ich miejsce aresztów śledczych i zakładów karnych (Dz.Urz.MS. Nr 5, poz.27).

Zarządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 20 sierpnia 1996 r. w sprawie siedzib, terytorialnego zasięgu i szczegółowego zakresu działania dyrektorów okręgowych oraz struktury organizacyjnej okręgowych inspektoratów Służby Więziennej (Dz.Urz.MS. z 1996 r., Nr 5, poz. 28).

Zarządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 6 lutego 2004 r. w sprawie siedzib, terytorialnego zasięgu i szczegółowego zakresu działania dyrektorów okręgowych Służby Więziennej oraz struktury organizacyjnej okręgowych inspektoratów Służby Więziennej (Dz.Urz.MS. z 2004 r., Nr 2, poz. 6).

Zarządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 9 sierpnia 2010 r. w sprawie siedzib, terytorialnego zasięgu i szczegółowego zakresu działania dyrektorów okręgowych oraz struktury organizacyjnej okręgowych inspektoratów Służby Więziennej (Dz.Urz.MS. z 2010 r., Nr 8, poz. 116 i Nr 12, poz. 155 oraz z 2013 r. poz. 2 oraz z 2014 r., poz. 35).

Regulamin Dyrektora Generalnego Służby Więziennej Nr 2/2010 z dnia 18 października 2010 r. w sprawie sposobu pełnienia służby przez funkcjonariuszy Służby Więziennej.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

http://dx.doi.org/10.18778/8088-454-0.22

Aldona Nawój-Śleszyński

Współpraca Zakładu Prawa Karnego Wykonawczego Uniwersytetu Łódzkiego z polskim więziennictwem

1. Wstęp

Współpraca między różnymi instytucjami sprzyja ich postępowi, rozwojowi, wzbogacaniu. Trudno sobie wyobrazić instytucję, która istnieje tylko sama dla siebie, nie oddziałując na otaczający świat, nie czerpiąc inspiracji twórczych z faktu bycia częścią większej całości (społeczeństwa), w której to części w sposób mniej lub bardziej widoczny, spektakularny na siebie wpływają. Kiedy myślę o dwóch instytucjach, jakimi są więzienia i zakład naukowy prawa, w szczególności zakład prawa karnego materialnego i zakład prawa karnego wykonawczego, to na pierwszy rzut oka wydaje się, że są one od siebie oddzielone, w żaden sposób nie mogą na siebie oddziaływać. Różni je przecież nie tylko przestrzeń, w której egzystują, ale przede wszystkim wartości, na podstawie których są członkami tych społeczności, w których pełnią odmienne role społeczne. W więzieniu przebywają osoby skazane na karę za przestępstwa na podstawie prawa stanowionego, które zrodziło się w umysłach uczonych, w zupełnie innej instytucji. Prawo nie tylko wyznacza rolę osób uwięzionych, ale również wskazuje sposób postępowania z tymi osobami przez kadrę penitencjarną. Kara pozbawienia wolności wykonywana jest w instytucji, którą określa się mianem zakładu karnego. Coraz częściej zakład ten ma wyznaczony przez ustawę cel. Kadra penitencjarna ma obowiązek go realizować na podstawie przepisów prawa karnego wykonawczego – zainteresowana jest tym, aby te przepisy sprzyjały realizacji tego celu. Nieobojętna jest również dla nauki i twórców prawa karnego, w szczególności prawa karnego wykonawczego, wartość instrumentalna prawa, które tworzyli, a mianowicie, czy przynosi ono zamierzone skutki, czy być może należałoby je dostosowywać do zmieniającej się społecznej rzeczywistości. Z drugiej jednak strony ci, którzy stosują to prawo,

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

czyli kadra więzienna, posiadają bagaż doświadczeń, niekiedy postrzegają potrzebę zmian, usprawnień, modernizacji prawa przez nich stosowanego. Istnieje taki, nierzadko funkcjonujący pogląd, że kadra zakładów karnych jest powołana tylko do tego, by prawo stosować, nie myśleć lub inicjować jego zmianę. Nic podobnego. Właściwie w tym momencie jest miejsce na współpracę, współdziałanie praktyków penitencjarnych ze światem nauki, twórcami stosowanego prawa. Jeśli jednak będzie współdziałanie, współpraca między tymi dwoma instytucjami, to postęp w unowocześnianiu szczególnej instytucji, jaką jest zakład karny, będzie w perspektywie czasowej widoczny. Kadra naukowa, która tworzy prawo, udoskonala go (choć nie bez wpływu na prawo karne są działania polityków i urzędników nierzadko niekompetentne, stąd częste zmiany prawa karnego) oraz kadra, która stosuje to prawo, może nawzajem obdarzać się wartościami, które będą sprzyjać kształtowaniu nowoczesnego, humanitarnego, ludzkiego więzienia.

Te refleksje są tylko wstępem do głębszych rozważań z perspektywy retrospektywnej o współpracy i współdziałaniu dwóch instytucji: Zakładu Prawa Karnego Wykonawczego Uniwersytetu Łódzkiego z więziennictwem, a w szczególności Okręgowym Inspektoratem Służby Więziennej w Łodzi, który to w roku 2016 obchodził XX-lecie powołania do życia (ustawą z 26 kwietnia 1996 r. o Służbie Więziennej – tj. Dz.U. z 2002 r., Nr 207, poz. 1761 ze zm.).

Wszelkie jubileusze mają tę cechę, że niczego nie kończą, ale pozwalają spojrzeć wstecz, by po lekcji minionej przeszłości poprawić skuteczność tych instytucji, która będzie widoczna na następnych jubileuszach.

Współdziałanie ze szkołami wyższymi i placówkami naukowymi należy do ustawowych zadań Służby Więziennej, które to zadanie po raz pierwszy zostało zapisane w art. 1 ust. 4 ustawy z 26 kwietnia 1996 r. o Służbie Więziennej[1] oraz w art. 4 ustawy o tym samym tytule z 9 kwietnia 2010 r.[2] To współdziałanie nie zostało dookreślone w innych aktach prawnych oraz w komentarzach tej ustawy.[3] Jednak aktualnie współpracę więziennictwa ze szkołami wyższymi obserwuje się w licznie organizowanych konferencjach naukowych poświęconych problematyce penitencjarnej organizowanych na różnych szczeblach jednostek organizacyjnych Służby Więziennej, organizowaniu studiów podyplomowych przez niektóre uniwersytety dla kadry penitencjarnej, naukowych studenckich kołach penitencjarnych, które dosyć często odwiedzają zakłady karne, licznych publikacjach naukowych w postaci artykułów, monografii z zakresu wykonywania kary pozbawienia wolności, które powstały na podstawie badań empirycznych przeprowadzonych przez naukowców szkół wyższych itp. W wielu przypadkach współpracę pomiędzy więziennictwem a szkołami wyższymi regulują porozumienia podpisane przez władze tych instytucji. Porozumienia o współpracy są podpisy-

1 Ustawa z dnia 26 kwietnia 1996 r. o Służbie Więziennej (t.j. Dz.U. z 2002 r., Nr 207, poz. 1761).

2 Ustawa z dnia 9 kwietnia 2010 r. o Służbie Więziennej (Dz.U. z 2010 r., Nr 79, poz. 523).

3 Por. T. Przesławski, *Służba Więzienna w Polsce. Administracja i podstawy działania*, Warszawa 2014, s. 73.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

wane przez rektorów wyższych uczelni, a dyrektorami pojedynczych jednostek organizacyjnych więziennictwa albo dyrektorami Okręgowych Inspektoratów Służby Więziennej.

Współpraca Zakładu Prawa Karnego Wykonawczego Uniwersytetu Łódzkiego z więziennictwem łódzkim ma odległą, bardzo bogatą oraz jedyną w swoim rodzaju oryginalną historię, bo sięgającą drugiej połowy lat pięćdziesiątych ubiegłego stulecia. Zrodziła się ona w okolicznościach, gdy powstawały warunki przeprowadzania reform w polskim więziennictwie, kiedy to Centralny Zarząd Więziennictwa w Warszawie zwrócił się do środowiska prawniczego Uniwersytetu Łódzkiego o pomoc w realizacji tej idei.

2. Początki współpracy Zakładu Prawa Karnego Wykonawczego z polskim więziennictwem

Największe zasługi w zakresie współpracy Zakładu Prawa Karnego Wykonawczego w Łodzi z polskim więziennictwem należy wiązać z osobą prof. Emila Stanisława Rappaporta[4], który sformułował w okresie międzywojennym ideę wyodrębnienia przepisów dotyczących wykonywania kar i innych środków penalnych w odrębny, samodzielny akt prawny rangi ustawowej pod nazwą *Kodeksu Karnego Wykonawczego.* E. St. Rappaport był zafascynowany ideą koncepcji kodeksu karnego wykonawczego[5]. Idea ta przez długie lata nie znalazła uznania i zrozumienia. Autor tej koncepcji lansował ją konsekwentnie w okresie powojennym[6]. Dopiero po 40 latach od zgłoszenia takiego wniosku[7] idea E. St. Rappaporta została urzeczywistniona 19 kwietnia 1969 r., kiedy to sejm uchwalił ustawę Kodeks karny wykonawczy, który wszedł w życie 1 stycznia 1970 r. W moich rozważaniach celowo i z rozmysłem akcentuję fakt, że w reformatorskich aspektach współpracy Zakładu Prawa Karnego Wykonawczego Uniwersytetu Łódzkiego chodzi nie o współpracę

4 Więcej o autorze por. K. Pol , *Emil Stanisław Rappaport (1877–1965) uczony, adwokat, sędzia, karnista, procesualista, kodyfikator, pisarz i publicysta prawniczy*, [w:] *Poczet prawników polskich*, Warszawa 2000, s. 961–980; S. Lelental, *Profesor Emil Stanisław Rappaport – uczony, kodyfikator, organizator i uczestnik międzynarodowego ruchu naukowego, inicjator kodeksu karnego wykonawczego, kierownik pierwszego w Polsce Zakładu Prawa Karnego Wykonawczego*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego" 2015, Nr 98, s. 5–22. s. 5–22.

5 S. Lelental, *Kodeks karny wykonawczy – idea i droga do uchwalenia*, [w:] S. Lelental (red.) *Dwadzieścia lat Kodeksu karnego wykonawczego i perspektywy dalszego rozwoju prawa karnego wykonawczego w Polsce*, Materiały konferencji naukowej, Kalisz 25–27.10.1990, s. 1–14.

6 T. Szymanowski, J. Migdał, *Prawo karne wykonawcze i polityka penitencjarna*, Warszawa 2014, s. 242.

7 Wniosek o wyodrębnienie Kodeksu karnego wykonawczego ogłosił E. St. Rappaport w 1930 r. w rozprawie: Rappaport E. St., *O nowy system ustawodawstwa kryminalnego – Kodeks karny wykonawczy*, 1930.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

z pojedynczymi jednostkami organizacyjnymi łódzkiego regionu więziennego, ale o współpracę z najważniejszym organem więziennictwa, jakim był Centralny Zarząd Więziennictwa. Fakt ten świadczy o tym, że łódzkie naukowe środowisko prawnicze, a w szczególności prof. E. St. Rappaport i jego współpracownicy, miało wpływ nie tylko na wyodrębnienie przepisów regulujących wykonywanie kar i środków penalnych w samodzielny akt prawny pod nazwą Kodeks karny wykonawczy, ale również na unowocześnienie więziennictwa polskiego w czasie, kiedy to stało się możliwe, tj. po przejściu więziennictwa w struktury Ministerstwa Sprawiedliwości w 1956 r.[8] ze struktur Ministerstwa Spraw Wewnętrznych. Wyraźnym śladem podjęcia współpracy prof. E. St. Rappaporta jeszcze w okresie przed powołaniem Zakładu Prawa Karnego Wykonawczego było przyjęcie inicjatywy przedstawicieli Centralnego Zarządu Więziennictwa o współpracy w zakresie zagadnień penitencjarnych. Prof. E. St. Rappaport zachęcony przez władze Uniwersytetu Łódzkiego zorganizował w roku akademickim 1956/1957 specjalny Zespół Badawczy Prawa Karnego Wykonawczego złożony z uniwersyteckich współpracowników, przedstawicieli Ministerstwa Sprawiedliwości, przedstawicieli Centralnego Zarządu Więziennictwa i przedstawicieli Sądów i Prokuratury Łódzkiej oraz z interesujących się danymi zagadnieniami przedstawicieli prawa karnego Warszawy, Lublina i Poznania. Przedmiotem zainteresowania zespołu był w początkowym okresie wstępny projekt Ustawy o więziennictwie opracowany przez komisję Ministra Sprawiedliwości[9]. Nowopowstały (w 1957 r.) Zakład Prawa Karnego Wykonawczego podjął na rzecz więziennictwa szereg ważnych dla niego problemów. Nowa dyrekcja Centralnego Zarządu Więziennictwa wzmocniła współpracę z Uniwersytetem Łódzkim. Na początku grudnia 1957 roku Dyrektor Centralnego Zarządu Więziennictwa wystosował do Dziekana Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Łódzkiego pismo, w którym to formułował postulaty dotyczące pomocy więziennictwu ze strony Uniwersytetu Łódzkiego w następujących słowach: „Doceniając duży wkład w bieżącą praktykę penitencjarną Zakładu Prawa Karnego Wykonawczego pod kierunkiem prof. E. St. Rappaporta – Centralny Zarząd Więziennictwa pozwalała sobie prosić o rozważenie możliwości dalszej pomocy więziennictwu. Pomoc ta mogłaby iść w następujących kierunkach:

- prace magisterskie z zakresu nauki o więziennictwie,
- urządzanie praktyk wakacyjnych dla studentów w zakładach karnych,
- zachęcanie i kierowanie absolwentów Wydziału Prawa do pracy w zakładach karnych”[10].

8 Ustawa z dnia 11 września 1956 r. o przejściu więziennictwa do zakresu działania Ministra Sprawiedliwości (Dz.U. z 1956 r., Nr 41, poz. 188).

9 E. St. Rappaport, *Z działalności Zakładu Prawa Karnego Wykonawczego Uniwersytetu Łódzkiego w latach 1957–1959*, „Przegląd Więziennictwa” 1959, Nr 4, s. 136.

10 E. St. Rappaport, *Z działalności*.., s. 137 – 138.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

Program pomocy i współpracy Uniwersytetu Łódzkiego i Centralnego Zarządu Więziennictwa był realizowany, wzbogacany i wywierał istotny wpływ na reformujące się więziennictwo po roku 1956. Jego efektywność była uzależniona w dalszych latach od tendencji, które się ścierały w więziennictwie tj. reformatorskiej i zachowawczej (represyjnej). Szczególnie ważnym okresem współpracy więziennictwa z ośrodkami naukowymi, które zajmowały się wykonywaniem kary pozbawienia wolności ,był okres, kiedy to prof. Stanisław Walczak pełnił funkcję wiceministra i ministra sprawiedliwości w latach 1957–1971. Przez cały ten okres sprawował nadzór nad więziennictwem, postawił sobie za zadanie zreformowanie wykonywania kary pozbawienia wolności na rodzimych koncepcjach, odrzucając stalinowskie[11].

Więziennictwo polskie od początku reform po 1956 roku i później pozostawało pod wpływem działalności Zakładu Prawa Karnego Wykonawczego w Łodzi wprost poprzez już wspominane przedsięwzięcia, jak również pośrednio poprzez jego wyraźny reformatorski nurt naukowy związany z penitencjarystyką. W tym roku tj. 2017 Zakład Prawa Karnego Wykonawczego będzie obchodzić jubileusz 60-lecia swego istnienia. Uchwalony w roku 1969 Kodeks karny wykonawczy nie zakończył tego procesu. Na kształtowanie się coraz bardziej nowoczesnego obrazu polskiego więziennictwa duży wpływ miała pionierska rozprawa naukowa prof. Stefana Lelentala pt. *Indywidualizacja wykonania kary pozbawienia wolności*[12]. Wyzwalała ogromną potrzebę badań, które były realizowane przez pracowników, psychologów, pedagogów resocjalizacyjnych. Badania te służyły urzeczywistnianiu naczelnej zasady wykonywania kary pozbawienia wolności, jaką jest zasada indywidualizacji wykonywania kary pozbawienia wolności. Środowisko naukowe związane z Zakładem Prawa Karnego Wykonawczego Uniwersytetu Łódzkiego przez okres 30 lat (1959–1989) współpracowało, otaczało opieką naukową ogólnopolski studencki ruch penitencjarny, a w szczególności studencki ruch penitencjarny zrzeszony w Międzywydziałowym Kole Penitencjarnym Uniwersytetu Łódzkiego.

3. Studencki Naukowy Ruch Penitencjarny Uniwersytetu Łódzkiego w latach 1959–1989

Środowisko naukowe Uniwersytetu Łódzkiego związane z powołanym w roku 1957 Zakładem Prawa Karnego wykonawczego, pomimo zmiennych jego losów[13], związane było przez 30 lat z ogólnopolskim studenckim ruchem penitencjarnym.

11 K. Pawlak, *Polski biograficzny słownik penitencjarny*, Kalisz 2008, s. 99; więcej: por. M. Porowski, M. Tygielski (red.), *Profesor Stanisław Walczak. Promotor reform więziennictwa w latach 1957–1969*, Legnica 2012.

12 S. Lelental, *Indywidualizacja wykonywania kary pozbawienia wolności*, Łódź 1970.

13 S. Lelental, *Profesor Emil Stanisław Rappaport…*, s. 5–22; Zakład Prawa Karnego Wykonawczego powstał w 1957 r., następnie zlikwidowany w 1960 r., w 1973 r. jego działalność reaktywowano.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

Historycy opisujący ten szczególny fenomen, który funkcjonował w państwie totalitarnym, zauważają, że Uniwersytet Łódzki należał do jednych z najbardziej zaangażowanych uniwersytetów w Polsce w rozwój, wsparcie, opiekę naukową studentów naukowego ruchu penitencjarnego. Ruch ten otrzymywał pomoc ze strony autorytetów naukowych tej uczelni: prof. E. St. Rappaporta, S. Pławskiego, S. Lelentala. Na uwagę zasługuje list prof. E. St. Rapapporta do Ministra Sprawiedliwości z poparciem działalności studenckich kół penitencjarnych[14]. Prof. S. Lelental osobiście współpracował z tym ruchem, był bowiem kierownikiem licznych ogólnopolskich obozów kół penitencjarnych, ogólnopolskich zjazdów kół penitencjarnych, seminariów środowiskowych. W uznaniu za ponad 20-letnią opiekę nad studenckim ruchem penitencjarnym, zorganizowanie kilkunastu studenckich ogólnopolskich obozów letnich został wyróżniony Medalem Zrzeszenia Studentów Polskich „Za zasługi dla rozwoju studenckiego ruchu naukowego"[15]. Na kartach historii tego ruchu zapisali się również najbliżsi współpracownicy i wychowankowie Profesora: dr Iwona Brulikowska oraz dr Aleksandra Tomporek. Nie jest moim zadaniem omówienie historii tego ruchu, przybliżenie jego bardzo oryginalnego charakteru, który już w tej formie nigdy się nie powtórzył. Został on w sposób dość dostatecznie zidentyfikowany i opisany zwłaszcza w publikacjach Tadeusza Kostewicza[16], Mirosława Góreckiego[17] oraz w bardzo wielu przyczynkarskich publikacjach w szczególności na łamach „Gazety Penitencjarnej", „Gazety Sądowej i Penitencjarnej", „W Służbie Penitencjarnej", „Prawie i Życiu", „Wieści", „Kronikach Przeglądu Penitencjarnego i Kryminologicznego", „Przeglądzie Więziennictwa". Chciałam jednak zwrócić uwagę na powszechność tego ruchu, jego rolę w diagnozowaniu zjawisk, które były niedostępne dla świata nauki, ale w jakimś sensie wpływały na politykę penitencjarną.

Główną motywacją podejmowania działań przez studencki ruch penitencjarny była ciekawość poznania świata niedostępnego, zamkniętego dla zwykłych ludzi, a przede wszystkim ludzi nauki, potrzeba poznania zjawisk, które dzieją się za murami więziennymi i być może wpływania na ich zmiany. M. Górecki zauważa, że „głównym podwodem zainteresowania się więziennictwem była enigmatyczność tej instytucji, która przez wiele lat stanowiła zautonomizowaną enklawę niedostępną dla osób spoza grona profesjonalistów"[18]. Członkowie kół penitencjarnych byli jedyną grupą społeczną mającą wstęp na teren zakładów karnych[19] w latach

14 T. Kostewicz, *Studencki ruch penitencjarny – szkic do historii*, [w:] A. Marek (red.), *Księga Jubileuszowa więziennictwa polskiego 1918–1988*, Warszawa 1990, s. 321.

15 K. Indecki, *Działalność naukowa i dydaktyczna profesora Stefana Lelentala*, [w:] K. Indecki (red.), *Aktualne problemy prawa karnego, kryminologii i penitencjarystyki. Księga ofiarowana profesorowi Stefanowi Lelentalowi*, Łódź 2004, s. 8–19.

16 T. Kostewicz, *Studencki*..., s. 300–333.

17 M. Górecki, *Wolontariat osobliwy – przyczynek do historii Między-Wydziałowych Studenckich Kół Penitencjarnych*, [w:] M. Porowski, M. Tygielski (red.), *Profesor Stanisław Walczak...*

18 M. Górecki, *Studencki ruch penitencjarny*, „Forum Penitencjarne" 2013, Nr 2, s. 35.

19 T. Kostewicz, *Studencki...,* s. 327.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

1959–1989. Ten dostęp był w pewnym zakresie kontrolowany i wykorzystywany przez opiekunów kół penitencjarnych dla celów naukowych. Podstawowymi formami działalności ruchu studenckich kół penitencjarnych były ogólnopolskie obozy kół penitencjarnych, ogólnopolskie zjazdy naukowe kół penitencjarnych oraz seminaria środowiskowe. Studencki ruch penitencjarny pod koniec lat osiemdziesiątych był ruchem powszechnym w Polsce, koła penitencjarne działały we wszystkich krajowych uniwersytetach. Rodzi się więc pytanie, co pozostawił po sobie ruch ten w formule lat 1959–1989, jaką spełnił funkcję i rolę w historii polskiego więziennictwa. Studencki ruch penitencjarny wypełnił bardzo ważną misję, która wówczas przez kogoś innego (inną instytucję) była niemożliwa do spełnienia. Stanowił namiastkę kontroli społecznej. „Niezależnie od swoich osiągnięć koła penitencjarne były osobliwą formą kontroli społecznej więzień i udziału wolontariuszy w pracy ze skazanymi, kiedy tę drugą zamknięto przed działaniami stowarzyszeń patronackich”[20]. Uczestnicy studenckiego ruchu penitencjarnego przeprowadzali badania ankietowe na terenie zakładów, wynikające z nich wnioski w postaci postulatów przekazywali centralnym władzom administracji więziennej. Byli również autorami raportów, najsłynniejszy z nich to „Studencki raport o stanie więziennictwa” opracowany podczas trwania XXII Ogólnopolskiego Obozu Naukowego, który odbył się w Szczytnie w 1981 r. Jednym z autorów raportu była studentka Międzywydziałowego Koła Penitencjarnego Uniwersytetu Łódzkiego – Maria Jotkiewicz[21]. Studencki Ruch Penitencjarny miał duże zasługi w realizacji postulatu zgłoszonego pod adresem Zakładu Prawa Karnego Wykonawczego w Łodzi przez Centralny Zarząd Więziennictwa w 1957 r., a dotyczącego zachęcania i kierowania absolwentów Wydziału Prawa do pracy w zakładach karnych[22]. Wielu byłych działaczy studenckich klubów penitencjarnych podejmowało pracę w Służbie Więziennej jako stypendyści Ministerstwa Sprawiedliwości. Absolwenci prawa, psychologii, pedagogiki zatrudniani w więziennictwie tworzyli ruch penitencjarny w jednostkach więziennych w postaci Penitencjarnych Klubów Dyskusyjnych, których idea powołania ich do życia zrodziła się na II Ogólnopolskim Obozie Kół Penitencjarnych w 1960 r. w Czarnem[23].

Udział studenckiego naukowego ruchu penitencjarnego Uniwersytetu Łódzkiego i jego roli w ogólnopolskim ruchu został przybliżony w literaturze[24]. Międzywydziałowe Koło Penitencjarne Uniwersytetu Łódzkiego pod opieką prof.

20 M. Górecki, *Studencki*..., s. 34.

21 A. Rzepliński (red.), *Studencki raport o stanie więziennictwa*, Warszawa 1981.

22 E. St. Rappaport, *Z działalności*..., s. 137–138, por. T. Kostewicz, *Już wkrótce 100 stypendystów CZW*, „W Służbie Penitencjarnej” 1961, Nr 4, s. 3.

23 T. Kostewicz, *Studencki...,* s. 327; więcej: J. Nawój, *Penitencjarne Kluby Dyskusyjne w historii polskiego więziennictwa*, [w:] Z. Jasiński, A. Kurek, D. Widelak (red.), *W dziewięćdziesięciolecie polskiego więziennictwa. Księga Jubileuszowa*, Opole 2008, s. 359–379.

24 A. Nawój-Śleszyński, *Studencki naukowy ruch penitencjarny Uniwersytetu Łódzkiego – tradycja i teraźniejszość*, [w:] K. Jędrzejak, M. Kalaman, R. Poklek (red.), *20 lat działalności Polskiego Towarzystwa Penitencjarnego. Refleksje i impresje jubileuszowe*, Kalisz 2013, s. 192–205.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

S. Lelentala i dr I. Brulikowskiej należało do kół, które zorganizowało najwięcej obozów środowiskowych, wyprzedzały je tylko środowisko wrocławskie, krakowskie i toruńskie. Studenci środowiska łódzkiego aktywnie uczestniczyli w zjazdach i seminariach naukowych. Na I Ogólnopolskim Zjeździe Naukowych Kół Penitencjarnych w Toruniu w 1962 r.[25] Międzywydziałowe Koło Penitencjarne Uniwersytetu Łódzkiego zaprezentowało zespołowe opracowanie dotyczące leczenia odwykowego alkoholików w zakładach karnych. Na uwagę zasługuje fakt, że w następnym roku w Ośrodku Pracy więźniów w Łodzi-Sikawa rozpoczął działalność pierwszy eksperymentalny oddział leczenia odwykowego dla więźniów alkoholików odbywających kary krótkoterminowe wymierzane na mocy przepisów ustawy przeciwalkoholowej z 1959 r.[26] Nie ma bezpośrednich dowodów, że istnieje jakiś związek pomiędzy tymi wydarzeniami, jednak początki zainteresowania, zarówno w aspekcie praktycznym, jak i teoretycznym problemami alkoholowymi osób skazanych na karę pozbawienia wolności można wiązać ze środowiskiem naukowym Łodzi. Doświadczenie leczenia odwykowego w Ośrodku Pracy w Więzieniu Łódź-Sikawa służyły kształtowaniu się więziennego modelu leczenia odwykowego[27], który to nawiązywał do idei resocjalizacyjnej wykonywania kary pozbawienia wolności, która zaczęła się zarysowywać w polskiej penitencjarystyce od końca lat 50. Działalność Międzywydziałowego Koła Penitencjarnego Uniwersytetu Łódzkiego była widoczna przez cały okres w latach 1959–1989. W 1966 r. w Łodzi odbył się III Ogólnopolski Zjazd Naukowy zorganizowany przez Międzywydziałowe Koło Penitencjarne Uniwersytetu Łódzkiego. XXIV Obóz Naukowy Studenckich Kół Naukowych, którego tematem były przestępstwa popełniane przez skazanych odbywających kary pozbawienia wolności, odbył się w 1983 r. w Zakładzie Karnym w Sieradzu związanym z więziennictwem łódzkim[28].

Studencki ruch penitencjarny przejawiał swoją aktywność nie tylko w krytyce systemu penitencjarnego, ale również krytyce programów nauczania na wydziałach prawa, programów powodujących, że ani sędzia skazujący na karę pozbawienia wolności, ani prokurator domagający się jej zastosowania nie mieli pojęcia o treści tej kary, procesie i warunkach jej wykonywania, a także jej skutkach[29]. Ruch ten miał wpływ na zarówno postulaty reformy więziennictwa, jak i przygotowanie studentów do wykonywania zawodów prawniczych: sędziów i prokuratorów.

Lata 1959–1989 były okresem otwartości więzień – nie dla wszystkich. Korzystali z nich przede wszystkim studenci. Krytyczne postawy wobec więziennictwa,

25 T. Kostewicz, *Studencki...,* s. 311

26 T. Kolarczyk, *Działalność przeciwalkoholowa więziennictwa*, „Przegląd Penitencjarny i Kryminologiczny" 1985, Nr 7, s. 45.

27 J. Rościszewski, *Leczenie w oddziale odwykowym dla więźniów alkoholików przy Ośrodku Pracy dla Więźniów w Łodzi-Sikawa*, „Problemy Alkoholizmu" 1968, Nr 3, s. 8–9; J. Szczepańska, *Sprawozdanie z kursokonferencji nt. leczenia nałogowego alkoholizmu w warunkach więziennych*, „Przegląd Penitencjarny" 1967, Nr 1, s. 104–109.

28 T. Kostewicz, *Studencki...*, s. 321.

29 *Ibidem*, s. 323–324.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

formułowane przez studentów potrzeby jego reformowania wynikały w dużej mierze z postaw kadry naukowej będącej zdecydowanie rzecznikami reformy więziennictwa, a później jej współtwórcami.

Współpraca nauki z więziennictwem w omawianych latach w dużej mierze była możliwa poprzez studencki naukowy ruch penitencjarny. Nie była to jedyna forma współpracy, ale jedyna forma sformalizowana mająca niejako charakter zinstytucjonalizowany. Możliwości realizacji zainteresowań naukowych przez pracowników naukowych były różne w różnych okresach tego fragmentu historii penitencjarystyki.

Nadchodzące lata 1990–2015 przyniosły otworzenie więzień dla wszystkich zainteresowanych problematyką penitencjarną. Owo otwarcie stało się jednym z filarów reformy więziennictwa polegającej na przejściu od więzienia totalitarnego do prospołecznego[30]. W tych nowych warunkach zanikało zapotrzebowanie na dotychczasową formułę studenckiego ruchu penitencjarnego. Naukowe Koła Penitencjarne w nowej rzeczywistości poszukiwały nowej formuły swojej działalności. Niezależnie od tego faktu nadal pozostały bardzo ważną platformą współpracy więziennictwa z jednostkami organizacyjnymi wyższych uczelni, które były zainteresowane reformowaniem, usprawnianiem, unowocześnianiem polskiego systemu penitencjarnego.

4. Współpraca Zakładu Prawa Karnego Wykonawczego Uniwersytetu Łódzkiego z Okręgowym Inspektoratem Służby Więziennej w Łodzi

Na początku przemian ustrojowych, tj. w latach 1990–1996, jednostki organizacyjne Służby Więziennej regionu łódzkiego podlegały Okręgowemu Zarządowi Zakładów Karnych w Łodzi, natomiast od roku 1996 do chwili obecnej Okręgowemu Inspektoratowi Służby Więziennej, nowej strukturze pośredniczącej, wprowadzonej ustawą z 26 kwietnia 1996 r. o Służbie Więziennej. Współpraca dwóch instytucji, tj. Zakładu Prawa Karnego Wykonawczego w Łodzi z Okręgowym Inspektoratem Służby Więziennej, realizowana była w postaci tradycyjnych form, tj. wizyt i praktyk studentów w jednostkach penitencjarnych, kontaktów naukowców uniwersyteckich z jednostkami więziennymi, które były terenem badań naukowych. Przedstawiciele nauki i praktyki penitencjarnej brali udział w konferencjach poświęconych wykonywaniu kary pozbawienia wolności. Ważnym wy-

30 P. Moczydłowski, *Więziennictwo – od systemu totalitarnego do demokratycznego*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego" 1994, Nr 8, s. 3–15.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

darzeniem był I Kongres Penitencjarny, który odbył się w Centralnym Ośrodku Szkolenia Służby Więziennej (COSSW) w Kaliszu w 1996 r. W tym i następnych kongresach uczestniczyli praktycy i naukowcy środowiska łódzkiego. Studencki penitencjarny ruch naukowy na początku nowego okresu w historii polskiego więziennictwa nie znajdował miejsca w formule, która była charakterystyczna dla lat 1959–1989. Tempo przemian i reform więziennictwa na początku przemian ustrojowych było olbrzymie, w szczególności gdy Dyrektorem Centralnego Zarządu Zakładów Karnych (CZZK) był dr Paweł Moczydłowski. W tej sytuacji studenckie koła penitencjarne musiały poszukiwać nowej formuły swojej aktywności i działalności. Nie pojawiły się zbyt szybko w tym czasie na uczelniach i jednostkach penitencjarnych. W celu „ratowania" dorobku studenckich kół naukowych oraz dyskusyjnych klubów penitencjarnych powstała koncepcja powołania stowarzyszenia penitencjarnego[31], w COSSW w Kaliszu w 1990 r., natomiast rok później, tj. 16 maja 1991 r., Sąd Wojewódzki w Kaliszu zarejestrował Polskie Towarzystwo Penitencjarne[32], które w roku 2016 obchodziło 25-lecie. Towarzystwo to nie zastąpiło studenckiego ruchu penitencjarnego, który z czasem się odrodził. Współpracy Uniwersytetu Łódzkiego z Okręgowym Inspektoratem Służby Więziennej zaczęło sprzyjać Porozumienie, które zostało podpisane 8 lipca 2005 r. przez Rektora Uniwersytetu łódzkiego i Dyrektora Okręgowego Służby Więziennej w Łodzi.

4.1. Porozumienie o współpracy z 8 lipca 2005 r. pomiędzy Uniwersytetem Łódzkim a Okręgowym Inspektoratem Służby Więziennej

Współpraca dwóch instytucji, tj. Uniwersytetu Łódzkiego z jednostkami więziennymi podległymi Okręgowemu Inspektoratowi Służby Więziennej w Łodzi, po 1989 r. odbywała się na zasadzie dobrowolności, otwartości. Do tego czasu ta współpraca była reglamentowana i lustrowana przez więziennictwo. Po pewnym okresie współpracy pojawiła się potrzeba bardziej ściślejszej, ale bardziej sformalizowanej współpracy pomiędzy tymi dwoma instytucjami. Inicjatorem takiej nowej jakości współpracy był Dyrektor Okręgowy Służby Więziennej w Łodzi, który pismem z 16 maja 2005 r. UI/P-072/11/05/1103 zwrócił się z propozycją do Rektora Uniwersytetu Łódzkiego o zawarcie porozumienia. Dyrektor Okręgowy Służby Więziennej w Łodzi w następujący sposób uzasadnił swoją propozycję:

Od wielu lat dyrektorzy zakładów karnych i aresztów śledczych umiejscowionych na terenie Województwa Łódzkiego, starają się współpracować z poszczególnymi pracownikami naukowymi Uniwersytetu Łódzkiego. Również Okrę-

31 J. Korecki, *Droga do Polskiego Towarzystwa Penitencjarnego, Polskie Towarzystwo Penitencjarne wczoraj i dziś. X lat działalności 1991-2001*, Kalisz 2002, s. 10.

32 Wykaz członków założycieli Polskiego Towarzystwa Penitencjarnego, Polskie Towarzystwo Penitencjarne wczoraj i dziś. X lat działalności 1991–2001, Kalisz 2002, s. 70–71.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

gowy Inspektorat Służby Więziennej w Łodzi korzystał wielokrotnie z wiedzy profesorów Wydziału Prawa oraz Wydziału Nauk o Wychowaniu. Współpraca ta ukierunkowana była szczególnie na umożliwienie przeprowadzenia badań naukowych na terenie jednostek penitencjarnych oraz realizacji praktyk studenckich w zakładach karnych i aresztach śledczych, przez studentów Uniwersytetu Łódzkiego. Ze swej strony, jako Łódzkiej Służby Więziennej uważam, że systematyczna, stała i wielowymiarowa współpraca pomiędzy naszymi instytucjami przyniosłaby wiele korzyści obu stronom. Pomogłaby połączyć teorię z praktyką, co zawsze jest inspirujące dla instytucji naukowych, ale również niezwykle pożyteczne dla praktyków, którzy w bezpośrednich działaniach mogliby posługiwać się osiągnięciami naukowymi[33].

Dnia 8 lipca 2005 roku podpisano Porozumienie[34] o współpracy między Uniwersytetem Łódzkim a Okręgowym Inspektoratem Służby Więziennej w Łodzi. W dokumencie tym został określony zakres współpracy, a mianowicie:

- prowadzenie na terenie jednostek penitencjarnych podległych Dyrektorowi Okręgowemu Służby Więziennej w Łodzi badań naukowych przez pracowników naukowych, studentów (więźniów i funkcjonariuszy Służby Więziennej);
- procedury udostępniania danych statystycznych, dotyczących osób pozbawionych wolności i funkcjonariuszy więziennych;
- procedury udostępniania wyników badań naukowych prowadzonych w jednostkach penitencjarnych;
- udział przedstawicieli stron w organizowanych konferencjach, sympozjach, odczytach, szkoleniach, zajęciach dydaktycznych mających na celu zapoznanie się funkcjonariuszy Służby Więziennej z najnowszymi wynikami badań, zapoznanie się pracowników i studentów Uniwersytetu Łódzkiego z bieżącą praktyką penitencjarną;
- koordynowanie organizacji i realizacji praktyk studenckich w jednostkach penitencjarnych;
- współpraca w zakresie realizowania w jednostkach organizacyjnych Służby Więziennej stażów absolwenckich dla absolwentów Uniwersytetu Łódzkiego.

Porozumienie to jest doskonałym narzędziem doskonalenia współpracy tych dwóch instytucji. Ten potencjał pogłębiania współpracy nie jest jednak, jak się wydaje, w pełni wykorzystany. Należy zwrócić uwagę, że współpraca, która obejmuje porozumienie, dotyczy zagadnień związanych z prawem karnym wykonawczym, psychologią i pedagogiką resocjalizacyjną. W praktyce ma to wyraz we współpracy naukowców, studentów związanych z Wydziałem Prawa i Administracji,

33 Pismo Dyrektora Okręgowego Służby Więziennej w Łodzi do Rektora Uniwersytetu Łódzkiego OI/P-072/11/05/1103 z 16 maja 2005 r. w sprawie zawarcia porozumienia (niepublikowane).

34 Porozumienie o współpracy zawarte w dniu 8 lipca 2005 r. pomiędzy Uniwersytetem Łódzkim reprezentowanym przez profesora dr hab. Wiesława Pusia – Rektora Uniwersytetu Łódzkiego a Okręgowym Inspektoratem Służby Więziennej w Łodzi, reprezentowanym przez pułkownika Krzysztofa Kaczyńskiego – dyrektora Okręgowej Służby Więziennej w Łodzi (niepublikowane).

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

a w szczególności z Zakładem Prawa Karnego Wykonawczego oraz Wydziałem Nauki o Wychowaniu z Okręgowym Inspektoratem Służby Więziennej w Łodzi oraz jednostkami penitencjarnymi jemu podległymi.

Współpraca tych dwóch instytucji ma wiele form[35] i postaci, które nie zawsze są w udokumentowane, jej rozmiary trudno wyliczyć. Wyrazem systematycznej współpracy, która jest widoczna i wymierna, są studenckie koła naukowe działające przy Wydziale Prawa i Administracji i przy Wydziale Nauk o Wychowaniu.

4.2. Studenckie Naukowe Koło Penitencjarne przy Zakładzie Prawa Karnego Wykonawczego Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Łódzkiego

Studencki naukowy ruch penitencjarny nie odrodził się w formule i na zasadach, w jakich działał w latach 1959–1989. Jego odrodzenie następowało powoli, pierwsze odznaki można zauważyć dopiero w roku 2000. To zjawisko nie było odosobnione w całej Polsce. Zdaniem niektórych autorów[36] dawna formuła działalności penitencjarnych kół naukowych wyczerpała się. Trzeba było poszukać nowej, ponadto określić rolę, jaką miałyby spełnić w nowych warunkach ustrojowych, reformującego się więziennictwa polskiego. Tempo rozwoju naukowych studenckich kół penitencjarnych nie jest współmierne do tempa przemian w polskim więziennictwie. Pod koniec 2011 roku w całej Polsce działało 10 studenckich kół penitencjarnych[37], cztery lata później na stronach internetowych udało się ich znaleźć 22[38]. Obecnie ruch ten przechodzi okres utrwalenia swojej pozycji w strukturze różnych organizacji uniwersyteckich. Jednakże motywy uczestnictwa w tym ruchu mają charakter uniwersalny, ponieważ ciekawość zwiedzania, poznania takich instytucji jak więzienia jest naturalna. Zdaniem jednak profesora Zbigniewa Lasocika problem w tym zakresie istnieje. Można by więc zainteresować studentów takimi kwestiami jak związkami więzienia ze środowiskiem lokalnym czy też zmianami w Służbie Więziennej jako formacji, która niechętnie otwiera się na badania. Może obecne koła powinny być instrumentem dialogu pomiędzy społeczeństwem a więźniami? W końcu prof. Z. Lasocik stwierdza, że „Niech młodzi szukają właściwej formuły, my niezmiennie jesteśmy do ich dyspozycji"[39].

Na działalność penitencjarnych kół naukowych należy spojrzeć z trzech punktów widzenia: uczelni, studenta oraz Służby Więziennej. Studenci zainteresowani

35 M.in. wspólne konferencje, które odbyły się w ostatnich latach, w 2012 r. odbyła się konferencja nt. „Systemy wykonywania kary pozbawienia wolności w polskim prawie karnym", w 2013, nt. „Teoretyczne i praktyczne aspekty stosowania dozoru elektronicznego i warunkowego przedterminowego zwolnienia".

36 Z. Lasocik, *W poszukiwaniu formuły*, wywiad G. Korwin-Szymanowskiego, „Forum Penitencjarne" 2015, Nr 1, s. 26.

37 A. Nawój-Śleszyński, *Studencki naukowy ruch*…, s. 200.

38 Z. Lasocik, *W poszukiwaniu*… s. 26–27.

39 *Ibidem*.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

są więzieniem jako zjawiskiem niecodziennym, niedostępnym dla każdego. Na początku rozwoju tego ruchu ważnym motywem aktywności była potrzeba wiedzy, co się dzieje za murami więziennymi, a następnie wyrażenie opinii w sprawie potrzeby reformowania tej instytucji. Taka potrzeba dziś jest nie najważniejsza, procesy te toczą się niezależnie od opinii studentów, chociaż mogą być nieobojętne dla reformatorów. Z punktu widzenia uczelni ważną rolę spełniają studenckie penitencjarne koła naukowe, ponieważ studenci „doświadczając" więzienia podczas wizytacji, lepiej rozumieją sens dolegliwości kary pozbawienia wolności, na którą skazują sądy, której domagają się prokuratorzy, a przed którą bronią adwokaci. A zatem studenci prawa, którzy w przyszłości będą pełnić różne zawody prawnicze, w toku swej aktywności w kole naukowym mają szansę zapoznać się, czym jest więzienie, jak wpływa na funkcjonowanie człowieka, jego powrót do społeczeństwa po odbyciu kary. Dla mnie osobiście wprowadzenie studentów w to doświadczenie, które pozwala im zrozumieć, czym jest kara pozbawienia wolności, co jest jej treścią, w jakich warunkach jest wykonywane oraz jakie skutki przynosi należy do najistotniejszych celów działalności studenckiego naukowego koła penitencjarnego. Oczywiście ważne są również inne cele. Myślę, że pewne korzyści może przynieść ta działalność Służbie Więziennej, poprzez inne, świeższe spojrzenie przez nią na problemy wykonywania kary pozbawienia wolności.

Studenckie Naukowe Koło Penitencjarne przy Zakładzie Prawa Karnego Wykonawczego w Łodzi działa na podstawie Zarządzenia Nr 45 Rektora Uniwersytetu Łódzkiego z dnia 25 kwietnia 1995 r. w sprawie zasad tworzenia i funkcjonowania kół naukowych od 2007 r.[40] W maju roku 2011 władze statutowe koła zgłosiły akces do Ogólnopolskiej Rady Kół Naukowych działających przy Wydziale Prawa i Administracji[41]. Koło zrzesza studentów zainteresowanych więziennictwem oraz prawem karnym wykonawczym. Celem koła wg statutu jest rozwijanie wiedzy studentów z zakresu prawa karnego wykonawczego, penitencjarystyki i nauk pokrewnych, rozwój indywidualnych zainteresowań tymi dziedzinami prawa, rozwijanie kontaktów z penitencjarnym środowiskiem naukowym oraz Służbą Więzienną, współpraca z innymi kołami, integracja studentów Prawa i Administracji, a także członków kół naukowych innych Wydziałów Uniwersytetu Łódzkiego. Sposób realizacji celów koła określa statut. Koło realizuje cele przede wszystkim poprzez organizowanie wizyt w zakładach karnych, aresztach śledczych, kontakty z personelem jednostek penitencjarnych i osobami pozbawionymi wolności, współpracę z innymi kołami, udział w seminariach i konferencjach związanych z problematyką penitencjarną, prowadzenie działalności naukowej.

Duży wpływ na rozwój oraz aktywność Studenckiego Naukowego Koła Penitencjarnego przy Zakładzie Prawa Karnego Wykonawczego Uniwersytetu Łódzkiego ma otwartość i życzliwość kadry penitencjarnej jednostek więziennych podległych

40 Pismo Rektora Uniwersytetu Łódzkiego z dnia 5 lipca 2007 r. (D-16-5/2007 (niepublikowane).

41 Ogólnopolska Rada Kół Naukowych przy Wydziale Prawa i Administracji powstała w 2006 r. Corocznie odbywają się Ogólnopolskie Zjazdy Kół Naukowych. W ogólnopolskiej Radzie brak sekcji penitencjarnej, orknwpia.jimdo.com (dostęp: 01.04.2016).

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

Okręgowemu Inspektoratowi Służby Więziennej w Łodzi. Okręgowy Inspektorat Służby Więziennej w Łodzi został powołany na mocy Zarządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 20 sierpnia 1996 roku w sprawie siedzib, terytorialnego zasięgu i szczegółowego zakresu działania dyrektorów okręgowych oraz struktury organizacyjnej okręgowych inspektoratów Służby Więziennej (Dz.Urz.MS z 1996 r., Nr 5, poz. 29), które było następstwem wejścia w życie ustawy z dnia 26 kwietnia 1996 r. o Służbie Więziennej (tj. Dz.U. z 2002 r., Nr 207, poz. 1761 ze zm.). Okręgowy Inspektorat Służby Więziennej koordynuje i nadzoruje działalność dwóch aresztów śledczych, sześciu zakładów karnych, w których przebywa około 5000 skazanych, ukaranych i tymczasowo aresztowanych, pełni w nich służbę około 1900 funkcjonariuszy i pracowników Służby Więziennej[42].

Studenci koła wizytowali jednostki penitencjarne, spotykali się z wychowawcami penitencjarnymi, psychologami więziennymi, pracownikami działu ochrony, byli obserwatorami posiedzeń sądu penitencjarnego, których wokandy odbywały się w AŚ w Łodzi i Zakładzie Karnym Nr 1 w Łodzi. W czasie całego okresu działalności koła studenci ponad trzydziestokrotnie wizytowali jednostki penitencjarne podległe Okręgowemu Inspektoratowi Służby Więziennej w Łodzi. W tych wizytach wzięło udział blisko 600 studentów – członków koła. Studenci mieli możliwość zapoznania się z funkcjonowaniem aresztów śledczych oraz zakładów karnych. Zapoznali się z różnymi typami i rodzajami zakładów karnych oraz systemami, w których jest wykonywana kara pozbawienia wolności. Mieli możliwość przybliżenia problemu wykonywania kary pozbawienia wolności w systemie terapeutycznym wobec sprawców przestępstw seksualnych z zaburzeniami preferencji seksualnych w Zakładzie Karnym Nr 2 w Łodzi[43].

Współpraca Zakładu Prawa Karnego Wykonawczego Uniwersytetu Łódzkiego z Okręgowym Inspektoratem Służby Więziennej w Łodzi ma wiele wątków i wartości. Jednymi z najcenniejszych są te, które odnoszą się do realizacji celów Studenckiego Naukowego Koła Penitencjarnego poprzez wizyty studentów w jednostkach penitencjarnych, które pozwoliły na uzupełnienie wiedzy akademickiej realizowanej poprzez standardowe programy.

42 www.sw.gov.pl (dostęp: 20.04.2016).

43 Spośród 22 oddziałów terapeutycznych dla osób z niepsychotycznymi zaburzeniami psychicznymi lub upośledzonych umysłowo w 7 prowadzi się specjalistyczne oddziaływanie terapeutyczne dla sprawców przestępstw przeciwko wolności seksualnej i obyczajności, w których stwierdzono zaburzenia preferencji seksualnych w tym w ZK Nr 2 w Łodzi, por. J. Kudiuk, A. Zboina-Danowicz, *Funkcjonowanie oddziałów terapeutycznych z niepsychotycznymi zaburzeniami psychicznymi lub upośledzonych umysłowo*, [w:] T. Głowik (red.), *Oddziaływania penitencjarne i terapeutyczne w zakładach karnych i aresztach śledczych w 2010 r.*, Warszawa 2011, s. 78–88; M. Bartczak-Praczkowska, M. Pietrucha-Hassan, *Resocjalizacja poprzez terapię – postępowanie z osobami uzależnionymi o alkoholu oraz przejawiającymi zaburzenia preferencji seksualnych w polskim systemie penitencjarnym*, [w:] B. Stańdo-Kawecka, K. Krajewski (red.), *Problemy penologii i praw człowieka na początku XXI stulecia. Księga poświęcona pamięci Profesora Zbigniewa Hołdy*, Warszawa 2011, s. 295–311.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

Przede wszystkim wiedzy związanej z wykonywaniem najsurowszej sankcji karnej, która może być przydatna w przyszłej karierze zawodowej. Być może doświadczenia zdobyte podczas działalności w kole przyczynią się do ukształtowania pasji wykonywania zawodów związanych z poprawą życia człowieka w instytucji penitencjarnej. Mam nadzieję, że (być może) będzie pozytywnie oceniona w przyszłej pracy zawodowej, byłych studentów prawa, członków Studenckiego Naukowego Koła Penitencjarnego przy Zakładzie Prawa Karnego Wykonawczego.

5. Podsumowanie

Współpraca, współdziałanie Służby Więziennej ze szkołami wyższymi i placówkami naukowymi należy do ustawowych zadań Służby Więziennej. Ani ustawa o Służbie Więziennej, ani inne przepisy nie uszczegóławiają zasad tego współdziałania. Niemniej jednak współpraca Okręgowego Inspektoratu Służby Więziennej w Łodzi z Zakładem Prawa Karnego Wykonawczego w okresie dwudziestu ostatnich lat ma już swoją historię i wypracowane formy. Obydwie instytucje dostrzegają wspólny interes i korzyści płynące ze współpracy. Wyrazem czego jest porozumienie o współpracy zawarte 8 lipca 2005 r. pomiędzy Uniwersytetem Łódzkim a Okręgowym Inspektoratem Służby Więziennej w Łodzi.

Na współpracę pomiędzy Zakładem Prawa Karnego Wykonawczego Uniwersytetu Łódzkiego a jednostkami organizacyjnymi Służby Więziennej różnego stopnia należałoby spojrzeć z perspektywy historycznej. Bogate dziedzictwo tego współdziałania powinno owocować i wpływać na współczesną współpracę pomiędzy tymi dwoma instytucjami w czasie obecnym. Uniwersytet Łódzki posiada szczególną, uprzywilejowaną pozycję wśród pozostałych uniwersytetów Polski w zakresie współpracy z więziennictwem Polski we wszystkich okresach powojennej Polski, za wyjątkiem lat 1945–1956. Po przejściu pieczy nad więziennictwem z Ministerstwa Spraw Wewnętrznych do Ministerstwa Sprawiedliwości ze strony Centralnego Zarządu Więziennictwa zostały sformułowane potrzeby pomocy i wsparcia w reformowaniu go pod adresem środowiska naukowego Uniwersytetu Łódzkiego. Na szczególne podkreślenie zasługuje rola St. E. Rappaporta – pierwszego kierownika Zakładu Prawa Karnego Wykonawczego, który osobiście angażował się w pomoc i wsparcie w reformowaniu polskiego więziennictwa. Następny okres historii współpracy pomiędzy tymi instytucjami to lata 1958–1989, okres izolowania w różnym stopniu nauki od problematyki więziennictwa. W tym jednak okresie następuje rozwój studenckiego ruchu penitencjarnego, który przybierał różne formy działalności. Należy jednak w tym miejscu przypomnieć, że w tym okresie w kraju jedynie członkowie kół penitencjarnych mieli wstęp na teren zakładów karnych. Studencki ruch penitencjarny pod koniec tego okresu obejmował wszystkie uniwersytety w Polsce. Ważną i znaczącą pozycję w tym ruchu miało

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

Międzywydziałowe Koło Penitencjarne przy Uniwersytecie Łódzkim. Ruch ten otrzymywał wsparcie ze strony naukowców cieszących się wówczas powszechnym zaufaniem, którzy byli zdecydowani wspierać reformy więziennictwa i w nich współuczestniczyć. Na szczególną rolę i pozycję w zakresie wsparcia ogólnopolskiego studenckiego ruchu penitencjarnego zasługuje prof. S. Lelental, od 1981 r. Kierownik Zakładu Prawa Karnego Wykonawczego, członek Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Karnego, wiceprzewodniczący zespołu prawa karnego wykonawczego, którego efektem było uchwalenie przez Sejm w 1997 r. nowego k.k.w, współtwórca i animator łódzkiej szkoły prawa karnego wykonawczego.

Zmiany ustrojowe po 1989 roku przyniosły nowe możliwości współpracy Zakładu Prawa Karnego Wykonawczego z więziennictwem regionu łódzkiego. Powołanie w 1996 r. nowej struktury pośredniej w strukturach organizacyjnych więziennictwa w postaci Okręgowego Inspektoratu Służby Więziennej w Łodzi to nowy etap tej współpracy oparty o Porozumienie o współpracy z 2005 r. Dwudziestoletnią już współpracę należy ocenić wysoko, stanowi ona funkcję postaw, zaangażowania i oczekiwań tych dwóch stron w budowaniu nowoczesnego więziennictwa opartego o naukę, standardy międzynarodowe oraz oczekiwania społeczeństwa. Duże korzyści ze współpracy czerpie uczelnia w kształceniu studentów, wzbogacając ich wiedzę związana z wykonywaniem kary pozbawienia wolności i tymczasowego aresztowania. Dzieje się to poprzez liczne wizytacje w tych instytucjach podległych Okręgowemu Inspektoratowi Służby Więziennej w Łodzi studentów zrzeszonych w kołach naukowych działających przy Wydziale Prawa i Administracji i Wydziale Nauk o Wychowaniu. Otwartość łódzkiego więziennictwa jest również źródłem inspiracji oraz możliwości badań naukowych przez młodą kadrę uniwersytecką.

Bibliografia

Bartczak-Praczkowska M., Pietrucha-Hassan M., *Resocjalizacja poprzez terapię – postępowanie z osobami uzależnionymi o alkoholu oraz przejawiającymi zaburzenia preferencji seksualnych w polskim systemie penitencjarnym*, [w:] Stańdo-Kawecka B., Krajewski K. (red.), *Problemy penologii i praw człowieka na początku XXI stulecia. Księga poświęcona pamięci Profesora Zbigniewa Hołdy*, Warszawa 2011.

GKS, *Studenckie Koła Penitencjarne*, „Forum Penitencjarne" 2015, Nr 1.

Górecki M., *Studencki ruch penitencjarny*, „Forum Penitencjarne" 2013, Nr 2.

Górecki M., *Wolontariat osobliwy – przyczynek do historii Między-Wydziałowych Studenckich Kół Penitencjarnych*, [w:] Porowski M., Tygielski M. (red.), *Profesor Stanisław Walczak promotor reform więziennictwa polskiego 1957–1969*, Legnica 2012.

Indecki K., *Działalność naukowa i dydaktyczna profesora Stefana Lelentala*, [w:] Indecki K. (red.), *Aktualne problemy prawa karnego, kryminologii i penitencjarystyki. Księga ofiarowana profesorowi Stefanowi Lelentalowi, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego*, Łódź 2004.

Kolarczyk T., *Działalność przeciwalkoholowa więziennictwa*, „Przegląd Penitencjarny i Kryminologiczny" 1985, Nr 7.

Korecki J., *Droga do Polskiego Towarzystwa Penitencjarnego. Polskie Towarzystwo Penitencjarne wczoraj i dziś. X lat działalności 1991–2001*, Kalisz 2002.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

Kostewicz T., *Już wkrótce 100 stypendystów CZW*, „W Służbie Penitencjarnej" 1961, Nr 4.
Kostewicz T., *Studencki ruch penitencjarny – szkic do historii*, [w:] Marek A. (red.), *Księga Jubileuszowa Więziennictwa Polskiego 1918–1988*, Warszawa 1990.
Kudiuk J., Zboina-Danowicz A., *Funkcjonowanie oddziałów terapeutycznych z niepsychotycznymi zaburzeniami psychicznymi lub upośledzonych umysłowo*, [w:] Głowik T. (red.), *Oddziaływania penitencjarne i terapeutyczne w zakładach karnych i aresztach śledczych w 2010 r.*, Warszawa 2011, s. 78–88.
Lasocik Z., *W poszukiwaniu formuły*, wywiad G. Korwin-Szymanowskiego, „Forum Penitencjarne" 2015, Nr 1.
Lelental S., *Kodeks karny wykonawczy – idea i droga do uchwalenia*, [w:] Lelental S. (red.), *Dwadzieścia lat Kodeksu karnego wykonawczego i perspektywy dalszego rozwoju prawa karnego wykonawczego w Polsce*, Materiały konferencji naukowej, Kalisz 25–27.10.1990.
Lelental S., *Indywidualizacja wykonywania kary pozbawienia wolności*, Łódź 1970.
Lelental S., *Profesor Emil Stanisław Rappaport – uczony, kodyfikator, organizator i uczestnik międzynarodowego ruchu naukowego, inicjator kodeksu karnego wykonawczego, kierownik pierwszego w Polsce Zakładu Prawa Karnego Wykonawczego*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego" 2015, Nr 98, s. 5–22.
Moczydłowski P., *Więziennictwo – od systemu totalitarnego do demokratycznego*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego" 1994, Nr 8.
Nawój-Śleszyński A., *Studencki naukowy ruch penitencjarny Uniwersytetu Łódzkiego – tradycja i teraźniejszość*, [w:] Jędrzejak K., Kalaman M., Poklek R. (red.), *20 lat działalności Polskiego Towarzystwa Penitencjarnego. Refleksje i impresje jubileuszowe*, Kalisz 2013.
Nawój J., *Penitencjarne Kluby Dyskusyjne w historii polskiego więziennictwa*, [w:] Jasiński Z., Kurek A., Widelak D. (red.), *W dziewięćdziesięciolecie polskiego więziennictwa. Księga Jubileuszowa*, Opole 2008.
orknwpia.jimdo.com (dostęp: 01.04.2016).
Pawlak K., *Polski biograficzny słownik penitencjarny*, Kalisz 2008.
Pol K. *Poczet prawników polskich,* Warszawa 2000.
Porowski M., Tygielski M. (red.), *Profesor Stanisław Walczak. Promotor reform więziennictwa w latach 1957–1969*, Legnica 2012.
Przesławski T., *Służba Więzienna w Polsce. Administracja i podstawy działania*, Warszawa 2014.
Rappaport E. St., *Aktualne problemy więziennictwa PRL*, „Przegląd Więziennictwa" 1959, Nr 1.
Rappaport E. St., *O nowy system ustawodawstwa kryminalnego – Kodeks karny wykonawczy,* Warszawa 1930.
Rappaport E. St., *Z działalności Zakładu Prawa Karnego Wykonawczego Uniwersytetu Łódzkiego w latach 1957–1959*, „Przegląd Więziennictwa" 1959, Nr 4.
Rościszewski J., *Leczenie w oddziale odwykowym dla więźniów alkoholików przy Ośrodku Pracy dla Więźniów w Łodzi-Sikawa*, „Problemy Alkoholizmu" 1968, Nr 3.
Rzepliński A. (red.), *Studencki raport o stanie więziennictwa*, Warszawa 1981.
Szczepańska J., *Sprawozdanie z kursokonferencji nt. Leczenia nałogowego alkoholizmu w warunkach więziennych*, „Przegląd Penitencjarny" 1967, Nr 1.
Szymanowski T., Migdał J., *Prawo karne wykonawcze i polityka penitencjarna*, Warszawa 2014.
T.K., *Cenna inicjatywa*, „Przegląd Więziennictwa" 1960, Nr 1.

Dokumenty

Pismo Dyrektora Okręgowego Służby Więziennej w Łodzi do Rektora Uniwersytetu Łódzkiego OI/P-072/11/05/1103 z 16 maja 2005 r. w sprawie zawarcia porozumienia (niepublikowane).
Pismo Rektora Uniwersytetu Łódzkiego z dnia 5 lipca 2007 r. (D-16-5/2007 – niepublikowane).
Porozumienie o współpracy zawarte w dniu 8 lipca 2005 r. pomiędzy Uniwersytetem Łódzkim reprezentowanym przez profesora dr hab. Wiesława Pusia – Rektora Uniwersytetu Łódzkiego

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

a Okręgowym Inspektoratem Służby Więziennej w Łodzi, reprezentowanym przez pułkownika Krzysztofa Kaczyńskiego – dyrektora Okręgowej Służby Więziennej w Łodzi (niepublikowane).
Wykaz członków założycieli Polskiego Towarzystwa Penitencjarnego, Polskie Towarzystwo Penitencjarne wczoraj i dziś. X lat działalności 1991–2001, Kalisz 2002.

Akty prawne

Ustawa z dnia 11 września 1956 r. o przejściu więziennictwa do zakresu działania Ministra Sprawiedliwości (Dz.U. z 1956 r., Nr 41, poz. 188).
Ustawa z dnia 10 grudnia 1959 r. o zwalczaniu alkoholizmu (Dz.U. 69 z 1959 r., poz. 434).
Ustawa z dnia 26 kwietnia 1996 r. o Służbie Więziennej (t.j. Dz.U. z 2002 r., Nr 207, poz. 1761).
Ustawa z dnia 9 kwietnia 2010 r. o Służbie Więziennej (Dz.U. z 2010 r., Nr 79, poz. 5230).
Zarządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 20 sierpnia 1996 r. w sprawie siedzib, terytorialnego zasięgu i szczegółowego zakresu działania dyrektorów okręgowych oraz struktury organizacyjnej okręgowych inspektoratów Służby Więziennej (Dz.Urz.MS z 1996 r., Nr 5, poz. 29).

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

O autorach

Izabela Czyżykowska-Kobalczyk – magister pedagogiki, kurator specjalista, kierownik I Zespołu Kuratorskiej Służby Sądowej Sądu Rejonowego dla **Łodzi-Widzewa. Przez 17 lat była kuratorem rodzinnym, a** od roku 2011 pracuje jako kurator dla dorosłych. W latach 1999–2006 pełniła funkcję kierownika Ośrodka Kuratorskiego Nr 1 przy 37, a następnie kierownika 41 Gimnazjum w **Łodzi. W** latach 2009–2012 prowadziła zajęcia ze studentami na Akademii Humanistyczno-Ekonomicznej w **Łodzi –** przedmiot „Metody pracy kuratora".

Aleksandra Dziubińska – radca prawny, autorka publikacji dotyczących problematyki dozoru elektronicznego, obecnie przygotowuje rozprawę doktorską z zakresu prawa karnego wykonawczego na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Łódzkiego.

Anna Janus-Dębska – doktor nauk społecznych, absolwentka Uniwersytetu Łódzkiego, Wydziału Nauk o Wychowaniu. W 2015 roku uzyskała stopień naukowy doktora nauk społecznych w dyscyplinie pedagogika. Jest autorką dysertacji pt. *Aspekty resocjalizacyjne kary ograniczenia wolności* napisanej pod kierunkiem prof. dr hab. Brunona Hołysta, dr h. c. Przeprowadziła badania ankietowe w 45 okręgach Sądów Okręgowych w Polsce w zakresie wykonywania kary ograniczenia wolności (w badaniach wzięło udział 70 sędziów i 335 kuratorów) oraz badania aktowe. Obecnie pełni funkcję kuratora okręgowego Sądu Okręgowego Warszawa-Praga w Warszawie oraz sekretarza Zarządu Fundacji na Rzecz Rozwoju Probacji „Probare"; w latach 2010-2013 pełniła funkcję sekretarza Krajowej Rady Kuratorów.

Tomasz Kalisz – doktor habilitowany nauk prawnych, profesor nadzwyczajny Uniwersytetu Wrocławskiego, Kierownik Zakładu Prawa Karnego Wykonawczego

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

na Wydziale Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego. Redaktor naukowy czasopisma Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego. Członek Rady Naukowej Polskiego Towarzystwa Penitencjarnego. Autor prac z zakresu prawa karnego wykonawczego i polityki kryminalnej.

Monika Kotowska – doktor nauk prawnych, adiunkt na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, radca prawny. Pracę doktorską pt. *Przestępczość nieletnich. Aspekty kryminologiczne i prawne* obroniła w 2008 roku na Wydziale Prawa w Białymstoku. Autorka bądź współautorka ponad 60 publikacji z kryminologii, prawa karnego i penitencjarystyki. Główne obszary zainteresowań naukowych dotyczą kryminologii rozwojowej, przestępczości zorganizowanej i przestępczości nieletnich oraz innych problemów społecznych. Dwukrotna uczestniczka programu Erasmus Plus „Staff mobility for teaching" realizowanego na Wydziale Prawa Universidad Pablo de Olavide de Sevilla w Hiszpanii (2015 i 2016), w ramach których prowadziła wykłady dotyczące ofiar przestępstw oraz przestępczości zorganizowanej. Członek Polskiego Towarzystwa Kryminologicznego im. Profesora Stanisława Batawii i Polskiego Towarzystwa Kryminalistycznego

Adam Kwieciński – doktor nauk prawnych, adiunkt w Zakładzie Prawa Karnego Wykonawczego na Wydziale Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego. Kierownik Studiów Podyplomowych Prawa Karnego Wykonawczego. Autor publikacji z zakresu prawa karnego i karnego wykonawczego, w szczególności poświęconych problematyce postępowania ze sprawcami z zaburzeniami psychicznymi.

Małgorzata Łuczak – major **Służby Więziennej, absol**wentka psychologii na Uniwersytecie Łódzkim (Wydział Filozoficzno-Historyczny). Posiada ukończone studia podyplomowe w zakresie penitencjarystyki, specjalizacja penitencjarna, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, wydział studiów edukacyjnych. Wstąpiła do Służby Więziennej 01.03.1991 roku, od początku do chwili obecnej związana z AŚ w Łodzi. Początkowo była zatrudniona w dziale penitencjarnym kolejno na stanowisku psychologa, wychowawcy, ponownie psychologa, a następnie starszego psychologa. Od 09.09.2002 roku w związku z utworzeniem w AŚ w Łodzi ośrodka diagnostycznego powierzono jej pełnienie obowiązków kierownika tegoż ośrodka. Z dniem 16.03.2003 r. została mianowana na stanowisko kierownika ośrodka diagnostycznego.

Paweł Małolepszy – kapitan **Służby Więziennej, starszy psycholog działu penitencjarnego** w Zakładzie Karnym Nr 1 w Łodzi. W Służbie Więziennej pracuje od 2005 roku. Obecnie pełni obowiązki psychologa w oddziale penitencjarnym, w którym osadzone są zarówno skazane, jak i tymczasowo aresztowane kobiety. Posiada doświadczenie w zakresie pracy terapeutycznej z ofiarami przemocy oraz osobami uzależnionymi od alkoholu.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

Kamila Mrozek – doktor nauk prawnych, adwokat, autorka prac z zakresu prawa karnego wykonawczego koncentrujących się na zagadnieniu odroczenia wykonania kary pozbawienia wolności.

Magdalena Niewiadomska-Krawczyk – doktor nauk prawnych, adiunkt w Katedrze Prawa Karnego Międzynarodowego. W 2006 roku obroniła rozprawę doktorską pt. *Grzywna w polskim prawie karnym*. Od początku pracy naukowej w kręgu jej zainteresowań znajdują się głównie zagadnienia związane z nauką o karze, jej wymiarem i wykonywaniem. Obecnie swoją uwagę skupia na badaniach dotyczących aspektu międzynarodowego wykonywania kar i **środków karnych** o charakterze nieizolacyjnym. Autorka publikacji naukowych, w tym również w języku angielskim, z zakresu prawa karnego, a także organizacji i funkcjonowania kurateli.

Aldona Nawój-Śleszyński – doktor habilitowany nauk prawnych, profesor Uniwersytetu Łódzkiego, kierownik Zakładu Prawa Karnego Wykonawczego na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Łódzkiego, od 2007 roku opiekun naukowy Studenckiego Naukowego Koła Penitencjarnego, od 2013 roku członek Kolegium Redakcyjnego Przeglądu Więziennictwa Polskiego, od 2009 roku członek Rady Programowej Polskiego Towarzystwa Penitencjarnego, członek Towarzystwa Naukowego Prawa Karnego Instytutu Nauk Prawnych PAN, członek Komisji Dyscyplinarnej do spraw nauczycieli akademickich przy Radzie Głównej Nauki i Szkolnictwa Wyższego na kadencję 2017–2020, autorka kilkudziesięciu publikacji z zakresu prawa karnego wykonawczego, penitencjarystyki, polityki karnej i penitencjarnej oraz kryminologii.

Mariusz Olężałek – adwokat, doktor nauk prawnych, wykładowca, specjalista z zakresu prawa karnego procesowego i prawa karnego materialnego, jak również materialnego i procesowego prawa o wykroczeniach. Autor wielu publikacji z tych dziedzin, a także organizacji oraz zasad funkcjonowania zawodów prawniczych. Rozprawę doktorską pt. *Karnoprawne i procesowe aspekty przestępstwa prowadzenia pojazdu w stanie nietrzeźwości w ruchu lądowym* przygotował w Katedrze Prawa Karnego Międzynarodowego, w Zakładzie Międzynarodowego Wymiaru Sprawiedliwości, na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Łódzkiego. Jest członkiem m.in. Towarzystwa Naukowego Prawa Karnego, działającego przy Instytucie Nauk Prawnych Polskiej Akademii Nauk. W latach 2011–2014 wystąpił osobiście jako obrońca (i pełnomocnik oskarżyciela posiłkowego) w ponad 400 terminach rozpraw sądowych.

Małgorzata Pietrucha-Hassan – psycholog, absolwentka Uniwersytetu Łódzkiego. Jako studia podyplomowe ukończyła Studium Pomocy Psychologicznej w Dziedzinie Seksuologii na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Od 12 lat kieruje oddziałem terapeutycznym dla osób z niepsychotycznymi zaburzeniami psychicznymi lub upośledzonych umysłowo, w którym przebywają

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

sprawcy przestępstw seksualnych popełnionych w związku z zaburzeniami preferencji seksualnych. Praktyk z wieloletnim doświadczeniem w pracy terapeutycznej z osobami dorosłymi, niedostosowanymi i wykluczonymi społecznie. Prowadzi oddziaływania resocjalizacyjne i terapeutyczne wobec sprawców przestępstw przeciwko wolności seksualnej i obyczajności popełnionych w związku z zaburzeniami preferencji seksualnych.

Renata Pietruszka – doktor nauk prawnych, adiunkt w Katedrze Prawa Karnego Międzynarodowego, w Zakładzie Prawa Karnego Wykonawczego Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Łódzkiego. Jej zainteresowania badawcze koncentrują się głównie na zagadnieniach związanych z orzekaniem i wykonywaniem środków reakcji prawnokarnej na przestępstwo o charakterze wolnościowym (zwłaszcza środków probacyjnych, kary grzywny, kary ograniczenia wolności). Jest autorką publikacji mieszczących się w tej tematyce. Obecnie przygotowuje rozprawę habilitacyjną na temat kary ograniczenia wolności.

Tomasz Przesławski – doktor habilitowany nauk prawnych, adiunkt w Zakładzie Prawa i Polityki Penitencjarnej Instytutu Profilaktyki i Resocjalizacji Uniwersytetu Warszawskiego. Zajmuje się prawem karnym, a ponadto prawem cywilnym i administracyjnym w zakresie odpowiedzialności prawnej z tytułu organizacji wykonywania kary oraz organizacji Służby Więziennej. Autor monografii: *Psychika, czyn, wina*, WUW Warszawa 2008; *Służba Więzienna w Polsce. Administracja i podstawy działania*, WUW Warszawa 2012; *Odpowiedzialność Skarbu Państwa związana z działalnością Służby Więziennej. Roszczenia osób pozbawionych wolności. Roszczenia funkcjonariuszy Służby Więziennej*, WUW Warszawa 2016; współautor *Komentarza do Kodeksu karnego* pod red. R. A. Stefańskiego, wydawnictwo C.H. Beck 2016 i licznych artykułów z powołanych obszarów prawa.

Marta Romańczuk-Grącka – absolwentka Wydziału Prawa Uniwersytetu w Białymstoku (1999), stopień doktora nauk prawych uzyskała na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Łódzkiego (2007), obecnie adiunkt w Katedrze Prawa Karnego Materialnego Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie. Autorka monografii Kryminologiczne aspekty sekt destrukcyjnych (2008) i ok. 50 artykułów z zakresu problematyki sekt, mobbingu, stalkingu, cyberprzemocy, prawnokarnej ochrony zwłok, wolności, tożsamości elektronicznej i rozwoju psychoseksualnego małoletnich, a także wybranych problemów bioetycznych i bioprawnych.

Grażyna Rybicka – kurator zawodowy dla dorosłych od 1996 roku. Do 2000 roku pracowała przy VI Wydziale Penitencjarnym Sądu Okręgowego w Łodzi wykonując obowiązki kuratora dla dorosłych wyłącznie wobec skazanych warunkowo zwolnionych. Zastępca Kuratora Okręgowego Sądu Okręgowego w Łodzi od 2008 roku. W latach 2010 – 2014 Delegat Zgromadzenia Kuratorów Sądu

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

Okręgowego w Łodzi do Krajowej Rady Kuratorów. Od 2014 roku Sekretarz Prezydium Rady Terenowej do spraw Społecznej Readaptacji i Pomocy Skazanym działającej przy Sądzie Okręgowym w Łodzi dla Sądów Okręgowych w Łodzi, Sieradzu i Piotrkowie Trybunalskim. Od 2015 roku członek Zarządu Fundacji na Rzecz Rozwoju Probacji „Probare", od 2014 roku współpracuje ze Studenckim Kołem Penitencjarnym.

Agnieszka Sadło-Nowak – absolwentka Wydziału Prawa i Administracji UMCS w Lublinie. Zawodowo związana z Wyższą Szkołą Policji w Szczytnie (adiunkt w Instytucie Prawa i Administracji Wydziału Administracji). W 2012 roku uzyskała na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie stopień doktora nauk prawnych. Autorka kilkudziesięciu publikacji polskich i zagranicznych (dydaktycznych i naukowych) z zakresu prawa karnego, prawa i postępowania w sprawach o wykroczenia oraz innych dziedzin prawa. Praca naukowo-badawcza skupiona jest w głównej mierze na procedurze wykroczeniowej, z czym wiąże się również liczny udział w konferencjach naukowych jak również praktycznych na szczeblu ogólnopolskim i międzynarodowym.

Renata Szczepanik – doktor habilitowany nauk społecznych, kierownik Pracowni Pedagogiki Specjalnej na Wydziale Nauk o Wychowaniu Uniwersytetu Łódzkiego, adiunkt, pedagożka resocjalizacyjna. Opiekun naukowy Naukowego Koła Resocjalizacji działającego przy Pracowni Pedagogiki Specjalnej. Jej zainteresowania naukowe obejmują przede wszystkim problemy stygmatyzacji społecznej młodzieży naruszającej normy obyczajowe i prawne, karier przestępczych oraz tzw. pedagogiki więziennej.

Beata Tomecka-Nabiałczyk – doktorantka w Zakładzie Prawa Karnego Wykonawczego Uniwersytetu Łódzkiego, absolwentka prawa, polityki społecznej i administracji o specjalności urzędnik sądowy, Prezeska Stowarzyszenia Niepełnosprawnych Studentów i Absolwentów Uniwersytetu Łódzkiego.

Renata Tybura – kapitan Służby Więziennej, magister pedagogiki o specjalności opiekuńczo-wychowawczej Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, certyfikowany specjalista psychoterapii uzależnień, certyfikowany Trener Treningu Zastępowania Agresji-ART. Kierownik Działu Terapeutycznego w Zakładzie Karnym w Garbalinie.

Robert Witkowski – podpułkownik Służby Więziennej, pedagog społeczny, terapeuta uzależnień. Dyrektor Aresztu Śledczego w Elblągu. Wcześniej wychowawca działu penitencjarnego, terapeuta w oddziale dla skazanych uzależnionych od alkoholu w Zakładzie Karnym w Gdańsku – Przeróbce oraz specjalista w Okręgowym Inspektoracie Służby Więziennej w Gdańsku. Członek zarządu gdańskiego

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561

koła Polskiego Towarzystwa Penitencjarnego. Współpracuje z Wydziałem Nauk Społecznych Uniwersytetu Gdańskiego prowadząc autorski program zajęć dla studentów psychologii. Autor publikacji na temat wolontariatu hospicyjnego osób odbywających karę pozbawienia wolności oraz readaptacji społecznej skazanych zagrożonych bezdomnością.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4518263A66316561